

T.C.
MARDİN ARTUKLU ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

Yüksek Lisans Tezi

AHLÂK KAVRAMI VE KUR'AN'IN TASVİR ETTİĞİ
NÜZÛL DÖNEMİNDEKİ YAHUDİLERİN AHLÂKI

İsmail OĞUZ

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Kutbettin EKİNCİ

Mardin-2022

T.C.
MARDİN ARTUKLU ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

Yüksek Lisans Tezi

AHLÂK KAVRAMI VE KUR'AN'IN TASVİR ETTİĞİ
NÜZÛL DÖNEMİNDEKİ YAHUDİLERİN AHLÂKI

İsmail OĞUZ

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Kutbettin EKİNCİ

Mardin-2022

ETİK BEYAN

Mardin Artuklu Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içindeki bütün bilgileri etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tez çalışmasının hazırlık, bilgi, belge, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu olmak üzere tüm aşamalarda bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun davrandığımı,
- Tez çalışmasında kullanılan tüm eserlere eksiksiz atıf yaptığımı ve kullanılan tüm eserlere kaynaklar/kaynakçada yer verdiğimi,
- Tez çalışmasının özgün olduğunu,
- Tez çalışmasının Mardin Artuklu Üniversitesi tarafından kullanılan “bilimsel intihal tespit programı” ile tarandığını ve hiçbir şekilde “intihal içermediğini” beyan eder, aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabullendiğimi bildiririm.

İsmail OĞUZ

(26.05.2022)

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

Ahlâk Kavramı ve Kur'an'ın Tasvir Ettiği Nüzûl Dönemindeki Yahudilerin Ahlâkı

İsmail OĞUZ

Mardin Artuklu Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı

2022: 221 Sayfa

Bir ahkâm kitabı olmasının yanında bir ahlâk kitabı da olan Kur'an, yaşanmış hadiseler ve bu hadiselerde rol alan kişi ve toplumların ahlâkî yapıları üzerinden tüm insanlara ahlâkî dersler vermektedir. Bu tez çalışmamız, nüzûl döneminde, vahyin indiği coğrafyada Yahudilerin vahye konu olan huy ve davranışlarının Kur'an perspektifinden incelenmesi ve ahlâk tasavvurlarının tahlili niteliğindedir. Nüzûl dönemi Yahudilerinin, Müslümanlarla ve diğer topluluklarla olan münasebetlerinde vahye konu olmuş tutum, davranış ve karakterlerine bağlı olarak Kur'an'a yansıyan ahlâk tasavvurları araştırılmıştır. Nüzûl dönemindeki Yahudilerin ahlâk tasavvuru, evrensel ahlâki kavramlar üzerinden Tevrat'ın ve Kur'an'ın ahlâk prensipleriyle karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Bu çalışmamız üç ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde ahlâk konusu; ahlâk bilimcilerin görüşleri, İslam ve Yahudiliğin dini kaynakları bağlamında irdelenmiştir. İkinci bölümde, nüzûl dönemine kadar Yahudilerin tarihi, inanç ve yaşayışları yanında Kur'an'ın nazil olduğu dönemdeki Yahudilerin aynı coğrafyada, bir arada yaşadıkları Müslümanlarla ve diğer toplumlarla olan ilişkileri mercek altına alınmıştır. Üçüncü bölümde ise Yahudi ahlâkının tasvir edildiği ayetlerden yola çıkılarak, özellikle de klasik ve modern müfessirlerimizin yorumlarından istifade edilerek Yahudilerin ahlâk tasavvurları hakkında genel kanaatlere ulaşılmıştır. Yahudi ahlâkının Tanrı'ya ve insanlara bakan iki yönü vardır. Ahlâk Kur'an'da da bu yönleriyle ele alınmış, Yahudilerin ahlâk tasavvuru da bu minvalde değerlendirilmiştir. Yahudilerin temel dini kaynağı olan Tevrat'ın ahlâki ilkelerinin Kur'an'ın ahlâki ilkeleriyle uyduğu, Kur'an ve Tevrat'ın, ahlaki açıdan Yahudileri eleştiri konusu ettiği hususların da birçok yerde birbiriyle örtüştüğü görülmüştür. Genel olarak nüzûl dönemi Yahudileri Kur'an'da olumsuz ahlâk ile tavsif edilmiş, tutum ve davranışlarıyla eleştiriye tabi tutulmuşlardır. Bununla beraber onlar hakkında bildirilen menfi ahlâki hasletler onların tümüne teşmil edilmemiştir.

Anahtar Kelimeler: Ahlâk, Kur'an, Nüzûl Dönemi, Yahudiler, Yahudilik

ABSTRACT

Master Thesis

The Concept of Morality and the Morals of the Jews in the Time Period of the Quran's Revelation Depicted by the Qur'an

İsmail OĞUZ

Mardin Artuklu University

Institute of Social Sciences

Department of Basic Islamic Sciences

2022: 221 page

Pages Morality is a crucial phenomenon that leads the people's attitudes and behaviours in individual and social life. Ethics and religion have been dealt with in relation to each other in every phase of human history, since people ensure the happiness of the world and the hereafter. The Qur'an, which is a judgement book as well as being a moral book, gives moral lessons to all people through the events that took place in history and the morality of the people and societies that took part in these events. This thesis is an examination of the habits and behaviors of the Jews in the geography of the revelation of the Qur'an, which are the subject of revelation, and an analysis of their moral conceptions from the perspective of the Qur'an. It was investigated that the moral conceptions reflected in the Qur'an, depending on the attitudes, behaviors and characters of the Jews during the time the Quran was revealed, which were the subject of revelation in their relations with Muslims and other communities. The moral intention of the Jews during the time of the Quran was revealed was examined in comparison with the moral principles of the Torah and the Qur'an through universal moral concepts. This study includes three main parts. In the beginning part, morality was examined by the views of ethicists in the context of the religious sources of Islam and Jewishness. In the second part, the history, beliefs and lives of the Jews until the time of the Quran was revealed were examined. Moreover, during the time of the Qur'an was revealed, the relations of the Jews with the Muslims and other societies they lived together in the same geography were examined. In the third chapter, based on the verses in which Jewish morality is described, general opinions about the moral conceptions of the Jews were reached especially with the help of the interpretations of our classical and modern commentators. There are two aspects of Jewish ethics that look at God and towards people. Morality is also discussed in the Qur'an with these aspects and the moral imagination of the Jews is evaluated in this way. It is seen that the moral principles of the Torah which is the main religious source of the Jews, agree with the moral principles of the Qur'an, the issues that the Qur'an and the Torah criticize the Jews about morality overlap in many places. In general, the Jews of the time of the Quran was revealed were described in the Qur'an with negative morals and were criticized for their attitudes and behaviors. However, the negative moral traits reported about them have not been extended to all of them.

Key Words: Morality, Quran, The time of Quran was revealed, Jews, Jewishness.

ÖNSÖZ

Kur'ân-ı Kerim, evrensel ahlâkî prensipleri olan bir kitaptır. Allah (c.c) Kur'an'da nüzûl döneminde meydana gelen hadiseler ve bu hadiselerde rol alan kişi ve toplumların ahlâkî yapıları üzerinden tüm insanlara ahlâkî dersler vermektedir.

Kur'ân'da en çok zikredilen, kendilerinden ibret alınması için tutumları ve ahlâkî yapıları en çok yansıtılan toplumlardan biri de Yahudilerdir. Bu tez çalışmamız, nüzûl döneminde, vahyin indiği coğrafyada, Yahudilerin sergilemiş olduğu huy ve davranışlarının Kur'ân'da yer edinmiş tasvirlerinin tahlili niteliğindedir.

Nüzûl dönemi Yahudilerinin Kur'ân'daki ahlâk yapılarını incelediğimiz bu çalışmamızda temel amacımız, nüzûl döneminde Yahudilerin Kur'an'daki ahlâk tasavvurlarını belirlemek, ahlâkî tutumlarının kutsal kitaplarındaki ahlâkî ilkelere uyup uymadığını tespit etmek, ahlâklarını atalarının ahlâkıyla karşılaştırıp benzer ve farklı yönlerini belirlemektir. Bir diğer amacımız da Kur'ân'da sunulan ahlâkî prensiplere dikkat çekmek, farklı inançlara sahip toplulukların bir arada yaşamasını etkileyen toplumsal ahlâkî hasletlerin önemine değinmektir.

Bu çalışmamız bir giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında çalışmamızla ilgili genel bilgiler aktarılmaktadır. Birinci bölümde ahlâk konusu; ahlâk bilimcilerin görüşleri, İslam ve Yahudiliğin dini kaynakları bağlamında irdelendi. İkinci bölümde, nüzûl dönemine kadar Yahudilerin tarihi, inanç ve yaşayışları incelendi. Ayrıca Kur'ân'ın nüzûl dönemindeki Yahudilerin aynı coğrafyada, bir arada yaşadıkları Müslümanlarla ve diğer toplumlarla olan ilişkileri mercek altına alındı. Üçüncü bölümde ise Yahudi ahlâkının tasvir edildiği ayetlerden yola çıkılarak, özellikle de klasik ve modern müfessirlerimizin yorumlarından istifade edilerek Yahudilerin ahlâk tasavvurları hakkında genel kanaatlere ulaşıldı.

Yahudilerin Kur'an ayetleri bağlamında, nüzûl dönemi özelinde ele alınması, ahlâkî karakterlerinin daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır. Birlikte yaşadıkları insanlarla olan ilişkileri vahye konu olmuş Peygamber çağdaşı Yahudilerinin ahlâkî yapılarının incelenmesi zamanımızda bir arada yaşayan farklı ırka ve dine mensup

milletlerin ırksal ve dine dayanan sorunlarının anlaşılmasında ve bu sorunların ahlaki esaslar üzerinden çözümlenmesinde önemli katkı sağlayacaktır.

Yahudileri ahlâk yapıları yönüyle, ahlak yapılarını da Kur'ânî bağlamda, nüzûl dönemi özelinde ele almamız tezimizi farklı ve önemli kılmaktadır.

Tez konumun seçilmesinde ve çalışmam esnasında teşvik ve önerilerinden istifade ettiğim çok değerli danışman hocam Doç. Dr. Kutbettin EKİNCİ'ye teşekkürlerimi arz ediyorum. Ayrıca bu süreçte beni anlayışla karşılayıp, manevi desteklerini esirgemeyen değerli eşime ve çocuklarıma minnettarlığımı bildirir, teşekkürü bir borç bilirim.

İsmail OĞUZ

MARDİN-2022

KISALTMALAR

akt.	:	Aktaran
as.	:	Aleyhi's-selâm
bk.	:	Bakınız
C	:	Cilt
çev.	:	Çeviren
DİA	:	Diyanet İslâm Ansiklopedisi
ed.	:	Editör
Erişim	:	Erişim Tarihi
Fak.	:	Fakültesi
H.	:	Hicrî
Hz.	:	Hazreti
M.	:	Miladî
M.Ö.	:	Milattan önce
M.S.	:	Milattan sonra
öl.	:	Ölüm tarihi
r.a.	:	Radiyallâhu'anh
S	:	Sayı
s.	:	Sayfa
s.a.v.	:	Sallallâhü aleyhi ve sellem
thk.	:	Tahkik eden
TDV	:	Türkiye Diyanet Vakfı
ts.	:	Tarihsiz
vd.	:	Ve diğerleri
Yay.	:	Yayımları

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAYI.....	ii
ETİK BEYAN.....	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
ÖNSÖZ.....	vi
KISALTMALAR.....	viii
İÇİNDEKİLER.....	ix
GİRİŞ.....	1
1. Araştırmanın Konusu ve Kapsamı	1
2. Araştırmanın Amacı ve Önemi	2
3. Araştırmanın Metodu ve Kaynakları.....	3

BİRİNCİ BÖLÜM

1. AHLÂK.....	6
1.1. Ahlâkın Tanımı ve Mahiyeti	6
1.2. Ahlâkın Tasnifi.....	9
1.2.1. Mahiyeti itibarıyla ahlâkın tasnifi	10
1.2.2. Aidiyet açısından ahlâkın tasnifi.....	10
1.2.3. Kaynağına göre ahlâkın temellendirilmesi ve bölümlenmesi	11
1.2.4. Ahlâkın ilksel nedenlere göre temellendirilmesi	14
1.3. Ahlâkî Doğrunun Mahiyeti	14
1.4. Kur'an'da Ahlâk.....	15
1.4.1. Kur'an ahlâkının gayesi	20
1.4.2. Kur'an ahlâkının tatbik alanı	21
1.4.3. Kur'an ahlâkının sorumluluk ve etki alanı	23
1.5. Yahudilikte Ahlâk.....	24

1.5.1. Yahudilikte ahlâkın gayesi	27
1.5.2. Yahudilik ahlâkının kaynağı.....	28
1.5.2.1. Tanah'ta ahlâk	28
1.5.2.2. Talmud'da ahlâk	31
1.5.2.3. Kabala'da ahlâk	33
1.5.3. Tanah ve Talmud'un Yahudi ahlâkına etkisi.....	33

İKİNCİ BÖLÜM

2. YAHUDİLER VE YAHUDİLİK DİNİ	38
2.1. Yahudilerin Kökeni	38
2.2. Yahudilerin Tarihi Süreci.....	40
2.3. İslâmiyet öncesi Arap yarımadasında Yahudiler	44
2.4. Hicretten önce Arap Yarımadasındaki Yahudiler.....	45
2.5. Kur'an'ın Nüzûlünün Medine Döneminde Yahudiler	50
2.6. Nüzûl Dönemi Yahudilerinde İnanç	55
2.7. Nüzûl Döneminde Yahudilerin Yahudi Olmayanlara Yaklaşımı	60
2.8. Kur'an-ı Kerim'e Göre Yahudilik ve Yahudiler	63
2.9. Kur'an'da Nüzûl Dönemi Yahudileri	65

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. KUR'AN'IN TASVİR ETTİĞİ NÜZÛL DÖNEMİNDEKİ YAHUDİLERİN AHLÂKI	69
3.1. Nüzûl Dönemindeki Yahudilerin Allah'a Karşı Ahlâk Tasavvurları	70
3.1.1. Küfür ve inkârcılık	71
3.1.2. Allah yolundan alıkoymak	74
3.1.3. Allah'a iftira etmek	76
3.1.4. Hakkı gizlemek (Ketm).....	83
3.1.5. Allah'a karşı ahde vefâsızlık	84
3.1.6. Nankörlük.....	87
3.1.7. İlahî kelâma kayıtsızlık	90

3.1.8. İnatçılık	97
3.2. Nüzûl Dönemindeki Yahudilerin İnsanlara Karşı Ahlâk Tasavvurları.....	101
3.2.1. Ucb ve kibir	101
3.2.2. Irkçılık ve etnik ayrımcılık	105
3.2.3. Hased.....	108
3.2.4. Korkaklık.....	112
3.2.5. Bozgunculuk, fitne ve fesatçılık	117
3.2.6. İsyankârlık ve haksız yere cana kıymak	124
3.2.7. Yalancılık	131
3.2.8. Ahde vefâsızlık ve antlaşmalara ihanet etmek.....	136
3.2.9. Cimrilik ve mala düşkünlük	140
3.2.10. Dünya hayatına düşkünlük (hırs ve tamah)	145
3.2.11. Kin ve adâvet	151
3.2.12. Alaycılık (istihza).....	157
3.2.13. Hiyanet	161
3.2.14. İkiyüzlülük (Nifak)	165
3.2.15. Haksızlık ve zulüm.....	170
3.2.16. Kalp katılığı (kasâvet) ve hayâsızlık	174
3.2.17. Hilekârlık, entrika, düzenbazlık	178
3.2.18. İhtilaf ve tartışmacılık	183
3.3. Müspet Ahlâkıyla Kur'an'da Yahudilerden İstisna Edilen Zümre	190
SONUÇ	194
KAYNAKÇA	198
ÖZGEÇMİŞ	209

GİRİŞ

1. Araştırmanın Konusu ve Kapsamı

Ahlak, insan yaşamının birçok alanına hitap eden ve insanın bireysel ve toplumsal hayatını etkileyen bir olgudur. Ahlak, toplumsal düzenin en önemli unsuru olması nedeniyle, düşünce tarihinin her zaman tartışılan konularından biri olmuştur. İnsanlık tarihi boyunca birey ve toplumlar; tercihler, algılar ve ihtiyaçlara bağlı olarak birbirinden farklı ahlâkî anlayışlara sahip olmuşlardır.

Bireylerin ve toplumların ahlâk tasavvurlarını şekillendiren birçok etmen vardır. Ahlâk, insanda doğuştan gelen nefsi eğilimlerin, sosyal hayatta edinilen bilgi, tutum ve davranışların etkisiyle şekillenir. Bir milletin ahlaki yapısı o milletin ortak inanç ve hayat tarzının, değer yargılarının, bir de milletçe yaşanmış tecrübelerin etkisiyle şekillenerek o milletin ahlâk tasavvuru haline gelir. Ahlâk tasavvuru da o milletin tutum ve davranışlarını olumlu ya da olumsuz mânada belirleyici olur. Yahudilerin ahlâk tasavvuru, Yahudilik dininin ve kültürünün kaynağı olan kutsal metinlerin, etnolojik karakterlerinin ve tarihi süreçlerindeki sosyo-psikolojik yaşanmışlıklarının şekillendirdiği bir bütünlüğü arz etmektedir.

Kur'ân-ı Kerim'in nüzûl döneminde Müslümanlar ile Yahudiler aynı coğrafyada yaşamış ve birbirleriyle dini, siyasi, ekonomik ve sosyal alanda farklı ilişkiler içinde olmuşlardır. Bu nedenle Kur'an'ın birçok yerinde Yahudilerle ilgili bilgiler mevcuttur. Bir bakıma ahlâk kitabı olan Kur'an'da ahlâkî değerlerin insanlara anlatılması amacıyla başka dinler ve topluluklarla ilgili haberler verilirken onların inanç ve ahlâkî yapılarıyla ilgili bilgiler de verilmektedir. Nüzûl dönemi Yahudilerinin Kur'an'da tasvir edilen karakterleri, Müslümanlarla ve diğer topluluklarla olan münasebetlerinde vahye konu olmuş tutum ve davranışları, bunlara bağlı olarak Kur'an'da ortaya çıkan ahlâk tasavvurları bu tez çalışmamızın esas konusunu teşkil etmektedir.

Çalışmamızda Yahudilerin ahlâk tasavvurunu daha iyi tahlil edebilmemiz için öncelikle ahlâk konusuna değineceğiz. Akabinde Yahudilerin kökeni, tarihleri, dinî inançları ve nüzûl öneminde Müslümanlarla olan münasebetleri hakkında genel bir

bilgi vereceğiz. Son olarak da nüzûl dönemindeki Yahudilerin ahlâk tasavvurunu Kur'ân'ın perspektifinden ortaya koymaya çalışacağız.

2. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Kur'an-ı Kerim, bütün insanlığa gönderilmiş evrensel ahlâkî prensipleri olan bir kitaptır. Allah (c.c) Kur'an'da nüzûl döneminde meydana gelen hadiseler üzerinden ve bu hadiselerde rol alan kişi ve toplumların ahlâkî yapıları üzerinden tüm insanlara ahlâkî dersler vermektedir. Kur'ân'da en çok zikredilen, kendilerinden ibret alınması için tutumları ve ahlâkî yapıları en çok yansıtılan toplumlardan biri de Yahudilerdir.

Nüzûl dönemindeki Yahudilerinin Kur'an'daki ahlâk yapılarını incelediğimiz bu çalışmamızda temel amacımız, Kur'an'ın nüzûl döneminde Yahudilerin Kur'an'daki ahlâk tasavvurlarını incelemek, ahlâkî yapılarının kutsal kitaplarına uyup uymadığını tespit etmek, ahlâklarını atalarının ahlâkıyla karşılaştırıp benzer ve farklı yönlerini belirlemektir. Bir diğer amacımız da Kur'an'da sunulan ahlâkî prensiplere dikkat çekmek ve farklı inançlara sahip toplulukların bir arada yaşamasını etkileyen toplumsal ahlâkî hasletlerin önemine değinmektir.

Çalışmadaki amacımız, ahlâka dair tespitlerimizi Yahudilerin tümüne teşmil etmek değildir. Yahudileri ve Yahudiliği sorunlu göstermek, zan altında bırakmak veya onları yargılamak değildir. Bu tez çalışmamız, vahyin indiği coğrafyada, nüzûl döneminde Yahudilerin sergilemiş olduğu huy ve davranışlarının Kur'an'da yer edinmiş tasvirlerinin tahlili niteliğindedir.

Vahye konu olmuş bir toplumun ahlâk anlayışının incelenmesi zamanımızın ahlâkî sorunlarının anlaşılmasında bizlere önemli ipuçları verecek, sorunların çözümü noktasında insanlığa katkı sağlayacaktır. Tez çalışmamızın, toplumsal birlik ve düzeni ilgilendirmesi nedeniyle hemen hemen her asırda tartışma konusu olan Yahudilerin inanç ve ahlâkî yapısını incelememiz ve onları nüzûl dönemindeki tarihsel bağlamıyla, Kur'an'a bire bir arz olunmuş haliyle ele almamız günümüzün bireysel ve toplumsal sorunların çözülmesine katkı sağlayacaktır.

Yahudilerin tarihini, kültürlerini ve yaşayışlarını, dini inançlarını, özelliklerini ve karakterlerini ele alan birçok tez hazırlanmıştır. Yahudileri Kur'anî bağlamda,

nüzûl dönemi özelinde ele almamız ve onları ahlâk tasavvuru konusunda incelememiz, bu tez çalışmamızı daha önce yapılmış diğer tezlerden farklı kılmaktadır. Yahudileri; gelişen olaylar ve durumlara bağlı olarak ayetlerin inmeye devam ettiği, inen ayetlere kendilerinin de direkt muhatap kılındıkları Kur'ân'ın nüzûl dönemi özelinde ele almamız, onların bu dönemde sergilemiş oldukları hal ve tavırlarının daha doğru okunmasını, ahlâkî yapılarının da daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır.

3. Araştırmanın Metodu ve Kaynakları

Bu çalışmamızda Yahudilerin ahlâk tasavvuru, Kur'ân'ın nüzûl dönemi ekseninde ve Kur'an ayetleri bağlamında incelenecektir.

Çalışmamız giriş ve üç bölümden oluşacaktır. Giriş kısmında araştırmanın amacı, kapsamı, amacı, önemi, metodu ve kaynakları hakkında bilgi verilecektir.

Birinci bölümde öncelikle ahlâk konusu birçok boyutuyla ele alınacaktır. Batılı ve Müslüman düşünürlerin ahlâk anlayışları, Müslümanların ve Yahudilerin dini kaynaklarındaki ahlâk anlayışları irdelenecektir.

İkinci bölümde nüzûl dönemi Yahudilerinin ahlâk tasavvurunu anlamamıza yardımcı olması amacıyla da Yahudilerin tarihi, inanç ve yaşayışları incelenecek, bunun yanısıra nüzûl dönemindeki Yahudilerin aynı coğrafyada, bir arada yaşadıkları Müslümanlarla ve diğer toplumlarla olan ilişkileri mercek altına alınacaktır.

Çalışmamızın üçüncü bölümü olan esas konumuza gelince öncelikle Yahudilerin Kur'an'da tarif edilen ahlâkî vasıflarının kavramsal çerçevesini sunacağız. Daha sonra bu ahlâkî vasıfların Tevrat ve Kur'an'daki karşılığını inceleyeceğiz. Son olarak da Yahudilerin ahlâkının tasvir edildiği ayetlerden yola çıkarak özellikle klasik ve modern müfessirlerin yorumlarından istifade ederek nüzûl dönemi Yahudilerinin ahlâk tasavvurunu tanımlamaya çalışacağız.

Konumuzla ilgili ayetler ele alınırken, onların orijinal metni de verilecektir. Âyetlerin meallerinde Diyanet İşleri Başkanlığı'na hazırlanan meal esas alınacaktır.

Tezimizin yazımında, enstitümüzün belirlemiş olduğu yazım kuralları dikkate alınacaktır. Yararlandığımız Arapça eserlerin ve yazarlarının Latin harfleriyle yazımında, “Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi” esas alınacaktır.

Tezimizin birinci bölümü olan “Ahlâk” bölümünde ağırlıklı olarak; Ahmet Cevizci “*Felsefeye Giriş*”, Doğan Özlem “*Etik -Ahlak Felsefesi*”, Erol Güngör “*Ahlâk Psikolojisi ve Sosyal Ahlâk*”, Nurettin Topçu “*Ahlâk*”, Osman Pazarlı “*İslâm’da Ahlâk*”, Mustafa Çağrıcı, “*Anahatlarıyla İslâm Ahlâkı*”, Hüsamettin Erdem “*Ahlâka Giriş*” M. Abdullah Draz “*Kur’an Ahlâkı*” ve İmam Gazzâlî “*İhyâü Ulûmi’-d-Dîn*” adlı eserlerden faydalanılacaktır.

Tezimizin ikinci bölümünde ise ağırlıklı olarak; Abdurrahman Küçük - Günay Tümer “*Dinler Tarihi*”, Salime Leyla Gürkan “*Yahudilik*”, Yusuf Besalel “*Yahudilik Ansiklopedisi*”, Mahmut Nânâ “*Yahudi Tarihi*”, Nuh Arslantaş “*Hz. Muhammed Döneminde Yahudiler*”, Baki Adam “*Yahudilik ve Hristiyanlık Açısından Diğer Dinler*”, İbn Hişâm “*es-Sîretü’n-nebeviyye li-İbn Hişâm*”, İbn İshak “*Sireti İbn İshak*”, Belâzurî “*Fütuhu’l büldân*”, Semhûdî “*Vefâ’ü’l-vefâ bi-ahbâri dâri’l-Mustafa*”, Muhammed Hamidullah, “*İslâm Peygamberi*” ve İzzet Derveze “*Kur’an’a Göre Hz. Muhammed’in Hayatı*” adlı eserlerden istifade edilecektir.

Çalışmamızın asıl bölümü olan üçüncü bölümde temel kaynaklarımız başta Kur’ân-ı Kerim ile onun açıklayıcısı olan klasik ve çağdaş tefsirler olacaktır. Özellikle klasik müfessirlerimizden Mukâtil b. Süleyman (öl. 150/767), Taberî (öl. 310/923), Zemaşerî (öl. 538/1144), Râzî (öl. 606/1210), Kurtubî (öl. 671/1273), Beyzâvî (öl. 685/1286), İbn Kesîr (ö. 774/1373), Suyûtî (öl. 911/1505), İstanbûlî “*Bursevî*” (öl. 1137/1725) ve çağdaş müfessirlerimizden Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır (öl. 1942), Ömer Nasuhi Bilmen (öl. 1971), Seyyid Kutub (öl. 1976), Mevdûdî (öl. 1979), İzzet Derveze (öl. 1984), Muhammed Esed (1900-1992), Vehbe Zuhaylî (öl. 2015) gibi müfessirlerimizin eserlerine ve ayrıca Diyanet’in komisyona hazırlattığı Kur’an Yolu (2012) tefsirine başvurulacaktır.

Ahlâk ve Yahudilik ile alakalı konularımız için yerli ve yabancıların telif ettiği eserlerden, tez ve makalelerden, ayrıca tarih ve siyer kitaplarından da istifade edilecektir.

Çalışmamız boyunca geçen kavramların izahları için de ağırlıklı olarak Rağıb el-İsfahânî'nin "*Müfredâtu Elfâzi'l Kur'an*" adlı eseri ile İbn Manzûr'un "*Lisânu'l-Arab*" adlı eserinden ve Cürcânî'nin "*Tarifât*" adlı eserinden yararlanılacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. AHLÂK

1.1. Ahlâkın Tanımı ve Mahiyeti

İnsanı diğer çeşitli davranışlar sergileyen varlıklardan ayıran en önemli özelliği, onun belli ilkelere, inanç ve değerlere bağlı olarak kendine özgü iradesi ile ortaya koyduğu bir *eylem* kabiliyetine sahip olmasıdır.¹ Bu kabiliyetten ötürü doğal koşulların hükmettiği bir yaşam şekline kurtulmuş, bilmenin ve eylemin gerektirdiği sosyal hayatta, etkin bir varlık olarak varlığını sürdürmüştür.²

İnsanın eylemleri toplumun normlarının ve inançlarının değer ve yargılarıyla şekillenirler. İnsanlar, toplumsal alanda, *iyi, kötü, doğru, yanlış* gibi değer yargılarının etkisiyle eylemlerde bulunurlar. İşte birey veya toplumların tarihsel süreçte belli bir düzene sokulan inanç, buyruk, norm ve değerlerinin oturmuş bir yaşam biçimi haline gelmesiyle ahlâk dediğimiz olgu ortaya çıkar.³

Arapça bir kelime olan *Ahlâk*, *hulk* (خُلُق) ya da *huluk* (خُلُق) kelimesinin çoğulu olup “seciye, karakter, huy, din, yaratılış” gibi mânalara gelir.⁴ Aynı kökten gelen *halk* (خُلُق) insanın dış görünüşünü, suret ve eşkâlini; *hulk* (خُلُق) ise, insanın iç(manevi) halini, kuvvet ve seciyelerini anlatmak için kullanılır.⁵

Batı dillerinde Yunanca ve Latince’den türetilmiş olan *ethics* ve *moral* sözcükleri ahlâk mânasında kullanılmaktadır. Bu sözcükler sosyal grupları birbirinden ayırt eden örf, adet, töre, alışkanlık ve karakter anlamlarına gelmektedir. Bu iki kavramın aynı olmadığını, aralarında bir farkın olduğunu savunanlar olmuştur.

¹ Doğan Özlem, *Etik -Ahlak Felsefesi-* (İstanbul: İnkılap, 2004), 14.

² Ahmet Cevizci, *Etiğe Giriş* (İstanbul: Paradigma Yayınları, 2002), 2.

³ Özlem, Doğan, *Etik*, 15-16.

⁴ Muhammed İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab* (Kahire: Daru'l-Maârif, 1119), “H-İ-k”, 14/1245.

⁵ Râğıb el-İsfahânî, *Müfredât - Kur'an Kavramlar Sözlüğü* (İstanbul: Çıra Yayınları, 2010), “H-İ-k”, 360.

Bunlara göre davranışlar olgu olması halinde *moral*, bu davranışlara bir değer katılması durumunda da *ethics* kavramı kullanılmaktadır.⁶

İstilahî mânada ahlâkın birbirinden farklı birçok tarifi yapılmıştır. Ahlâk tanımları genellikle ahlâkın konusunun tayiniyle ilgili görüşlerden etkilenmiştir. Ahlâkın konusuna ruhî kuvvetleri bir de kural ve vazifeleri esas alan görüşlere göre farklı tarifler yapılmıştır.⁷

Ahlâkı kural ve vazife bağlamında tanımlayanlara göre ahlâk; belli bir dönemde belli insan topluluklarınca benimsenmiş olan, bireylerin birbirleriyle ilişkilerini düzenleyen törel davranış kurallarının, yasalarının, ilkelerinin toplamıdır.”⁸ Bu bağlamda ahlâk; “Genel anlamda, mutlak olarak iyi olduğu düşünülen ya da belli bir yaşam anlayışından kaynaklanan davranış kurallarının bütünü.”⁹ şeklinde de tarif edilmiştir.

Ruhî kuvvetleri esas alan görüş bağlamında, ahlâkı nefsin bir hâli olarak gören İbn Miskeveyh (öl. 421/1030)’in şu tanımı örnek verilebilir: “Nefsin düşünüp taşınmadan kendi fiillerini ortaya koymasını sağlayan durumdur.”¹⁰ İbn Miskeveyh ahlâkı, tabî olan ve alışkanlık ve eğitimle elde edilen olarak iki kısma ayırır. Tabî ahlâk insanın nefsindeki huy ve mizaçtır. Bunlar eğitilerek meleke haline gelir.¹¹

İmam Gazzâlî (ö. 505/1111), Yahya İbn Adî (öl. 364/975), Kınalızâde (öl. 979/1572) gibi ahlâkçılarının yanı sıra birçok İslâm ahlâkçısı İbn Miskeveyh’ten etkilenerek ona benzer tanımlar yapmışlardır. Bu tanımlar arasında en derli toplu olanı, İmam Gazzâlî’nin tanımıdır ki o da şöyledir: “Ahlâk, nefsin (ruhun) durumu

⁶ Recep Kılıç, “Ahlâk Kavramının Analizi”, *İslam Ahlâkı ve Sevgi (2006 Yılı Kutlu Doğum Sempozyumu Tebliğ ve Müzakereleri)* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2006), 37.

⁷ Hüsamettin Erdem, *Ahlâka Giriş* (Konya: Günay Ofset, 1994), 31.

⁸ Bedia Akarsu, *Felsefe Terimleri Sözlüğü* (Ankara: Türk Dil Kurumu, 1975), 17.

⁹ Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü* (İstanbul: Paradigma Yayınları, 1999), 17.

¹⁰ İbn Miskeveyh, *Tehzibü'l-Ahlâk*, çev. Şener, Abdulkadir vd. (İstanbul: Büyüyen Ay Yayınları, 2013), 16.

¹¹ Yahya İbn Adî, *Tehzibü'l-Ahlâk*, çev. Harun Kuşlu (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2013), 36.

ve şekil alması, maneviyatın hareketlerde hâkim olması, iyi fiillerin, düşüncelerin zorlamadan sudur etmesidir.”¹²

Bu tarifin ışığında ahlâkın mahiyeti ile ilgili şu sonuçlara varabiliriz. Ahlâk, fiil ve davranışlardan ziyade bunları ortaya çıkaran amilleri ifade eder. Yani ahlâk, insan nefsinin durumudur. Ahlâk hem iyi hem de kötü huyları kapsamaktadır. Yani bir insan ya iyi ya da kötü ahlâklıdır. Halk arasında kullanılan *ahlâksız* deyimini aslında “kötü ahlâklı” anlamında kullanılır. Ahlâk kalıcı olup meleke halini alan huy ve kabiliyetleri ifade eder, baskı ve zorlamaya gerek olmadan vazifesini kolaylıkla gerçekleştirmeyi netice verir. Ahlâk aynı zamanda bir irade eğitimidir. Eğitim sonucu ahlâkî iradenin güçlenmesiyle ahlâkî tutum ve davranışlar alışkanlık haline gelir.¹³

Yukarıda İbn Miskeveyh ve Gazzâlî’nin tanımında değinildiği gibi ahlâken insanda istenen hâlet ve vasıfların oluşması için insan nefsinin eğitimden geçmesi gerekir. Bu ise ahlâk ilmiyle mümkündür.

Ahlâk ilmi konusunda da birçok tarif yapılmıştır. Bu tarifler genellikle vazife, hayır, meslek, seciyye gibi konular bağlamında yapılmışlardır. Bu tariflerin ortak noktası ahlâk ilminin insanın huy ve davranışlarını eğitmeye ve idare etmeye yönelik olmasıdır.¹⁴

Gazzâlî, ahlâk ilmini “Ruh sağlığı ilmi” olarak tarif etmiştir. Kâtip Çelebi’nin naklettiği bir tarife göre de “Ahlâk ilmi, faziletler ve rezîletler ilmi olup bu ilim, nefsi faziletlerle bezeme ve rezîletlerden kurtarma yolunu gösterir.”¹⁵ 19. yüzyılın ünlü Fransız filozofu Alexis Berdrand (öl. 1946), ahlâk ilmini, “hürriyetimizi iyi kullanma ilmi” veyahut “görev ilmi” olarak tanımlamıştır.¹⁶ Ömer Nasuhi Bilmen (öl. 1971),

¹² Ebû Hâmid Muhammed el-Gazzâlî, *İslâm Ahlâkı*, çev. Âkif Nuri (İstanbul: Sinan Yayınları, 1996), 51.

¹³ Mustafa Çağrıncı, *Anahatlarıyla İslâm Ahlâkı* (İstanbul: Ensar, 2012), 16-18.

¹⁴ Erdem, *Ahlâka Giriş*, 27-29.

¹⁵ Çağrıncı, *İslâm Ahlâkı*, 20.

¹⁶ Alexis Bernard, *Ahlak Felsefesi*, çev. Zeki Salih (Ankara: Akçağ Yayınları), 1.

Ahlâk ilmini; “insanların haiz oldukları bir kısım melekelerden ve mükellef buldukları bir takım vazifelerden bahseden bir ilim” olarak tanımlamıştır.¹⁷

“Bu tarifler birlikte değerlendirilecek olursa ahlâk ilminin, ahlâkî fail olan insanın, ahlâkî kabiliyetlerini tetkik ve tahlil eden, iyi ve kötünün, fazilet ve rezîletin nelerden ibaret olduğunu araştıran, insanın yapmakla yükümlü olduğu vazifeleri ve uymak zorunda bulunduğu kaideleri bildiren bir ilim olduğu söylenebilir.”¹⁸

Ahlâk, insanı konu edinir ve insanın ahlâkî sayılabilecek eylemleriyle ilgilenir.¹⁹ Ahlâk ilminde bir fiilin, ahlâka konu olabilmesi için insanın bilinçli bir eylemi olması gerekir. Bu fiilin sahibi temyiz kabiliyetine ve özgür bir iradeye sahip olmalıdır. Ayrıca eylem, iyi ve kötü olarak değerlendirilebilir olmalıdır.²⁰

Ahlâk ilmi bize hayır ve şer hakkında bilgi vermeyi, insanların toplumsal hayatta uyması gereken kural ve kaideleri, ödev ve sorumlukları tanıtmayı,²¹ bireylerin ve toplumların ıslahını kendine gaye edinir.²²

Sokrates, Platon, Aristoteles gibi ahlâkla ilgili temel düşüncelere sahip olan filozoflar; ahlâkın öbür dünya ile ilgisine de dikkat çekerek ahlâkın gayesinin iki dünyada da mutluluk olması gerektiği üzerine bir anlayış geliştirmişlerdir. Bu düşünce daha sonra İbn Miskeveyh kanalıyla İslâm ahlâkçılarına intikal etmiştir.²³

1.2. Ahlâkın Tasnifi

Ahlâk; mahiyet, aidiyet, ilksel temel ve kaynağı açısından tasnif edilmiştir. Genellikle ahlâkın tasnifi şu başlıklar altında bölümlenmiştir:

¹⁷ Ömer Nasuhi Bilmen, *Yüksek İslam Ahlakı* (İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1964), 3.

¹⁸ Çağrı, *İslâm Ahlakı*, 20.

¹⁹ Celil Kiraz, *Kur’ân’da Ahlak İlkeleri -Tevrat, Zebur ve İncil’le Mukâyeseli Bir Çalışma* (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2005), 12.

²⁰ Mustafa Acar, *Allah’a İmanın Ahlakî Boyutu* (Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2012), 14.

²¹ Çağrı, Mustafa, *İslam Ahlakı*, 22.

²² Erol Güngör, *Ahlak Psikolojisi ve Sosyal Ahlak* (İstanbul: Ötüken Yayınları, 2008), 18.

²³ Erdem, *Ahlaka Giriş*, 37.

1.2.1. Mahiyeti itibariyle ahlâkın tasnifi

Genel kabule göre ahlâk, *teorik (nazari)* ve *pratik (ameli)* ahlâk şeklinde iki kısma ayrılmıştır.

Teorik (Nazari) Ahlâk, ahlâkın, insanın ahlâkî şahsiyeti ile ahlâkî eylemlerinin ve bu eylemlerinin nedenlerinin, amaçlarının, değerlerinin ve ahlâkî kural ve kaidelerin konu alındığı, ahlâk problemlerinin tahlil edilip yaşamsal prensiplerin, kural ve kaidelerin tespit edildiği bölümdür.²⁴ Bu bölüm Felsefe biliminde “Ahlâk felsefesi” olarak adlandırılır. Teorik ahlâk her şeyden önce bir kaideler sistemi olup, aynı zamanda ahlâkî davranış için bir kılavuz rolü oynamaktadır.²⁵

Pratik (amelî) ahlâk ise konusu, kişinin kendine ve diğer varlıklara karşı görev ve sorumlulukları, başkalarıyla olan münasebetleri olan ahlâktır.²⁶

Alexis Bernard, pratik ahlâkı, teorik ahlâkın kural ve kanunlarının hem sonucu hem de bir çeşit uygulaması olarak tarif eder.²⁷ Bu ahlâk türü, insan varlığının diğer insanlarla olan ilişkilerinde söz konusu olan ahlâktır.²⁸ Ahlâkî vazifelerin tasnife tabi tutulduğu pratik ahlâk genellikle bir vazifeler ilminden teşekkül eder.

1.2.2. Aidiyet açısından ahlâkın tasnifi

Ahlâk, aidiyet açısından *bireysel (ferdi)* ve *toplumsal (ictimâî)* olmak üzere iki kısımda incelenmektedir.²⁹

Bireysel ahlâk, kişinin iyi veya kötü olan nefsî hasletlerini ya da tutum ve davranışlar bağlamındaki ahlâkî kişiliğini ifade eder.³⁰

“Ahlâk, her ne kadar toplumsal bir boyuta sahip olsa da, nihai çerçevede ferdîdir ve ferde aittir; fertte gerçekleşir.”³¹ Çünkü insanın ilk idrak ettiği şey kendi

²⁴ Çağrıncı, *İslâm Ahlâkı*, 22.

²⁵ Güngör, *Ahlâk Psikolojisi ve Sosyal Ahlâk*, 41.

²⁶ Osman Pazarlı, *İslâm'da Ahlâk* (İstanbul: Remzi Kitapevi, 1993), 35.

²⁷ Bernard, *Ahlak Felsefesi*, 127.

²⁸ Ahmet Cevizci, *Felsefeye Giriş* (Bursa: Sentez Yayıncılık, 2007), 138.

²⁹ Yaşar Yılmaz, *Fârâbi'de Ahlâk Felsefesi* (Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2002), 14.

³⁰ Yılmaz, *Fârâbi'de Ahlâk Felsefesi*, 14.

varlığıdır. Kendi varlığının farkında olması ve hareketlerini kontrol altında tutmasıyla benlik ve şahsiyet elde eder.³²

Toplumsal ahlâk ise, “İnsan varlığının diğer insanlarla olan ilişkilerinde söz konusu olan ahlâktır.”³³ Toplumsal ahlak ayrıca “toplum nazarında genel kabul görmüş ve öteden beri tekrarlana tekrarlana yerleşmiş; örf, âdet ve kural halini almış iyi tutum ve uygulamaları ifade etmektedir.”³⁴ Osman Pazarlı’ya (öl. 1981) göre sosyal ahlâkın temel kavramları hak, adalet, ihsan ve ihlâstır. Sosyal ahlâkta söz konusu olan bütün vazifeler bu temel kavramlar üzerine dayanır.³⁵

Ahlâk, toplumun varlığından doğan bir gerçekliktir.³⁶ Toplum, fertlerin uymak zorunda olduğu ahlâkî kural ve kaidelerin düzenleyicisi ve uygulayıcısıdır.³⁷

1.2.3. Kaynağına göre ahlâkın temellendirilmesi ve bölümlenmesi

Ahlâkî davranışların kaynağı konusu, ahlâkın tartışmalı konularından biridir. Ahlâkî değerlere ilişkin kanaatlerimizin dayanağı, bu kanaatlerin evrensel olup olmadığı, akıl ve dinle bağlantısı, ahlâkın kaynağı ile ilişkili olan problemlerdir.

İnsanın eylemlerinin ahlâkî olmasını sağlayan değerlerin kaynağı ve sebebi üzerinde düşünülmüş, fiillerin iyilik ve kötülük vasıflarının insanın kendi özünden olabileceği ile sonradan onlara yüklenmiş olabileceği fikirleri ortaya atılmıştır.³⁸ Bu konu Felsefe tarihinde çokça tartışılmış, ahlâkın kaynağı ile ilgili birbirinden farklı temellendirmeler yapılmıştır. Bir sınıflamaya tabi tutularak *dine dayalı* ve *din dışı* olmak üzere iki türlü temellendirme yapılmıştır.³⁹

³¹ Cafer Sadık Yaran vd., *İslâm Ahlâk Esasları*, ed. Tahsin Görgün (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, 2010), 27.

³² Nurettin Topçu, *Ahlâk* (İstanbul: Dergah Yayınları, 2010), 113.

³³ Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, 27.

³⁴ Yılmaz, *Fârâbi’de Ahlâk Felsefesi*, 14.

³⁵ Pazarlı, *İslâm’da Ahlâk*, 309.

³⁶ Topçu, *Ahlâk*, 166.

³⁷ Topçu, *Ahlâk*, 12-16.

³⁸ Çağrıncı, *İslâm Ahlâkı*, 124.

³⁹ Recep Kılıç, *Ahlakın Dini Temeli* (Ankara: TDV Yayınları, 1992), 14.

Dine dayalı ahlâk anlayışına göre, insanın ahlaksal yaşamı yaratıcının irade ve buyruklarına göre tanzim edilmesi fikri hâkimdir.⁴⁰ Bu anlayışa göre, yaratan ve kural koyan Tanrı, bu kuralları uygulayan insandır. Tanrı vahiy kanalıyla, iyi ve kötü olan şeyleri insanlara bildirmiş ve insandan, bu değerlere göre yaşamasını irade etmiştir. Böylece insandan kusurlu olan nefsinin ve bozulan özünü Tanrı'nın iradesine uyumlu hale getirme gayretine girmesi beklenir.

Bu anlayışa göre ahlâkın doğuştan meydana geldiği fikri ağır basmaktadır. Çünkü bu inanış, onu insanda yerleştiren tanrısal varlığın düşüncesine götürmektedir.⁴¹

Yahudilik, Hristiyanlık ve İslâm dinleri dine dayalı ahlâkı savunan vahiy kaynaklı dinlerdir. Bu dinlere göre dinî ahlâkın temel gayesi, Allah'ın iradesine göre yaşam sürmektir. Çünkü her iki dünyada mutluluk Allah'ın iradesine uymakla elde edilir.⁴²

Din dışı öğeleri esas alan ahlâkî temellendirme ise seküler nitelikte olan ve din dışı öğeleri esas alıp, Allah ve ahiret düşüncesini içermeyen bir ahlâkî yaklaşımdır. Bu anlayışa göre ahlâkî değerler insanın ürünüdür. Bu anlayış, insanın bu dünyadaki menfaat ve faydasını gaye edinir.

Bu anlayışa bağlı olan filozoflar ahlâkı *akıl*, *sezgi* ve *duygu* gibi öğelerle temellendirmişlerdir.⁴³

Din dışı ahlâkî temellendirmeyi *aklı* esas alarak yapanlar, hayatın gayesini insan eylemlerini idare eden yönelişlerden değil, aklın ürünü olan ana kaidelerden çıkarırlar. Bu anlayışta yalnız akıl değer hükümleri ortaya koyabilir.⁴⁴ Akla dayanan ahlâklara Aristo'nun ahlâk düşüncesi, Stoacıların Ahlâkı ve Kant'ın (öl. 1804) ödev ahlâkı örnek verilebilir.

⁴⁰ Özlem, *Etik*, 26.

⁴¹ Acar, *Allah'a İmanın Ahlâki Boyutu*, 33.

⁴² Topçu, *Ahlâk*, 156-157.

⁴³ Kılıç, *Ahlakın Dini Temeli*, 14.

⁴⁴ Topçu, *Ahlâk*, 148.

Kant'ın *Ödev Ahlâkı* felsefesine göre, ahlâk yasasının kaynağı bizzat insanın kendisidir. Ahlâkî değerlerin kaynağı ise insan aklıdır. Bu akıl da ahlâkî olarak kendisini vicdanda gerçekleştirir. Çünkü Kant, insanı insan yapan gerçek özelliğın akıl olduğuna inanır.⁴⁵

Bazı düşünürler ahlâkta sezgileri ve duyguları esas almışlardır. Sezgileri esas alan görüşe göre ahlâkî değerler *sezgi* yoluyla kavranır, söz konusu değerler tüm insanlar için ortaktır. Sezgi yoluyla bilme insanda doğuştan var olan bir yetidir.”⁴⁶

Duyguları esas alan görüşe göre ahlâk idealine akılla ulaşılmaz. Hayatın gayesi, kalpteki yüksek duyguların doyumunu aramaktır.⁴⁷

Din dışı öğeleri esas alan düşünürlerin bir kısmı da ahlâkî *biyolojik* bir yaklaşımla temellendirmişlerdir. Bu anlayışın temeli, Lamarck ile Darwin gibi biyologların evrim ve doğal ayıklanma fikirlerinde bulunmaktadır. Buna göre biyolojik bir varlık olan insanın ahlâkî, evrim ve doğal seleksiyon kurallarına bağlı olan hayatın kanunlarıyla açıklanmalıdır. Onlara göre ahlâklılık, tabiî hayatın temel kanunlarına uygun yaşayıştır.⁴⁸

Herbert Spencer (öl. 1903) ahlâkî, canlılardaki evrim fikrine göre temellendirmiştir. Spencer, Stuart Mill (öl. 1873) gibi insanların bencil olarak doğduklarını savunur. Spencer'e göre insanlık, bencillikten özgeciliğe doğru bir evrim geçirmektedir.⁴⁹

Frederic Nietzsche'nin (öl. 1900) ahlâkî, tabiî ayıklanma fikrine dayanır. O, mükemmel insan tiplerinin ortaya çıkması için hayatta bencil yaşamayı, güçlü olanların zayıf olanları egale edeceği bir mücadele fikrini savunur. Nietzsche, dinlerin ve felsefelerin savunduğu ahlâkî, güçsüzlerin ahlâkî olarak gördüğü için onları eleştirir.⁵⁰

⁴⁵ Acar, *Allah'a İmanın Ahlâki Boyutu*, 36.

⁴⁶ Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, 770.

⁴⁷ Topçu, *Ahlâk*, 151.

⁴⁸ Topçu, *Ahlâk*, 145.

⁴⁹ Topçu, *Ahlâk*, 146.

⁵⁰ Topçu, *Ahlâk*, 146.

1.2.4. Ahlâkın ilksel nedenlere göre temellendirilmesi

Ahlâk fenomeninin ilksel nedenleri gösterilirken ve bunlara dayalı bir açıklaması yapılırken *Evren (kozmos)*, *insan* ve *tanrı* olmak üzere üç kaynağa başvurulmuştur.

Kozmolojik temellendirme, Grek filozoflarının insanı evrenin bir küçültülmüşü olarak gördükleri ve doğadaki düzenle insan yaşamındaki düzenin aynı olduğunu öne sürdükleri bir temellendirme. Bu anlayışa göre ahlaksal yaşam evrenle insan arasındaki uyumdan ibarettir. Bu anlayışta “doğa ile uyum içinde yaşamak” akla dayalı ahlâkta temel ilkeleri olmuştur.⁵¹

Dinsel/Teolojik Temellendirme, ahlâkı belli bir dinin inancı çerçevesinde temellendirmektir. Bu anlayışa göre *iyi* olan şey, Tanrı'nın iradesi ve onun buyruklarıdır. Bu temellendirmeye göre *doğru* veya *doğru eylem* ya da *kötü* ile *yanlış eylem* tanrının iradesine ve emirlerine boyun eğme ve buna aykırı hareket etmekle şekillenir. Bu temellendirmeye, semavi din sayılan Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslâm dinleri gösterilebilir.⁵²

İnsan öznesinden yola çıkarak yapılan temellendirme ise Antropolojiye dayanır. İnsan merkezli olan bu temellendirme; *doğalcı* ve *tinselci* şeklinde iki farklı yolla yapılmıştır. *Doğalcı Antropolojik Temellendirme*; insanın ahlaksal yaşamı, ancak onun biyolojik, psikolojik yapısı ve doğal belirlenimi dikkate alınarak açıklanabilir olduğunu öne sürer. *Tinselci Antropolojik Temellendirme* ise Kant'ın insanın ahlaksal yaşamını onun ruhsal yönüne dayandırdığı temellendirme.⁵³

1.3. Ahlâkî Doğrunun Mahiyeti

Ahlâkî doğrunun mahiyetiyle ilgili tartışmalara bağlı olarak *mutlak ahlâk*, *göreceli ahlâk* ve *ahlâkî çoğulculuk* gibi bazı ahlâkî kavramlar ve kuramlar meydana gelmiştir.

⁵¹ Özlem, *Etik*, 25.

⁵² Özlem, *Etik*, 26.

⁵³ Özlem, *Etik*, 27-28.

Ahlâkî Mutlakçılık, ahlâkî kural ve değerlerin tüm zamanlarda ve tüm insanlar için geçerli, değişmez ve nesnel bir formunun olduğunu kabul eden bir görüştür. Buna göre ahlâkî değer ve düşünceler çağdan çağa ve toplumdan topluma değişmez ve tartışılmazdır. Bunları bütün insanların kabul etmesi ve benimsemesi zorunluğu vardır.⁵⁴

Ahlâkî Görecelik; ahlâkî mutlakçılığın aksine ahlâkî kural ve değerlerin zamana ve koşullara göre ve kişiden kişiye değişebileceğini, tarihsel ve kültürel koşullardan etkilenebileceğini, bireyin kendi kural ya da değerlerini kendisinin belirleyebileceğini savunan bir görüştür.⁵⁵

Bu kuramın eleştirilen tarafı, aynı toplumda bir arada yaşayan bireylerin her birisinin birbirinden farklı ahlâkî doğruları, kural ve değer anlayışları olması durumunda mutabakatın nasıl sağlanacağı hususu ciddi bir problem teşkil etmekte ve bu probleme tatmin edici bir çözümü bulunmamaktadır.⁵⁶

Ahlâkî Çoğulculuk; ahlâkî mutlakçılık ile ahlâkî görecelik arasında orta yolu bulan bir anlayıştır. Bu anlayışın odak noktası; toplumda savunulan farklı ahlâkî doğrulardan, insanların birlikte yaşayabilmesi için üzerinde hemfikir olacakları ortak ahlâk anlayışları sunmasıdır.⁵⁷

1.4. Kur'an'da Ahlâk

İslâm'da ahlâkın esası vahiy olup temel kaynağı Kur'an-ı Kerîm ve onun açıklayıcısı sünnet-i seniyyedir. Asr-ı saadette Kur'an'la temelleri atılan İslâm ahlâkı, Hz. Muhammed'in hayatıyla şekillenmiş ve ilk inananlar tarafından hayata geçirilmiştir. Asr-ı saâdetten sonra gelen âlimlerin fikirleri ve örnek yaşantıları da Kur'an'ın ortaya koyduğu ahlâkın anlaşılmasını ve daha geniş kitlelere ulaşmasını sağlamıştır.

⁵⁴ Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, 24-25.

⁵⁵ Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, 23.

⁵⁶ Hilal Özel, *Din-Ahlak İlişkisi: Batı'da Son on beş Yılda Yapılan Çalışmalar Üzerine Analitik Bir İnceleme* (Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017), 10.

⁵⁷ Özel, *Din-Ahlak İlişkisi*, 11.

Kur'an ahlâkı sahip olduğu kaide ve kurallarla Müslümanların tutum ve davranışlarını düzenleyen, iyiye ve doğruya yönlendiren bir etkiye sahiptir. Kur'an'da sunulan ahlâkın en önemli niteliği, Allah'ın ahlâkıyla ahlaklanmaktır. Bu, kişinin *insân-ı kâmil* olma yolunda hem menbaı, hem de hedeflenen varış noktasıdır.⁵⁸

İnsanın fitratında bazı nefsâni kuvvetler vardır. İslâm ahlâkında bunlara *fitri ahlâk* ya da *tabii ahlâk* denilmektedir. Bu kuvvetler insanın ahlâken sorumluluk alanının dışındadır. Ancak bunların etkisiyle işlenen fiilde mesuliyet aranır. Bir de *ahlâk-ı müktesebe* denilen insanın sonradan çevrenin etkisiyle kazandığı huylar vardır ki onu elde etme hususunda insanın ihtiyari fiilleri etkili olduğu için bu çeşit ahlâkta insan sorumlu sayılmaktadır.⁵⁹

Kur'an literatüründe ahlâk kavramıyla hem iyi hem de kötü huy ve davranışlar kastedilmektedir. Bunlar da insanın nefsinde doğuştan ya da sonradan kazanılmış şekilde bulunan ve davranışlarda kendini aksettiren melekelerdir. Ahlâkın iyi olanına *ahlâk-ı hasene* ya da *ahlâk-ı hamide*, kötü olanına da *ahlâk-ı seyyie* ya da *ahlâk-ı zemime* denilmiştir. Yani Kur'an ahlâkına göre bir insana ahlâksız denilmez, ya iyi ahlâklı ya da kötü ahlâklı denilebilir.⁶⁰ Her ne kadar günlük kullanımda *ahlâksız* tabiri yaygın olsa da bununla *kötü ahlâklı* anlamı kastedilir.

Kur'an ahlâkını özümsemek, tutum ve davranışlara aksettirmek Müslüman olmanın gereğidir. Çünkü Kur'an ahlâkı İslam dininin özü hatta kendisidir. Bu yönüyle ahlâkı İslam'dan, İslâm'ı da Kur'an ahlâkından soyutlamak mümkün görünmemektedir.

Kur'an'a göre insan, yeryüzünün halifesidir. Allah'ın isim ve sıfatları insanda tecelli etmektedir. İnsan bu sebeple de eşref-i mahlûkat vasfını üzerinde taşımaktadır. Bu yüzden bu görevi gerçekleştirmek üzere kendisine bazı kabiliyetler verilmiştir. İnsanın halifelik görevini ve eşref-i mahlûkat vasfını idrak etmesi için "*Kendini*

⁵⁸ Yaşar Nuri Öztürk, *Kur'an'ı Anlamaya Doğru* (İstanbul: Yeni Boyut Yayınevi, 1999), 64.

⁵⁹ Ahmet Hamdi Akseki, *Ahlâk İlmi ve İslâm Ahlâkı* (Ankara: Nur Yayınları, 1991), 14-16.

⁶⁰ Halil İbrahim Bulut, "Semavi Dinlerin Ortak Ahlak İlkeleri ya da Evrensel Değerler", *Yakın Doğu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/1 (2014), 67.

bilen, Rabb'ini bilir” hadis-i şerifi mucibince öncelikle kendini bilmesi gerekir. İşte ahlâkın çıkış noktası da konusu da bunda mündemiçtir. İslâm ahlâkında kendini bilen insan iyi ahlâk sahibi olur.

Kur'an'da ahlâk, temel ilkeleri ve kuralları ile bir bütün halinde ele alınmıştır. Bu ilke ve kurallarla insana, hayatının her alanı için ahlâkî bir program sunulmaktadır. Ahlâkî kurallar, insanı büsbütün saran, belirsiz bir alan bırakmayan bir tarzda ortaya konmuştur. Ahlâkî kurallar genel itibariyle, emretme-nehyetme, tavsiye-uyarı şeklinde, bir de teşvikler eşliğindeki bilgilendirmeler şeklinde vazedilmişlerdir. Bu ahlâkî ilke ve kuralların yanında Kur'an, ahlâkî yönden ibret verici kıssalar ve emsaller de içermektedir.

Kur'an'da ahlâk, insanın yerine getirmekle mükellef gördüğü, hayırlı fiilleri işleme konusunda kendine ve başkalarına karşı mânen yerine getirmekle yükümlü hissettiği *vazife* kavramı bağlamında ele alınmıştır.⁶¹

Son dönem İslam âlimlerinden Muhammed Abdullah Draz (öl.1958), *Kur'an Ahlâkı* adlı eserinde “vazife” kavramı bağlamında *yükümlülük, sorumluluk, müeyyide, niyet ve gayret* olmak üzere Kur'an ahlâkının beş esas üzerine bina edildiğini ifade etmektedir.⁶² Kur'an ahlâkının anlaşılmasında hayati öneme sahip olan bu esasları Abdullah Draz'a göre şu şekilde özetleyebiliriz:

Kur'an ahlâkının birinci esası ve çekirdek unsuru yükümlülüktür. *Yükümlülük*, Kur'an'ın ahlâkî yükümlülükleri belli şartlarda gerçekleşmektedir. Öncelikle insana sunulan yükümlülük sadece onun takati ölçüsündedir. Takati aşmayan yükümlülükler de duruma ve zamana göre değiştirme, hafifletme, tecil ya da ilga şeklinde kolaylaştırmalarla insana arz edilmektedir.⁶³

Kur'an ahlâkında yükümlülüğün başka bir şartı da ödevi ihmal etmeden onun zorunlu iyi ile tavsiye olunan iyi arasında insanları muhayyer bırakmasıdır. Yani farz

⁶¹ Ömer Nasuhi Bilmen, *Dinî ve Felsefî Ahlâk Lügatçesi* (İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1967), “Vazife.”, 130. Erdem, *Ahlâka Giriş*, 84.

⁶² M. Abdullah Draz, *Kur'an Ahlâkı*, çev. Emrullah Yüksel - Ünver Günay (İstanbul: İz Yayıncılık, 2009).

⁶³ Draz, *Kur'an Ahlâkı*, 64-69.

olan ödevi yapmak iyi iken zorunlu iyinin bir üstünü yapmak onun daha iyi derecesi olmaktadır.⁶⁴

Kur'an ahlâkının ikinci esası sorumluluktur. *Sorumluluk*; "Sorumlu olmak, bir şeye cevap vermek, bir konuda birine hesap vermek zorunda olmak demektir."⁶⁵ Kişinin bir vazife sahibi olması onun sorumluluğunun olduğunu da gösterir.⁶⁶

İnsanın davranışlarına hükmeden üç otorite vardır. Bunlar; vicdan, toplum ve ilahi otoritedir. Bu üç otorite insanda sorumluluğun üç çeşidini ortaya çıkarmaktadır. Bunlardan birincisi, insanın kendi hareketlerini değerlendirip onlarla ilgili hüküm koyan vicdani sorumluluktur. İkincisi insanın içtimaî hayatta insanlara karşı davranışlarını hayâ mefhumuyla belirleyen içtimai sorumluluktur. Üçüncüsü de vicdanî ile içtimaî sorumlulukların eksiğini tamamlayan ve insanın bir vazife varlığı olduğu bilincini aşıl原因an dinî sorumluluktur.⁶⁷

Kur'an ahlâkında sorumluluk için bireylerde akli yeterlilik aranır. Kur'an'da sayılan birçok mükellefiyetin sorumluluğu akıl sahipleri bireylere atfedilmiştir.⁶⁸ Sorumluluğun bir şartı da kişinin mükellefiyetten haberdar olmasıdır. Nitekim Kur'an'da kendilerine peygamber gönderilmeyen, bu nedenle ilahi dinin mükellefiyetlerinden haberdar olmayan insanların sorumlu tutulmayacağı haber verilmiştir.⁶⁹ Sorumlulukta kasıt ve niyet de çok önemlidir. Kişinin eylemleri ondaki kasıt ve niyetiyle değerlendirilir.⁷⁰ İrade hürriyeti ile fiil ve icra hürriyeti de bireylerin sorumluluk alanını belirlemektedir.⁷¹ İrade ve icra gücü kısıtlanmış bireylerin sorumluluk alanı değişmektedir. Kur'an'da bir de sorumluluklar mükellefin şahsiyetiyle sınırlıdır. Bir başkasının kusuru yüzünden kişiler sorumlu

⁶⁴ Draz, *Kur'an Ahlâkı*, 77.

⁶⁵ Draz, *Kur'an Ahlâkı*, 105.

⁶⁶ Çağrıncı, *İslâm Ahlâkı*, 133.

⁶⁷ Çağrıncı, *İslâm Ahlâkı*, 134-137.

⁶⁸ bk. *Kur'an-ı Kerîm Meâli*, çev. Halil Altuntaş - Muzaffer Şahin (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2011), el-Bakara 2/197; el-Mâide 5/100; el-Mu'min 41/53-54; et-Talâk 65/10.

⁶⁹ el-İsra 17/15.

⁷⁰ el-Kehf 18/68-82; el-İsrâ 17/18-19; el-Hac 22/37; er-Rûm 30/38-39

⁷¹ en-Nahl 16/106; el-Kehf 18/29.

tutulmaz.⁷² Tabi bu da sadece ferdi iyilik ve kötülükler için geçerlidir, içtimai alanda bir iyiliğe ya da bir kötülüğe sebep olanın da bundan sorumlu olacağı kabul edilir.⁷³

Kur'an ahlâkının üçüncü esası müeyyidedir. *Müeyyide*, bireyin eylemlerine değer takdir eden kanunun tepkisidir. Ahlâkî, kanunî ve ilâhî olmak üzere üç çeşit müeyyide vardır.⁷⁴ Bunlardan *Ahlâkî müeyyide*, ahlâk kanununun ahlâkî fail olan insanı, vazifelerini yerine getirmeye zorlayan gücü demektir. Ahlâki müeyyide, özendirme veya zorlamayla ahlâkî görevlerin yerine getirilmesini ve insanlar arasındaki adaletin gerçekleşmesini sağlar.⁷⁵ Ahlâkî müeyyidelerden birisi *vicdanî müeyyide*dir. İçimizdeki yargıç olarak tarif edilen *vicdan*, ilkeler ile eylemler arasındaki tutarlılık veya tutarsızlığın yargılanma yeridir.⁷⁶ Yalnız vicdan, sadece ahlâkî fitrata ve ilahî şuura sahip olanlarda etkili olabilmektedir. Aktif vicdanın, her zaman ilahî şuura ihtiyacı vardır. Ondan yoksun kaldığında önce zayıflar zamanla da körelir.⁷⁷

Bir diğer ahlâkî müeyyide ise *içtimaî müeyyide*dir. Ferdî ahlâkın yanında cemiyetin düzen ve ahengine de önem veren İslâm'ın ahlâk anlayışında içtimaî müeyyide, yaygın sosyal tepki bağlamında *emr-i bi'l -ma'ruf, nehy an'il-munker* ve *Allah için sevmek ve Allah için buğz etmek* esaslarıyla kendini gösterir. İçtimaî müeyyidenin bazen toplumda hukuki cezaları da bulunmaktadır.⁷⁸

Vicdanî ve içtimaî müeyyideler ahlâkî bir yaşam inşa etmede çoğu zaman yetersiz kalmaktadır. Bütün kitabî dinlerde bu boşluk ahlâkî müeyyidelerden biri olan *dinî müeyyide* ile tamamlanmaktadır. Her iki dünyanın saadetini gaye edinen İslam dini bu iki gayeye dönük müeyyideler koymuştur. İslâm'ın dünyaya dair ilahî

⁷² en-Nisâ 4/84; el-Câsiye 45/15; en-Necm 58/38.

⁷³ en-Nisâ 4/85.

⁷⁴ Draz, *Kur'an Ahlâkı*, 179.

⁷⁵ Çağrıncı, *İslâm Ahlâkı*, 159.

⁷⁶ Özlem, *Etik*, 35.

⁷⁷ Çağrıncı, *İslâm Ahlâkı*, 161-168.

⁷⁸ Çağrıncı, *İslâm Ahlâkı*, 170-174.

müeyyideleri olduğu gibi ahiret hayatıyla ilgili ilahi müeyyideleri de bulunmaktadır.⁷⁹

Vazifeler yerine getirilirken niyet ve sâikler de çok önemlidir. Kur'an ahlâkının dördüncü esası olan *niyet*, bir şeyi yapmaya ya da onu elde etmeye doğru kesin bir kararla iradenin ona yönelme eylemidir. Etkin iradenin varoluş nedeni onda amaçladığı şeyde sezdiği hayırdır. İşte bu gayeye iradi davranışı hazırlayan etmenlere *sebepe* ya da *sâik* denmektedir. Şuurlu bir iradeye bağlı olmayan bir eylem, ödev sorumluluğunu ifa etmekten uzaktır. Bu tür eylemler ahlâkî bir sorumluluk da içermemektedir. İslâm ahlâkçılarına göre bir eylemin ahlâkî değeri, onun zahirinden ziyade, arkasındaki niyetle alakalıdır. İyi niyetle yapılan amellerin de ilahi buyruklara muvafık olması gerekir.⁸⁰

Kur'an ahlâkının önemli bir esası gayrettir. Bir zorluğa etkili bir amelle mukavemet etmek olan *gayret* kavramı bağlamında Kur'an'da; hayır işleme, hevâlara mukavemet, zorluklara tahammül etme, vazifeleri yerine getirme gibi kararlı mücadele alanlarına insanı teşvik edici hitaplar yer almaktadır. Kur'an, ahlâkî tekâmül yolunda insanı “*sarp yokuşu turmanmak ve aşmak*”⁸¹ gibi gayretli bir mücadele alanına çağırmaktadır.⁸²

1.4.1. Kur'an ahlâkının gayesi

Ahlâk ilminin gayesi, genellikle birçok İslâm ahlâkçılarınca aynı anlaşılmıştır. Onların birbirinden farklı ifadelerle asıl anlatmak istedikleri şey, ahlâkın gayesinin insana iyi huylar ve üstün özellikler kazandırmak ve iki cihanda insanı mesut etmektir.⁸³ Hz. Peygamber'in “Ben güzel ahlâkı tamamlamak için gönderildim”⁸⁴ sözü de bu gayeyi ifade etmektedir.

⁷⁹ Draz, *Kur'an Ahlâkı*, 237-269.

⁸⁰ Draz, *Kur'an Ahlâkı*, 285-299.

⁸¹ *Kur'ân-ı Kerîm Meâli*, 2011, el-Beled 90/11-17.

⁸² Draz, *Kur'an Ahlâkı*, 385-386.

⁸³ Erdem, *Ahlâka Giriş*, 37.

⁸⁴ Malik b. Enes, Hüsn'ü-l Huluk, 8.

Kur'an'da ahlâkî vazifeler cennet ve cehennem gibi uhrevi müeyyidelere bağlanmış olsa da onda ahlâklı yaşamının en yüksek gayesinin Allah rızası olduğu vurgusu vardır. Bu sayede ahlâkî eylemde çıkarıcı ya da faydacı eğilimlerin önüne geçilmiştir.⁸⁵

Kur'an ahlâkının diğer bir gayesi de hakkı temsil eden örnek bir toplumun bekâsını, yücelmesini ve güçlenmesini temin etmektir.⁸⁶ Bu nedenle Kur'ân-ı Kerîm'de birçok yerde, böyle bir topluluğun varlığının zaruretine ve üstlenmiş olduğu misyonun mahiyetine değinilmiş, ayrıca sapmaların yaşanmaması için de geçmiş toplumların ahlâkî çöküntüleri ve onların kötü akıbetleri ibretli bir şekilde bildirilmiştir.

1.4.2. Kur'an ahlâkının tatbik alanı

Tatbik alanı açısından Kur'an ahlâkının *bireysel* ve *toplumsal* olmak üzere iki boyutu bulunmaktadır. *Bireysel ahlâk*, Kur'an ahlâkının önemli bir yönünü teşkil eder. Kur'an'ın odak noktası insandır. İslâm inancına göre insan, yeryüzünün halifesi olmasından hareketle *eşref-i mahlûkat* olarak kabul edilir.⁸⁷ Bu niteliğinden dolayı kendi nefesine, yaratıcısına ve topluma karşı ödev sorumluluklarla muhatap kılınmıştır. İnsanın ödev ve sorumluluklarını hakkıyla yerine getirebilmesi ve eşref-i mahlûkât ünvanına erişmesi için, ahlâkî açıdan nefî ve bedenî arınmasını gerçekleştirmiş olması gerekir.

Kur'an, mümin bireylerin ahlâkî yönden eğitilmelerine ve yetiştirilmelerine yönelik bazı emirler, tavsiyeler ve yasaklar içermektedir. Kur'an öncelikle insanı bilmeye, sonra da ahlâklı olmak için gayrete yönlendirir.⁸⁸ Bunun için de insana nefsinin arındırılmayı,⁸⁹ dosdoğru yaşamayı,⁹⁰ hayırlı işlerde koşuşturmayı emreder.⁹¹

⁸⁵ Acar, *Allah'a İmanın Ahlâki Boyutu*, 63.

⁸⁶ Erdem, *Ahlâka Giriş*, 34.

⁸⁷ el-İsrâ 17/70.

⁸⁸ en-Nahl 16/43; el-Enbiyâ 21/7; el-Beled 90/11-17.

⁸⁹ eş-Şems 91/7-10; Kâf 50/31-33.

⁹⁰ Hûd 11/113.

⁹¹ el-Bakara 2/148; el-Mâide 5/51.

Kur'an; yalan⁹², nifak⁹³, cimrilik,⁹⁴ gösteriş,⁹⁵ gurur,⁹⁶ kibir,⁹⁷ haset,⁹⁸ tamah⁹⁹ gibi nefsanî hasletleri kötü ahlâktan sayar ve bu hasletleri edinmesini insana yasaklar.

Kaynağı Kur'an'a dayanan İslâm ahlâk ilminde insanın "evrenin özeti" ya da "âlem-i Mûsâğğarı" olması kabulünden yola çıkarak, onun *nebatî*, *hayvanî* ve *melekî* olmak üzere üç ayrı nefis taşıdığı genel kanaat görmüştür. Bu nefislerin de her birisinin bir kuvve tarafından temsil edildiği ön görülür. Buna göre nebatî nefis, şehvî; hayvanî nefis, gadabî ve insanî nefis (melekî nefis) de nutuk kuvvesiyle temsil edilir. İnsan bu kuvveleri etkin kılmakla ait olduğu nefisî varlığını devam ettirir. Bütün bu kuvvelerin her birine bağlı olan çok sayıda neveleri bulunur.¹⁰⁰

Nefsin temel kuvvetlerine bağlı olarak huy ve fiillerde itidal düzeyinde seyretmesinden faziletler ortaya çıkarken, ifrat düzeyinde seyretmesinde de reziletler ortaya çıkmaktadır. Reziletler faziletlerin zıttı olarak algılanabileceği gibi onların ifratı ya da tefriti olarak da anlaşılabilir. Dört fazilete zıt olan dört rezilet vardır. Bunlar; hikmete karşı cehalet, cesarete karşı korkaklık, iffete karşı iffetsizlik, adalete karşı zulümdür.¹⁰¹ Ahlâkta var olan bu fazilet ve reziletler bireysel ahlâkın toplumsal ahlâka bakan önemli konularıdır. Faziletli bir toplumun meydana gelmesi ancak reziletlerden arınmış faziletli bireylerin varlığıyla mümkündür. Nitekim Kur'an, sunmuş olduğu ahlâk nizamıyla bireyleri ıslah ederken toplumun da ıslahını gaye edinmiş, bütün insanların mutluluğu için faziletlerden beslenen örnek bir toplum oluşturmayı hedeflemiştir.

Toplumsal ahlâk da Kur'an ahlâkının önemli yönünü teşkil eder. Yüce Allah, âdil ve ahlâkî temellere sahip, yaşanabilir bir toplumun inşası için medeni ve

⁹² el-Hacc 22/30; en-Nahl 16/105.

⁹³ el-Bakara 2/204.

⁹⁴ el-Haşr 59/49; el-Bakara 2/268; en-Nisâ 4/36.

⁹⁵ bk. en-Nisâ 4/37; el-Mâûn 107/4-7.

⁹⁶ bk.Lokman 31/18.

⁹⁷ bk. en-Nahl 1623; en-Nisâ 4/48.

⁹⁸ bk. en-Nisâ 4/53;

⁹⁹ bk. en-Nisâ 4/31;

¹⁰⁰ bk. Ali Efendi Kınalızâde, *Ahlâk-Ahlâk-ı Alâî* (Tercüman, ts.), 95.

¹⁰¹ Kınalızâde, *Ahlâk*, 123.

toplumsal bir varlık olarak kabul ettiği insana Kur'an'da belli bazı sorumluluklar vaz etmiştir. Öncelikle bir bireye düşen en temel görev diğer insanlarla ülfet kurmak, dostluk ilişkilerini geliştirmektir. Bu ilişkilerin devamında insana düşen bir diğer görev toplumda fazilet sahibi bir birey olmak, diğerlerinin hak ve hukukuna riayet etmek ve toplumun ahlâk kurallarına uyum göstermektir.

Kur'an, kişinin dinine, ırkına, nesebine, malına, makam ve mevkiine bakmadan bütün insanları eşit sayar ve aralarında adaletle hükmetmeyi emreder.¹⁰²

İnsanlar arasında iyi ilişkilerin tesisi, saygı ve sevginin yerleşmesi için Kur'an'ın insanlara tavsiye ettiği nezaket kuralları mevcuttur. İnsanlarla konuşurken yapıcı bir dil kullanmak,¹⁰³ diyaloga muvafık bir konu seçmek,¹⁰⁴ diyalogda uygun ses tonu kullanmak,¹⁰⁵ selam vermek, selama en güzeliyle karşılık vermek,¹⁰⁶ topluluğa izinle girmek ve onlardan izinle ayrılmak¹⁰⁷ gibi hususlar Kur'an'ın uyulmasını tavsiye ettiği bazı toplumsal ahlâkî kurallardır.

1.4.3. Kur'an ahlâkının sorumluluk ve etki alanı

Kur'an'a göre insanın değer ifade eden ahlâkî davranışları sadece hemcinsiyle olan ilişkisiyle sınırlı değildir. İnsanın bu dünyada irtibat halinde olduğu varlıkların en önemlisi dinî ve mistik anlamda bağlandığı yaratıcısıdır. İnsanın yaratıcısıyla olan ilişkilerinde sergilemiş olduğu davranışlar ahlâkî açıdan en büyük değere sahiptir.¹⁰⁸ Bu nedenle Kur'an; ahlâkî, insanın Allah'a karşı olan ve insanlara karşı olan ahlâkî olarak iki farklı yaklaşımla ele almaktadır.¹⁰⁹

Allah'a karşı olan ahlâk, İnsanın, yaratıcısına karşı vazifeleri bağlamında his, tutum ve davranışlarında yaratıcısına karşı had ve hududunu bilmesi ve ölçülü

¹⁰² el-Mâide 5/8; en-Nahl 16/90.

¹⁰³ el-İsrâ 17/53.

¹⁰⁴ el-Mücâdele 58/9.

¹⁰⁵ el-Hucurât 49/2,4.

¹⁰⁶ en-Nûr 24/61; en-Nisâ 4/86.

¹⁰⁷ en-Nûr 24/27-29, 58-59, 62.

¹⁰⁸ Kılıç, "Ahlak Kavramının Analizi", 43.

¹⁰⁹ Hayrunnisa Bakırcı, *Kur'an'da Ferdi Ahlâk İlkeleri* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014), 25.

hareket etmesidir. Allah'a karşı ahlâkî vazifeler, önceki ilahi kitaplarda da, Kur'an'da da beyan edilmiştir. Kur'an'a göre Allah'a karşı en temel ahlâkî vazife takva sahibi olmak ve şirk, küfür, isyan gibi fiillerden uzak durup; ilim, ibadet, tâat, ihlas ve ahlâkî faziletlerle donanmaktır.¹¹⁰

İnsanlara karşı olan ahlâk; Kur'an'ın toplumsal ahlâk ilkeleriyle insana yüklemiş olduğu ahlâkî sorumluluklardır. İnsanın başta kendi nefesine, sonra da ailesine ve içinde yaşadığı topluma karşı vazifeleri vardır. Bu vazifeler Kur'an ve sünnette tavih edilmiştir. İslâm'da toplumsal ahlâkî vazifeler hakkı üstün tutma idealinden yola çıkmaktadır. Kur'an'da bu ahlâkî vazifelerin, *adalet* ve *ihsan* düsturları gözetilerek ifa edilmesi istenmektedir.¹¹¹ Adalet düsturu kabaca bir tarifile; insanın diğer insanların hak ve hukukuna riayet etmesi ve onlara eliyle, diliyle eziyet etmekten uzak durmasıdır. İhsan düsturu ise insanın resmiyette mecbur olduğu hak ve hukuka riayetinin üstünde, başkalarına iyilik yapma niyetiyle yaptığı her türlü sözlü ve fiili davranışlardır.

1.5. Yahudilikte Ahlâk

Yahudilik literatüründe ahlâkın bilinen tanımını bağlamında birebir karşılık gelen bir terim bulunmamaktadır. Fakat hem Tanah'ta hem de Rabinik yazılarda çok sık bir şekilde ahlâkî tutum ve davranışlarla ilgili ifadelere yer verildiğini görürüz.¹¹² Yahudilik, müntesiplerinin yaşam tarzlarıyla ilgili ahlâkî söylemin baskın olduğu hukukî kuralları olan bir dindir. Bunun en önemli kanıtı, Tanrı tarafından emredilmiş *on emir* ve altı yüz on üç *mitsva* (kural) bulunmasıdır.¹¹³

Yahudiliğin kutsal metinlerinde iyi ahlâkla ilgili örnek teşkil edecek hikâyeler yer almakta ve bu hikâyelerde geçen ahlâkî tutum ve davranışlar övülmek suretiyle teşvik edilmektedir. Ancak Yahudiliğin kutsal kitabında geçen iyi ahlâka ait tutum ve davranışların sadece Yahudi olana mı yoksa bütün insanlara mı sergileneceği

¹¹⁰ Âl-i İmrân 3/102,134; el-Bakara 2/177.

¹¹¹ en-Nahl 16/90.

¹¹² Yusuf Besalel, *Yahudilik Ansiklopedisi* (İstanbul: Gözlem Gazetecilik Basın Yayın, 2001), 1/41.

¹¹³ Ninian Smart, *The World's Religions* (New York: Cambridge University Press, 1998), 18.akt. Şevket Özcan, *Dünya Dinlerinde Altın Kural: Diğerkâmlık* 7/1 (2018), 293.

konusunda problemler bulunmaktadır.¹¹⁴ Kutsal Kitap'ta seçilmişlik vurgusunun ırksal üstünlük şeklinde anlaşılıp etnik ayrımcılık şeklinde ele alındığını mülâhaza edersek, ahlâkî ilkelerin evrensel anlamda uygulanmadığını söyleyebiliriz.

Bir toplumun tutum ve davranışlarını şekillendiren vahiy eksenli dini inançlar ve bu inançlardan yansıyan bireysel ve sosyal kurallar da o toplumun ahlâk tasavvurunu oluşturan ana etmenlerdendir. İnsan davranışı hakkında doğruya yakın bir tahminde bulunabilmek için onun kendisini ve dış dünyayı nasıl gördüğünü, nasıl mânalandırdığını bilmemiz gerekir.¹¹⁵ Bu düşünceyi toplumsal alana uyarladığımızda farklı bir sonuçla karşılaşmayacağız. Yahudilerin kendileri ve başkaları hakkındaki görüşlerini, zihinlerini besleyen dinsel ve kültürel kaynaklarını incelediğimizde anlamış oluruz.

Bir milletin ahlâkî yapısı da o milletin ortak hayat tarzının ve milletçe yaşanmış tecrübelerin etkisiyle şekillenerek o milletin ahlâkî tasavvuru haline gelir. Uzun bir tarihi süreçle bu ahlâkî tasavvur etnolojik anlamında bir maya halini alarak nesilden nesile o milletin fertlerini etkiler. Yahudiler tarihleri boyunca başka milletlerin boyunduruğu altında ezilen ve aşağılanan bir toplum olmuşlardır. Bu dönemlerde sefaletten kurtulmak için hâkimiyetleri altında yaşadıkları güçlere karşı entrika ve bozgunculuk gibi toplumsal ahlâka aykırı faaliyetlere yeltenmişlerdir. Bu zorlu süreçte Yahudi toplumunun yaşadığı bu olumsuz etkileşim, tutum ve davranışlarını etkileyerek ahlâk tasavvurlarını şekillendirmiştir. Dolayısıyla Yahudilerin ahlâk tasavvuru; Yahudilerin yazılı ve sözlü geleneğinin, etnolojik karakterlerinin ve tarihi süreçlerinde diğer milletlerle yaşadıkları sosyo-kültürel etkileşimlerinin bir tezahürüdür.

Yahudi ahlâkının tanrısal ve toplumsal olmak üzere iki boyutu vardır. Tek tanrı inancı Yahudilik ahlâkının tanrısal boyutunu oluşturur. Dinin öngördüğü ahlâk ilkeleri de bu inançla bağlantılı olarak şekillenmiştir. Tevrat'ın "*Tanrınız RAB'bi sever, yollarında yürür, O'na bağlı kalırsanız.*"¹¹⁶ ifadesi, insana uymak zorunda

¹¹⁴ Şevket Özcan, "Dünya Dinlerinde Altın Kural: Diğerkâmlık" 7/1 (2018), 294.

¹¹⁵ Güngör, *Ahlâk Psikolojisi ve Sosyal Ahlâk*, 132.

¹¹⁶ "Kutsal Kitap" (Erişim 21 Haziran 2021), Yas. 11: 22.

olduğu ahlâkî yolu bildirir.¹¹⁷ Yahudilerin dini ve ahlâkî sorumluluğunu bu temel ilke belirler.

Yahudilikte toplumsal alanda yerine getirilmesi ferdî bir zorunluluk olarak algılanan sadaka ve yardımlaşma (tsedeka) ve gündelik hayattaki bazı insanî vecibelerin yanında merhamet (rahamim), iyilik (hesed), tevazu (anava), hayâ (tseniyut), doğruluk (tsedek), dini samimiyet (kavana), Tanrı korkusu (yir’at ha-Şem) gibi birtakım ferdi-ahlâkî vasıflar üzerinde önmlle durulan konulardır. Bunlar Tanah’ta ve Talmud’da sıkça geçmektedir.¹¹⁸

Yahudilikte ahlâkî yaşamın temel gayesi yalnızca mutluluk değil başkalarının mutluluğunu da düşünerek onlara faydalı olmak veya onlara hizmet etmektir. Kutsal metinler, özgecil davranışlara örnek olacak birçok hikâyeye barındırmaktadır. Bu hikâyelerle diğerkâmlık övülerek teşvik edilmektedir. Yahudi düşünürü Hillel’in¹¹⁹ “altın kural” olarak takdim ettiği Tevrat’ın “*Komşunu kendin gibi seveceksin!*”¹²⁰ ifadesi ve bu ifadenin şekillendirdiği “başkalarının mutluluğunu gözetmek” anlayışı Yahudilikte sosyal ahlâk konusunda önemli bir yere sahiptir.¹²¹ Ancak bu noktada tartışma konusu olan komşuluk kategorisinde yalnızca Yahudilerin mi yoksa bütün insanların mı yer aldığıdır. Tevrat’ın bu konuyla ilgili genel üslubuna baktığımızda Yahudi kavmini önceleyen, diğer insanları bu yaklaşımın dışına iten yaklaşım ve tutumlarla karşılaşmaktayız.¹²² Hatta bazı kavimler ismen zikredilerek onlara müsamaha gösterilmemesi ve onlarla savaşılmaması emredilmektedir.¹²³

¹¹⁷ Abdulkadir Kıyak, “Yahudilik’te Ahlak, Değer ve İdeal İnsan Tasavvuru”, *Uluslararası Sempozyum: İnsani Değerlerin Yeniden İnşası*, ed. Cengiz Gündoğdu (Erzurum, 2015), 1/135.

¹¹⁸ Salime Leyla Gürkan, *Yahudilik* (İstanbul: İSAM Yayınları, 2012), 191.

¹¹⁹ Anasi Hillel, MÖ 70 ile MS 10 yılları arasında yaşamış, Babilli tıpçı ve Kutsal kitap yorumcusudur. Sanhedrin’in (eskiden Yahudilerin millet meclisi) başkanı olarak Yahudi halkının en yüksek dinsel ve yargı yetkilisi ve “klasik Yahudilik” görüşünün lideridir.(Basalel, Yahudilik Ansiklopedisi 1/209)

¹²⁰ Lev. 19: 18.

¹²¹ Özcan, “Diğerkâmlık”, 293.

¹²² Özcan, “Diğerkâmlık”, 294-295.

¹²³ Çık. 17: 14-16; Say. 31: 1-24.

Yahudilik'te ahlâk, pratik fiillerle sınırlı değildir. İnsanın iç âlemini oluşturan düşünceler, duygular, niyetler de ahlâkın kapsam alanına girmektedir. Rabbiler¹²⁴ bu konuda “suçu düşünmenin suçtan daha kötü olabileceğini” öne sürerler.¹²⁵

1.5.1. Yahudilikte ahlâkın gayesi

Yahudilikte ahlâkın gayesi Tanrı'ya ve insanlara -özellikle birbirlerine- karşı ödev ve sorumluluklarının yerine getirilmesi ve ahlâkî güzellikler noktasında Tanrı'nın taklit edilmesidir. Bir diğer gaye ise ahiret saadetini ve Tanrı'nın dünyevi vaatlerine erişmek olan dünya saadetini kazanmaktır.

Tanrı'nın iyiliklerini taklit etme, Yahudilik ahlâkında Tevrat'ta ifade edilen en önemli ahlâkî ilkelerdendir. Bu ilke Tevrat'ın “*O'nun yollarında yürüyeceksin*”¹²⁶ ifadesiyle anlatılmak istenmektedir.¹²⁷ İnsanın Tanrı'ya benzemesi, ancak insanın ahlâkî değerleri ve iyilikleri seçmesi ile mümkün olabilir.¹²⁸ Bu nedenle Yahudiler için Tanrı'nın emirlerini özellikle de *On Emir*'i tatbik etmek, Yahudi ahlâkının temel gayeleri arasındadır. Nitekim on emir, insanın Tanrı'ya ve diğer insanlara karşı ahlâkî ödev ve sorumluluklarını ifade eder.

Dünya ve ahiret saadeti, dine dayalı ahlâk anlayışlarında temel gaye olarak karşımıza çıkmaktadır. Yahudiliğin kutsal metinlerde ahiret düşüncesinin zayıf ve müphem olması nedeniyle Yahudiliğin ahlâk anlayışında ahiret saadeti baskın bir gaye olmaktan çıkmıştır. Bunun yerine dünyevi teşvikler ve sakındırmalar oldukça önem kazanmıştır. Kutsal metinlerde iyi olmanın karşılığı bu dünyada üstünlük, seçilmişlik, sıhhat, çokluk ve bereket iken, kötü olmanın karşılığı da zillet, meskenet, kıtlık ve hastalık olarak ortaya çıkmaktadır.

¹²⁴ Talmudu oluşturan , onun temellerini şekillendiren yahudi din adamları

¹²⁵ Besalel, *Yahudilik Ansiklopedisi*, 1/41.

¹²⁶ Yas. 11: 22.

¹²⁷ Besalel, *Yahudilik Ansiklopedisi*, 1/41.

¹²⁸ Kiraz, *Kur'ân'da Ahlâk İlkeleri*, 53.

1.5.2. Yahudilik ahlâkının kaynağı

Yahudilerin kutsal kitap külliyyatı; Tanah (yazılı dini edebiyat) ve Talmud (sözlü dini edebiyat) şeklinde ikiye ayrılır.¹²⁹ Yahudilik ahlâkının ana kaynağını da bu kutsal metinler oluşturur. Bunların yanında Kabala öğretileri de Yahudilik ahlâkının kaynakları arasında sayılabilir. Şimdi bu kaynakları ve bunların ahlâkla ilgili bağlantılarını inceleyelim.

1.5.2.1. Tanah'ta ahlâk

Tanah, Yahudiliğin yazılı din edebiyatı olup, Tora (Tevrat), Neviim (Peygamberler) ve Ketuvim (Mukaddes Yazılar) bölümlerinden oluşmaktadır. Tanah ismini bu bölümlerin baş harflerinin birleşiminden almaktadır. Tanah'ın bütün bölümleri toplam 24 kitaptan oluşmaktadır.¹³⁰

İbranicede öğretme, eğitim ve yasa anlamlarına gelen Tora; Tanah'ın ilk bölümünü teşkil etmektedir. Tora; Tekvin (Yaratılış), Çıkış, Levililer, Sayılar, Tesniye (Yasanın Tekrarı) olmak üzere 5 bölümden meydana gelmektedir. Kuran-ı Kerim'de İsrâiloğulları'na indirildiği söylenen Tevrat'la, bu beş kitabı içine alan Tora'nın kastedildiği anlaşılmaktadır.¹³¹ Tanrı ile yapılan ahdin muhtevasını teşkil eden Tevrat (Eski Ahit) Yahudiler için dinî ve ahlâkî kuralların temel kaynağı olarak kabul edilir. Yahudi kutsal kitabı Tevrat incelendiğinde onun inanç ve ibadete dair esaslar yanında toplumsal ve ahlâkî düzenlemeler içerdiği görülecektir.

Yahudi âlimi Hillel; "hoşuna gitmeyen şeyleri başkalarına yapma" kaidesinin Yahudi ahlâkının temel esasını oluşturduğunu Tevrat'ın "*Komşunu kendin gibi seveceksin*"¹³² şeklindeki ifadesinin ise bu kaidenin temelini oluşturduğunu ifade etmiştir. Hillel'e göre bu, *Altın kural* olup Tevrat'ın da bizzat kendisidir. Onun

¹²⁹ Abdurrahman Küçük - Günay Tümer, *Dinler Tarihi* (Ankara: Ocak Yayınları, 1993), 192.

¹³⁰ Besalel, *Yahudilik Ansiklopedisi*, 3/713.

¹³¹ Küçük - Tümer, *Dinler Tarihi*, 195.

¹³² Lev. 19: 18.

dışında kalan kısımlar bunun sadece yorumudur.¹³³ Hillel, bu görüşüyle Tevrat'ın temelde bir ahlâk kitabı niteliği taşıdığını da ima etmiş olmaktadır.

İslâm'a göre Tevrat, Allah tarafından vahyedilen mübarek bir kitap olup¹³⁴ daha sonraları üzerinde yapılan beşeri müdahalelerle orjinalliğini kaybetmiştir.¹³⁵ Bu şekliyle de olsa Tevrat incelendiğinde, Kur'an'ın inanç ve ahlâk kaidelerine mutabık olan birçok unsuruna rastlanabilmektedir. Yahudilerin tarihleri, yaşayışları, inançları ve ahlâkî karakteri hakkında Tevrat'ın sunduğu birçok bilgi de bariz bir şekilde Kur'an-ı Kerim'le benzerlik göstermektedir.

İlk kaynağı vahye dayalı olan Yahudiliğin bir gayesi de mensuplarına güzel ahlâkî aşılaktır. Bu gaye için onun evrensel ahlâk ilkelerine uyan prensipleri vardır. Tevrat'ta bazı evrensel ahlâkî ilke ve değerlerinin ciddi anlamda üzerinde durulduğu görülür. İnsanlara iyi davranmak, diğerkâmlık, anne babaya saygı ve itaat, insanların hak ve hukukuna riayet etmek, adaletli olmak, dürüst olmak, yetime, komşuya, yoksula, yabancıya kol kanat germek gibi ahlâken güzel olan tutum ve davranışlar Tevrat'ta sık sık dile getirilen ve müntesiplere emredilen konulardır.¹³⁶ Öbür taraftan Yahudiliğin yapısının din ile etnik yapının iç içe olma durumuna bağlı olarak gelişen seçilmişlik ve üstünlük anlayışı, bazı ahlâkî ilkeleri evrensel olmaktan çıkarmıştır. Hatta bu anlayış Yahudilerde ahlâkî olmayan bir takım tutum ve davranışlara sebep olmuştur.¹³⁷ Tevrat'ta insanlar, Yahudiler ve Yahudi olmayanlar (Gentiles) şeklinde iki kategoride ele alınmaktadır.¹³⁸ Tevrat'ın bu karşıtlık teması nedeniyle Yahudiler evrensel ahlâk kurallarına aykırı hareket etmekte ve muamelatta Yahudi olmayanlara karşı adalet ve hakkaniyet ölçüsünü ciddi anlamda ihlal etmektedirler.¹³⁹

¹³³ Felicien Challaye, *Dinler Tarihi*, çev. Samih Tiryakioğlu (İstanbul: Varlık Yayınları, 1960), 138; Besalel, *Yahudilik Ansiklopedisi*, 1/61.

¹³⁴ Âl-i İmrân 3/3-4.

¹³⁵ el-Mâide 5/13.

¹³⁶ Çık. 20:12,16 -17; 22: 21-24.

¹³⁷ Kıyak, "Yahudilik'te Ahlak", 1/140.

¹³⁸ Mustafa Köylü, *Dünya Dinlerinde Ahlâk* (İstanbul: Dem Yayınları, 2012), 120.

¹³⁹ Çık. 3: 22, 20: 15; Yas. 23: 19-20.

Tek Tanrı vurgusunun hâkim olduğu Eski Ahit'te evrensel ahlâk noktasında iki tanrı tasavvuru mevcuttur. Tek Tanrı, Eski Ahit'te Elohim ve Yahova isimleriyle aktarılmıştır. Elohim; Tanrı'nın evrensel yönünü vurgulayan,¹⁴⁰ Hz. Mûsâ dönemi öncesini kapsayıp barışçı yönü ağır basan tanrı tasavvurudur. Yahve ise kendisine Antropomorfik (beşeri) özellikler yüklenen, milli bir tanrı görüntüsü olan ve savaşçı karakteri ağır basan bir tanrı tasavvurudur.¹⁴¹ Eski Ahit'te Tanrı Yahova ismiyle, diğer insanlara karşı acımasız, hırçın ve tahammülsüz olarak yansımıştır.¹⁴² Şöyle ki *İşaya*'da Yahve tanımlanırken onun öfkesinden, gazabından ve kanla beslendiğinden söz edilir. Yahve'nin ordulardan istediği; toplu katliamlar yapmak, tek bir insanı ve hayvanı canlı bırakmamak, oluk oluk kan akıtmaktır ki işte o zaman O'nun öfkesi dinmektedir.¹⁴³ *Yasanın Tekrarı* bölümünde Yahve'nin yine savaşçı ve şiddet yönü ağır basar.¹⁴⁴ Tek Tanrı'nın Tevrat'ta yukarıda zikrettiğimiz iki farklı karakter tasavvurunu, Yahudiliğin, insanın Tanrı'yı taklit etme anlayışıyla ele aldığımızda Yahudilerde birbirine zıt olan iki ayrı ahlâkî karakteri ortaya çıkaracağı fikri ağır basmaktadır.

Tanah'ın Ketuvim (yazılar) bölümünün ilk kitabı olan Zebur'da¹⁴⁵ ahlâkî öğretilere daha çok yer verilmektedir. Zebur, Arapçada kitap, İbranicede mektup anlamına gelip Mezmurlar ve "Sefer Tehilim" (Şarkılar Kitabı) diye de adlandırılır. İslâm'da ise Zebur, Hz. Davud'a indirilen kutsal kitabın adıdır. Mezmurlar'da, Tavrat'tan farklı olarak sadece iyiliği, doğruluğu, güzel ahlâk ve faziletler insanlara tavsiye eden öğretiler yer almaktadır.¹⁴⁶ Mezmurlar, ahlâka ait özlü sözleriyle, insana faziletli olmayı öğütler, nefsin arınmışlığının, iyiliğin, doğruluğun insana olan faydalarını anlatır. Zebur'a göre Rab, kötülüklerden hoşlanmayan, kötü huy ve

¹⁴⁰ Salime Leyla Gürkan, "Yehova", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2013), 43/390.

¹⁴¹ Yar. 3: 8, 8:21; Çık. 33: 23.

¹⁴² Eyyüp Ay, "Din ve Şiddetin Anlak Karelerinden Kesitler", *Din ve Şiddet* 5/1 (2002), 18.

¹⁴³ Yşa. 34: 1-9.

¹⁴⁴ Yas. 20: 11, 19-20.

¹⁴⁵ Besalel, *Yahudilik Ansiklopedisi*, 2/402.

¹⁴⁶ Küçük - Tümer, *Dinler Tarihi*, 198.

davranışlardan tiksinen doğruluk sahibi, sevgi dolu, iyi ahlâklı insanları seven, onları kollayandır.¹⁴⁷

1.5.2.2. Talmud'da ahlâk

Yahudi öğretilerinin Tanah'tan sonra ikinci kaynağı olan Talmud,¹⁴⁸ Mişna ile Mişna'ya tefsir mahiyetinde oluşturulan Gemara'nın birleşiminden meydana gelen ve V.-VI. yüzyıllar arasında yazıya geçirilen sözlü gelenek türüdür.¹⁴⁹ Sözlü kanun olarak da tanımlanan Talmud, Yahudi müntesiplerin hayatlarında karşılaştıkları problemlerin Tevrat öğretisi ışığında hahamlarca yapılan çözümleme çalışmalarından doğan kurallardan oluşmuştur.¹⁵⁰

İbranicede öğretmek anlamına gelen Talmud'un asıl metni *Mişna*'dır. Mişna Tevrat'tan sonra Yahudilerin kendileri için koydukları ilk kanuni prensiplerdir. Hz. Mûsâ'ya Tur dağında verilen levhaların Tevrat olduğuna, Tevrat'la birlikte verilen emirlerin Mişna olduğuna inanılır.¹⁵¹ Mişna içerik olarak Yahudiliğin dini, ahlâkî kurallarının açıklanmasından ibarettir.¹⁵² Özellikle Mişna'nın *Nezikin* bölümünde bir alt bölüm olarak yer alan *Pirke Avot*, içeriğinde dini hukukun yer almadığı sadece ahlâkî konuların ve “adalet, dürüstlük, iyilikseverlik, sevgi” temalı atasözlerinin ele alındığı bir bölüm olarak karşımıza çıkmaktadır.¹⁵³

Gemara, Mişna'nın şerhidir. Gemara, Yahudi din bilginlerinin ahlâkî öğretilerini misallerle canlandırır. Gemara'nın içeriği ahlâkî, hukukî, sosyal ve felsefî konulardır. Gemara; oluşturulduğu bölgeye göre *Babil* ve *Kudüs Gemarası* olmak

¹⁴⁷ Mezmur, 5: 4-12; 37:17-40.

¹⁴⁸ Küçük - Tümer, *Dinler Tarihi*, 201.

¹⁴⁹ Gürkan, *Yahudilik*, 313.

¹⁵⁰ Moshe Sevilla Sharon, *İsrail Ulusunun Tarihi* (Yeruşalayim, 1981), 89 Akt. Hamza Üzüm, *Tevrat ve Talmuda göre Yahudi Olmayanların Statüsü* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 1994), 26.

¹⁵¹ Zaferu'l İslam Han, *Yahudilik'de Talmud'un Mevkii ve Prensipleri*, çev. Mehmet Aydın (İstanbul: İhya Yayınları, 1981), 11.

¹⁵² Küçük - Tümer, *Dinler Tarihi*, 201.

¹⁵³ Besalel, *Yahudilik Ansiklopedisi*, 2/506.

üzere iki farklı derleme halinde ortaya çıkmıştır. Bunlara *Babil Talmudu* ve *Kudüs Talmudu* da denilir.¹⁵⁴

Talmud, hem sosyal hem de bireysel açıdan hayatın her alanını kuşatıcı kuralları ve bu kuralların ihlali durumunda da katı yaptırımları olan bir gelenektir.¹⁵⁵ Talmud'da evrensel sayılabilecek ahlâkî ilkelere de yer verilmekte, ama bu ilkelerin dayanağı ve uygulanırlığı etnik ayrımcılığa göre şekil almaktadır. Yahudi olanlar Yahudi olmayanlara karşı sosyal statüler ve hukukî müeyyideler noktasında kayırmacı bir yaklaşımla ele alınmıştır. Örneğin bir Yahudi ve bir Yahudi olmayanın, yasal bir anlaşmazlıkta mahkemenin, kararında Yahudiyi haklı çıkarmaya çalışması tavsiye edilmiştir.¹⁵⁶ Yahudi birinin başka bir Yahudiyi öldürmesi en büyük suç sayılıp en ağır bir cezayı gerektiriyorken maktulün yahidi olmayan olması durumunda katleden kişiye bir ceza uygulanmamaktadır.¹⁵⁷ Talmud'da bir Yahudinin Yahudi olan birinin hayatını kurtarması en büyük görevken Yahudi olmayanın hayatı söz konusu olduğunda onun ölüme terkedilmesi gerektiğini söyler.¹⁵⁸ Bir Yahudiye faizle para vermek yasakken Yahudi olmayana faiz uygulanabilir.¹⁵⁹ Bir Yahudinin Yahudi olmayana ait kayıp bir eşyayı sahibine vermesi uygun görülmemiş, hatta bunu kendine mülk edinmesi istenmiştir.¹⁶⁰ Ticarete de bir Yahudinin Yahudi olmayana dolaylı olarak hile yapmasına izin verilmiştir. Bir Yahudiyi dolandırmak yasakken, dolandırılan Yahudi olmayan olunca yasak olmaktan çıkar.¹⁶¹ Bir Yahudinin Yahudi olmayanı soymasına da bazı koşullarda izin verilmiştir.¹⁶² Yahudi olmayanın Yahudi olan bir işçinin ücretini alkoyması yasaktır, ancak bir Yahudinin bir Yahudi olmayana yapmasına izin verilir.¹⁶³

¹⁵⁴ Küçük - Tümer, *Dinler Tarihi*, 202.

¹⁵⁵ Israel Shahak, *Yahudi Tarihi, Yahudi Dini* (İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2015), 79-80.

¹⁵⁶ "Bava Kamma", *Babil Talmudu* (Erişim 19 Ocak 2022), 113a:21-113b:10.

¹⁵⁷ "Sanhedrin", *Talmudic Babylon* (Erişim 19 Ocak 2022), 57a:16.

¹⁵⁸ Maimonides Mishneh Torah, *Laws on Murderers*, ts., 4/11; akt. Shahak, *Yahudi Tarihi, Yahudi Dini*, 143.

¹⁵⁹ Bahya ben Asher, "Devarim", *Rabeinu Bahya* (Erişim 19 Ocak 2022), 23:21:1.

¹⁶⁰ "Bava Kamma", 113b:7.

¹⁶¹ "Bava Kamma", 113b:11.

¹⁶² "Sanhedrin", 57a:17.

¹⁶³ "Sanhedrin", 57a:22.

1.5.2.3. Kabala'da ahlâk

Yahudilikte ahlâk alanına temas eden kaynaklardan biri de *Kabala*'dır. Kaynağı ve ilk uygulayıcıları tam olarak bilinmeyen, kökeni MÖ 1. yüz yıla kadar uzanan, Yahudiliğin mistik yorumu sahip *Kabala* öğretileri, insanın ahlâkî ve dini yöndeki tekâmülünü sağlamaya yönelik bilgiler içermektedir.

Kabala öğretilerinde *benlik hesaplaşması*'na girip arınma yoluna düşen insanın aşması gereken kapılardan söz edilir. İnsanın Tanrı'nın birliğinden yola çıkıp kendini tanımasıyla başlayan ve aziz olmasıyla sona eren bir yolculuğundan bahsedilmektedir. Bu yolda kişi günahlarıyla ve kötü huylarıyla yüzleşir, böylece nefisini arındırıp ruhunu incelterek üstün niteliklere ve kabiliyetlere erişir. Nihayetinde de o, aziz mertebesine yükselir.¹⁶⁴

1.5.3. Tanah ve Talmud'un Yahudi ahlâkına etkisi

Yahudilik inancını oluşturan Tanah ve Talmud'un bazı temel esasları ve bu esasların yorumlanış biçimi Yahudi ahlâkını olumlu ya da olumsuz manada etkilemiştir. Yahudiliğin kutsal metinlerinde ortaya konulan Tanrı anlayışı, insanın yaratılış mahiyeti, on emir, seçilmiş halk ve ahit anlayışı, vazife, sorumluluk ve özgür iradenin algılanış biçimi ve var olan ahlâkî müeyyideler, Yahudi ahlâkının şekillenmesinde etkili olmuşlardır.

Yahudi ahlakına etki eden en önemli inanç esaslarından biri tek Tanrı anlayışıdır. Yahudilikte ahlâk, tek tanrı anlayışına paralel olarak gelişmiştir. Nitekim *on emir*'in ilk dört kuralında bu anlayış kendini göstermekte ve Tanrı'ya karşı ahlâkî öncelemektedir.

Yahudilik inancına göre insan Tanrı'nın suretinde yaratılmış olup¹⁶⁵ iyi tutum ve davranışlarıyla Tanrı'ya benzemeye çalışmalıdır. Yani insan Tanrı'nın sevgisine, merhametine ve adaletine uygun olarak iyi olanı tercih etmek, iyi tutum ve davranışlar sergilemekle Tanrı'ya benzeyebilir. Yahudi ahlâkını incelediğimizde

¹⁶⁴ Perle Epstein, *Kabala: Musevi Mistiklerin Yolu*, çev. N. Karayazgan - Ş. Barkın (İstanbul: Dharma Yayınları, 2000), 6-10.

¹⁶⁵ Yar. 1: 26-27.

“Tanrı’nın iyiliklerini taklit etme” ilkesi üzerine kurulu olduğunu görmekteyiz. Tevrat’ta geçen “*O’nun yolunda yürüyeceksin*” ifadesi buna örnek olarak verilebilir.

Yahudi ahlakını etkileyen bir diğer esas da dinî ahlâkın ilk on yazılı kuralı ve Yahudilerin ahlâk tasavvurunun temel taşları niteliğinde olan on emirdir. İbranice’de *Aşeret Ha-Diberot* diye anılan *On emir*, Mûsâ’nın bir peygamber olarak Yahudi kavmine bildirdiği, birer tanrı sözü niteliğinde on ahlâk kuralıdır.¹⁶⁶ On emir, Hz. Mûsâ ve Tanrı Yahve arasında yapılan bir ahdin sonucunu da ifade etmektedir.¹⁶⁷ Bu emirler iki levhadan oluşmaktadır. İlk levhasında Tanrı Yahve’ye karşı sorumlulukları anlatan 4 emir bulunur. İkinci levhasında ise insanların birbirlerine karşı görev ve sorumluluklarını anlatan 6 emir bulunmaktadır. Bütün bu emirlerle tasarlanan, Yahudilerde ahlâkî bir karakter oluşturmaktır. On emirde geçen ahlâkî kurallar evrensel nitelikli olup diğer dinlerin ahlâkî yapılarında da benzer ahlâkî kurallar mevcuttur.

Yahudi ahlakının şekillenmesinde etkili olan hususlardan biri de *Seçilmiş Halk* ve *Ahit* inancıdır. İbranicede *anı segula* olarak bilinen ve servetlendirilmiş halk anlamına gelen *Seçilmiş Halk* kavramı, Tora’da Yasanın Tekrarı bölümünde¹⁶⁸ Tanrı’nın diğer milletler arasından İsrâiloğulları’nın seçilmesi olarak tanımlanmaktadır.¹⁶⁹

Seçilmiş halk olmakla bağlantılı “üstün ırk” anlayışı ile ilgili Yahudilerin kutsal metinlerinde birçok ifade geçmektedir. Yahudiler Siyon’un değerli oğulları,¹⁷⁰ ilahlar ve “Yüce Allah’ın oğulları” olarak tanımlanmaktadırlar.¹⁷¹ Buna bağlı olarak Yahudi şeriatinde vaz edilen hükümler Yahudilere birçok ayrıcalıklar tanımaktadır.

Tevrat’ın ister Yahudi ister yabancı olsun bütün insanlara tek bir yasayla hükmedilmesi ve herkese eşit davranılmasını salık veren ifadelerine rağmen¹⁷² onun

¹⁶⁶ *Dinler Tarihi Ansiklopedisi*, çev. Pınar Kür vd. (İstanbul: Gelişim Basım ve Yayın a.ş, ts.), 2/381.

¹⁶⁷ Çık: 20: 3-17.

¹⁶⁸ Yas. 7: 6.

¹⁶⁹ Besalel, *Yahudilik Ansiklopedisi*, 3/571.

¹⁷⁰ Ağı. 4: 2.

¹⁷¹ Mez. 82: 6.

¹⁷² Lev. 24: 22. Çık. 12: 49; Say. 15: 14-16, 29.

Tanrı'nın bazı hususlarda yabancıların farklı muameleye tabi tutulmasını emrettiğine yorumlanabilen ifadeleri¹⁷³ Yahudilerin, din ve ahlâk anlayışlarını ırksal temele dayandırmalarına sebep olmuştur. Tarih boyunca Yahudilerin çoğunluğu seçilmişliği diğer insan ırklarına karşı bir üstünlük olarak anlamışlardır. Bu anlayış Yahudilerin Yahudi olmayanlara karşı bakış açılarını ve tutumlarını olumsuz manada etkilemiştir. Kur'an'da da bu anlayışlarına birçok yerde işaret edilmiş ve adil olmayan bu tutumları yüzünden kınamışlardır.¹⁷⁴

Yahudilik inancında Tanrı'nın suretinde yaratılan insanın yeryüzünde bulunan diğer yaratıklardan farklılıkları ve üstünlüğü vardır.¹⁷⁵ Yeryüzünün efendisi sayılan insanoğlunun bu vasfa layık olmak için kendisinden yerine getirmesi beklenen bir takım vazifeleri bulunmaktadır. İnsanın bu vazifeleri ifa edip etmemesi tamamıyla kendi özgür iradesine bağlıdır. İnsana verilen özgür irade, kutsal metinlerde sorumlulukların vurgulandığı ilkelerle dile getirilmiştir.¹⁷⁶

Yahudilikte sorumluluklar hem bireysel hem de toplumsal olmak üzere iki türdür. Bireysel sorumlulukların en önemlisi Tanrı'ya karşı olanlardır. Tanrı'ya sağlam bir şekilde iman etmek, başka tanrılara tapmamak, emir ve buyruklarına itaat etmek ve ona derin bir sevgiyle yaklaşmaktır. Bunun yanında insanı kendine karşı bazı sorumlulukları vardır. Nefsini arındırmak ve ahlâkî bakımdan Tanrı'ya benzemeye çalışmak, niyetini ve iradesini kontrol edebilmek ahlâkî tekâmül noktasında insanın kendine karşı bireysel sorumluluklarındandır.

Yahudilik inancında vazife ve müeyyideler dünyevi bir nitelik taşımaktadır. Kutsal metinlerde iş hayatının da dâhil olduğu tüm sosyal alanlarda hayatı düzene koymak amacıyla toplumsal ve ahlâkî kurullarla Yahudilere önemli sorumluluklar yüklenmiştir. Muamelatta insanların birbirlerine karşı ahlâklı ve dürüst olmaları, birbirlerinin hak ve hukukuna riayet etmeleri konusunda kutsal metinlerin birçok emir ve tavsiyesi mevcuttur.

¹⁷³ Yas. 23: 19.

¹⁷⁴ Âl-i İmrân 3/75; el- Mâide 5/18; el-Bakara 2/94-96, 111-112, 135-141; el-Cuma 62/6-8.

¹⁷⁵ Abraham Cohen, *Everyman's Talmud* (New York: Schocken Books, 1949), 76.

¹⁷⁶ Yas. 30: 19.

Yahudilik inancında Yahudiler arasında toplumsal sorumluluğu ve cemaat ruhunu aşıl原因 *Kelal Yisrael* diye bir kavram mevcuttur. “Tüm İsrail topluluğu” anlamına gelen bu kavram Yahudilerde ortak bir kader ve sorumluluk anlayışını ifade etmektedir. Bu anlayışa göre Yahudiler ahlâkî öğretilere uyma konusunda birbirinden sorumludurlar.¹⁷⁷ Bu anlayışa göre bir Yahudinin işlediği kötülük bütün Yahudilerin kötülüğü olarak telakki edilmekte,¹⁷⁸ bu yüzden de kötülük konusunda birbirlerini uyarmayı dîni bir yükümlülük olarak telakki etmektedirler.

Yahudiliğin insanı dîni ve ahlâki eylemlere zorlayan belli bazı müeyyideleri bulunmaktadır. Müeyyideler genellikle dünyevi bir yarar ya da zarar şeklinde kendini göstermektedir. Örneğin Yahudilik geleneğinde uzun yaşama günahsızlıkla, erken ölüm de günahla özdeşleştirilmiştir.¹⁷⁹ Babaların günah ya da sevaplarının sonraki nesillerin hayatları üzerinde doğrudan etkili olduğu bir mükâfat ve ceza anlayışı da kabul görmüştür.¹⁸⁰

Ahiret konusu Tanah'ta münferit atıfların ötesinde fazla bir yer işgal etmez.¹⁸¹ Tanah'ta “günlerin sonunda” *Aharik Ayamim* tabiriyle yargı(kıyamet) gününe atıf yapıldığı anlaşılmakta,¹⁸² o günle ilgili dehşetli manzaralar tasvir edilmekte ve İsrâiloğulları adına güzel neticelerin gerçekleşeceği haber verilmektedir.¹⁸³

Talmud'da Tanah'ın bazı ayetlerinden yola çıkarak¹⁸⁴ dirilişin gerçekleşeceği, insanların mükâfat ve ceza göreceği bilgisi yer almaktadır. Talmud'da ayrıca Tanrı'nın Yahudi düşmanlarına ve Yahudilere zulmedenlere intikamının gerçekleşmesi için Yargı gününü gerekli kılındığı ifadesi yer almaktadır.¹⁸⁵

¹⁷⁷ Lev. 19: 17-18.

¹⁷⁸ Besalel, *Yahudilik Ansiklopedisi*, 2/319.

¹⁷⁹ Gürkan, *Yahudilik*, 138.

¹⁸⁰ Çık. 20: 5; Yas. 5: 9; 28: 45-46; Tek. 12: 2; 1. Kr. 21: 29.

¹⁸¹ Gürkan, *Yahudilik*, 137.

¹⁸² Besalel, *Yahudilik Ansiklopedisi*, 2/774.

¹⁸³ Amo. 5: 20; Sef. 1: 15; Hez. 34: 12; Mal.3: 2-3.

¹⁸⁴ Yas. 33:6; Dan. 12:2, 13; Yşa. 49:10

¹⁸⁵ “Sanhedrin”, 92a.

Yahudi geleneğinde *Masihçilik* diye bir anlayış vardır ki bu fikir, öteki dünyayla özdeşleştirilen hatta öteki dünya fikrinden daha yaygın bir inanışa karşılık gelmektedir.¹⁸⁶ Ölülerin sınırlı bir süre için diriltileceği bu dönemde Yahudiler bu dönemde refaha kavuşacak, tüm uluslar için sosyal adalet ve barış ortaya çıkacak, tek tanrı inancı tüm dünyaya egemen olacaktır.¹⁸⁷

Mesih inancının, Yahudi toplumunda sosyal ve siyasal alanda olduğu gibi ahlâkî alanda da önemli yansımaları olmuştur. Nitekim bazı Yahudi fırkaları, Mesih'in gelmesinin Yahudi toplumunun ahlâkî açıdan kemale ermesiyle mümkün olacağını savunmuşlardır.¹⁸⁸

¹⁸⁶ Gürkan, *Yahudilik*, 151.

¹⁸⁷ Besalel, *Yahudilik Ansiklopedisi*, 2/399.

¹⁸⁸ Şule İsmihan Türem, *Mesih İnancının Yahudi Toplumundaki Sosyal ve Siyasal Yansımaları* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017).

İKİNCİ BÖLÜM

2. YAHUDİLER VE YAHUDİLİK DİNİ

2.1. Yahudilerin Kökeni

Dinler tarihinde varlığı kabul edilen belli başlı üç ilahi din vardır. Bugün kullanılan adlarıyla bunlar Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslâmiyet'tir. İslâm anlayışına göre Allah katında Hz. Âdem'den Hz. Muhammed'e kadar gelen bütün peygamberlerin üzerinde olup tebliğ ettikleri dinin ortak adı İslâmiyet'tir. Yahudilik ve Hıristiyanlık dinleri de ilk ortaya çıktıklarında İslâm oldukları Kur'an'ın beyanıyla haber verilmektedir. İslâm'a göre bu dinler temel inanışlar noktasında zaman içerisinde asıllarını kaybetmiş, asıl adları da değişmiştir.

Geçmiş çok eskiye dayanan bu dinin en önemli özelliği, bir "ahit" dini olmasıdır. Bu dine tabi olan Yahudiler Tanrı'yla yaptıkları ahit nedeniyle kendilerini seçilmiş bir kavim olarak telakki etmektedirler. Yahudilik, Babil sürgününden itibaren milli bir din hüviyeti kazanmıştır. Belli bir ırka tahsis edilmesi özelliğinden dolayı bu din, diğer ilahi dinlerden farklılık arz etmektedir. Yahudi dininin odak noktası, Kudüs'teki Ma'bed'dir (Set ha-Mikdas). Bu dinin sembolü de yedi kollu şamdan ve altı köşeli yıldızdır.¹⁸⁹

Kronolojik olarak ilâhî dinlerin ilki Yahudilik'tir. Bu yüzden Yahudiliğin dinler tarihinde özel bir konumu vardır. Bu din ve bu dine mensup olanlar tarih sahnesinde birçok adla anılmaktadır. Yahudilik dini *Musevilik* olarak da anılmaktadır. Bu dinin mensupları tarihi süreçte kökenleri ve ırksal yapıları bağlamında *İbraniler*, *İsrâiloğulları* ve *Yahudiler* olarak adlandırılmışlardır.

İbraniler ismi bir görüşe göre Hz. İbrahim'in büyük atası olan Eber isminden türeyip Hz. İbrahim soyundan gelenler için kullanılmıştır.¹⁹⁰ Başka bir görüşe göre

¹⁸⁹ Küçük - Tümer, *Dinler Tarihi*, 177.

¹⁹⁰ Ömer Faruk Harman, "Yahudilik I", *Yaşayan Dünya Dinleri* (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, 2013), 130.

Filistin’de göçebe bir kabile olan ve “öte tarafın insanları” anlamına gelen *lbri* veya *Hibri* kelimelerinden gelir.¹⁹¹ Tanah’ta bu adlandırma İsrâiloğulları için geçmekte ve Hz. İbrahim’in İshak ve Ya’kûb soyundan gelenler için kullanılmıştır.¹⁹²

İsrail kelimesi, Yahudilik inancına göre Tanrı’yla ve insanlarla gürüşüp yenen anlamında Ya’kûb’a Tanrı tarafından verilmiş bir lakaptır.¹⁹³ İsrail, Kur’an’da Hz. Ya’kûb’un ikinci ismi olarak iki yerde geçmekte,¹⁹⁴ onun soyundan gelenlere de Benî İsrâîl (İsrâiloğulları) denilmektedir. Tevrat’ta da bu ad Ya’kub’un soyundan gelenler için kullanılmaktadır.¹⁹⁵

Yahudi kelimesi Tanrıya teşekkür anlamına gelen Hz. Ya’kûb’un dördüncü oğlu olan Yehudah (Yeuda)’nın ismi olarak bilinir.¹⁹⁶ Daha sonra bu ad onun soyundan gelen bir ulusun hem dinine hem de ırkına ad olmuştur.

Şehristânî’ye (öl. 548/1153) göre Yahudi, Arapça *hâde* (هَاد) kökünden türeyen ve “yönelmek” ve “tevbe etmek” anlamına gelen bir kelimedir. Bu isim Yahudilere Hz. Musa’nın “Biz sana yöneldik ve yalvardık” sözünden dolayı verilmiştir.¹⁹⁷ Bu, nüzûl döneminde Kur’an’ın, Hz. Muhammed’e inananlardan oluşan yeni bir insan topluluğuna “müminler” adını veren “*İman etmiş olanlar*” (الذِينَ آمَنُوا) ifadesine benzemektedir.¹⁹⁸

Yahudilerin dinine Yahudilik adı Hz. Musa’dan çok sonra verilmiştir. MÖ 538’de Babil esaretinden sonra Ezra¹⁹⁹ ile kutsal kitaplarına kavuşan Yahudi halkının

¹⁹¹ Küçük - Tümer, *Dinler Tarihi*, 177.

¹⁹² Harman, “Yahudilik”, 130.

¹⁹³ Küçük - Tümer, *Dinler Tarihi*, 177.

¹⁹⁴ Âl-i İmrân 3/93; Meryem 19/58.

¹⁹⁵ Ömer Faruk Harman, “İsrâîl (Benî İsrâîl)”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2001), 23/193.

¹⁹⁶ Harman, “Yahudilik”, 132.

¹⁹⁷ Ebu’l-Feth Muhammed b. Abdilkerim eş-Şehristani, *el-Milel ve’n-Nihal* (Müessesetü’l-Halebi, ts.), 2/15.

¹⁹⁸ Kutbettin Ekinci, *Kur’an’da Hazf* (Ankara: Araştırma Yayınları, 2014), 147.

¹⁹⁹ Kur’an’da adı Uzeyr olarak geçen, Yahudilik inancına göre MÖ 5. yüzyılda yahudileri Babil’den Kudüs’e getiren ve Tanah’ta kendi adına kitab’ı bulunan peygamber ve din bilgini.(Besalel; 2000/170-171)

dinine, halkın adına bağılı olarak, bu ad verilmiştir.²⁰⁰ Günümüzde de en çok; millet olarak Yahudiler, din olarak Yahudilik ismi ön plandadır.

2.2. Yahudilerin Tarihi Süreci

Yahudiliğin en önemli özelliği din ile etnik unsurlarının bir arada bulunmasıdır. Yahudi dini, Yahudi toplumunun tarihi içerisinde şekillenen bir sistemdir.²⁰¹ Bu dini anlamının ön koşulu Yahudi tarihini de bilmektir.

Yahudiliğin tarihçesi, kutsal kitaplarına dayanır. Kutsal kitap, ilk insandan başlayıp peygamber Malaki'ye kadar geçen olayları ihtiva eder.²⁰² Yahudi tarihi, ırksal anlamda Hz. İbrahim'in atası Eberle başlayan ve tarihî süreçlerinde dönüm noktası olarak tarif edilen; Peygamberler, Krallar, Hâkimler ve Talmud dönemi şeklinde tarih sahnesinde kendini göstermiştir.

Tevrat'a göre ilk insan Hz. Âdem'den Hz. Nuh'a kadar insanlar ırksal bir tanımlamaya tabi tutulmamıştır. İlk ırksal tanımlama Hz. Nuh'un oğlu Sam'la başlamıştır. Yahudi ırkı Hz. İbrahim'in atası Eber, sonrasında Hz. İbrahim'le başlamıştır. Hz. İbrahim'in iki oğlundan biri olan İshak'la da Yahudi ırkı belirgin hale gelmiştir. İshak'ın oğlu Ya'kûb'tan itibaren Yahudi ırkı İsrâiloğulları şeklinde ortaya çıkmıştır.²⁰³

Bundan sonra Ya'kûb'un on iki oğlu Yusuf ve kardeşleri tarih sahnesine çıkmıştır. Kenan'da meydana gelen kıtlık yüzünden Ya'kûb ve oğulları yüksek bir makama erişen Yusuf'un himayesinde Mısır'a yerleşmişlerdir. Böylece İsrâiloğulları'nın 400 küsur yıl süren Mısır dönemine geçilmiş oluyordu. Bu dönemde Ya'kûb'un soyu çoğalarak on iki kabilelik kalabalık bir nüfusa dönüşmüştür.²⁰⁴

²⁰⁰ Harman, "Yahudilik", 129.

²⁰¹ Salime Leyla Gürkan, "Yahudilik (Giriş ve Tarih)", *DİA* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, ts.),188.

²⁰² Küçük - Tümer, *Dinler Tarihi*, 179.

²⁰³ Sedat Kızıloğlu, "İsrail Devletinin Kuruluşuna Kadar Geçen Süreçte Yahudiler ve Siyonizmin Gelişimi", *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 2/1 (2012), 35.

²⁰⁴ Gürkan, "Yahudilik (Giriş ve Tarih)", 43/188.

Mısır'da başta huzurlu bir hayat geçiren İsrâiloğulları, zamanla burada zor ve sıkıntılı bir sürece girerler. Hz. Musa'nın ortaya çıkmasıyla bu sıkıntılardan kurtulurlar. Hz. Musa onları Firavun'un zulmünden kurtarıp Filistin topraklarına götürür. Ondan önce Sina'da 40 yıl dolaşan Yahudiler, bu süreçte Tevrat ve On Emir'le sorumlu tutulurlar. Hz. Musa'nın vefatından sonra Yeşu Peygamber önderliğinde Filistin topraklarına girerler.²⁰⁵

Yeşu önderliğinde fethedilen Filistin (Kenan) toprakları, İsrail oğullarının on iki kabilesi arasında taksim edilmiştir. Bu dönemde tekrar rahata kavuşan Yahudiler Yeşu'nun ölümünden sonra *Hâkimler* denilen seçilmiş dini liderlerin etrafında yerleşik halde yaşamaya başlarlar.²⁰⁶

Hâkimler, aşiretlerin ileri gelenleri tarafından seçilirlerdi. Güncel sorunları çözmek üzere seçilir, işi bitince görevi bir başkasına devrederdi. Bu dönemde İsrâiloğulları, Yehuda ve Bünyamin kabileleri güneyde, diğer on kabile kuzeyde kalacak şekilde yerleşmiştir. Ziraat işleriyle meşgul olan Yahudiler zamanla Filistinlilerden ve Kenan dini kültüründen etkilenmişlerdir. Hâkimler Dönemi, MÖ 12. yüzyılın ilk yarısından M.Ö 11. yüzyılın ilk yarısına kadar sürmüştür.²⁰⁷

Hâkimler dönemini *Krallık* dönemi takip etmiştir. İsrâiloğulları ulusal düzeyde başlarına bir kral koyması için dönemin ruhani lideri Samuel'e başvurmaları üzerine Samuel, İsrail'e Bünyamin kabilesinden Şaul adında bir kral seçmiştir. Şaul İsrail'in çevresindeki bütün düşmana karşı savaşmış ve onları mağlub etmiştir. Şaul'ün ölümünden sonra, yerine Davud kral oldu. Davud, Yehuda'yı kuzeydeki İsrail aşiretleriyle birleştirmek için Kudüs'ü fethederek krallığın merkezi haline getirdi ve Ahit sandığını da buraya getirdi. Kudüs'te görkemli bir ma'bed inşa etmek istemiş ancak daha sonra bundan vazgeçerek bu işi varisine bırakmıştır.²⁰⁸

Hz. Davud'un ölümüyle başa geçen Hz. Süleyman (Şilomo) Kudüs'e büyük mabedi inşa etti ve Ahit Sandığını Ma'bed'in bir odasına yerleştirdi. Bu olay Yahudi

²⁰⁵ Küçük - Tümer, *Dinler Tarihi*, 183.

²⁰⁶ Gürkan, "Yahudilik (Giriş ve Tarih)", 43/188.

²⁰⁷ Besalel, *Yahudilik Ansiklopedisi*, 1/39. Harman, "Yahudilik", 139.

²⁰⁸ Besalel, *Yahudi Tarihi*, 1/139-140.

tarahinde I. Ma'bed d6neminin başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Hz. S6leyman, yaptığı fetihlerle krallığı g6çlendirerek, İsrail'e altın ağı yaşatmıştır. D6neminde meydana gelen i ayaklanmalar ve isyanlar krallığın zayıflamasına, sonra da b6l6nmesine neden oldu.²⁰⁹

Hz. S6leyman'ın 6l6m6nden sonra krallık, g6neyde Yuda (Yahuda) , kuzeyde İsrail olmak 6zere ikiye ayrıldı. Yahudilerin on iki kabilesinden, on kabile İsrail'e; ikisi de Yuda Krallığına t6bi oldu.²¹⁰ B6l6nm6ř krallıklar d6neminde Peygamberlerin uyarılarını dikkate almayan İsr6iloğulları, politeist uygulamalara y6neldiler. 6nce İsrail Krallığı, Asurlular tarafından M6 721 'de yıkılmış, İsrail kabileleri de s6rg6ne g6nderilmiştir. Yahuda Krallığı ise daha sonra, Bahtunnasr y6netimindeki Babilliler tarafından M6 586'da yıkılmış, Ma'bed tahrip edilmiş ve Yahudilerin 6lim ve seçkin kesimi Babil'e s6rg6n edilmiştir. Bu, Yahudi tarihinin ilk b6y6k s6rg6n6 ve en 6nemli hadiselerinden biridir. Bu b6y6k yıkım ve s6rg6n hayatı, on iki kabileden geri kalan Yahudilerin monoteist inanca d6nmelerine neden olmuştur.²¹¹ Bu olay I. Ma'bed d6neminin sonu olarak kabul edilir.

M6 538'de Perslerin Babil'i yıkıp Filistin topraklarına h6kim olmasıyla Pers Kralı Koreş (Cyrus), s6rg6ndeki Yahudilerin Filistin'e d6nmelerine izin vermiştir. B6ylece Yahudiler, kutsal topraklara d6nerek yeniden yapılanma s6recini başlatmışlarıdır.²¹²

S6rg6nden d6nen ilk Yahudi grup M6 515'te yıkılan mabedin eski yerine yeni Mabedi inşa etmişler. M6 444-398'de de din 6limi Ezra ve y6netici Nehemya'nın 6nderliğinde Kud6s şehri ve Yahuda halkı yeniden yapılandırılmıştır.²¹³ İkinci Mabedin kurulmasıyla başlayan ve Romalılar'ın bu mabedi MS 70 yılında yıkmalarına kadar geçen bu d6neme, Yahudi tarihinde *İkinci Tapınak D6nemi* adı verilir.²¹⁴ Bu d6nem; Yahudilerin Pers, Grek ve Roma y6netimi altında yaşayıp

²⁰⁹ Besalel, *Yahudi Tarihi*, 1/44.

²¹⁰ K66k - T6mer, *Dinler Tarihi*, 183.

²¹¹ G6rkan, "Yahudilik (Giriş ve Tarih)", 43/190.

²¹² G6rkan, "Yahudilik (Giriş ve Tarih)", 43/190.

²¹³ G6rkan, "Yahudilik (Giriş ve Tarih)", 43/190.

²¹⁴ Besalel, *Yahudi Tarihi*, 52.

kültürlerinin etkisi altında kaldığı, tam anlamıyla monoteist bir anlayışa geçtiği, Yahudiliğin bazı dini inanç ve uygulama kurallarının ortaya çıktığı bir dönem olmuştur.²¹⁵

MÖ 332 yılında Makedonya Kralı Büyük İskender'in Persler'in hâkimiyeti altındaki Filistin'i ele geçirmesiyle Yahuda bölgesinde Grek hâkimiyeti ve kültürel etkisi başlamıştır. Bu dönemde Yahudilere karşı gerçekleştirilen *Helenleştirme* politikasına karşı Makkabi lakabıyla anılan kohen soyundan gelen bir ailenin silahlı direnişiyile (MÖ 167-164) Yahuda bölgesi, Haşmoni hanedanı yönetimine geçmiş ve sonra yarı bağımsız bir krallık statüsüne kavuşmuştur. Bu dönemde Helenleştirme siyaseti tersine uygulanarak Yahudi olmayanlar zorla Yahudileştirilmiştir. Böylece Yahudi tarihinde *Ferisiler*, *Sadukiler* ve *Eseniler* diye bilinen üç cemaat ortaya çıkmıştır. Halk arasında meydana gelen gruplaşmalar ve yöneticiler arasında geçen taht kavgalarının etkisiyle zayıflayan Yahuda krallığının yarı bağımsız statüsü MÖ 63'te Romalıların müdahalesiyle sona ermiştir. Sonrasında krallıkları Romalıların yönetimine bağlı eyalet haline gelen Yahudiler, dini hayatlarına ve mabede müdahale eden Romalılara karşı kanlı bir isyan başlatmışlardır. Dört yıl süren çatışmaların sonunda MS 70'te Kudüs, Romalıların eline geçmiş ve ma'bed yıkılmıştır. Bu tarihten sonra birkaç isyan daha gerçekleştirdilerse de bir daha bağımsızlıklarını elde edemediler.²¹⁶

Bu dönemde Yahudilerin bir kısmı savaşta ölmüş kalan kısım da Kudüs'ten çıkarılmıştır. Hz. Muhammed (s.a.v) döneminde Medine'de yaşayan üç büyük Yahudi kabilesi olan Benî Kureyza, Benî Kaynuka ve Benî Nadir'in, bu sürgünle Medine'ye gelip buraya yerleştikleri rivâyet edilmektedir.²¹⁷

MS 3. yüzyıl başlarında Yahudiliğin sözlü edebiyatı mahiyetindeki Mişna'nın derlenip yazıya geçirilmesi ile MS 7. yüzyıl başlarına kadar süren Talmud literatürünün oluşumu arasındaki dönem Yahudilik tarihinde *Talmud dönemi* olarak kabul edilmektedir. Bu dönemde Babil'de bulunan Yahudi din âlimleri, Tevrat'ı

²¹⁵ Gürkan, "Yahudilik (Giriş ve Tarih)", 43/190.

²¹⁶ Gürkan, *Yahudilik*, 35-39.

²¹⁷ Harman, "Yahudilik", 149.

yorumlamak suretiyle Yahudiliğin sözlü edebiyatını oluşturmuşlardır. Bu dönemde Yahudiliğe rakip gelenek haline gelen Hıristiyanlığı resmi din yapan Bizans'ın baskısıyla Filistin Yahudi cemaati gerilerken Parsi yönetiminin özgür ortamından ötürü Babil Yahudi cemaati yükselişe geçmiştir. Bu dönemde Filistin ve Babil Talmudları diye bilinen iki ayrı Talmud külliyatı oluşturulmuştur.²¹⁸

2.3. İslâmiyet öncesi Arap yarımadasında Yahudiler

Yahudilerin İslâm öncesi dönemde Arabistan'daki tarihleriyle ilgili çok az bir bilgi vardır. Var olan bilgi de İslâm kaynaklarına dayanmaktadır. Nitekim Kur'an'ın nüzûl döneminde Arabistan Yahudileri kendileriyle ilgili çok fazla tarihi kaynak bırakmamışlardır. Bu yüzden Yahudilerin Arap yarımadasına ne zaman yerleştikleri tam olarak bilinmemektedir. Gelen muhtelif rivâyetler bağlamında bununla alakalı birkaç görüş ileri sürülmüştür. Bir görüşe göre kökenleri Hz. Musa'nın Amelika üzerine yaptığı sefere, başka bir görüşe göre de Hz. Davud ve Süleyman dönemlerine dayanmaktadır. Konuyla alakalı birçok rivâyete göre ise buradaki Yahudilerin kökenlerinin I. Ma'bed'in yıkılmasından sonraki Babil sürgününe veya Romalıların II. Ma'bed'in yıkılmasının akabindeki sürgününe dayanmaktadır. İslâm kaynaklarındaki rivâyetler, Yahudilerin Arabistan'a MÖ 586'da Buhtunnasr'ın Kudüs'ü işgalinden sonra geldiği üzerinde yoğunlaşmıştır.²¹⁹

El-Belâzürî'ye (öl. 279/892-93) göre Buhtunnasr, Mabel'di yıkıp Yahudileri Kudüs'ten sürgün edince bazı Yahudi grupları Hicaz tarafına göç ettiler ve Vâdi'l-Kurâ, Teyma ve Yesrib'e yerleştiler. Yahudiler burada yaşayan Cürhümlüler ve Amelikalılar soyundan gelen yerlilerle bir müddet birlikte yaşamış zamanla onlara üstünlük kurarak onları buradan kovmuşlardır.²²⁰

Yahudilerin Hicaz'a yerleşmelerini Buhtunnasr sürgünü ile değil de salt Mesih beklentisi ile irtibatlandırılanlar da olmuştur. Tevrat'ta Mesih'in "iki harre" arasında kalan ağaçlık bir bölgede ortaya çıkacağı bilgisine binaen, bazı Yahudi âlimlerinin

²¹⁸ Gürkan, *Yahudilik*, 40-41.

²¹⁹ Nuh Arslantaş, *Hz. Muhammed Döneminde Yahudiler* (İstanbul: Kuramer, 2016), 70.

²²⁰ Ahmet b. Yahya el-Belâzürî, *Fütuhu'l büldân*, çev. Mustafa Fayda (İstanbul: Siyer Yayınları, 2013), 15.

bu coğrafyayı bulup ayrı gruplar halinde Teyma, Hayber ve Medine'ye yerleştikleri öne sürülmüştür.²²¹

Romalıların MS 70'te Filistin'de gerçekleştirdikleri katliamın ardından Yahudilerin MS 132'de buralardan ihraç edilmesiyle bazı Yahudi kabilelerinin Hicâz'a sığındıkları, Yahudilerin Arabistan'a yerleşmesi konusundadaha gerçekçi bir durumu yansıtmaktadır. Zira burası Filistin'in güneyindeydi.²²²

Arabistan'daki Yahudiler zamanla Araplaşma temayülü göstermişlerdir. Kılık kıyafet, dil, kültür ve medeniyet konusunda Araplarla giriştikleri içtimai münasebetler sonucu Araplardan dini inanış dışında bir farkları kalmamıştı. Bu durum bazı oryantalistleri yanıltmış ve bunlar Arabistan'daki Yahudilerin kökeninin Arap olduğunu iddia etmişlerdir.²²³

Kur'an'ın Yesrib Yahudilerine "İsrâilloğulları" kavramıyla genel hitabı, birçok âyette öncekilerle sonrakiler arasında köklü bir münasebet kurulması, Yahudilerin sonradan Hicaz'a geldiklerini ve onların aslen Yahudi ırkından olduklarını, bazı oryantalistlerin iddia ettiği gibi, sonradan Yahudileşen Arap kabileleri olmadıklarını kesin olarak göstermektedir.²²⁴

2.4. Hicretten önce Arap Yarımadasındaki Yahudiler

İslâm'ın ilk zuhur ettiği Mekke'de Yahudiler yoktu. Fakat her yıl düzenlenen fuarlarda ya ticaret için ya da kâhinlik yapıp para kazanmak için bazı Yahudiler buraya gelirlerdi.²²⁵ Yesrib (Medine) ise kesin olarak Yahudilerin yaşadığı ve nüfuz sahibi oldukları bir bölgeydi. *Arim* selleri sebebiyle *Ezd* boyuna mensup Yemen kabilelerinden olan Evs ve Hazreç, Yesrib'e gelip buraya yerleşmesiyle mevcut durum değişti.²²⁶ Başta Yahudilerin boyunduruğu altında yaşamaya başlayan bu

²²¹ Arslantaş, *Hız. Muhammed Döneminde Yahudiler*, 76.

²²² Ebû'l-Alâ el-Mevdûdî, *Tarih Boyunca Tevhid Mücadelesi ve Hız. Peygamberin Hayatı*, çev. Ahmed Asrar (İstanbul: Pınar Yayınları, 2019), 906.

²²³ Mevdûdî, *Tarih Boyunca Tevhid Mücadelesi*, 908.

²²⁴ İzzet Derzeze, *Kur'an'a Göre Hız. Muhammed'in Hayatı*, çev. Mahmut Yolcu (İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2011), 109.

²²⁵ Muhammed Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, çev. Salih Tuğ (Ankara: Yeni Şafak, 2003), 1/552.

²²⁶ Mahmut Nânâ, *Yahudi Tarihi*, çev. Ahsen Batur (İstanbul: Selenge Yayınları, 2008), 528.

kabileler Yahudilerin siyasal ve ekonomik baskılarına, hatta onur kırıcı çirkin davranışlarına mâruz kaldılar.²²⁷ Ahbar kitaplarında anlatıldığına göre, Feton adlı bir Yahudi kralı Evs ve Hazreç kabilesine mensup kadınlara sahip oluyordu. Sonunda Mâlik b. Aclân adında cesur bir genç ortaya çıkmış ve bu ırz düşmanı kralı katletmiştir.²²⁸ Şehrin dışında yaşayan Evs ve Hazreç, zamanla sayıları çoğalıp kuvvetlenince Yahudileri Yesrib'den çıkartarak yerlerine yerleştiler; Yahudiler ise şehir dışına çıktılar.²²⁹ Ancak Evs ve Hazreç'in bu durumu uzun sürmemiş, Yahudilerin fitnessi yüzünden 120 yıla yakın bir süre birbirleriyle savaşmış, Yahudiler karşısında üstünlüklerini kaybetmişlerdir.²³⁰

Hz. Peygamber'in (s.a.v.) hicretinden önce Yahudi kabileleri, Evs ve Hazreç kabileleriyle anlaşma yapmışlardı. Her bir Yahudi kabilesi dostu olduğu ve anlaşma yaptığı kabilenin yanında savaşta yer alıyor, birbirlerine karşı sorumluluk üstleniyorlardı. Bu antlaşmalar hicretten sonraya kadar sürdü.²³¹

O zaman müşrik olan Evs-Hazreç ile Yahudi kabileleri arasında cereyan eden bu tür münasebetler nedeniyle Yahudiler dil, kişi isimleri ve bazı alışkanlıklar konusunda Arap kültürünün etkisinde kalmışlardır. Araplar da aynı şekilde Yahudi kültüründen kısmî olarak etkilenmişlerdir.²³²

Yahudiliğin Hicaz Arapları arasında çok az da olsa yayılmış olduğu söylenebilir. Ancak bu bireysel bazda kalmıştır.²³³ Arapların çok az bir kısmı Yahudiliği benimseyip bu dine girmişlerdir. Bu durum özellikle küçük yaşlardaki çocuklar için söz konusudur. İslam'dan önce çocuğu olmayan bazı Arapların

²²⁷ Nebi Bozkurt - Mustafa Sabri Küçükbaşçı, "Medine", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 28/105.

²²⁸ Nânâ, *Yahudi Tarihi*, 528.

²²⁹ Belâzurî, *Fütûhu'l-büldân*, 17.

²³⁰ bk. Ali bin Abdullah es-Semhûdî, *Vefâ'ü'l-vefâ bi-ahbâri dâri'l-Mustafa* (Beyrut: Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye, 1419), 1/170.

²³¹ Derveze, *Hz. Muhammed'in Hayatı*, 111.

²³² Reuven Firestone, "İslâm'ın Teşekkül Döneminde Yahudi Kültürü", çev. Ertuğrul Döner, *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 3/14 (2014), 194.

²³³ Derveze, *Hz. Muhammed'in Hayatı*, 445.

Allah'ın kendilerine evlat vermesine karşılık Yahudi olarak büyütecekleri adağında bulunurlardı. Bu yolla Yahudileşen çocuklar da bulunuyordu.²³⁴

Yesrib'de belli başlı üç büyük Yahudi kabilesi bulunmaktaydı. Bunlar Benî Nadîr, Benî Benî Kurayza ve Beni Kaynukâ' kabileleridir.

Benî Nadîr kabilesi, Kudüs'ün milâttan önce 587'de Buhtunnasr veya milâttan sonra 70'te Romalılar tarafından işgali sırasında buradan kaçarak Medine civarına yerleşen üç Yahudi kabilesinden biridir. Kendi kanaatlerince soyları Hz. Hârûn'a dayanmaktadır.²³⁵

Yahudilerin kökeninin Arap olduğunu savunanlara göre ise Benî Nadîr ve Benî Kurayza, Arap asıllı olup Cüzâm kabilesindedir. Bunlar putperestliği terk edip Hz. Mûsâ'nın dinine tabi olmuşlardır. Zamanla Suriye'den göç edip Yesrib'e yerleşmişlerdir.²³⁶ Benî Nadîr kabilesi kâhinlik ve dinî liderlik vasıflarıyla Medine'ye yerleşen kabilelerin en soyluları ve en meşhurlarındandır.²³⁷

Nadîr kelimesi birçok anlamının yanında “yeşil ve çiçekli bir bitki” anlamına gelmektedir. Bu bağlamda kabile, büyük hurma bahçeliklerinin sahibi olarak bilinir.²³⁸ Medine'nin dış tarafında ve Benû Hatme mezarlık bölgesinde oturmakta olup²³⁹ kabile mensupları tarım ve ticaretle uğraşır. Benî Nadîr, rivâyetlere göre Yesrib bölgesinde ilk defa su kuyuları açan kabile olarak bilinir.²⁴⁰

Benî Nadîr, hicretten önce meydana gelen Buâs savaşında Evs'in yanında yer aldı ve Benî Kaynukâ'nın desteklediği Hazrec'in yenilgisinde pay sahibi oldu.²⁴¹

²³⁴ Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, 1/584.

²³⁵ Nadir Özkuyumcu, “Benî Nadîr”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 2006, 32/275.

²³⁶ Ahmed b. Ebî Ya'kûb el-Ya'kûbî, *Târîhu'l-Ya'kûbî* (Beirut, ts.); akt. Mahmut Kelpetin, “İslâm Öncesi Medine”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 52 (2017), 105.

²³⁷ Ebu'l A'lâ el-Mevdûdî, *Tefhimu'l Kur'an*, çev. Muhammed Han Kayanî vd. (İstanbul: İnsan Yayınları, 2005), 6/188.

²³⁸ Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, 1/572.

²³⁹ Özkuyumcu, “Benî Nadîr”, 32/275.

²⁴⁰ Semhûdî, *Vefâ'ü'l-vefâ*, 1/129.

²⁴¹ Özkuyumcu, “Benî Nadîr”, 32/275.

Hicretten sonra da, Hz. Muhammed'in Medine ahalisiyle yaptığı anlaşmada Evs kabilesinin müttefiki olarak yer almışlardır.²⁴²

Benî Nadîr, Hicretin 4. yılında Hz. Peygamberle yapmış oldukları anlaşmayı bozmaları sonucu, Medine'den sürülmüşlerdir. Bu olaydan sonra kabilenin çoğunluğu Hayber'e yerleşmiştir.²⁴³ Kur'an'da birçok ayetle Benî Nadîr'den bahsedilmiştir.²⁴⁴

Kur'an'ın nüzûl zamanında Medine'de yaşayan üç Yahudi kabilesinden bir diğeri Benî Kurayza'dır, Onlar Medine'nin güneydoğusundaki ovalık bölgede "utum" denilen çok katlı müstahkem hisarlarda ikamet ediyorlardı. Kabile mensuplarının geçim kaynağı tarım ve ticaretti.²⁴⁵ Medine'de bulunan Yahudi kabilelerinin en büyüklerinden biri olan Benî Kureyza kabilesi, özellikle deri işleriyle uğraşıyorlardı.²⁴⁶

Benî Kureyza'nın Medine'yi yurt edinmesi Babil baskısıyla (MÖ 587) ya da miladi 1. asırda Roma'nın zulüm ve baskısıyla Şam'dan ayrılıp buraya gelmeleri şeklinde olduğu düşünülmektedir.²⁴⁷

Yahudilerin kökeninin Arap olduğunu savunanlara göre ise Benî Kurayza, Benî Nadîr gibi Arap asıllı olup Cüzâm kabilesindedir. Bunlar putperestliği terk edip Hz. Mûsâ'nın dinine tabi olmuşlardır. Zamanla Suriye'den göç edip Yesrib'e yerleşmişlerdir.²⁴⁸

Hicretten sonra Hz. Peygamber tarafından gerçekleştirilen Medine Sözleşmesi'nde Benî Kurayza, Evs kabilesinin müttefiki olarak katılmışlardı.²⁴⁹ Medine'de bulunan diğer Yahudi kabilelerine nazaran Hz.

²⁴² Semhûdî, *Vefâ'ü'l-vefâ*, 2/57.

²⁴³ Belâzurî, *Fütûhu'l-büldân*, 562.

²⁴⁴ el-Bakara 2/256, 59, el-Haşr 59/1-17, el-Mâide 5/70.

²⁴⁵ Casim Avcı, "Kurayza", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 26/431.

²⁴⁶ Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, 1/185, 572.

²⁴⁷ İlyas Akyüzoğlu, "Medine Site Devletinin Sosyo-Politik Altyapısı", *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi* 6/11 (2016), 214.

²⁴⁸ Ya'kûbî, *Târîhu'l-Ya'kûbî*; akt. Kelpetin, "İslâm Öncesi Medine", 105.

²⁴⁹ Avcı, "Kurayza", 26/431.

Peygamber ile en uzun süre birlikte yaşayan Benî Kurayza olmuştur.²⁵⁰ Benî Kureyza, Hendek savaşı sırasında muhasaranın en kritik anında Müslümanlara ihanet etmeleri sonucu hak ettikleri bir şekilde ağır bir cezayla cezalandırılmışlardır.²⁵¹

Kur'an'da Benî Kurayza'nın adı geçmemektedir. Yalnız müfessirlerimizin ve râvilerin çoğunluğuna göre bazı âyetlerde onların tutumlarına ve cezalandırılmalarına işaret edilmiştir.²⁵² Kur'ân'da birçok ayetle Benî Kurayza Yahudilerine işaret edilmiştir.²⁵³

Yesrib'de bulunan Yahudi kabilelerden biri de Benî Kaynukâ'dır. Bu kabilenin kökeni konusunda değişik görüşler öne sürülmüştür. Bir görüşe göre Benî Kaynukâ' Yahudilerinin soyu Hz. Yusuf'a dayanmaktadır.²⁵⁴ Bazı tarihçiler de Benî Kaynukâ'm Arap asıllı olduğunu, sonradan Yahudileştiklerini iddia etmişlerdir.²⁵⁵

Benî Kaynukâ'lılar diğer Yahudi kabileleri gibi Arapça konuşur ama yazıda İbrânî harflerini kullanıyordu. Onlar çocuklarının isimleri için hem Tevrat'ta geçen isimleri hem de Arap isimleri kullanıyorlardı.²⁵⁶

Benî Kaynukâ', diğer Yahudi kabileleri olan Benî Kurayza ile Benî Nadîr'den önce Yesrib'e yerleşmişlerdir. Yerleştikleri yer, şehrin göbeğinde olup *Aliye* tarafında kalan *Bathan* köprüsünün bittiği yerdî.²⁵⁷

Benî Kaynukâ' güçlü ve cesur bir kabileydi. Kendilerini uyarın Peygamber efendimize çıkışınlar onlardı. Aralarında antlaşmalı oldukları Arap kabilelerinin yanında dindaşları olan diğer kabilelere karşı savaşmışlardır.²⁵⁸ Benî Kaynukâ'

²⁵⁰ Osman Kaya, *Kur'an'ın Nüzulu Sürecinde Müslümanlarla Diğer Dini Gruplar Arasındaki İlişkilerin Kur'an'a Yansımaları* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2004), 194.

²⁵¹ Belâzurî, *Fütûhu'l-büldân*, 23.

²⁵² Derveze, *Hz. Muhammed'in Hayatı*, 407.

²⁵³ bk. el-Bakara 2/79, el-Enfâl 8/27, el-Ahzâb 33/13-20, 26- 27, el-Mâide, 5/13, 22-24, 41.

²⁵⁴ Semhûdî, *Vefâ'ü'l-vefâ*, 1/131.

²⁵⁵ Yâsin Gadbân, *Medînetü Yesrib Kable'l-İslâm* (Amman: Daru'l-Beşir, 1993), 103.

²⁵⁶ Casim Avcı, "Benî Kaynukâ'", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 25/88.

²⁵⁷ Gadbân, *Medînetü Yesrib*, 106.

²⁵⁸ Gadbân, *Medînetü Yesrib*, 106.

Medine'deki Yahudi kabilelerinin en zengini olarak bilinmektedir.²⁵⁹ Ziraatla meşgul olan diğer Yahudi kabilelerinin aksine kuyumculukla ilgilenmekteydi. Kabilenin ismi olan *Kaynukâ'*, kuyumcu manasına gelir ki gerçekten de onlar, hem İslâm'dan önce hem daha sonra da meslekleri kuyumculuk olmuştur. Şehir çarşısı da *Suk Beni Kaynukâ'* şeklinde onların ismiyle isimlendirilmişti.²⁶⁰

Medine Vesikası'na Hazrec'in müttefiki olarak katılmışlardı. Onlar münafıkların başı Abdullah b. Ubeyy b. Selül'ün dostları ve müttelikleriydiler.²⁶¹ Benî Kaynukâ' Yahudileri, kendileriyle Rasûlullah arasındaki antlaşmayı ilk bozan ve Bedir ile Uhud arasında savaş durumuna geçen ilk Yahudi kabilesidir.²⁶²

Bedir Savaşı'nın akabinde isyankâr bir tutum sergileyen Kaynukâ' oğulları, çarşılarına gelen bir Müslüman kadını taciz etmeleriyle başlayan anlaşmazlığın sonunda Rasûlullah (s.a.v.) onları kuşatmış ve bunun sonunda teslim olup Rasûlullah'ın hükmüne razı oldular.²⁶³ Yapılan antlaşmaya göre Kaynukâ' oğulları, mallarını bırakıp şehri terk edeceklerdi. Önce Şam'a göç eden Kaynukâ' oğulları, daha sonra oradan ayrılıp *Ezriatü's-Şam'a* gittiler.²⁶⁴ Kur'an'da Beni Kaynukâ' Yahudilerinden birçok âyette bahsedilmiştir.²⁶⁵

2.5. Kur'an'ın Nüzûlünün Medine Döneminde Yahudiler

Mekke'den Medine'ye göç etmesiyle yeni bir sürece giren Müslümanlar Arabistan Yahudileriyle aynı şehirde bir arada yaşamaya başladılar. Dinî liderliğinin yanında siyasi lider sıfatını taşıyan Hz. Muhammed Medine toplumunu teşkilatlandırma yoluna girmiş, Medine'de bulunan arap ve Yahudi kabilelerini daha önce aralarında mevcut olmayan merkezi otoriteye bağlamaya çalışmıştır. Çünkü kozmopolitik bir yapı arz eden bu şehrin kırılğan bir yapısı vardı. Ortak bir zemin

²⁵⁹ Avcı, "Kaynuka", 25/88.

²⁶⁰ Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, 1/572.

²⁶¹ İhsan Süreyya Sırma, *İslâmi Tebliğin Medine Dönemi ve Cihad* (İstanbul: Beyan Yayınları, 2013), 72.

²⁶² Derveze, *Hz. Muhammed'in Hayatı*, 398. Belâzurî, *Fütûhu'l-büldân*, 17.

²⁶³ Muhammed İbn İshak, *Siyer*, ed. Muhammed Hamidullah, çev. Sezai Özel (İstanbul: Akabe, 1988), 368.

²⁶⁴ Nuh Arslantaş, *Emeviler Döneminde Yahudiler* (İstanbul: Gökkuşbuğu), 41.

²⁶⁵ Âl-i İmran, 3/ 12-13, 171-174; Nisa, 4/44-47, 51; Maide, 5/15, 44-46, 70.

oluşturulmaması durumunda ileride Müslümanların bu şehirdeki varlıklarının kalcılığı tehlikeye girebilirdi. Hz. Muhammed, Ensar ile mühâcirleri kardeşlik akdiyle kaynaştırmasından sonra farklı dine mensup olan Yahudilerle *Medine Vesikası* bağlamında mutabakatı sağlayarak siyasi birliği sağlamış oldu.²⁶⁶

Hz. Muhammed, Yahudilerle siyasi birliğin sağlanması çabasının yanı sıra peygamberlik görevinin gereği olarak Medine'ye varır varmaz onlardan kendisinin Allah'ın son peygamberi olduğunu kabul etmelerini istemiştir. Sonuçta Medine'de Yahudilerle olan ilişkiler itikadî, sosyal ve siyasî anlaşmazlıklar nedeniyle genellikle gerilimli bir ortamda geçmiştir.

Bütün bu ilişkilere bağlı olarak Kur'an'da Medine Yahudilerinden sıkça bahsedilmiştir. Kur'an'da Hz. Muhammed'i öz oğulları gibi tanıdıkları halde bu gerçeği insanlardan gizledikleri ve ona tabi olmayı reddettikleri beyan edilmiştir.²⁶⁷ Bu davete onların çok az bir kısmı icabet etmiş lakin büyük bir kısmı karşı çıkarak İslâm'a karşı mücadeleye kalkışmışlar, akabinde de acı olaylar gerçekleşmiştir.

İslâm, İbrâhimî dinlerin son şeklidir. Yahudilik ve Hıristiyanlığın, sonradan meydana geldiği düşünülen tahrifatlarını bir yana bırakacak olursak İslâm, bu dinlerle esasta aynı hakikatleri barındırmaktadırlar. Bu ortak zemine rağmen Yahudilerin çoğunluğu Kur'an'ın nüzûl döneminde İslâm'a ve Müslümanlara karşı olumsuz bir tutum takındılar.²⁶⁸

Yahudiler, kendilerinin hidâyet üzere olduklarını düşünmeleri bir de üstünlük anlayışları liderlik vasfıyla dikkatleri üstüne celbeden Hz. Muhammed'in toplumdaki üstünlüklerini ve otoritelerini sarsacağı endişesine kapılmışlardır. Bunun için İslâm'ı reddedip Hz. Muhammed'i engellemeye kalkışmışlardır.²⁶⁹

Medine'de inen bazı âyetler Yahudilerin pek çok tutum ve davranışından bahsetmektedir. Bu âyetlerde Yahudiler, İslâm davasını inkâr etmekle beraber, İslâm davetçilerini devamlı surette alaya alarak, onlara meydan okuyarak, onlara üstünlük

²⁶⁶ Akyüzoğlu, "Medine Site Devletinin Sosyo-Politik Altyapısı", 219.

²⁶⁷ el-Bakara 2/146.

²⁶⁸ Dilek, Burcu, *Medine Yahudilerinin İnanç Problemleri*, 43-44.

²⁶⁹ Derveze, *Hz. Muhammed'in Hayatı*, 335.

taslayarak çaresiz bırakmaya çalışmış, bununla da yetinmeyerek komplo ve tuzaklarla İslâm'ı ortadan kaldırmaya çalışmışlardır.²⁷⁰

Yahudiler yeri geldiğinde Müslümanlara karşı müşriklerin yanında saf tutmuş, İslâm aleyhine entrikalar ve tuzaklar kurmuşlardır. Ayrıca Kur'ân'da, Yahudilerin münafıklarla dayanışma içine girdiği, onları Müslümanlar aleyhindeki eylemlerinde cesaretlendirdikleri ifade edilmiştir. Hatta münafık grubunu oluşturanların da Yahudiler olduğunu söylemek bile mümkündür.²⁷¹ Yahudilerin İslâm'a ve Müslümanlara yönelik bu olumsuz tavırları yüzünden Kur'an'da Müslümanların, onları dost edinmemeleri emredilmiştir.²⁷²

Daha önce de ifade ettiğimiz gibi Hz. Muhammed Medine'de taraflar arasında barış ve huzuru tesis etmek ve farklı din ve etnik unsurların bir arada yaşamalarını temin etmek *Medine Vesikası* diye bilinen projesini hayata geçirmiştir.²⁷³ Anayasa niteliği taşıyan bu vesikayla, birilerini dışlama amacı olmadan, hak ve sorumluluklar bağlamında tüm tarafların yeni topluma entegre olmaları amaçlanmıştır.²⁷⁴

Vesikanın maddelerine bakıldığında büyük bir kısmı iç düzeni tesis etme ve dışardan gelecek tehlikelere karşı ortak hareket etmeye yöneliktir.

Vesikanın metninde, Yahudi kabileleri bağımsız birimler olarak değil de, Arap kabilesiyle ittifak yapmış Yahudiler olarak nitelendirilmişlerdir.²⁷⁵

Vesikada yargı özerkliği Yahudilere de tanınmıştı. Yahudiler mensuplarını kendi mahkemelerinde yargılayabileceklerdi. İhtilaf durumunda ise Hz. Muhammed, hakem kabul edilebilecekti.²⁷⁶

Vesika, dini hürriyetini garanti altına almış, bütün taraflara hak ve sorumluluklar tanımıştır. Bununla vesika bağlıları, bir tür "Medine vatandaşlığı"

²⁷⁰ Derveze, *Hz. Muhammed'in Hayatı*, 397.

²⁷¹ Derveze, *Hz. Muhammed'in Hayatı*, 338.

²⁷² el-Mâide 5/51.

²⁷³ Arslantaş, *Hz. Muhammed Döneminde Yahudiler*, 124.

²⁷⁴ Arslantaş, *Hz. Muhammed Döneminde Yahudiler*, 127.

²⁷⁵ Arslantaş, *Hz. Muhammed Döneminde Yahudiler*, 138.

²⁷⁶ Arslantaş, *Hz. Muhammed Döneminde Yahudiler*, 141.

statüsü kazanmıştır. Buna karşın vesika hükümlerini ihlal durumu da hukuki müeyyideler doğuruyordu.²⁷⁷

Yahudi kabilelerinin başına gelenlere baktığımızda bunların Vesika'da ortaya konan hükümleri ihlal etmeleri ile ilgili olduğu anlaşılmaktadır. Medine'nin iç huzuru bunu gerektiriyordu. Nitekim vesikayı ihlal eden ilk Yahudi kabilesi Benî Kaynukâ' olmuştur.²⁷⁸ Bedir savaşından sonra bu kabile kin ve nefret duygularını izhar etmeye başlamıştı. Benî Kaynukâ' en sonunda sergilemiş oldukları düşmanlık tutumlarından dolayı sürgün edilmişlerdir.

Benî Nadîr, Bedir Savaşı'na kadar Hz. Peygamber ve Müslümanlarla iyi geçinmişler,²⁷⁹ Bedir Savaşı'ndan sonra vesikanın hükümlerini hiçe sayarak Mekkeli müşrikleri Bedir'in intikamını almaya teşvik etmiş, Müslümanlarla ve şehirle ilgili gizli bilgileri müşriklere ulaştırmışlardı. Onlar bir de Hz. Peygamber'e suikast tertip etmişlerdir. Resmen anlaşmanın bozulması demek olan Benî Nadîr'in bu tutumuna karşı Hz. Peygamber onlar üzerine yürümüş 15 günlük muhasaradan sonra Benî Nadîr'in şehri terk etmeleri sağlanmıştır.²⁸⁰

Diğer Yahudi kabilelerine nazaran vesikayı en son ihlal eden Evs kabilesinin müttefiki olan Benî Kurayza olmuştur. Daha önceleri muvafık hareket ettikleri halde Hendek savaşı sırasında, çarpışmanın en hassas anında, Hz. Muhammed'e ihanet etmişlerdir. Müslümanların helâkine sebep olabilecek böyle bir cürüm affedilemezdi. Savaşın hemen akabinde, Benî Kurayza kuşatılmış, teslim olmalarından sonra²⁸¹ Sa'd b. Muâz'ın, hakemliğinde kendi şeriatlerine muvafık olarak²⁸² yetişkin erkeklerinin öldürülmesine, kadın ve çocuklarının esir edilmesine, mal ve mülklerinin Müslümanlar arasında taksim edilmesine hükmedildi.²⁸³

²⁷⁷ Arslantaş, *Hz. Muhammed Döneminde Yahudiler*, 142.

²⁷⁸ Kaya, *Kur'an'ın Nüzulu Sürecinde Müslümanlarla Diğer Dini Gruplar Arasındaki İlişkilerin Kur'an'a Yansımaları*, 183.

²⁷⁹ Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, 1/581.

²⁸⁰ Arslantaş, Nuh, *Emeviler Döneminde Yahudiler*, 41-42.

²⁸¹ Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, 1/586.

²⁸² Yas. 20: 10-14.

²⁸³ Belâzurî, *Fütûhu'l-büldân*, 23.

Medine’de kalıp vatandaşlığın sorumluluklarını yerine getiren diğer Yahudilere ise gâyet müşfik ve mükrim davranılmıştır.²⁸⁴ Çünkü Yahudilerin cezalandırılmasına sebep olan İslâm’ı kabul etmemiş olmaları değildir. Medine’nin iç huzurunu bozmaları, düşmanca hareket etmeleri ve onlarla barış içinde yaşanabileceği ümidinin kalmamasıdır.²⁸⁵

Daha önce Müslümanlara karşı düşmanlığı olmayan Hayber Yahudileri, sürgünle beraber Hayber’e yerleşip intikam almaya fırsat kollayan ve Medine’ye dönme arzusunu taşıyan Beni Nadir’in liderleriyle buluşunca onlarla birlikte hareket etmeye ve Müslümanlara karşı komplolar kurmaya başladılar.²⁸⁶ Hayber Yahudilerine başkanlık yapan Huyay b. Ahtâb en-Nadrî’nin bir heyetle beraber Mekke’ye gidip Kureyş’i Medine’ye karşı savaşa teşvik etmesi ve sonra da başka kabilelere gidip Müslümanlara karşı güç toplamaya çalışması Hz. Muhammed’in Hayber üzerine yürütmesine neden olmuştur.²⁸⁷ Yahudilerin direnişi uzun sürmedi. Şiddetli bir çatışmadan sonra Hayber kalesi düştü. Bu zaferin sonunda bütün yarımada İslâm’ın önlenemeyen gücü Yahudiler ve diğer kabileler tarafından kabul edilmiş oldu.²⁸⁸

Hedefi Yahudileri imha etmek olmayan Hz. Muhammed, fetihten sonra Hayber Yahudilerine yerlerinde kalmalarına izin verdi.²⁸⁹

Hayber’in fethinden sonra *Vadi’l-Kura* Yahudileri de Hayberlilerin akibetine uğradı.²⁹⁰ Bu sırada Fedek, Cerba ve Teyma Yahudileri de İslâm’ın üstünlüğünü kabul edip mülklerinin yarısı üzerine Rasulullah’la anlaşmışlardı.²⁹¹ Yahudilerin Şam

²⁸⁴ Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, 1/589.

²⁸⁵ Ekrem Ziya Umerî, *Medine Toplumu*, çev. Nurettin Yıldız (İstanbul: Risale Yayınları, 1988), 99.

²⁸⁶ Umerî, *Medine Toplumu*, 113.

²⁸⁷ Derveze, *Hz. Muhammed’in Hayatı*, 413.

²⁸⁸ Nânâ, *Yahudi Tarihi*, 548.

²⁸⁹ Nânâ, *Yahudi Tarihi*, 548.

²⁹⁰ Derveze, *Hz. Muhammed’in Hayatı*, 412.

²⁹¹ Derveze, *Hz. Muhammed’in Hayatı*, 412.

bölgesine daha yakın olan Ezrah, Metma, Beni Cenbe, Beni Arid ve Beni Gaviya gibi kasabaları da Tebük seferi sırasında Rasulullah'a boyun eğmişlerdir.²⁹²

Bu dönemde İslâm devleti, Medine ve civarında Yahudilere karşı siyasi üstünlüğü ele geçirdikten sonra yabancı unsur niteliğindeki gayr-ı müslimler için *Zimmîlik* statüsü ortaya çıkmıştır.

Medine'de din birliğine dayalı İslâm toplumunda varlığını sürdüren ve İslâm'a katılmadıkları için yabancı unsur olarak telakki edilen Yahudiler de zimmîlik statüsünde değerlendirilmiştir. Bir himaye ve güvenlik müessesesi anlamı taşıyan zimmet akdi, bu dönemde cizye karşılığında Ehl-i kitap'tan Yahudilerin de olduğu gayrimüslim tebaaya, İslâm topraklarında güven içerisinde yaşama imkânı sağlamıştır.²⁹³ Böylece Yahudiler dâhil zimmî sayılan bütün tebaa İslâm çatısı altında inanç ve ibadet konusunda özgür bir ortam yakalamıştır. İslâm ayrıca farklı din ve etnik gruplara dini tercihlerinde gösterdiği hoşgörü gibi hukuki alanında da onlara özerklik tanımıştır.²⁹⁴

Bu dönemde Ehl-i Kitap'tan sayılan Yahudilere karşı, onlarla aynı inanç temeline sahip olmaya ve bir arada yaşama zorunluluğuna bağlı olarak, iyi ilişkiler kurulmaya çalışılmıştır. Bu anlamda Maide sûresi 5. âyette de belirtildiği gibi Ehl-i kitap'ın yiyecek ve içecekleri Müslümanlara helal kılınmış, ayrıca onların kadınlarıyla evlenmeye de müsaade edilmiştir. Bu konuda büyük İslâm âlimi Muhammed Hamidullah, Hz. Muhammed'in İslâm-Yahudi ilişkilerini düzeltmek ve iyiye yöneltmek için genç bir dul olan Safiye adlı Hayber'li bir hanımı nikâhlamakla tesirli bir çareye başvurduğunu ifade etmiştir.²⁹⁵

2.6. Nüzûl Dönemi Yahudilerinde İnanç

Nüzûl döneminde Yahudilerinin dini yaşantı ve inançlarına ait bilgiler İslam kaynaklarına dayanmaktadır. İslam kaynaklarına göre bu dönemde Yahudilerde tam

²⁹² Derveze, *Hz. Muhammed'in Hayatı*, 414.

²⁹³ Kaya, *Kur'an'ın Nüzulu Sürecinde Müslümanlarla Diğer Dini Gruplar Arasındaki İlişkilerin Kur'an'a Yansımaları*, 291.

²⁹⁴ el-Mâide 5/48.

²⁹⁵ Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, 1/595.

anlamıyla sistemli bir inanç anlayışı gözükmemektedir. Tevrat, Talmud ve gelenek ekseninde kendilerine bir inanç dünyası şekillendirdikleri söylenebilir. Bunların yanında çevre kültürünün etkisiyle gelişen bazı inanç tarzlarına sahip oldukları da göze çarpmaktadır.

Medine Yahudileri diğer Yahudiler gibi Tek Tanrı'ya, Kutsal kitaba, meleklerin varlığına, kıyamet gününe, ölümden sonra dirilmeye, hesap gününe, mizana, cennet ve cehenneme inanıyorlardı.²⁹⁶ Lakin bu inançlara bağlı bazı konularda kendilerine özgü inanç şekilleri vardı. Bu itibarla Yahudiliğin inanç geleneğinde varlığı bilinen temel inanç esasları ve bu esasların nüzûl dönemi Yahudilerindeki durumu hakkında şu bilgileri verebiliriz.

Tevrat'a dayalı olarak tek Tanrı anlayışına sahip olan Yahudilik inancında Tanrı her şeyin üstünde, her şeyin kaynağı, zamanın ve kâinatın dışında olup kati bir hükümranlığı vardır.²⁹⁷ Peygamber çağdaşı Yahudileri ise tek Tanrı'ya inanmakla beraber Kur'an'ın beyanına göre, "Uzeyr Allah'ın oğludur"²⁹⁸ demeleri nedeniyle sağlam bir Tevhit inancına sahip olmadıkları anlaşılmaktadır. Bu dönemde onların, siyasi nedenlere bağlı olarak inançlarına aykırı bir şekilde dost edinmede putperestleri Müslümanlara tercih etmişlerdir. Kur'ân-ı Kerîm'de Peygamber çağdaşı Yahudilerinin cipt ve tağuta inandıkları²⁹⁹ ve Tanrı benzeri bir otorite olarak telakki etmeleriyle ahbârı (din adamlarını) rab edindikleri beyan edilerek,³⁰⁰ tevhide aykırı tutumlarına dikkat çekilmiştir.

Nüzûl dönemi Yahudilerinin tanrı algılarında insan biçimci bir inanış gözükmektedir. Kur'an'da Allah'ın evreni yaratırken kendisine yorgunluğun dokunmadığının belirtildiği Kâf sûresi 38. ayetinin nüzûl sebebinin bazı rivayetlerde Yahudilerin, Allah'ın yaratma işinden sonra yorulduğu ve bu sebeple dinlendiği

²⁹⁶ Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik İbn Hişâm, *es-Siretü'n-nebeviyye li-İbn Hişâm*, ed. Taha Abdurrauf Sa'd (Şirketu Tabaatu'l-Fenniyyetu'l-Muttehide, ts.), 1/196.

²⁹⁷ Yar. 4:35, 6:4; Yşa. 45:7, 66:1

²⁹⁸ et-Tevbe 9/30.

²⁹⁹ en-Nisâ 4/51; el-Mâide 5/60.

³⁰⁰ et-Tevbe 9/31.

iddiaları olduğu bildirilmiştir.³⁰¹ İnsana mahsus olan yorgunluk zaafiyetini Allah'a isnad etmeleri yüzünden Kur'an'da tenkide tabi tutulmuşlardır.

Peygamberlik müessesesi ve vahiy kavramı da Tanrı'nın iradesinin insanlara bildirilmesi bağlamında Yahudiliğin dinî öğretisinin önemli konulardandır. Yahudilikte vahiy Tevrat'la ilişkilendirilmiş, peygamberlik ise Tevrat'ın indirilmesinden önce de ondan sonra da yol gösterme amacını taşıyan ve aracısı peygamber ve melek olan ilahi elçilik şeklinde tabir edilmiştir.³⁰²

Hiz. Muhammed çağdaşı Yahudiler peygamberlere inanıyorlardı, lakin peygamberlik müessesesini kendilerine münhasır kılmışlardı.³⁰³ Bu yüzden peygamberler arasında ayırım yapmakta, bazılarını kabul ederlerken, bazılarının peygamberliğini inkâr ediyorlardı.³⁰⁴ Peygamber çağdaşı Yahudilerde seçilmişlik anlayışı diğer konularda olduğu gibi peygamberlere karşı tavırlarını belirlemiştir. Örneğin Yahudilerin atası olarak gördükleri Hiz. İbrahim'e büyük değer biçerken³⁰⁵ Tevrat'tan vasıflarını bildikleri Hiz. Muhammed'in peygamberliğini kendilerinden olmadığı gerekçesiyle inkâr etmişlerdir.³⁰⁶

Yahudilik inancında meleklerin önemli bir yeri vardır. Esas anlamı elçi olan melekler, Tanah'ta Tanrı'nın emrinde ve insanüstü varlıklardır.³⁰⁷

İslâm kaynaklarında Hiz. Peygamber'in çağdaşı Yahudilerin melek inançlarıyla ilgili bilgiler mevcuttur. Onlar ataları gibi meleklerle inanıyorlardı. Ancak melekler hakkında uygun olmayan inanışlara sahiplerdi. San'âni (öl. 211/826), buna dikkat çekerek nüzûl dönemi Yahudilerinin, melekleri "cinlerin kızları" olarak

³⁰¹ Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr es-Suyûtî, *ed-Dürrü'l mensûr fit-tefsir bi'l-me'sûr*, çev. Zekeriya Yıldız (İstanbul: Ocak Yayıncılık, 2012), 13/605.

³⁰² Gürkan, *Yahudilik*, 129.

³⁰³ Ebu'l-Hasan Alî b. Ahmed el-Vâhidî, *el-Vecîz fi tefsîri'l-kitâbi'l-'azîz* (Beyrut: Dâru'l-Kalem, 1415), 117.

³⁰⁴ en-Nisâ 4/150-151.

³⁰⁵ Âl-i İmrân 3/165,167.

³⁰⁶ el-Bakara 2/91.

³⁰⁷ Yas. 24: 7,40; Mez. 8:3-6.

nitelendirdiklerini belirtmiştir.³⁰⁸ Bazı müfessirlerimiz de Katade'den aktarılan bir rivayete dayanarak onların melekleri Allah'ın kızları olarak nitelendirdiklerini söylemişlerdir.³⁰⁹ Hatta Taberî (öl. 310/923) Katade'den aktardığı bir rivâyete dayanarak aralarında meleklerin, Allah'ın cinlerle evliliğinden doğduğuna inananlarının olduğunu ifade etmiştir.³¹⁰ Bu inancın, zaten Arap müşriklerinde olduğu, Yahudilere de onlardan sirayet etmiş olabileceği düşünülmektedir.

Peygamber çağdaşı Medine Yahudilerinde meleklerle imanla ilgili dikkat çeken bir husus da Cebrâil'e büyük bir düşmanlık beslemeleridir.³¹¹ Onların Cebrâil'e düşmanlıklarının sebebi Cebrâil'in yeryüzüne şiddet, savaş ve kan dökmek üzere indiğini iddia etmeleri, atalarının başına gelen felaketlerin haberini onun getirdiğini düşünmeleri ve Hz. Muhammed'e vahyi getirenin Cebrâil olmasıdır.³¹²

Tanah'ta yeterince işlenmemiş bir konu olan, sadece birkaç yerde peygamberler tarafından kimi ifadelerle ima edilen *Ahret inancı*³¹³ konusunda nüzûl dönemi Yahudilerinin bu inancı nispeten daha net yansıttıklarını görüyoruz. Peygamber çağdaşı Yahudilerinin kıyamete, öldükten sonra dirilmeye, hesaba, mizana, cennet ve cehenneme inandıklarını gösteren rivayetler bulunmaktadır.³¹⁴ Onların ahiretle ilgili bir kısım algılarından Kur'an'da haber verilmiştir. Kur'an'ın anlatımına göre onlar, ahiret hayatının sadece kendilerine ait olduğuna,³¹⁵ cehennem azabının kendilerine sayılı birkaç gün olduğuna inanıyorlardı.³¹⁶ Yahudilerin öbür

³⁰⁸ akt. Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm b. Nâfi' es-San'ânî, *Tefsîru'l-Kur'ân - Tefsîru's-San'ânî*, ed. Mustafa Müslim Muhammed (Riyad: Mektebetu'r-Rüşd, 1410), 2/378.

³⁰⁹ Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed İbn Ebû Hâtim, *Tefsîrü'l-Kur'ânî'l-azîm* (Suudi Arabistan: Mektebetu Nizâr Mustafa el-Bâz, 1419), 7/2332.

³¹⁰ Muhammed bin Cerir et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân an te'vîli'l âyi'l-Kur'ân* (Mekke: Dâru't-Terbiye ve't-Turâs, ts.), 21/121.

³¹¹ bk. el-Bakara 2/97.

³¹² Suyûtî, *ed-Dürrü'l Mensûr*, 1/385-390; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye li-İbn Hişâm*, 2/137.

³¹³ Gürkan, *Yahudilik*, 137.

³¹⁴ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye li-İbn Hişâm*, 1/196.

³¹⁵ el-Bakara 2/94.

³¹⁶ el-Bakara. 2/80.

dünyadaki cezasının toplam yedi gün ya da kırk günle sınırlı olduğuna inanıyorlardı. Yahudi olmayanların ise cehennemde ebedi kalacaklarını iddia ediyorlardı.³¹⁷

Peygamber çağdaşı Medine Yahudileri kabir âlemine ve kabir azabına inanıyorlardı. Hz. Aişe'den nakledilen bazı rivâyetler bunu göstermektedir.³¹⁸ Onlar ayrıca kıyamet gününe de inanıyorlardı. Hatta onlar Hz. Muhammed'e kıyametin ne zaman kopacağını sorup Onu bu konuda sınamaya kalkışmışlardı.³¹⁹

Yahudilik dininde *Mesihçilik*, ahiret inancı bağlamında ele alınır. Bu inanç, gelecekte Yahudileri yabancı boyunduruğundan kurtaracak ve Filistin'de Yahudilere dini ve siyasi bağımsızlık kazandıracak bir kurtarıcı beklentisini ifade etmektedir.³²⁰

Kur'an'ın nüzûl döneminin ilk yıllarında Arabistan Yahudilerinde ciddi anlamda bir Mesih beklentisi mevcuttu. Kaynaklarda Mesih'in gelme vaktini gözleyen ve gelme vaktinin yaklaşmasıyla zuhur edeceği yer olan Medine'ye yerleşen Yahudi bir zattan haber verilmektedir.³²¹ Medine'de bulunan Yahudi kabilelerin de aynı sebeple gelip buraya yerleştikleri rivayet edilmiştir.³²² Yahudiler zuhuru yaklaşan Mesih'in özelliklerini önemli bir inanç esası olarak çocuklarına öğretiyor, Arapları da onunla tehdit ediyorlardı.³²³ İslâm kaynaklarına göre Yahudiler beklenen Mesih'in isminin Ahmed olacağını, bir peygamber olarak ataları İbrahim'in dini üzerine gönderileceğini söylüyorlar,³²⁴ beklenen Mesih'in Harun soyundan geleceğine inanıyorlardı. Nitekim bu soydan gelmediği için Yahudiler Hz. Muhammed'in nübüvvetini inkâr etmişlerdir.³²⁵

³¹⁷ Taberî, *Câmiu'l-Beyân an te'vili'l âyi'l-Kur'ân*, 2/275; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye li-İbn Hişâm*, 2/134.

³¹⁸ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil el-Buhârî, *el-Câmiu's-Sahîh* (Mısır: es-Sültaniyye, 1311), "de'avat" 8/78 (No. 6366).

³¹⁹ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye li-İbn Hişâm*, 2/156.

³²⁰ Gürkan, *Yahudilik*, 151.

³²¹ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye li-İbn Hişâm*, 1/197.

³²² Semhûdî, *Vefâ'ü'l-vefâ*, 1/126.

³²³ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye li-İbn Hişâm*, 1/195.

³²⁴ Ebû Abdillâh Muhammed İbn İshâk, *Sîretü İbn İshâk* (Beyrut: Daru'l-Fikr, 1978), 83.

³²⁵ Muhammed Esed, *Kur'an Mesajı: Meal-Tefsir*, çev. Cahit Koytak - Ahmet Ertürk (Ankara: İşaret Yayınları, 2002), 73. İsmâil Hakkî b. Mustafâ el-İstanbulî, *Rûhu'l-Beyân* (Beyrut: Daru'l-Fikr, 1441), 1/180.

Nüzûl dönemi Yahudilerinde hâkim olan diğer bir inanış da *seçilmiş halk* anlayışıdır. Bu anlayış Yahudilikte *Ahit* inancına bağlı olarak ortaya çıkmıştır. Tanrı-İsrail ilişkisi bağlamında Tevrat'ta çokça üzerinde durulan seçilmişlik konusu,³²⁶ zamanla Talmud'da da önemli bir yer işgal etmiştir. Seçilmişlik doktrini Yahudiliğin merkezinde olan; ahit, kutsal toprak ve kurtuluş kavramları bağlamında Tanrı'nın İsrâiloğulları'nı kendi has kavmi olarak seçmesi ve diğer milletlere üstün kılması anlayışını ifade etmektedir.³²⁷ Bu anlayışla Yahudiler, Tanrı'yla olan özel münasebetleri bağlamında kendilerine kutsallık atfetmekte, bu farklılıktan dolayı diğer milletlere karşı karşıtlık temasıyla bir yaklaşım sergilemektedirler.³²⁸

Yahudilik geleneğinde var olan “seçilmiş halk” inancı Kur'an'nın nüzûl dönemindeki Yahudilerde kendini güçlü bir şekilde göstermiştir. Kur'an'da bu dönemin Yahudilerinin kendilerini Allah'ın oğulları ve sevgilileri olarak gördükleri, ayrıca kendilerinin günahlardan temiz olduklarını iddia ettikleri haber verilmiştir.³²⁹ Kur'an'nın nüzûl dönemindeki Yahudiler, seçilmişlik inancının etkisiyle, cennetin sadece kendileri için var edildiğini iddia etmişlerdir.³³⁰ Bu anlayış aynı zamanda Yahudilerin kendilerinden olmayan insanlara karşı yaklaşımlarını etkilemiştir.³³¹ Onlar “nede olsa bağışlanacağız” düşüncesiyle dini yükümlülüklerinde gevşek ve samimiysiz davranmışlardır.³³²

2.7. Nüzûl Döneminde Yahudilerin Yahudi Olmayanlara Yaklaşımı

Yahudi düşünce geleneğinde insanlar, Yahudiler ve Yahudi olmayanlar (Goy) şeklinde iki temel kategoriye ayrılmaktadır. Yahudi olmayanlar da Tevrat'ta, durumunu göre, “ger” ve “nokhri” olarak ikiye ayrılır. *Ger* Yahudi cemaati arasında yerleşik durumdaki azınlık için kullanıldığı gibi sonradan Yahudiliğe girenler için de

³²⁶ Yas. 7: 6; Çık. 19: 6.

³²⁷ Gürkan, *Yahudilik*, 16.

³²⁸ Gürkan, *Yahudilik*, 119.

³²⁹ el-Mâide 5/18; en-Nisâ 4/49.

³³⁰ Onların bu iddialarına Kur'an'da cevap verilmiştir. bk. el-Bakara 2/94.

³³¹ Âl-i İmrân 3/75.

³³² el-Âraf 7/169. Ayetin yorumu için bk. Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf 'an hakâ'iki ğavâmizi't-tenzîl* (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, 1408), 2/174.

kullanılmaktadır.³³³ *Nokhri*³³⁴ ise dışardan gelip giden ve kısa süreliğine Yahudi topraklarında ikâmet eden yabancı anlamına gelmektedir.³³⁵

Halakhah'ta da Yahudi olmayanlar dinî inançlarına bağlı olarak “Nuhîler” (Bney Noah) ve “Putperestler” (Avoda Zarîm) olarak iki ayrı kategoride ele alınmaktadır.³³⁶ Nuhîler, inançları Nuh'un tevhid esasına bağlı oldukları ve gelecek dünyada payları olacağı kabul edilir.³³⁷ Putperestlik ise insana yakışan bir meziyet olarak görülmez. Bu yüzden putperest olanlara şiddetli düşmanlık beslenir.³³⁸

Tevrat'ta Yahudi toplumu içinde yaşayan Ger ve Nuhîlere karşı adil olunması, iyi muamelede bulunulması emredilmiştir.³³⁹ Öbür taraftan Yahudi toplumu dışında yaşayan Yahudi olmayanlara ve özellikle de putperest milletlere karşı aşağılayıcı, dışlayıcı ve kindar bir üslup takınılmıştır.³⁴⁰

Hukuksal alanda Yahudi olmayanlara (Gerler, Nuhîler, putperestler) karşı ayrı bir hukukî muamele söz konusudur. Tevrat'a göre Yahudi olmayanlar asla Yahudilerin sosyal mukavelesine bağlı değildir. Örneğin Tevrat'ta kaybolan malı sahibine iade emri varken,³⁴¹ kaybolan malın sahibinin Yahudi olmaması durumunda bu emir uygulanmaz.³⁴² Buna benzer olarak dürüst ve güvenilir olmadıkları gerekçesiyle Yahudi olmayanların şahitlikleri kabul edilmemektedir.³⁴³

Yahudiliğin düşünce geleneğinde var olan ırk ayırımı “seçilmiş halk” anlayışıyla bağlantılı olarak ortaya çıkmıştır. Bu anlayış Yahudilerin her zamanda diğer milletlere yaklaşımını belirlemiştir. Tevrat'ta sık sık ifade edilen seçilmişliğin

³³³ Çık. 12:48; Lev. 16:29; 17: 10; 18:26; Say. 9: 14, 15: 14, 29-30; Yas. 1: 16; 5: 14.

³³⁴ Yas. 14:21.

³³⁵ Baki Adam, *Yahudilik ve Hıristiyanlık Açısından Diğer Dinler* (İstanbul: Pınar Yayınları), 26.

³³⁶ Adam, *Yahudilik ve Hıristiyanlık Açısından Diğer Dinler*, 24.

³³⁷ Yar. 9, “Sanhedrin”, 105a.

³³⁸ Çık. 20: 4-6; Yar. 5: 8-10.; Sanhedrin, 74a; Megillah 13a; Yoma 69b.

³³⁹ Zek. 7: 10; Lev. 19: 34; Yer. 22: 3; Yas. 24: 14-15.

³⁴⁰ Çık. 23: 32-33; Yas. 7: 2-6, 20: 10-17.

³⁴¹ Yas. 22: 1-3.

³⁴² TB., Baba Kamma 113b.

³⁴³ TB., Bekoroth, 13b.

ırksal üstünlük manasında yorumlanmasıyla Yahudilerin kendilerini diğer insanlardan soyutlamalarına ve etnik ayırıcılık yapmalarına sebep olmuştur.

Yahudilik geleneğinde yukarıda ifade ettiğimiz Yahudi-Yahudi olmayan ayırımı ile Yahudilerin seçilmişliği fikri Kur'an'ın nüzûl dönemi Yahudilerinin de bu dönemde diğer insanlara karşı bakışını etkilemiştir. Bu dönemde Yahudiler, Allah'ın oğulları ve sevgilileri oldukları iddiasıyla kendilerini ırkça üstün, kutsal bir topluluk olarak görmekteydiler. Dolayısıyla bu anlayış Kur'an'ın nüzûl dönemi Yahudilerini, Yahudi olmayanları küçük görmeye ve onlara karşı kibirlenmeye sevk etmiştir. Örneğin Müslümanların Benî Kurayza'yı kuşatması esnasında Benî Kurayza Yahudileri, muhasaranın en zor anlarında bile vergi karşılığında Müslümanların hâkimiyetini kabul etmeye yanaşmamışlardır. Bunu kabul etmenin kendileri için aşağılık bir durum olacağını, ölmeyi Araplara vergi vermeye tercih edeceklerini dile getirmişlerdir.³⁴⁴ Onların bu tutumu üstünlük anlayışları bağlamındaki ırkçı tutumlarına ve diğer insanlara yönelik yaklaşımlarına çarpıcı bir örnektir.

Kur'an'ın nüzûl dönemi Yahudileri ayrıca Tevrat ve özellikle Talmudik öğretilere dayanarak Yahudi olmayanlara karşı sosyal ve hukuksal alanda etnik ayırıcılığa ve haksızlıklara meyletmışlerdir. Onların "Ümmîlere karşı bir sorumluluklarının olmadığı" şeklindeki inançları Kur'an'da Al-i İmran sûresi 75. âyette haber verilmiştir. Ümmiler konusundaki bu kabullerinden hareketle onların Arapların mallarını yeme konusunda dinen bir sakıncanın olmadığı şeklindeki bir görüşe sahip oldukları, bu yaklaşımdan hareketle de araplardan aldıkları emanet malları geri vermedikleri veya borçlarını ödemedikleri hakkında tefsirlerde birçok rivâyet nakledilmiştir.³⁴⁵ Bu rivayetler Medine Yahudilerinin Yahudi olmayanlara Kur'an'ın işaret ettiği olumsuz bakışını yansıtmaktadır.

Yahudilik ve İslâm dinlerinin birçok konuda ortak noktaları bulunmaktadır. Temelleri tevhide, kökleri Hz. İbrahim'e dayanan bu iki dine, birbirlerinden farklı birçok unsurlar barındırsalar da bazı inanç kaideleri ile birtakım ibadet ve ahlâk

³⁴⁴ Muhammed b. Ömer b. Vâkıd el-Vâkıdî, *el-Meğâzî* (Beyrut: Dâru'l-E'lumî, 1989), 2/502.

³⁴⁵ bk. Suyûtî, *ed-Dürrü'l Mensûr*, 3/550-551; Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer er-Râzî, *Mefâtihu'l Ğayb - et-Tefsîrû'l-Kebîr* (Beyrut: Daru İhyâu't-Turâs, 1420), 8/262-263.

ilkeleri birbirine benzerlik göstermektedir. Yahudiliğin kutsal metninin İbrahim'in kutsanmış neslinin oğlu İshak'la devam ettirileceğine, İsmail'in ise kutsal ahde girmediğine işaret etmesi,³⁴⁶ Yahudilerin İsmail'e dolayısıyla da İsmailoğulları olarak saydıkları Araplara bakışlarını etkilemiştir. Talmudik ve Kabalistik metinlerde özellikle de Zohar'da³⁴⁷ bu konu daha çok detaylandırılmış, nihayetinde Hz. İsmail, Hz. İbrahim'in hayırsız evladı olarak görülmüş, onun soyunun geleceğiyle ilgili olarak da olumsuz sayılabilecek kehanetler öne sürmüşlerdir.³⁴⁸ Bu düşünce zamanla Yahudilerle Araplar arasında Hz. İsmail ile Hz. İshak'a dayanan bir düşmanlığa dönüşmüştür. Bu tutum ve düşünceler Kur'an'ın nüzûl döneminde de görülmüş, İslâm'la ilk karşılaşma anından itibaren Yahudiler Hz. İsmail soyundan geldiğini bildikleri son Peygamber'i (s.a.v.) yalanlamış, İslâm'a ve Müslümanlara karşı kin ve adavetle hareket etmişlerdir.

Kur'an'ın nüzûl dönemine Yahudilerin İslâm'a ve Müslümanlara yönelik tutumlarına dolayısıyla da ahlâkî yapılarına akseden mevzubahis menfi bakış açısı, ahlâklarını tafsilatlı bir şekilde inceleyeceğimiz "Nüzûl Döneminde Yahudilerin Kur'an'daki Ahlâk Tasavvuru" bölümünde daha iyi anlaşılacaktır.

2.8. Kur'ân-ı Kerim'e Göre Yahudilik ve Yahudiler

Kur'ân-ı Kerim'de Yahudilerle ilgili tarihi, itikadi, ictimai ve ahlaki birçok konuda oldukça doyurucu bilgiler verilmiştir. Kur'an-ı Kerim'de Yahudilerden bahseden âyetler nüzûl sürecinin tamamında, hem Mekke, hem de Medine yıllarında inmeye devam etmiştir. Sayısı oldukça fazla olan bu âyetlerde Yahudilerden; Mekkî sûrelerde "Benî İsrâîl", Medenî sûrelerde "Yehûd" diye bahsedilmektedir. Bazen de Hıristiyanlarla beraber kendilerinin de dâhil olduğu "Ehl-i kitap" tabiriyle de Yahudilerden bahsedilmiştir.³⁴⁹ Nüzûl döneminin ilk yıllarında Hıristiyanlarla

³⁴⁶ Yar. 17:18-21.

³⁴⁷ 13. yüzyılda İspanya'da ortaya çıkan, MÖ 70'lerde yaşamış Haham Şimon bar Yochai'ye atfedilen kanonik kabala metni. (<https://www.sefaria.org>)

³⁴⁸ *Zohar* (Erişim 05 Şubat 2022), "Veare 2": 32a.

³⁴⁹ el-Bakara 2/111; Âl-i İmrân 3/64.

beraber Yahudiler Kur'an'da, önceki vahiylerin bilgisine sahip olan anlamında "Ehl-i Zikir"³⁵⁰ ifadesiyle de anılmışlardır.³⁵¹

Yahudiler hakkındaki âyetlerin yarısına yakını Mekke'de indirilmiştir. Müstakil olarak Hz. Mûsâ ve Firavun'la ilgili âyetlerin dışında yirmi dört sûrede İsrâiloğulları'na ve Yahudilere dair bilgiler tekrarlanmaktadır. Ayrıca Bakara ve A'râf sûrelerinin büyük bir kısmı İsrâiloğulları'nı anlatmaktadır.³⁵² Bir kısım âyetlerde bazı İsrâiloğulları peygamberlerinden ve Yahudi kavimlerinden haber verilir. Nitekim Kur'an'da en uzun kıssalardan birisi Hz. Mûsâ ve İsrâiloğulları'yla ilgili geçen kıssa oluşturur. Bu âyetlerde İsrâiloğulları'nın tarihsel süreçleri, inanç, ahlâk ve amelle ilgili vazifeleri konusunda kendilerine yöneltilen emir, tembih ve nasihatlere yer verilmektedir. Kur'an'da İsrâiloğulları ve Yahudilerle ilgili âyetler çoğunlukla yanlış tutum ve davranışlarını kınayıcı mahiyette olumsuz ifadeler içermektedir. Birkaç ayette de bir vakit onların Allah'ın nimet ve fazlına erdikleri haber verilmektedir.³⁵³

Kur'an'da zikredilen bazı fiil ve özelliklerle muhatap isim belirtilmediği halde karakterlerini çağrıştırmaları nedeniyle Yahudilerin kastedildiği anlaşılan ayetler de vardır. Sebt gününde avlanma, sözlerinden dönme, Allah'ın âyetlerini gizleme ve onları az bir bedelle değiştirme, kendilerini temize çıkarma, peygamberleri ve iyiliği emredenleri öldürme, dünyaya aşırı düşkün olma ve Allah'a çirkin yakıştırmalarda bulunma gibi konuları içeren âyetlerde³⁵⁴ hem bilinen genel karakterlerini yansıtmasından muhatabın Yahudiler olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca âyetlerin nüzûl sebebiyle ilgili gelen rivâyetler ve Kur'an'ın onlarla ilgili genel beyanı da bunu göstermektedir.

³⁵⁰ en-Nahl 16/43; el-Enbiyâ 21/7.

³⁵¹ bk. Suyûtî, *ed-Dürrü'l Mensûr*, 9/59-60.

³⁵² Ömer Faruk Harman, "İslâm Kaynaklarında Yahudilik", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2013), 43/221.

³⁵³ el-Mâide 5/26; İbrahim 14/6.

³⁵⁴ el-Bakara 2/94-96, 159, 174; Âl-i İmrân 3/21, 181; en-Nisa 4/49; el-Mâide 5/13.

2.9. Kur'an'da Nüzûl Dönemi Yahudileri

Nüzûl döneminden önceki Yahudilere dair verilen bilgiler daha çok Mekkî âyetlerde anlatılmıştır. Mekkî âyetlere baktığımızda İsrâiloğulları'nın tarihine dair birçok atıf yapılmış,³⁵⁵ bu âyetlerde özellikle onların geçmişten bu yana değişmeyen karakterine dikkat çekilmiştir.³⁵⁶

Mekke döneminde inen sûrelerde dikkat çeken diğer bir husus da Yahudilerle ilgili kısımlar, bir kısma içinde Yahudilere bir hitap ve sesleniş olan “Ey İsrâiloğulları” şeklinde değil de “İsrâiloğulları” terimi şeklinde geçmektedir. Muhammed Hamidullah'a göre bunun sebebi inkârcılarla mücadele konusunda Hz. Musa'nın kavmiyle ya da Firavun'la mücadelesinin Hz. Muhammed'e örnek gösterilmek istenmesi³⁵⁷ ve bu mücadelede hüsrana uğrayacakların inkârcılar olacağı mesajının verilmek istenmesidir.³⁵⁸

Yahudilerin bahsinin geçtiği Mekkî âyetlerde her ne kadar İsrâiloğulları'nın geçmişi ele alınsa da bu âyetler Medîne dönemine ışık tutmaktadır. Bu âyetlerin orada Müslümanların karşılaşacağı Medîne Yahudilerini de ilgilendirdiği, mucizevi bir şekilde onların durumuna uygun düştüğü ortaya çıkmıştır. Nitekim bu âyetlerde vurgulanan Yahudilerin değişmeyen bir karakter ve toplum yapısıdır. Bu âyetlerde Müslümanların Medine'ye hicret ettiklerinde birlikte yaşamaya başlayacakları Yahudileri nasıl karşılayacaklarını, onlarla nasıl ilişki kuracaklarını tayin etmektedir. Nitekim bu âyetlerde genel olarak zulme meyletmedikleri müddetçe onlarla uzlaşma yolunun tutulmasını, güzel muamelede bulunulmasını tavsiye etmektedir.³⁵⁹ Ayrıca âyetlerde bir yandan geçmişte Yahudilerin başına gelenlerden bahsedilirken diğer

³⁵⁵ eş-Şuarâ 26/16-17; ed-Duhân 17-18; İbrâhîm 14/5-8; el-Muminûn 23/49; el-Kasas 28/43; el-En'âm 6/42-45; el-A'râf 7/155-156, 148; Tâhâ 20/88

³⁵⁶ el-A'râf 7/160; Yûnus 10/93; el-Câsiye 45/16-17; el-En'âm 6/42-45; er-Ra'd 13/42-43; Fussilet 41/45.

³⁵⁷ el-Müzzemmil 73/15.

³⁵⁸ Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, 1/554.

³⁵⁹ el-Ankebût 29/46; en-Nahl 16/125.

yandan Hz. Peygamber (s.a.v.) döneminde yaşayan Yahudilere de uyarı yapılmış olmaktadır.³⁶⁰

Kur'an, Medine ve çevresinde var olan Yahudiler hakkında verdiği bilgiler oldukça fazladır. Hicretten sonra Medine'de Müslümanlarla Yahudiler arasında başlayan ikili ilişkiler bu dönemde inen âyetlere yansımıştır. İlişkilerin çok yönlü niteliğinden dolayı âyetlerin konuları da çok yönlü bir nitelik taşımıştır. Bu konular genellikle dönemin Yahudileriyle yapılan siyasi ve dinî mücadeleler, onlarla yapılan savaşlar, onlara uygulanan yaptırımlardır. Bu âyetlerde özellikle Yahudilerin karakteristik tutumlarına dikkat çekilmiş ve genel ahlâk tasavvurları da yansıtılmak istenmiştir.

Yahudilerin Medine'deki uzlaşmaz ve olumsuz tutumlarına bağlı olarak Mekki âyetlerde tavsiye edilen yumuşak dil ve uzlaşma üslubunun yerini Medenî âyetlerde artık daha sert bir üslup almıştır.³⁶¹ Aslında Medine döneminde Kur'an'ın hitap üslubu, Yahudilerin tutumuna bağlı olarak değişmiştir. Medine'de inen sûrelerden biri olan Mümtehine sûresi 8. ve 9. âyetlerde Müslümanlara kendileriyle savaşmadıkları ve yutlarından çıkarmaya teşebbüs etmedikleri müddetçe Ehl-i kitab'a adaletle ve iyilikle muamele edilmesi emredilmektedir. Ancak Yahudilerin olumsuz tutumları yüzünden Kur'an'ın onlara karşı sert üslubu Ehl-i kitap'tan bir gruba uymayı nehyeden Âl-i İmrân sûresi 100. âyetiyle başlayıp başka ayetlerle devam etmiştir.

Medine döneminin ilerleyen zamanlarında Yahudilerin Müslümanlara karşı tutumlarının iyice bozulmasıyla Yahudiler artık gerçek anlamda bir düşman olarak görülmüş ve bu durum inen âyetlerde kendini göstermiştir.³⁶²

Sosyal ve siyasi mücadelelerin yanı sıra Medine döneminde Hz. Muhammed ve Yahudiler arasında akidevî konularda önceki Yahudi geleneğine ışık tutan birçok tartışma ve mücadele meydana gelmiştir. Kur'an'da bir dizi âyetle bunlara da

³⁶⁰ bk. el-İsrâ 17/4-8.

³⁶¹ el-Mâide 5/51; el-Haşr 59/2-4; el-Ahzâb 33/26.

³⁶² Âl-i İmrân 3/28, 118; en-Nisâ 4/144; el-Mâide 5/51; el-Mümtehine 60/1.

değinilmiştir.³⁶³ Bu âyetlerin bir kısmı, Hz. İbrahim ve onun diniyle olup bu âyetlerde Yahudilerin Hz. İbrahim'e intisabiyeti noktasındaki iddialarını içermektedir. Bunların bir kısmında da Kâbe ve onun Hz. İbrahim ve Hz. İsmail ile ilişkisi sâdedindedir.³⁶⁴

Medenî âyetler Hz. Peygamber ile Yahudilerin Medine'deki ilişkilerini, Hz. Muhammed'in risaletine karşı duruşlarını, inanç, amel, ahlâkla ilgili tutumlarını ve karakterlerini bildirmektedir. Medenî âyetlerin büyük bir kısmında Peygamber dönemi Medine Yahudileri soy bağlamında atalarıyla aynı konumda değerlendirilmiş, karakterleri ile olumsuz tutum ve davranışları bir arada yansıtılmıştır. Böylece Kur'an'da soyca aralarındaki sağlam bağa dikkat çekilmek istenmiştir.³⁶⁵

Kur'an'da Yahudilerin ahlâkî yönden zikredilen menfi ve müspet anlamda iki genel görüntüsü vardır. Kur'an'da onlar daha çok menfi yönleriyle anılmışlardır. Gerek inançları konusunda gerek de kötü ahlâkları, tutum ve davranışları konusunda birçok yerde eleştiriye ve kınamaya tabi tutulmuşlardır. Kur'an'da Yahudilerin ahlâken eleştirildiği hususların başında Allah'a karşı olan ahlâkî tutumlarıdır. Zira Kur'an'ın beyanına göre onlar Allah'tan gelen vahyi ve peygamberleri bile bile inkâr eden, Allah yolundan alıkoyan, Allah'a yalan isnad eden, O'ndan gelen hakkı gizleyen, Allah'a olan ahitlerine ihanet eden, Allah'ın nimetlerine nankörlük eden ve de Allah'ın emir ve hükümlerine muhalif davranan bir millettir. Bunun yanında insanlara, özellikle de Müslümanlara karşı sergilemiş oldukları kötü ahlâkları da Kur'an'da bahse konu edilmiştir.

Kur'ân-ı Kerim'de Yahudiler hakkında bildirilen menfi hasletler onların tümüne teşmil edilmemiştir. Yahudilerin menfi yönlerinin anlatıldığı bazı âyetlerin, içeriğindeki “çoğu” “onlardan çoğunun” gibi ifadelerinden³⁶⁶ onlar gibi olmayan bir

³⁶³ el-Bakara 2/125-140; Âl-i İmrân 65-68, 96-97.

³⁶⁴ Derveze, *Hz. Muhammed'in Hayatı*, c. 1, 448.

³⁶⁵ el-Bakara, 2/40-41, 47-50, 72-76, 83, 87, 211; en-Nisâ 4/153; el-Mâide 5/78-8 1.

³⁶⁶ el-Bakara 3/83; el-Mâide 59, 66, 80.

zümrenin varlığına işaret ettiğini,³⁶⁷ ya da bunlardan müspet özelliklere sahip bir zümrenin istisna edildiğini görüyoruz.³⁶⁸

³⁶⁷ Derveze, *Hz. Muhammed'in Hayatı*, 416-418.

³⁶⁸ en-Nisâ 3/152.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. KUR'AN'IN TASVİR ETTİĞİ NÜZÛL DÖNEMİNDEKİ YAHUDİLERİN AHLÂKI

Kur'an'da Yahudiler konusu değişik boyutlarıyla ele alınmıştır. Yahudiler konusunun üzerinde en çok durulan boyutu, onların ahlâk tasavvurlarını ele veren insanî ilişkileridir. Yahudilerin konu edildiği âyetlerin bir kısmı nüzûl dönemi öncesi tüm dini ve milli süreçlerini ele alırken, bir kısmı da aslında önceki süreçleriyle de bağlantılı olarak nüzûl döneminde Allah'la ve insanlarla ilişkilerinin ele alındığı âyetlerdir.

Kur'an'da genel süreç itibariyle Yahudilerin ahlâk tasavvurları; tabiatları hakkındaki kanaatlerinin bildirildiği, olaylar ve kişiler hakkındaki değerlendirmelerinin ele alındığı, toplumsal alandaki ilişkilerinin anlatıldığı ve genel karakterlerinin ifade edildiği âyetlerle ele alınmıştır.

Kur'an'da genellikle Ehl-i kitaba özel anlamda Yahudilere karşı eleştirel bir üslup takınılmıştır. Birkaç yerde de onların müspet yanları dile getirilmiştir. Ehl-i kitabın olumsuz tarafları anlatılırken, hepsinin aynı olmadığını, aralarında iyi insanların da olduğunu bildiren âyetler de gelmiştir.³⁶⁹ Kur'an'ın nüzûlü döneminde Yahudilerin kutsal kitapları olan Tevrat'ın da Allah'tan geldiğini doğrulayıcı olarak inen Kur'an'ın ve kitaplarında haberi verilen son peygamber Hz. Muhammed'in risâletinin karşısında takındıkları olumsuz tavırlar anlatılır ve ahlâkî tasavvurlarının bu olumsuz tavırları üzerindeki etkilerinden söz edilir.

Ahlâkî alanı sadece insanlar arası ilişkilerle sınırlamak doğru değildir. Onu, insanın başlatmış olduğu (insanî) ilişkiler bağlamında ele almak insanın ahlâkî özü açısından daha doğru netice verecektir. İnsanın bu dünyada irtibat halinde olduğu diğer varlıkları da ele alacak olursak onun sadece kendi cinsiyle değil, irtibat halinde olduğu diğer canlılarla ve hatta en önemlisi “dinî ve mistik” anlamda bağlandığı

³⁶⁹ en-Nisâ, 4/162

yaratıcısıyla olan ilişkilerinin ele alınması ve ahlâk açısından değerlendirilmesi zorunluluk taşır.³⁷⁰

Nüzûl döneminde Yahudilerin ahlâklarını ele alacağımız bu bölümde ahlâk alanı olarak yukarıda da ifade edildiği gibi Yahudilerin mezkûr dönemde kendilerinin başlatmış oldukları insanî ilişkilerini, o dönemin temel kaynağı olan Kur'ân-ı Kerîm'in bize tarif ettiği şekilde Allah ile olan ve insanlarla olan ahlâkî boyutlarını ele alacağız.

3.1. Nüzûl Dönemindeki Yahudilerin Allah'a Karşı Ahlâk Tasavvurları

Kaynağını dinden alan ahlâkî sistemlerde Allah'a karşı ahlâk, ahlâk konusunun temelini oluşturmaktadır. Ahlaksal temelli, insan - Yaratıcı ilişkisi bütün semavi dinlerde öncelenecek mensuplarına vazedilmiştir. Tevrat'ta da daha önce bahsi geçtiği gibi On emir'de geçen ilk dört emrin Tanrı'yla ilgili olduğunu hatırlayalım.

Bu başlık altında ele alacağımız ahlâk yapıları aynı zamanda Yahudilerin inanç konularındaki tutarsızlıklarını göstermesi açısından da önemlidir. Zira bu türden inançları onların temel kaynakları olan Tevrat'la çoğu yerde çeliştiğini söyleyebiliriz. Bu tutarsızlıkları nüzûl döneminden önceki Yahudi tarihinde de görmemiz mümkündür. Ama nüzûl dönemi Yahudilerinde bu durum tam anlamıyla kendini göstermektedir.

Bu başlık altında Yahudilerin daha çok "Allah'a inanç" konusu olarak değerlendirilebilen akidevî bazı yaklaşımlarını ahlâkî bir yaklaşımla ele alacağız. Bunun sebebi, maddeler halinde ele alacağımız konularda göreceğimiz gibi kişinin, yaratıcısı olarak kabul ettiği Allah ile ilgili tutum, düşünce ve eylemleri âdil, dengeli ve dürüst olmayı gerektirir. Kur'an'da Yahudilerin İnanç yapılarıyla bağlantılı olarak ifade edilen; Allah'ın yüce zâtına layık olmayacağı şeyleri isnad etmek, O'nun adına yalan uydurmak, O'na iftira etmek, hakkı gizlemek, Allah'ın kelâmını tahrif etmek, Allah'ın yolundan insanları alıkoymak gibi tutum ve davranışlar, aynı zamanda Yahudilerin ahlâkî yapılarına da işaret etmektedir.

³⁷⁰ Kılıç, "Ahlak Kavramının Analizi", 43.

Peygamber çağdaşı Yahudilerinin Kur'an'da tasvir edilen Allah'a karşı ahlâk tasavvurlarını şu başlıklar altında inceleyebiliriz:

3.1.1. Küfür ve inkârcılık

Sözlükte “örtmek, gizlemek; nankörlük etmek” gibi mânalara gelen *küfr* (كُفْر) ³⁷¹ terim olarak genellikle “Allah’ın birliğini, peygamberlerini, şeriatı inkâr etmek, bazen de şeriatı çiğnemek, Allah’a şükürü terk etmek” şeklinde tanımlanır. ³⁷² İnkâr (نَكَر) sözcüğü de irfânın zıddı olarak, kabul etmemek, hoşlanmamak anlamına gelir. ³⁷³

Yahudilik kaynaklarında *Kofer* (inkâr eden), gereksiz yere sorgulayan ve kutsal metinlerde çelişki bulmaya gayret edenler için kullanılırken *kofer beikkar* terkihiyle dine ait temel bir inancı (inkâr) reddeden kişiler kastedilmiştir. ³⁷⁴ Bu terim, Tora’nın tanrısal kaynaklı oluşunu inançları ve eylemleri ile belli edenler ve Alaha’yı kaale almadıklarını gösteren kişileri anlatmak için Rabinik metinlerde yer alır. ³⁷⁵

Bazı İslâm âlimleri meydana geliş şekli ve sebepleri açısından küfrü; Küfr-i inkârî, Küfr-i nifâk, Küfr-i cühûd ve Küfr-i inâdî olarak dörde ayırmışlardır. ³⁷⁶ Kur’an, Yahudilerin İslâm’a karşı tutumlarını bize tarif ederken onların aslında hakkı bildiklerini ama bazı sebeplerden dolayı inkârı tercih ettiklerini haber vermektedir. Burada yukarıda da tasniflerini verdiğimiz inkâr çeşitlerine göre, Kur’an’da onların, hakkı bildikleri halde iman etmemeleri sebebiyle Küfr-i cühûd sınıfından değerlendirildiğini söyleyebiliriz. Lakin onların hakkı bildikleri halde bunu bazen de dilleriyle ikrar etmelerine rağmen hased, gurur, kibir, inat, dünyevi menfaat ve

³⁷¹ Mustafa Sinanoğlu, “Küfür”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 26/533.

³⁷² İsfahânî, “K-f-r”, 918.

³⁷³ İsfahânî, “N-k-r”, 1084.

³⁷⁴ Sinanoğlu, “Küfür”, 26/534.

³⁷⁵ Besalel, *Yahudilik Ansiklopedisi*, 2/338.

³⁷⁶ İbn Manzûr, “K-f-r”, 43/3897-3897. Küfr-i inkârî, kalbiyle inanmadığı gibi diliyle ikrar etmemesidir. Küfr-i nifâk, diliyle ikrar edip kalben tasdik etmemesidir. Küfr-i cühûd, kişinin hakkı bildiği halde inkârı tercih etmesidir. Küfr-i inâdî, hakkı bilip diliyle de ikrar ettiği halde haset, şöhrat ve makam düşkünlüğü, kavmiyetçilik gibi sebeplerle İslâm’ı bir din olarak kabullenmemesidir.

milliyetçilik anlayışları sebebiyle inkâr etmelerinden dolayı Küfr-i inadî sınıfının onlara daha çok uyduğunu da söyleyebiliriz.

Yahudilerin inkârcı oluşları,³⁷⁷ onların ırkçı ve inatçı bir karakter yapısına sahip olmalarından kaynaklanmaktadır.³⁷⁸ Kur'an'a göre Yahudiler, Allah'a karşı yalan uydurmak suretiyle emir ve yasaklarını bildikleri Tevrat'ı inkâr etmişlerdir.³⁷⁹ Kur'an'ın nüzûl dönemindeki Yahudilerin de atalarıyla aynı şekilde vahye başkaldırarak Tevrat'ın Allah'tan geldiğini tasdik eden Kur'an'ı inkâr etmişlerdir. Bu gerçek, Kur'an'da şöyle bildirilmektedir:

“De ki: “Ey kitab ehli! Allah yaptıklarınızı görüp dururken Allah'ın âyetlerini niçin inkâr ediyorsunuz?”³⁸⁰

“Kalplerimiz muhafazalıdır” dediler. Öyle değil. İnkârları sebebiyle Allah onları lânetlemiştir. Bu yüzden pek az iman ederler. Kendilerine ellerindekini (Tevrat'ı) tasdik eden bir kitap (Kur'an) gelince onu inkâr ettiler. Oysa daha önce (bu kitabı getirecek peygamber ile) inkârcılara (Arap müşriklerine) karşı yardım istiyorlardı. (Tevrat'tan) tanıyıp bildikleri (bu peygamber) kendilerine gelince ise onu inkâr ettiler. Allah'ın lâneti inkârcıların üzerine olsun. Karşılığında nefislerini sattıkları şeyi kıskançlıkları sebebiyle Allah'ın, kullarından dilediğine lütfuyla indirdiği vahyi inkâr etmeleri ne kötüdür! Bu yüzden gazap üstüne gazaba uğradılar. İnkâr edenlere alçaltıcı bir azap vardır. Onlara, “Allah'ın indirdiğine (Kur'an'a) iman edin” denilince, “Biz sadece bize indirilene (Tevrat'a) inanırız” deyip, ondan sonra geleni (Kur'an'ı) inkâr ederler. Hâlbuki o ellerinde bulunanı (Tevrat'ı) tasdik eden hak bir kitaptır. De ki, “Eğer inanan kimseler idiyseniz daha önce niçin Allah'ın peygamberlerini öldürüyordunuz?”³⁸¹

Yahudiler daha önce tabi olmak üzere bekleye durdukları bir peygamber kendilerinden olmayan bir kavimden gönderilince onu inkâr etmeyi tercih ettiler. Bu

³⁷⁷ Âl-i İmrân 3/98; en-Nisâ 4/46, 155.

³⁷⁸ Fatih Kesler, *Kur'ân-ı Kerîm'de Yahudiler ve Hristiyanlar* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2007), 206.

³⁷⁹ Âl-i İmrân 3/94; el-Mâide 5/70.

³⁸⁰ Âl-i İmrân 3/98.

³⁸¹ el-Bakara 2/88-91.

konuda İbn Hişâm, yukarıda verdiğimiz Bakara sûresi 88. âyetin nüzûl sebebi olarak bildirilen şöyle bir rivâyet nakleder:

İbn-i İshâk dedi ki: İbn-i Abbâs'tan naklen bana bildirdiğine göre şöyle dedi: Yahudiler Evs ve Hazrec'e karşı gönderilmesinden önce Resûlullah (s.a.v.) ile istiftah ediyorlardı.³⁸² Allah onu Araptan gönderince onu inkâr ettiler ve onun için dedikleri şeyleri inkâr ettiler. Bunun üzerine Muâz b. Cebel ve Beni Seleme'nin kardeşi Bişr b. Berâ b. Marûr onlara şöyle dediler: Ey Yahudiler topluluğu. Allah'tan sakınınız ve Müslüman olunuz. Siz bize Muhammed ile istiftah etmişsiniz. Hâlbuki biz o zaman Ehl-i şirkdik. Bize onun Peygamber olduğunu haber veriyordunuz ve bize onu sıfatıyla vasıflıyordunuz. Selâm b. Mişkem - o ki Beni Nadir'den biridir - şöyle dedi: O bildiğimiz şeyleri bize getirmedi. O size zikretmiş olduğumuz kimse değildir. Bunun üzerine Allah onların sözlerinden olarak bu hususta şu âyetini inzâl buyurdu.³⁸³

Zemahşerî (öl. 538/1144) ve İsmâil Hakkı Bursevî (öl. 1137/1725), bu âyetleri tefsir ederken Yahudilerin inkâr sebeplerinin azgınlıkları, hasetleri ve liderlik hırsları olduğunu ifade etmişlerdir.³⁸⁴ Muhammed Esed (öl. 1992), inkârlarının sebebi olarak Yahudilerin, bir hikmete binaen Allah'ın vahyini İsrail soyundan olmayan Arap bir peygamber olan Muhammed'e indirmesini kıskanıp inkârcı bir tutum sergilediklerini ifade etmiştir.³⁸⁵ Ebü'l-A'lâ el-Mevdûdî de (öl. 1979), Bakara sûresi 88. âyetini açıklarken onların inkârcı tutumlarının sebebinin bağınazlık olduğunu söyler.³⁸⁶

Medine dönemi Yahudileri, Hz. Peygamber'le gelen hakikatlere karşı, “*Kalplerimiz perdelidir*” sözüyle “söylediklerin aklımıza yatmıyor” veya “Kendi dinimize o kadar bağlıyız ki, bizi dinimizden uzaklaştıracak hiçbir sözü, üzerinde düşünmeyiz hemen reddederiz”³⁸⁷ demek istiyorlardı. Onların bunu, kendilerini çok

³⁸² el-Bakara suresi 89. ayette geçen “istiftah” ibaresi “onlara açarlar, içlerinden gönderilecek olan peygamberin zamanının yaklaşmış olduğunu öğretirlerdi” “kendileri için onlara karşı fetih dilerlerdi” anlamlarında kullanılmıştır. (Keşşâf Tefsiri, 1/442.)

³⁸³ Hasan Ege, *Sîret-i İbn-i Hişâm Tercemesi, İslam Tarihi* (İstanbul: Kahraman Yayınları, 2006), 2/242.

³⁸⁴ İstanbûlî, *Rûhu'l-Beyân*, 1/179; ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/164.

³⁸⁵ Esed, *Kur'an Mesajı: Meal-Tefsir*, 74.

³⁸⁶ Mevdûdî, *Tefhimu'l Kur'an*, 93.

³⁸⁷ Hayreddin Karaman vd., *Kur'an Yolu-Türkçe Meâl ve Tefsir* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları), 1/155.

beğenmeleri, kendi soylarından olmayanlara karşı üstünlük taslamaları ve dini bilgileriyle böbürlenmeleri³⁸⁸ sebebiyle söyledikleri bilinmektedir.

Kur'an Yolu tefsirine göre; vahyin kime değil kimden geldiğinin öncelendiği, “Muhammed’e indirilene inanın” yerine “Allah’ın indirdiğine (*Kur’an’a*) iman edin” gerçeğine rağmen Yahudiler “Biz sadece bize indirilene (*Tevrat’a*) inanırız” demekle, hakkın peşinde olmadıklarını, ırkçılığı ilâhî vahyin de üstünde tuttıklarını ortaya koymuşlardır.³⁸⁹ Muhammed Esed, burada Yahudilerin inançlarını belirleyen şeyin, birebir kendi bilgilerine ve Allah’ın yanında sahip olduklarını iddia ettikleri sözde “ imtiyazlı” statülerine odaklanmış olmaları olduğunu söylemiştir.³⁹⁰

Âyetlerin beyanlarından; onların bu vurdumduymazlıklarının asıl sebebinin, kavrama ve anlama kıtlığı olmayıp eskiden gelen inkârcı tutumlarının şekillendirmiş olduğu menfi ahlâkî karakterlerinin etkisi olduğu anlaşılmaktadır. İnkârlarının çıkış noktası aslında onların ahlâkî tutumlarıyla alakalıdır. Dini kaynaklarında bilgi sahibi oldukları birçok hakikati inkâr etmeye kalkışmalarının; başta bağnazlıkları olmak üzere ırkçı bir yaklaşımla hareket etmeleri, inatçı bir karakter yapısına sahip olmaları ve kendilerinden olmayan birine Allah’tan gelen bir üstünlüğe karşı hasetleri ve kıskançlıkları olduğunu söyleyebiliriz.

3.1.2. Allah yolundan alıkoymak

Sadd/sudûd (صدّ - صدود) kelimeleri kimi zaman “bir şeyden yüz çevirip ondan uzaklaşma”, kimi zaman da “çevirme, engelleme ve alıkoyma” anlamına gelir.³⁹¹ Buna göre “Allah yolundan alıkoymak” şeklinde Türkçeye çevrilen âyetlerde geçen Sadde/Yesuddu (صدّ - يصدّ) fiili bir şeyden alıkoymak, engellemek, mani olmak anlamında kullanılır. Mukâtil b. Süleyman (ö. 150/767); *Yasuddûne* (يصدون),

³⁸⁸ Esed, *Kur’an Mesajı: Meal-Tefsir*, 72.

³⁸⁹ Karaman vd., *Kur’an Yolu*, 156.

³⁹⁰ Esed, *Kur’an Mesajı: Meal-Tefsir*, 72.

³⁹¹ İsfahânî, “S-d-d”, 580.

kelimesinin Kur'an'da dört ayrı mânada kullanıldığını, birinci mânasının, “mani olmak, engellemek, alıkoymak” olduğunu söylemiştir.³⁹²

Kur'an'ın nüzûlü zamanında Mekke şehrinde Mekkeli müşriklerin Hz. Muhammed'in davetini engellemeye yönelik sürekli bir eylem içinde oldukları bilinmektedir. Hicretten sonra artık bu eylemin baş aktörleri Yahudiler ve onların müttefiki olan münafıklar olmuştur. Hz. Muhammed'le ilk karşılaşmadan itibaren Yahudilerin önderleri, başta kendi dindaşlarının İslâm'ı kabul etmelerine engel olmak üzere Hz. Muhammed'in davetini ortadan kaldırmaya yönelik olarak türlü türlü tedbirler alma ve çareler bulma yoluna girmişlerdir.

Kur'an'da bildirildiğine göre Yahudiler nüzûl döneminde insanları birçok vesilelerle Allah'ın yolundan alıkoymaya çalışmışlardır. Kendilerinden olan ya da olmayan nice insanın İslam'a girmesine ve İslamî bilgilere ulaşmalarına engel olmaları gayri ahlâkî bir tutum olarak değerlendirilmiştir. Taberî, Yahudilerin, Allah hakkında ona layık olmayan şeyi söyleyerek, Allah'ın kitabını değiştirerek, kelimelerinin mânalarını tahrif ederek ve bunların en ağır olanı da Hz. Muhammed'in peygamberliği hakkında mücadeleye girerek ilim sahibi oldukları şeyleri bilmeyenlerden esirgeyerek, Allah yolundan alıkoymalarını ifade etmektedir.³⁹³ Bu konuyla ilgili olarak Tevbe sûresi 34. âyetinde şöyle buyurulmaktadır:

“Ey iman edenler! Hahamlardan ve rahiplerden birçoğu, insanların mallarını haksız yollarla yiyorlar ve Allah'ın yolundan alıkoymuyorlar...”

Bu ayetin tefsirinde Mukâtil b. Süleyman, Allah yolundan alıkoymadan kastın İslâm dininden men olduğunu ve bu eylemlerinin de dinlerine mensup olan kimselere yönelik olduğunu dile getirmiştir.³⁹⁴

³⁹² Mukâtil b. Süleyman, *Kur'an Terimleri Sözlüğü-El-Eşbâh ve'n-Nezâir fi'l-Qur'âni'l Kerîm* (İstanbul: İşaret Yayınları, 2003), "Yasuddüne", 318-319.

³⁹³ Taberî, *Câmiu'l-Beyân an te'vîli'l âyi'l-Kur'ân*, 9/391.

³⁹⁴ Ebu'l Hasan Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, ed. Abdullah Mahmud şahhata (Beyrut: Daru İhya ve't-Turas, 1423), 2/169.

Çağdaş müfessirlerimizden Seyyid Kutub (öl. 1966); Tevbe sûresi 34. âyette söz konusu edilen hahamlar ve rahiplerin, düzmece yasaların yaptırım gücünden yararlanarak halkın mallarını gayrı meşru yöntemlerle yediklerini ve insanların yüce Allah'ın yoluna girmelerine engel olduklarını ifade eder.³⁹⁵

Birçok müfessir, nüzûl dönemi Yahudilerinin dini önderlerinin bilinçli olarak Allah yolundan alıkoymak için bütün imkânlarını bu yolda seferber ettiklerini, insanların dini duygularını sömürmek ve bundan elde ettikleri ekonomik ve siyasal güçle Müslümanların gücünü kırmaya çalıştıklarını dile getirmişlerdir. Onların, bu uğurda kullandıkları yöntemlerin etik olmamasına dikkat etmediklerini, gayrı meşru ve ahlâk dışı yöntemleri meşru ve ahlâkî göstermek suretiyle bu işe giriştiklerini öne sürmüşlerdir.

3.1.3. Allah'a iftira etmek

İftira (افتراء), sözlükte “yalan söylemek, uydurmak, asılsız isnatta bulunmak” gibi anlamlara gelmektedir.³⁹⁶ Terim olarak ise; “bir kimseye gerçekte olmayan kötü bir hâl isnad etmek” anlamında kullanılmaktadır.³⁹⁷ İftira kelimesinin ıstılahî anlamı, birisine yalandan ve aslı olmayan bir kabahat isnat etmek, bühtan etmektir.³⁹⁸

İftira kelimesi Kur'an'da; yalan, şirk ve zulüm ile irtibatlı olarak kullanılmıştır.³⁹⁹ Kur'an'da muarızların, iftirayı Allah'a ve insanlara karşı kullandıkları belirtilmektedir. Kur'an'a göre bu iftiraların en büyüğü Allah'a karşı yapılanı olup âyetlerde Allah'a iftira edenler zâlimler olarak nitelendirilmiştir.⁴⁰⁰

Yahudilerin Allah'a karşı iftiralarına Kur'an'da birçok yerde işaret edilmiş ve Yüce Allah, bu iftiralarından dolayı onları kınamıştır.⁴⁰¹ Rivâyetlere göre

³⁹⁵ Seyyid Kutub, *Fizilâl-il-Kur'an*, çev. Salih Uçan - Vahdettin İnce (İstanbul: Dünya Yayıncılık, 1991), 5/293.

³⁹⁶ İbn Manzûr, “F-r-e”, 37/3407.

³⁹⁷ Bilmen, “İftira”, 12.

³⁹⁸ Şemseddin Sami, *Kâmûs-u Türkî*, ed. Ahmet Cevdet (İstanbul: İkdâm, h 1317), “İftira”, 69.

³⁹⁹ İsfahânî, “F-r-y”, 793.

⁴⁰⁰ Âl-i İmrân, 3/9; el- En'âm 6/ 21; el-A'râf 7/37.

⁴⁰¹ Muhammed Emin Çatak, *Kur'ân-ı Kerîm'de İftira Kavramı* (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017), 87.

“Kendilerini temize çıkaranları görmedin mi?(...)”⁴⁰² âyetine muhatap olan bazı Yahudilerin “Çocuklarımızın doğdukları gün ne kadar günahları varsa, bizim de ancak o kadar günahımız var. Şâyet onların günahı varsa bizim de günahımız var. Zira biz de onlar gibiyiz” demelerine karşı, Yüce Allah onlara cevap olarak: “*Bak Allah’a karşı nasıl yalan uyduruyorlar. Apaçık bir günah olarak bu yeter.*”⁴⁰³ âyetini indirmiştir.⁴⁰⁴

Yüce Allah böylece kendi kendilerini temize çıkaran, Allah’ın rızasına mazhar olduklarını ileri süren Yahudilerin yalan söylediklerini, bu konuda Allah’a iftira ettiklerini açıkça belirtip onları kınamaktadır.⁴⁰⁵

Yahudiler, Kur’an’ın beyanına göre birçok konuda Allah’a iftira etmişlerdir. Kur’an’ın nüzûl dönemindeki Yahudiler, “*Üzeyir Allah’ın oğludur*” diyerek Allah’a iftira etmişlerdir. Onların bu iftiraları Kur’an’da şöyle haber verilmiştir:

“*Yahudiler, “Üzeyir Allah’ın oğludur” dediler. Hıristiyanlar ise, “İsa Mesih Allah’ın oğludur” dediler. Bu onların ağızlarıyla söyledikleri (gerçeği yansıtmayan) sözleridir...*”⁴⁰⁶

Abdurrahman Ali el-Cevzî, bu âyetin nüzûl sebebi olarak tefsirinde şu rivâyeti aktarmıştır: “Selam b. Mişkem, Numan b. Evfa, Şase b. Kays ve Malik b. Sayf, Resûlullah’a (s.a.v.) geldiler: “Sana nasıl tabi oluruz ki sen kiblemizi terk ettin ve sen Üzeyr’in Allah’ın oğlu olduğunu kabul etmiyorsun?” dediler. Bunun üzerine bu âyet indi.”⁴⁰⁷

Yahudilik inancına göre MÖ 5. yüzyılda Yahudileri Babil’den Kudüs’e getiren ve Tanah’ta kendi adına kitab’ı bulunan peygamber veya din bilgini olan Ezra’nın⁴⁰⁸ Kur’an’daki Üzeyr’le aynı kişi olduğu İslâm kaynaklarında yaygın bir kanaattir.

⁴⁰² en-Nisâ 4/49.

⁴⁰³ en-Nisâ 4/50.

⁴⁰⁴ Suyûtî, *ed-Dürrü’l Mensûr*, 4/458-461.

⁴⁰⁵ Kutup, *Fizilâl-il Kur’an*, 2/505.

⁴⁰⁶ et-Tevbe, 9/30.

⁴⁰⁷ Abdurrahman Ali el-Cevzî, *Zâdü’l Mesîr Fî İlmi’t-Tefsîr* (İstanbul: Kahraman Yayınları, 2009), 2/531.

⁴⁰⁸ Besalel, *Yahudilik Ansiklopedisi*, 1/170-171.

Yahudilik inanç geleneğinde her ne kadar Ezra'ya büyük değer biçilmişse de Allah'ın oğlu olduğuna dair herhangi bir iddia yer almamaktadır. Nâsirüddîn Ebû Saîd el-Beyzâvî (öl. 685/1286), bunu söyleyenlerin ilk dönem Yahudilerinden veya Medine Yahudilerinden bazısının olduğunu söyler. Beyzâvî; onların, Buhtunnasr olayından sonra içlerinde Tevrat'ı bilen kalmaması sonucu Allah'ın Üzeyir'i yüz yıl ölü olarak bekleddikten sonra diriltmesinden sonra, Üzeyir'in kendilerine Tevrat'ı ezbere yazdırınca O'nun bu haline hayret ettiklerini "Böyle bir şey ancak Allah'ın oğlu için olur" dediklerini ifade eder.⁴⁰⁹ Seyyid Kutub; Kur'an'da bu sözün Yahudilerin ağızından nakledilmesinin, en azından Yahudilerin bir bölümünün -özellikle Medineli Yahudilerin- bu asılsız inancı savunduklarına, bu saplantının aralarında yaygın olduğuna kanıt teşkil ettiğini öne sürmüştür. Kutub'a göre böyle bir iddianın gerçekliğine karşı nüzûl dönemindeki Yahudilerin bir itirazının varid olmaması onların bu inanışlarının var olduğunu gösterir.⁴¹⁰

Nüzûl dönemi Yahudilerinin, "Üzeyir Allah'ın oğludur" demekle Allah'a oğul isnad etmeleri, Allah hakkında ona layık olmayan sözleri dile getirmeleri ve Allah'a iftira atmaları Kur'an'a göre Allah'a karşı menfi ahlâklarının bir göstergesi olarak görülmektedir.

Kur'an'a göre Yahudilerin bir diğer iftiraları kendilerinin Allah'ın oğulları ve sevgili kulları olduklarını iddia etmeleridir. Bu iddiaları Mâide sûresi 18. âyette şöyle geçmektedir:

"(Bir de) Yahudiler ve Hıristiyanlar, "Biz Allah'ın oğulları ve sevgili kullarıyız" dediler. De ki: "Öyleyse (Allah) size neden günahlarınız sebebiyle azap ediyor? Hayır, siz de onun yarattıklarından bir beşersiniz." (Allah) dilediğini bağışlar, dilediğine azap eder.(...)"

Yukarıda verilen âyetin nüzûl sebebi olarak Taberî'nin tefsirinde verdiği bir rivâyete göre Hz. Peygamber, bir grup Yahudiyi İslâm'a çağırmış; kabul etmelerini aksi takdirde Allah'ın azabına maruz kalacaklarını bildirmiştir. Yahudilerin "Bizi

⁴⁰⁹ Nâsirüddîn Ebû Saîd Abdullâh b. Ömer b. Muhammed el-Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl*, ed. Muhammed Abdurrahman Maraşlı (Beyrut: Daru İhyâu't-Turâs, 1418), 3/78.

⁴¹⁰ Kutub, *Fizilâl-il Kur'an*, 5/278.

bununla mı korkutuyorsun? Oysa biz Allah'ın oğulları ve sevgili kullarıyız” demeleri üzerine bu âyet indirilmiştir.⁴¹¹ Nitekim bu âyet-i kerimeyle, Yahudilerin kibirlenmek suretiyle ileri sürdükleri iftiralarına dikkat çekilmek istenmiştir.

Ancak Yüce Allah, onların bu iddialarına yukarıdaki ayetin devamında “*De ki: “Öyleyse (Allah) size neden günahlarınız sebebiyle azap ediyor? Hayır, siz de O'nun yarattıklarından bir beşersiniz.”*, Cuma sûresi 6. âyetinde de “*De ki: “Ey Yahudi akidesini benimseyenler! Bütün insanlar değil de, yalnız kendinizin Allah'ın dostları olduğunu iddia ediyorsanız, (bunda da) samimi iseniz haydi ölümü isteyin!”* buyurarak onların Allah'ın oğulları ve sevgili kulları olduklarıyla ilgili iddialarını yalanlamıştır. Yahudilerin ölümü hiçbir zaman arzulamadıkları ifade edilerek bu iddialarında samimi olmadıkları bildirilmiş, hakkında ilim sahibi olmadıkları, Allah'ın bir söz buyurmadığı bir konuda Allah adına yalan uydurmalarına bağlı olarak Allaha karşı ahlâkî yaklaşımları gözler önüne serilmiştir.

Kur'an'a göre Allah'a karşı bir başka iftiraları da O'nu cimri ve aciz olmakla suçlamalarıdır. Kur'ân-ı Kerîm'de Yahudilerin Allah'ı cimrilikle suçlamaları hakkında şu âyet zikredilmektedir:

*“Bir de Yahudiler, “Allah'ın eli bağlıdır” dediler. Söylediklerinden ötürü kendi elleri bağlansın ve lanete uğrasınlar! Hayır, onun iki eli de açıktır, dilediği gibi verir.(...)”*⁴¹²

Zemahşerî, bu âyetin nüzül sebebi olarak, Allah'ı Teâlâ'nın bol ihsanıyla Yahudilerin malca insanların en zengini olduklarını, daha sonra Peygamber konusunda Allah'a isyan edip onu yalanlamasına bağlı olarak Allah'ın üzerlerindeki cömertliğini çekmesinden ötürü o zamanın Yahudilerinden Finhas b. Âzurâ'nın “Allah'ın eli bağlıdır” dediğini aktarır. Zemahşerî, bu âyette Finhas b. Âzurâ'nın münferit olarak söylemiş olduğu bir sözden bu konuda Yahudileri genel bir ifadeyle

⁴¹¹ Taberî, *Câmiu'l-Beyân an te'vîli'l âyi'l-Kur'ân*, 10/150.

⁴¹² el-Mâide, 5/64.

azarlayıp kınamasının diğerlerinin de onun bu sözüne rıza göstermeleri sebebiyle olduğunu ifade etmiştir.⁴¹³

Yahudiler'in bir de Allah'a fakirlik isnat etmek suretiyle ona iftira ettikleri Kur'an'da ifade edilmektedir. Tefsirlerde Âl-i İmrân sûresi 181. âyette geçen "*Muhakkak ki Allah fakir biz ise zenginiz*" sözünü söyleyenlerin Hz. Muhammed zamanında yaşayan Yahudi bir grup olduğu haber verilmektedir.⁴¹⁴ Bu âyetin ifadesiyle Kur'an'ın nüzûl döneminde Yahudilerin Allah'a karşı takındıkları saygısız tavırları gözler önüne serilmektedir.

Tevbe Sûresi 31. âyetinde, Peygamber çağdaşı Yahudilerinin "*(Yahudiler) Allah'ı bırakıp, hahamlarını; (Hıristiyanlar ise) rahiplerini ve Meryem oğlu Mesih'i rab edindiler(...)*" ayetiyle ahbârı Rab edindikleri haber verilmektedir. Ahbârı rab edinmeleri Allah'a şirk koşmaktır. Şirk ise İslâm inanç anlayışında Allah'a bir çeşit iftira olarak sayılmaktadır. Yahudilerin, ahbârı (hahamları) rab edinmeleri Allah'a yönelik bir iftira olarak değerlendirilmektedir.

Yukarıdaki ayetin manasıyla ilgili olarak Hz. Muhammed'in "Bunlar söz konusu kişilere ibadet etmezlerdi; ancak helal kıldıklarını helal, haram kıldıklarını da haram sayarlardı." dediği rivayet edilmiştir.⁴¹⁵

Müfessirler bu hadisi dayanak göstererek müntesiplerinin din adamlarına tapınma fiili gerçekleşme de kendilerine yönelik bazı yaklaşımlarının Rab edinme anlamına geldiğini söylemişlerdir. Nitekim Yahudiler Allah'ın emrini bırakıp, hahamlarının emirlerine uymuşlardır. Onlara Allah'a tapınma derecesinde onlara itaat ederek ilah edinmişlerdir. Hahamların sözlerinin arkasında durup Allah'ın sözlerini hafife almışlardır. Bununla beraber Allah'ın haram kıldığını helal, helal kıldığını da haram kılmışlardır.

Kur'an'da Yahudilerin ahlâk tasavvuru hakkında dikkat çeken vasıflarından biri de yalancılıktır. Nüzûl dönemi Yahudilerinin bazı iddiaları Allah'a karşı yalan

⁴¹³ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/657.

⁴¹⁴ bk. Taberî, *Câmiu'l-Beyân an te'vîli'l âyi'l-Kur'ân*, 7/441.

⁴¹⁵ Ebu İsa Muhammed bin İsa et-Tirmizî, *el-Câmiu'l-kebîr* (Beyrut: Dâru'l-Ğarbu'l İslâmî, 1996), 5/278, "3095".

uydurmak olarak görülmüştür. Onların bu tutumları Bakara sûresi 80. âyetinde şöyle anlatılmaktadır:

“Bir de dediler ki: “Bize ateş, sayılı birkaç günden başka asla dokunmayacaktır.” Sen onlara de ki: “Siz bunun için Allah’tan söz mü aldınız? - Eğer böyle ise, Allah verdiği sözden dönmez-. Yoksa siz Allah’a karşı bilemeyeceğiniz şeyleri mi söylüyorsunuz?”

Bu âyet-i kerîmenin nüzûl sebebiyle ilgili Kurtubî’nin (öl. 671/1273) tefsirinde İbn Abbas’tan aktardığı rivâyete göre Yahudiler Tevrat’ta Cehennem’in iki ucu arasında Zakkum ağacına ulaşınca kadar kırk yıllık bir mesafe olduğu bilgisinin geçtiğini iddia eder ve derler ki “Bizler Zakkum ağacına varıncaya kadar azap göreceğiz, sonra cehennem yok olacaktır.” demişlerdir.⁴¹⁶

Zemahşerî, Mücahid’ten (öl. 103/721) Yahudilerin “Dünyanın süresi 7000 senedir ve biz her 1000 sene için sadece 1 gün yanacağız.” dediklerini nakletmiştir.⁴¹⁷

Yahudi halkı ve âlimleri arasında, yanlış inançları ve kötü amellerine rağmen sadece Yahudi oldukları için cehenneme atılmayacakları konusunda yaygın bir inanç vardı. Fahreddin er-Râzî (öl. 606/1210), âyetin “*Yoksa siz Allah’a karşı bilmeyeceğiniz şeyleri mi söylüyorsunuz?*” ifadesinden, onların nakil ile verilebilen böyle bir hitabın nakille sabit olmadığı halde böyle bir hüküm varmış gibi kesin bir ifade ile söylemelerinin bilmedikleri bir şey hususunda Allah’a iftira etmek olduğunu ifade etmiştir.⁴¹⁸

Kur’an, Yahudilerin, Âraf sûresi 169. âyetinde belirtilen “*(...nasıl olsa) biz bağışlanacağız(...)*” yalanıyla kendilerini kandırdıklarını öne sürmektedir. Mevdûdî, bu âyette anlatılan tutumlarıyla ilgili olarak Allah hakkında yalnız doğruyu söyleyecekleri konusundaki ahitleri dururken bağışlanacakları yalanını Allah’a isnat

⁴¹⁶ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr el-Kurtubî, *el-Câmiu li ahkâmi’l-Kur’ân*, ed. Ahmet el-Berdunî - İbrahim İtfiyiş (Kahire: Dâru’l-Kütubu’l-Misriyye, 1964), 2/10.

⁴¹⁷ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/158.

⁴¹⁸ Râzî, *Mefâtihu’l Ğayb*, 3/568.

ettiklerini, öylece suçlarının daha da bir çirkinleştiğini ve haince bir hareket halini aldığını ifade etmiştir.⁴¹⁹

Kur'an'a göre nüzûl dönemindeki Yahudiler kendilerinden olmayanlara karşı zulmü ve haksızlığı reva görmelerine uydurma bir dayanak öne sürüyorlardı. Onların "*Ümmîlere karşı (yaptıklarımızdan) bize vebal yoktur.*" iddialarına, Âl-i İmrân sûresi 75. âyetinin "*Onlar, bile bile Allah'a karşı yalan söylerler.*" ifadesiyle cevap verilmiştir. Râzî, kendi dinlerinde olmayan kimselere hiyanet edilebileceği hükmünün Tevrat'ta zikredildiğini söylemelerinin onların bir yalanı olduğunu dile getirmiştir.⁴²⁰

Kur'an'a göre Yahudilerin başka bir yalanları da elleriyle yazdıkları Kitâb'a Allah'ın sözü demeleridir. Onların ahlâken eleştirilen tavırlarından biri ellerindeki kitapta değişiklikler yapıp bunun Allah'ın sözü olduğunu iddia etmeleridir. Bununla ilgili Bakara sûresi 79. âyetinde Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

"Vay o kimselere ki, elleriyle Kitab'ı yazarlar, sonra da onu az bir karşılığa değiştirmek için, "Bu, Allah'ın katındandır" derler. Vay ellerinin yazdıklarından ötürü onların haline! Vay kazandıklarından dolayı onların haline!"

Taberî bu âyetle kastedilenlerin, Yahudiler olduğunu ifade eder ve âyetin bağlamıyla ilgili Yahudilerin tutumlarını anlatan birçok rivayet aktarır. Bu rivayetlerde onların kendi elleriyle yazdıkları içtihadlarını Allah'ın âyetleri şeklinde göstermeleri, bir de Hz. Muhammed'in (s.a.v.) Tevrat'ta bahsedilen sıfatlarını imha etmeleri ve kitaplarına insanların hoşuna gidecek şeyleri eklemeleri gibi birçok bilgi yer almaktadır.⁴²¹

Kur'an'ın yukarıdaki ifadesinden Yahudilerin maksatlı ve mesnetsiz yorumlarını Allah'a mal etmek suretiyle bilgisi olmayan insanları kandırıp onları yoldan saptırmaya çalıştıkları anlaşılmaktadır. Bu da ahlaki bir sorun olarak nüzûl dönemi Yahudilerinin Kur'an'da işaret edilen tutumlarındanır.

⁴¹⁹ Mevdûdî, *Tefhimu'l Kur'an*, 2/110.

⁴²⁰ Râzî, *Mefâtihu'l Ğayb*, 8/264.

⁴²¹ Taberî, *Câmiu'l-Beyân an te'vili'l âyi'l-Kur'ân*, 2/270-271. Ayrıca bk. Suyûtî, *ed-Dürrü'l Mensûr*, 1/352.

Kur'an'da tarif edilen doğruluk, hiçbir dünyevi çıkarım etkisi altında kalmadan kişinin hem sözünde hem de davranışlarında dürüst olması ve ne pahasına olursa olsun yalana başvurmamasıdır. Doğruluk övülmeye değer olan, yalancılık ise yerilen ahlâkî tutumlardandır. Yukarıda aktardığımız ayetlerin beyanlarına göre, Yahudilerin ahlâkın oldukça önemli olan doğruluk ilkesine uymadıklarını, Allah'ın iradesini kendi arzularına uygun hale getirmek amacıyla yalan ve hileye başvurduklarını görmekteyiz.

3.1.4. Hakkı gizlemek (Ketm)

Sözlükte gizlemek, saklamak anlamına gelen *ketm*(كَتَم),⁴²² Kur'an'da daha çok Yahudilerin ahlâkî tutumlarının anlatıldığı âyetlerde geçmektedir. Nüzûl döneminde onların ilahî kitaplarında geçen emir ve yasakları gizlemeleri, özellikle Hz. Peygamber'e ilişkin bilgilerin üstünü örtmeleri ve insanlara gerçekleri anlatmamaları anlamında kullanılmıştır. Allah Teâlâ onların hakkı gizlediklerini, hakkı gizlemenin de zulümle eş değer olduğunu Bakara sûresi 140. âyette şöyle ifade etmektedir:

"(...) Allah tarafından kendisine ulaşan bir gerçeği gizleyen kimseden daha zalim kimdir? Allah yaptıklarınızdan habersiz değildir."

Zemahşerî, bu âyetle Hz. Muhammed'in (s.a.v.) peygamberliği hususunda Yahudilerin, Allah'ın kendi kitaplarındaki ve daha başka hususlardaki şahitliklerini gizlediklerine dair üstü kapalı bir dokundurma yapıldığını söylemiştir.⁴²³

Râzî'ye göre Allah'u Teâlâ, dinî bakımdan apaçık deliller ve hidâyet vesilelerini indirdiğinde, bunlardan haberdar olup da insanlara açıklamayan kişileri ketûm olmakla nitelemiştir. Yahudi hahamlarının ensardan bir grubun Hz. Muhammed ve diğer bazı hükümler konusundaki sorularına doğru cevap vermeyip gerçekleri gizlemeye çalışmaları sebebiyle Kur'an'da manası umumi olan böyle bir vasfın bazı Yahudi hahamlarına hamledildiğini söylemiştir.⁴²⁴

⁴²² İsfahânî, "K-t-m", 898.

⁴²³ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/197.

⁴²⁴ Râzî, *Mefâtihu'l Ğayb*, 4/139-140.

Yine bu mânada ve aynı bağlamda zikredebileceğimiz âyetlerden biri de Âl-i İmrân Sûresi 71. âyetidir. Onların kötü ahlâklarından gelen çirkin tutumları; “*Ey Kitap Ehli! Niçin hakkı batılla karıştırıyor ve bile bile gerçeği gizliyorsunuz?*” şeklinde ikaz mahiyetinde ilahi bir soruyla karşılık buluyor.

Böylece Allah’ın indirmiş olduğu kitaplarını, gönderdiği peygamberlerini hafife alan Yahudilerin ellerinde bulunan kitaptaki hakikatleri kasıtlı olarak insanlardan saklama tutumları bu âyetlerde yerilerek Allah’a karşı kötü ahlâklarına da işaret edilmiştir.

3.1.5. Allah’a karşı ahde vefâsızlık

Ahd (أحد),”halden hale bir şeyi koruyup gözetlemektir”.⁴²⁵ Uyulması gereken mukaveleye de ahd denir.⁴²⁶ Ahlâkî bir kavram olarak da genellikle “birine söz verme, vaad ve taahhütte bulunma, anlaşma yapma”⁴²⁷ mânalarında kullanılmıştır. “Sözünde durmak, verdiği sözlere bağlı kalmak, özü ve sözü doğru olmak” gibi anlamları kapsayan *ahde vefâ* veya kısaca *vefâ*, İslâm ahlâkının öncelikli prensiplerinden biridir.⁴²⁸

Ahd kelimesi Kur’an’da yerine göre, hem kişilerin birbirine söz vermesi hem de Allah ile kulları arasındaki bir nevi antlaşma anlamında kullanılmıştır. Bu kelime hem “söz verme” hem de “yemin” anlamı taşımaktadır. Kur’an’da bu kelimenin yerine *mîsâk*, *vaad* gibi kelimelerin geçtiği de görülür.⁴²⁹

Tevrat’ta İbranice “berit” olan ahid kavramı, “ittifak, anlaşma ve sözleşme” anlamlarına gelmekte ve bununla Allah ile İsrâiloğulları arasındaki anlaşma kastedilmektedir.⁴³⁰ Tevrat’ta birçok anlaşmaya rastlanmakta, ancak Yaratılış, 15: 7-

⁴²⁵ İsfahânî, “A-h-d”, 734.

⁴²⁶ Bilmen, “Ahd”, 75.

⁴²⁷ Metin Yurdagür, “Ahid”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1988), 1/534.

⁴²⁸ Yurdagür, Metin, “Ahid-Ahlâk”, 535.

⁴²⁹ Karaman, Hayreddin vd., *Kur’an Yolu*, 113.

⁴³⁰ Abdurrahman Küçük, “Ahid”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1988), 1/533.

21’de geçen Tanrı’nın İbrahim peygamberle yaptığı “Berit Ben Abetarim”⁴³¹ ve “Berit Mila”⁴³² antlaşmaları, ayrıca İsrâiloğulları adına Musa peygamberle yaptığı “Sinay antlaşması”⁴³³ Yahudi tarihinde birbirini tamamlayan en önemli üç anlaşma olarak geçmektedir.⁴³⁴

Tevrat’ta, ahitlerine sadık kalmaları konusunda Tanrı’nın “*Onlara şunu buyurdum: Sözümü dinlerseniz, ben sizin Tanrınız, siz de benim halkım olursunuz.*” şeklinde İsrâiloğullarını uyardığı, lâkin onların ahde vefa göstermedikleri; “*Ne var ki, dinlemediler, kulak asmadılar; kendi isteklerinin, kötü yüreklerinin inadı doğrultusunda yürüdüler. İleri değil, geri gittiler.*” ifadeleriyle haber verilmektedir.⁴³⁵

Yahudi kavminin Tanrı’nın ahdine sadık kalacaklarına dair peygamberleriyle yaptıkları antlaşmaları ve verdikleri sözleri ihlal ettikleri haber verilir. “*(...)İsrailliler günah işlediler. Onlarla yaptığım ve yerine getirmelerini buyurduğum antlaşmayı bozdular(...)*”⁴³⁶

Yukardaki pasajlardan da anlaşıldığı gibi Yahudilerin ahde vefa etmeyen, antlaşmaları bozmaya eğilim gösteren bir kavim oldukları, Tanrı’nın ve peygamberlerinin sözleriyle de Tevrat’ta ifadesini bulmuştur. Onların bu ahlâkî zaaflarına Kur’an’da da birçok işaret vardır.

Kur’an-ı Kerim’de de sık sık İsrâiloğulları’nın Allah ile olan ahitlerini ve misâklarını sürekli olarak bozmaları, tarihî vakıyalardan verilen örneklerle anlatılır.⁴³⁷ Kur’an’da, nüzûl dönemindeki Yahudileri de sözlerini bozmaları, geriye doğru adım atmaları, yükümlülüklerine katlanacak gücü gösteremeyişleri, “*... Sonra pek azınız hariç, yüz çevirerek sözünüzden döndünüz.*”⁴³⁸ ifadesiyle yerilmiştir. Bakara

⁴³¹ Yar.15: 7-21.

⁴³² Yar. 17:10.

⁴³³ Yas. 5: 2, 29: 1

⁴³⁴ Besalel, *Yahudilik Ansiklopedisi*, 1/106.

⁴³⁵ Yer. 7: 23-24. Ayrıca bk. Yas. 29: 25; Kr. 19: 10; 2. Ta. 12: 1; Yer. 22:9; Dan. 2: 30.

⁴³⁶ Yşu. 7: 10-11.

⁴³⁷ el-Bakara 2/63-64.

⁴³⁸ el-Bakara 2/83.

sûresinin 40. âyetinde de Hz. Peygamber çağdaşı Yahudilere atalarına verilmiş olan nimetler hatırlatılarak şöyle seslenilmektedir:

“Ey İsrâiloğulları! Size verdiğim nimeti hatırlayın. Bana verdiğiniz sözü yerine getirin ki ben de size verdiğim sözü yerine getireyim. Yalnız benden korkun.”

Bu nimetlere karşılık olarak Allah onlardan vefakâr olmalarını ve ahitlerine sadık kalmalarını öğütlemektedir.

Âyetin devamında bulunan *“Bana verdiğiniz sözü yerine getirin ki ben de size verdiğim sözü yerine getireyim”* ifadesinde Taberî, Allah Teâlâ'nın, İsrâiloğulları'ndan aldığı ahdin, Tevrat'ta haber verilen Hz. Muhammed'in, geldiğinde ona iman etmelerine dair kendilerinden aldığı söz olduğunu ifade etmiştir.

Ancak Yahudilerin sözlerini tutmadıkları, Âl-i İmrân sûresi 187. âyetiyle şöyle bildirilmiştir:

“(...) Fakat onlar verdikleri sözü, arkalarına atıp onu az bir karşılığa değiştiler. Yaptıkları bu alış veriş ne kadar kötüdür.”

İbn Kesîr (ö. 774/1373), âyetin ifadesinde geçen sözün; Hz. Muhammed'e iman ve ona tabi olma konusunda Ehl-i kitabın Allah Teâlâ'ya verdiği söz olduğunu ifade eder. İbn Kesîr, onların Allah'ın ahdinden yüz çevirmelerini şu ifadelerle açıklar: *“Onlar ise, bu gerçeği gizlediler. Değersiz dünyevî bir haz, suflî ve boş bir menfaate bedel dünya ve ahrette vadedilen hayra karşı çıktılar.”*⁴³⁹

Kur'an'a göre Yahudilerin Allah'a ve peygamberlerine karşı ahde vefasızlıkları, onların kendi dinlerine, peygamberlerine ve Allah'a karşı samimi olmadıklarını göstermektedir. Kur'an'ın onlar hakkındaki anlatım üslubuna göre Allah'a karşı çirkin ahlâklarını gösteren ahde vefasızlıkları yeni ortaya çıkmış değildi. Bu karakterleri, nüzûl dönemindeki Yahudilere atalarından kalan mirastı. Nüzûl dönemine kadar sürekli tekrar eden bu vefasız tutumlarının nihâyetinde Mâide sûresi 13. âyetinde zikredilen Allah'ın şu cezasıyla baş başa kaldılar:

⁴³⁹ Ebü'l-Fidâ İsmâil b. Ömer İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-'azîm*, ed. Muhammed Hüseyin Şemseddin (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1419), 2/159.

“İşte, verdikleri sözlerini bozmaları sebebiyledir ki onları lanetledik, kalplerini de kaskatı kıldık.”

Yahudilerin ahlâkının tavsif edildiği bu âyet-i kerîmede atalarından süregelen bir âdetle Allah’la ve peygamberleriyle aralarındaki ahdi bozmaları yüzünden Allah’ın lanetine uğratıldıkları, yüzlerini haktan çevirmeleri yüzünden de kalplerinin kaskatı kılındığı haber verilmektedir.

Yukarıda verdiğimiz âyetlerden ve müfessirlerimizin bu âyetleri izahından anlaşıldığına göre ahde vefâ konusu, Kur’an’ın nüzûl dönemindeki Yahudilerin ahlâk konusunda en çok sıkıntılı oldukları durumlardan biridir. Kur’an’da sık sık Yahudilerin Allah’la olan ahitleri haber verilmiş ve ahitlerine vefa göstermedikleri için sürekli eleştirilmişlerdir. Ahid konusu Yahudilik dininde önemli bir yer teşkil eder. Hatta “Yahudilik dini ahid dinidir” denilmiştir. Hal böyleyken Peygamber çağdaşı Yahudilerin ataları gibi en çok ihlal ettikleri ahlâkî sorumluluklarından biri, “ahid” olmuştur. Müfessirlerimizin de zikrettiği gibi Allah’ın Kur’an’da ahitleri konusunda kastetmiş olduğu temel şey kitaplarında haber verilen son Peygamber’e iman ve O’na tabi olmaktır. Ayrıca kitaplarında Allah’ın uymaları konusunda kendilerinden söz aldığı şey, dini ve ahlâkî esaslardır. Kur’an, onların hem son peygambere tâbi olma, hem de diğer dini ve ahlâkî esaslara uyma konusunda ahde vefâ göstermediklerini haber vermektedir.

3.1.6. Nankörlük

Nankör sözcüğü Farsçada “ekmek” anlamındaki *nân* ile “görmeyen, kör” mânasındaki *kûr* sözcüklerinden oluşur. *Küfrân-ı ni’met* diye de kullanılan bu sözcük yediği ekmeği, gördüğü iyiliği takdir etmeyen, nimeti inkâr eden anlamındaki *nânkûr*’den türetilmiştir.⁴⁴⁰

Râgıb el-İsfahânî, *küfrân* (كفران) kelimesinin Kur’an’da genellikle “nimeti inkâr” anlamında, *küfr* (كفر) kelimesinin ise dini inkâr konusunda kullanıldığını, *kefûr*

⁴⁴⁰ Mustafa Çağrı, “Nankörlük”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2006), 32/382.

(كفور) formunun ise her ikisi için kullanıldığını belirtir. Nankörlükte aşırı gidenler Kur'an'da *kefûr* (كفور) sözcüğüyle vasıflandırılmıştır.⁴⁴¹

Nankörlüğün zıddı olan şükür, kişinin kendisine yapılan iyiliğin değerini bilmek ve iyilik yapana teşekkür etmeyi bilmektir. Hakiki şükür ise Allah'ı anmak ve O'na iyi bir kul olmaktır.⁴⁴² Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır (öl. 1942), şükürü yalnız nimeti ve nimetin zevk ve neşesini sezmek değil, nimeti vereni ma'bud olarak tanıyıp ona kulluk etmek, ona karşı nankörlük etmemek ve nimeti karşılığında O'nu yüceltmek olarak tanımlamaktadır.⁴⁴³ Allah'ın lütfuna mazhar olduktan sonra hal ve hareketlerinde Allah'a minnettarlık ifadesi taşımayan ve hatta ona isyankâr bir tavır takınan kişilerin vasfı *kâfir* olarak nitelendirilmiştir.⁴⁴⁴

Kur'ân-ı Kerîm'de Yahudilere Allah'ın ihsan ettiği nimetler birçok defa hatırlanmakta ve bunlara karşı onların tutumları zikredilmektedir: “*Ey İsrâiloğulları! Bir zamanlar size lütfettiğim nimetimi ve sizi diğer milletlere üstün kıldığımı hatırlayın.*”⁴⁴⁵

Kur'an'da bildirildiğine göre nüzûl dönemindeki Yahudiler, müşrik Araplara üstünlük kurmak için yıllardır bir peygamber beklemişler, Hz. Muhammed peygamber olarak gönderilince ona tâbi olmayıp İslâm'ın amansız düşmanları olmuşlardır. Onların bu olumsuz tavırlarına karşılık Allah'ın kendilerine vad etmiş olduğu şeylerin gerçekleşebilmesi için onları Allah'a vermiş oldukları sözlerini yerine getirmeye, O'ndan korkup sakınmaya yönelik Bakara sûresi 40. âyetiyle onlara bir çağrıda bulunur:

“*Ey İsrâiloğulları! Size verdiğim nimeti hatırlayın. Bana verdiğiniz sözü yerine getirin ki ben de size verdiğim sözü yerine getireyim. Yalnız benden korkun.*”

⁴⁴¹ İsfahânî, 918-922; Çağrıcı, “Nankörlük”, 32/382.

⁴⁴² Süleyman Ateş, *Kur'ân-ı Kerîm Tefsiri* (İstanbul: Milliyet Yayınları, 1995), 1/227.

⁴⁴³ Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili* (İstanbul: Zehreveyn, 1992), 7/84.

⁴⁴⁴ Toshihiko Izutsu, *Kur'an'da Dinî ve Ahlâkî Kavramlar*, çev. Selâhattin Ayaz (Pınar Yayınları, 1991), 166.

⁴⁴⁵ el-Bakara, 2/47.

Bu çağrının devamında yüce Allah, Bakara sûresi 47. âyetle başlayıp 60. âyete kadar devam eden özlü bir anlatımla uzun tarihleri boyunca kendilerine bahşettiği nimetleri hatırlatır. Allah Teâlâ bu âyetlerde ve başka yerlerde İsrâiloğullarına daha önce hiç kimseye vermediği nimetler verdiğini beyan etmiştir. İsrâiloğulları'nın, kendilerine verilen nimetlerin devam etmesinin ön koşulunun şükretmeleri ve kulluk görevlerini hakkıyla yapmaları olduğu, nankörlükleri durumunda sonuçlarının dünya ve ahrette zillet ve meskenet olacağı, ilahî ikazlarla onlara bildirilmiştir.

Elmalılı, İsrâiloğulları'nın şükür şöyle dursun, nimetin aslını bile unuttuklarını dile getirmektedir. Kur'an'da Bakara sûresi 38. âyette zikredilen "...*Benden size bir hidâyet gelirse*" ifadesiyle hidâyetten kastedilenin Hz. Muhammed ve son kitap Kur'an'a işaret olup bunların asıl nimet olduğunu, ancak cahillikleri ve ahlâksızlıkları yüzünden kadrini bilmedikleri nimeti şiddetli bir şekilde inkâra kalkıştıklarını ifade etmektedir.⁴⁴⁶

İsrâiloğulları'nın Allah'ın ihsan ettiği nimetlere karşı nankörlükleri; Bakara sûresi 61. âyette çok açık bir şekilde tasvir edilmiştir. Âyette nankörlükleri, kendilerine bahşedilen yiyeceklerden bıkararak peygamberlerinden başka yemekleri talep etmeleri şeklinde anlatılmıştır. Hem nankörlüklerinin, hem de Allah'a ve peygamberlerine karşı işledikleri suçların sonucu olarak zillet ve alçaklık damgası vurulmak suretiyle Allah'ın gazabına çarpıldıkları ifade edilmiştir.

Bursevî, Yahudilerin nankörlüklerinden dolayı onlara zillet ve meskenetin, tıpkı duvara çamur damgasının vurulması gibi onların ayrılmaz bir özelliği haline geldiğini ifade etmektedir.⁴⁴⁷

Kur'an'a göre son peygambere iman, Yahudiler için, içine düştükleri zilletten son kurtulma ümidiydi. Onlar nankörlükleri sebebiyle bu fırsatı tepmişlerdir. Daha önce nübüvvet ve imamet gibi nimetlere nail olan Yahudilerin ahlâkî yozlaşmışlıkları nedeniyle ellerinden alınan bu nimeti Kur'an'ın nüzûl dönemi Yahudileri de, atalarıyla aynı tutumu takınmaları sebebiyle kaybetmişlerdir.

⁴⁴⁶ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 1/284.

⁴⁴⁷ İstanbûlî, *Rûhu'l-Beyân*, 1/150.

Yahudilere verilen nimetler ve onların bunlara karşı nankörlüklerinin anlatıldığı âyetlerin ifadeleri, genellikle nüzûl dönemindeki Medine Yahudilerini muhatap alır. Atalarının bu konudaki ahlâkî tutumları eleştirilmek suretiyle onlara hatırlatılır. Aynı ahlâkî tutumlar kendilerinde de görülmesi nedeniyle atalarının kötü âkıbetleri anlatılarak bundan ders almaları konusunda uyarıda bulunulur.

Müfessirlerimizin çoğunluğu nankörlüğü Yahudilerin öz karakteri olarak görmüşlerdir. Kur'an'ın anlatımına göre Yahudilerin, daha önce Allah'a karşı nankörlükleri nüzûl döneminde de devam etmiştir. Bi'setten önce özlemle bekledikleri, kendisiyle birçok dünyevi ve uhrevi nimete erişecekleri, tekrar Araplar'a hükümran olacaklarını umdukları "son peygamber zuhur edince, ona karşı çıkarak Allah'ın hidâyet nimetine karşı nankörlük etmişlerdir. Bunun sonucunda Kur'an'da nüzûl dönemi Yahudilerinin kötü âkıbete, atalarıyla benzer şekilde zillet ve meskenete düşer oldukları haber verilmiştir. Nitekim nüzûl döneminde Medine'de Yahudilerin aleyhinde cereyan eden tarihi vakıalar bunu göstermiştir.

3.1.7. İlahî kelâma kayıtsızlık

Kulun Allah'la irtibatını sağlayan vasıta, ilahi kitaplardır. İlk insandan beri Yüce Yaratıcı, ilahi kitaplarla kullarına emir ve buyruklarını vaz etmiş, yerine getirilmesi konusunda insana sorumluluklar yüklemiştir. Kulluk görevinde insandan beklenen; sağlam bir teslimiyet, dürüstçe bir yaklaşım ve inancın gereği olan eylemdir.

İnsanlar olaylara ve durumlara bağlı olarak tutarsız, dengesiz davranışlar sergileyebilmektedir. İnsanoğlu çoğu zaman eylemlerinin sonuçlarını düşünmez ve kendine faydalı ve kalıcı iyilikleri terk eder. İnanç ve ahlâkî değerlerini özümsemeyip eyleme dönüştüremeyenler yüce yaratıcının koymuş olduğu kaideleri aşağı yukarı eğip bükmek suretiyle kendi çıkarlarına ve arzularına uygun hale getirmeye çalışır. Bu nedenle ilahi ya da beşeri bütün dinler, ahlâkî prensiplerin eylemsel alanına ve eylemlerdeki dürüstlük ve samimiyete önem vermişlerdir.

Kur'ân-ı Kerîm'e göre inanan insanların dini ve ahlâkî bakımdan kıymet derecelerini amelleri belirlemektedir.⁴⁴⁸ İslâm dininde dinî, ahlâkî hükümlerin ve prensiplerin tatbikinin önemi Kur'an'da "*Öyle ise emrolunduğun gibi dosdoğru ol. Beraberindeki tövbe edenler de dosdoğru olsunlar.*"⁴⁴⁹ âyetiyle açıkça ifade edilmiştir.

İnsanların, arzulara göre, bizzat kaideyi bozmak, saptırmak, aşağı ve yukarı eğip bükmeyle başlayan dolambaçlıklarına Kur'an, Yahudilerin kötü ahlâk ve tutumlarından örnekler vererek,⁴⁵⁰ muhataplarına dürüstçe yaşamayı öğütlemektedir.

Yahudiliğin kutsal metinlerinde de durum bundan çok farklı değildir. Tevrat'ta, Yahudiler tanrının emirler ve buyruklarına uymaları konusunda sık sık uyarılmaktadır.

*"Tanrınız RAB'bin buyruklarına uyun. Yollarında yürüyün, O'ndan korkun.*⁴⁵¹*"Tanrınız RAB'bi sevin. Uyarılarına, kurallarına, ilkelerine, buyruklarına her zaman uyun.*⁴⁵² *"(...) Bunlara hiçbir şey eklemeyin, hiçbir şey çıkarmayın.*⁴⁵³

Bunun yanında dürüstlük kaidesiyle yaşamının önemine değinilir. Dürüstlüğe verilen değer Tevrat'ın bir bölümünde şöyle ifade edilir: "*Rab sapkın yürekliden öğrenir, dürüst yaşayandan hoşnut kalır.*"⁴⁵⁴

Lakin Yahudiler bu buyruklara pek de dikkat etmemektedir. Tevrat'ta Yahudilerin Tanrı'nın buyruklarına uymadıkları ve ahlâkî değerlere muhalefet ettikleri şöyle haber verilmektedir:

"(...) İnsanlar arasında dürüst kimse yok... Kötülük yapmakta elleri ne becerikli! Önderler armağan istiyor, yargıçlar rüşvet alıyor. Güçlüler her

⁴⁴⁸ Çağrıcı, *İslâm Ahlâkı*, 190.

⁴⁴⁹ Hüd Süresi 11/112.

⁴⁵⁰ Draz, *Kur'an Ahlâkı*, 367.

⁴⁵¹ Yas. 8: 6.

⁴⁵² Yas. 11: 1.

⁴⁵³ Yas.12: 32.

⁴⁵⁴ Özd. 11: 20.

*istediklerini zorla yaptırıyor, düzen üstüne düzen kuruyorlar. En iyileri çalı çırpidan değersiz, en dürüstleri dikenli çitten beterdir. (...)*⁴⁵⁵

Yahudilerin ilahi kelâma kayıtsızlıkları Tevrat'ta sık sık zikredilmektedir. Örneğin zina ile birlikte her türlü cinsel sapkınlıklar yasaklanmasına rağmen Musa zamanı, öncesi ve sonrasında Yahudilerin ahlâkî zaafaları, evlilik dışı cinsel ilişkileri ve sapkınlıkları Tanah'ın birçok bölümünde bahsedilmiştir.⁴⁵⁶ Yahudilerin tarihlerindeki ahlâkî zaafaları bununla sınırlı kalmamış; cana kıyım,⁴⁵⁷ haksızlık, zulüm, hırsızlık, rüşvet, vb. toplumsal ve ahlâkî birçok konuda kendi kitaplarına muhalefet ettikleri Tanah'ta bildirilmiştir.

Bu konuda Tevrat'ta Musa'nın İsrâiloğulları'na şu şekilde hitap ettiği haber verilir:

*“(...) sizin başkaldıran, dik başlı kişiler olduğunuzu biliyorum. Bugün ben sağken, aranızdayken bile RAB'be karşı geliyorsunuz.”*⁴⁵⁸ *“Ölümden sonra büsbütün yozlaşacağınızı, size buyurduğum yoldan sapacağınızı biliyorum. Son günlerde kötülüklerle karşılaşacaksınız. Çünkü RAB'bin gözünde kötü olanı yapacak ve yaptıklarınızla O'nu öfkeli edeceksiniz.”*⁴⁵⁹

Nüzûl dönemi Yahudileri, ataları gibi kitapta kendilerine emredilen ve yapmaları tavsiye edilen dini ve ahlâk kurallara uymadıkları ve onlarla amel etmedikleri için Kur'an'da kitap yüklü eşeklere benzetilmişlerdir. Allah Teâlâ'nın *“Tevrat'la yükümlü tutulup da onunla amel etmeyenlerin durumu, ciltlerle kitap taşıyan eşeğin durumu gibidir.(...)”*⁴⁶⁰ ifadesiyle Bursevî, özellikle kınananların, Hz. Muhammed'in (s.a.v.) nübüvvetinin sıhhatine tanık olan ve Tevrat'taki âyetleri inkâr eden Yahudiler olduğunu ifade etmiştir.⁴⁶¹

⁴⁵⁵ Mik. 7: 2-4.

⁴⁵⁶ Yar. 35: 22; Say. 25: 1; Hak. 19: 1-30, 20: 1-48; I. Kr. 14: 24; Amo. 2: 6-8; Yer. 5: 7-10.

⁴⁵⁷ II. Kr. 11: 1-2, 21: 16; II. Tar. 22: 10.

⁴⁵⁸ Yas. 31: 27.

⁴⁵⁹ Yas. 31: 29.

⁴⁶⁰ el-Cuma 62/5.

⁴⁶¹ İstanbûlî, *Rûhu'l-Beyân*, 9/516.

Elmalılı, kendilerinin bilgin, Allah'a adanmış ve okur-yazar olduğunu iddia eden Yahudi âlimlerinin, yüklerle kitap sırtlanmış olmalarına rağmen, Tevrat'ın ve kendilerine gönderilen peygamberlerin, son peygamber hakkındaki haberlerine itibar etmediklerini, ahkâm ve ahlâkıyla doğruluk dairesinde amel etme cihetine gitmediklerini ifade etmiştir.⁴⁶² Tevrat'ı yüklenmelerinin gerçek mânası onu hakkıyla idrak etmemeleri, hükümleri üzerinde düşünüp onları hayatlarına tatbik etmemeleri ve ondan uzaklaşmalarıdır.⁴⁶³ Elleri Tevrat varken onunla hakkıyla amel etmeyen Yahudiler, birtakım kitaplar taşıyan eşeğe benzetilmektedir.⁴⁶⁴

Kur'an-ı Kerim'de Yahudiler Allah'ın emirlerine uymaları noktasında Allah'ın kendilerinden söz aldığı, lakin sözlerinde durmadıkları haber verilmektedir. Kur'an-ı Kerim'de nüzûl dönemi Yahudileri ataları gibi ilahî kelâma kayıtsız kaldıkları, bu yüzden atalarıyla aynı vasıfla anıldıkları anlatılmış, atalarıyla ortak olarak Bakara sûresi 83. âyetinde kendilerine şöyle hitab edilmiştir:

“Hani, biz İsrâiloğulları'ndan, “Allah'tan başkasına ibadet etmeyeceksiniz, anne babaya, yakınlara, yetimlere, yoksullara iyilik edeceksiniz, herkese güzel sözler söyleyeceksiniz, namazı kılacaksınız, zekatı vereceksiniz” diye söz almıştık. Sonra pek azınız hariç, yüz çevirerek sözünüzden döndünüz.”

Birçok âlim gibi Râzî de âyetin nüzûl döneminde geçmişte ahitlerinden dönme hususunda seleflerine benzer bir tutum sergileyen Peygamber çağdaşı Yahudilerime hitap ettiğini söylemişlerdir.⁴⁶⁵ Kendilerinden söz alınarak riâyet etmeleri istenen esaslar, aslında Allah'ın insanlara vaz ettiği dinin zamana ve mekâna göre değişmeyen inanç esasları ve ahlâkî değerlerdir. Bunlar Musa'ya (a.s.), İsa'ya (a.s.) ve Hz. Muhammed'e indirilen ilahî kitaplarda benzer şekilde emredilen temel ilkeler ve ahlâkî yükümlülüklerdir. Yahudilerin her devirde Allah'a ve peygamberlerine karşı aynı tutum sergilemeleri, bunun yanında nüzûl dönemi Yahudilerin bu âyetteki

⁴⁶² Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 8/33.

⁴⁶³ Muhammed İzzet Derveze, *Tefsiru'l Hadis* (Kahire: Daru'l İhyau'l Kutubu'l Arabiyye, 1383), 7/332.

⁴⁶⁴ Kurtubî, *el-Câmiu li ahkâmi'l-Kur'ân*, 18/95.

⁴⁶⁵ bk. bk. Râzî, *Mefâtihu'l Ğayb*, 3/590.

hitapta selefleriyle bir tutulması bağlamında kimi müfessirlerin ırk genetiğinin ahlâkî karakteri etkilediğini öne sürmelerine neden olmuştur.⁴⁶⁶

Bakara sûresi 84. ve 85. âyetlere göre de Yahudiler birbirlerinin kanını dökmeyeceklerine, birbirlerini yurtlarından çıkarmayacaklarına Allah'a söz verdikleri halde bu hükümleri çiğnemekle kitaplarına aykırı davranmışlardır.⁴⁶⁷

Kur'an'a göre nüzûl dönemi Yahudileri, kendi kitaplarında olan hükümler hoşlarına gitmediği, nefislerine ağır geldiği zaman o hükümleri uygulamamışlar, bazen de inkâra kalkışmışlardır. Mâide sûresi 41. âyetin nüzûl sebebi olarak tefsirde aktarılan bir rivâyete göre Tevrat'taki recm cezasından kurtulabilmek ve daha hafif bir ceza verir ümidiyle zina suçunu işleyen bir kadın ve bir erkekle ilgili görülen bir davada Yahudilerin Hz. Muhammed'e başvurmaları, onların bu tutumlarına örnek teşkil eder.⁴⁶⁸ Bu olayda Yahudiler kendi kitapları Tevrat'taki hükümleri göz ardı ederek hafif bir ceza vereceği umuduyla Peygambere müracaat ediyorlar. Hz. Muhammed, Tevrat'taki hükme göre recm kararını verince de buna aşırı tepki gösteriyorlar. Kur'an'a göre bu olay Yahudilerin kendi kutsal kitaplarına sadakatsiz duruşlarını gösteren açık bir işarettir.

Yahudilerin hak olduğuna inandıkları bir hükümden, bir ruhsat istemek suretiyle bâtil olduğunu bildikleri bir hükme sapmak istemelerini ve batıl taraftarı olduğuna inandıkları bir kimsenin hükmüne razı olup kendi kitaplarının hükmünden uzaklaşmalarını,⁴⁶⁹ Kur'an, Mâide sûresi 43. âyetinde şöyle haber vermektedir:

"(...)Yanlarında içinde Allah'ın hükmü bulunan Tevrat varken nasıl oluyor da seni hakem yapıyorlar, sonra bunun ardından verdiği hükümden yüz çeviriyorlar? İşte onlar (kendi kitaplarına da, sana da) inanmış değillerdir."

Kur'an'da Yahudilerin ilahi kelama samimiyetsiz bir tutum sergiledikleri bu ayetle işaret edilmektedir. Buna göre onlar inandıkları Kitab'ı arkalarına atıp, davalarını Peygamber olduğuna inanmadıkları Hz. Peygamber'e (s.a.v.) getirmekle

⁴⁶⁶ bk. İstanbûlî, *Rûhu'l-Beyân*, 1/172.

⁴⁶⁷ İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-'azîm*, 1/210.

⁴⁶⁸ bk. Suyûtî, *ed-Dürrü'l Mensûr*, 5/275.

⁴⁶⁹ Râzî, *Mefâtihu'l Ğayb*, 11/362.

ve şeriatlerine uygun hükmü kabul etmemekle kendi kitaplarına olan inançsızlıklarını ve ciddiyetsizliklerini göstermişlerdir.⁴⁷⁰

Yine bazılarının Tevrat'ın hükümlerine yüz çevirişleri Âl-i İmrân sûresi 23. âyetinde de şöyle haber verilmektedir:

“Kendilerine Kitaptan bir pay verilenleri görmüyor musun ki, aralarında hüküm vermesi için Allah'ın Kitabına çağrılıyorlar da sonra içlerinden bir kısmı yüz çevirerek dönüp gidiyor.”

Bu âyetin nüzûl sebebi olarak Suyûtî (öl. 911/1505), tefsirinde şöyle bir rivâyet aktarmaktadır:

İbn İshâk, İbn Cerîr, İbnu'l-Münzir ve İbn Ebî Hatim, İbn Abbâs'tan bildiriyor: Resûlullah (s.a.v.), Yahudilerden bir grubun Tevrat okuduğu Betü'l-Medâris denilen yere girip onları Allah yoluna davet etti. Nu'mân b. Amr ve Haris b. Zeyd: “Ey Muhammed sen hangi din üzeresin?” deyince, Resûlullah (s.a.v.): “İbrahim'in milleti ve dini üzereyim” karşılığını verdi. Onlar: “İbrahim Yahudi biriydi” dediklerinde, Resûlullah (s.a.v.) onlara: “O zaman Tevrat'a bakalım o aramızı bulur” dedi. Fakat onlar bunu kabul etmediler. Bunun üzerine Yüce Allah bu âyeti indirdi.⁴⁷¹

Bu rivayetle müfessirler, inanmak ile inancın gereğini yapmak arasında, topluma önderlik eden Yahudi önderlerinin yaşadıkları çelişkiye dikkat çekmişlerdir. Nitekim bu olayda Yahudilerin aralarında ihtilaf ettikleri bazı konularda Allah'tan geldiğine inandıklarını iddia ettikleri halde aleyhlerinde olacağı çekincesiyle Tevrat'ın hakemliğinden yüz çeviriyorlardı.

Buna benzer olarak Kur'an'da, nüzûl dönemi Yahudilerinin Allah'ın emir ve yasaklarına uymadaki kayıtsız duruşlarına putperestlere olan iyi yaklaşımları örnek gösterilmiştir. Putperestlik, Yahudilik'te büyük günahlar kapsamında ele alınmakta,⁴⁷² putperestler Yahudilerin azılı düşmanı olarak gösterilmektedir.⁴⁷³ Tevrat'ın putperestlerle ilgili “(...)Onlarla antlaşma yapma ve onlara lütuf gösterme(...)” gibi kesin hükmüne rağmen Kur'an'ın nüzûl döneminde Yahudiler,

⁴⁷⁰ Mevdûdî, *Tefhimu'l Kur'an*, 1/484.

⁴⁷¹ Suyûtî, *ed-Dürrü'l Mensûr*, 3/431.

⁴⁷² Çık. 34: 28.

⁴⁷³ Yas. 7: 2-6.

İslâm'ı yok etmek için Mekkeli müşriklerle dost olmuşlar, Müslümanlara karşı müşriklerle antlaşmalar yapmışlardır. Onların bu tutarsız durumları Kur'an'da şöyle ifade edilmiştir: *“Onlardan birçoğunun inkâr edenleri dost edindiklerini görürsün.(...)”*⁴⁷⁴

Bu konuda Râzî der ki; Müşrikleri dost edinmek hem Tevrat'ta, hem de Musa'nın şeriatında kesinlikle haramdır. Hal böyleyken Yahudiler makam ve mevki için müşrikleri dost edinin inançları aleyhine hareket etmişler ve kutsal kitaplarına karşı samimiyetsiz bir duruş sergilemişlerdir. Bu tutumları nedeniyle Yahudiler Mâide sûresi 81. âyette *“onlardan birçoğu fasık kimselerdir.”* denilerek Kur'an'da fasıklıkla nitelendirilmişlerdir.⁴⁷⁵

Kur'an'ın bu mevzuyla alakalı beyanlarına göre nüzûl dönemi Yahudileri, ataları gibi dinî inançlarına ve ahlâkî prensiplerine muhalif hareket etmişlerdir. Tevrat'ın nefislerine ağır gelen ve hoşlarına gitmeyen hükümlerini görmezlikten gelmişler ya da uygulamamışlar, bazen de onu inkâra kalkışmışlardır. Ayrıca dinî bazı yasakları ihlal etmek istediklerinde hilelere başvurmuşlardır. Tevrat'ın da bu konuyla alakalı önceki Yahudilerin benzer tutumlarına dair beyanları mevcuttur. Nitekim kendilerine Tevrat verilen, inanç ve amel boyutlarıyla Tevrat'tan sorumlu tutulan Yahudiler, konumuzun başında Tevrat'tan aktardığımız bölümlere göre bu sorumluluklarının bilinciyle hareket etmemişlerdir. Kur'an'da ve Tevrat'ta aktarılanlara göre Yahudilerin büyük bir kısmının kendilerine tevdi edilen emaneti takdir etmediklerini, özünü kavramadıklarını ve onu pratik hayatlarında uygulamadıklarını göstermektedir. Kur'an'da nüzûl dönemi Yahudileri de Allah'a karşı ahlak yapıları anlatılırken dinlerinin inanç esaslarını tam olarak benimsemeyen, kendilerine gönderilen ilahi kelama karşı samimiyetsiz ve lakayt bir duruş sergileyen bir karakterde tasvir edilmektedir.

⁴⁷⁴ el-Mâide 5/80.

⁴⁷⁵ Râzî, *Mefâtihu'l Ğayb*, 12/413.

3.1.8. İnatçılık

Sözlükte, muhalefette ısrar etmek,⁴⁷⁶ uzaklaşmak, topluluktan ayrı durmak, yoldan çıkmak, haktan sapmak gibi mânalara gelen *inâd* (عناد), bir ahlâk kavramı olarak ele alındığında kişinin doğru bildiği bir görüş, inanç ve davranışı reddetmesi, ona muhalefette ısrar etmesi, şeklinde açıklanmaktadır.⁴⁷⁷

Kur'ân-ı Kerîm'de inatçılık, '*anîd* (*inatçı*) (عنيد) sözcüğü olarak dört farklı âyette geçmektedir.⁴⁷⁸ Bu âyetlerde geçen inatçı ifadesini âyetlerin genel mânaları bağlamında müfessirlerimiz, "gerçeği bildiği halde ona boyun eğmeyen, başkaldıran kişi" şeklinde açıklamışlardır.⁴⁷⁹

İnat sözcüğünün ıstilahî mânasını verirken Kurtubî; İbrâhîm sûresi 15. âyetin tefsirinde de âyette geçen *inâd eden* (*anîd*) ifadesinin hakka karşı inatla direnen ve ondan uzaklaşan kimse demek olduğunu ifade etmiştir.⁴⁸⁰

Kur'an'da Yahudilerle ilgili direkt olarak inatçı tabiri geçmemektedir. Ancak Yahudileri konu alan bazı âyetlerde onların inatçı karakterini yansıtıcı tutum ve davranışları anlatılmış ve bundan inatçı oldukları mânası uyandırılmak istenmiştir. Müfessirlerimiz de bu âyetleri tefsir ederken anlatılan tutumları inatçılık bağlamında değerlendirmişlerdir.⁴⁸¹

Yahudiliğin temel kaynağı olan Tevrat'ta da Yahudi kavminin inatçı bir kavim olduğu birçok pasajda dile getirilmiştir. Hem Tanrı'nın sözüyle hem de peygamberlerinin diliyle onların inatçı karakterlerine işaret edilmiştir:

"RAB Musa'ya, "Bu halkın ne inatçı olduğunu biliyorum" dedi.⁴⁸²

⁴⁷⁶ Sami. " İnâd ", 954.

⁴⁷⁷ Mustafa Çağrı, "İnat", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2000), 22/264-265.

⁴⁷⁸ Kâf 50/24, el-Müddessir 74/16, Hud 11/59, İbrâhîm 14/15.

⁴⁷⁹ Çağrı, "İnat", 22/265.

⁴⁸⁰ Kurtubî, *el-Câmiu li ahkâmi'l-Kur'ân*, 9/350.

⁴⁸¹ bk. Râzî, *Mefâtihu'l Ğayb*, 43/597-598, 4/27,9/450; ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/448.

⁴⁸² Çık. 32: 9.

*“(...)Bu yolda atalarından beter oldular. Yaptıkları kötülüklerden ve inatçılıktan vazgeçemediler.”*⁴⁸³ *“Ama dinlemediler, Tanrıları RAB’be güvenmeyen ataları gibi inat ettiler.”*⁴⁸⁴ *“Bütün İsrail halkı dikbaşı ve inatçıdır.”*⁴⁸⁵

Tevrat’ın yukarıda verdiğimiz ibarelerinden anlaşıldığına göre Yahudiler inatçı bir ahlâka sahip olmuşlardır. Kur’an’da haber verildiğine göre nüzûl döneminde de Yahudilerin, hakkı bilmelerine karşın, inatlarından dolayı hakka sırt çevirmişler ve inkârlarında diretmişlerdir. Kur’an’a göre onların inkârcılıkları ve hakka karşı çıkmaları, ırkçı ve inatçı bir zihniyete sahip olmalarından kaynaklanmaktadır.

Kur’an’ın nüzûl döneminde Yahudilerin inkârlarında inat ettiklerini Hz. Muhammed’in (s.a.v.) peygamberliğini kabul etmemek için bazı bahaneler öne sürdükleri Âl-i İmrân sûresi 183. âyetinde şöyle anlatılır:

“Onlar, “Allah bize, ateşin yiyeceği bir kurban getirmediği hiçbir peygambere inanmamamızı emretti” dediler. De ki: “Benden önce size nice peygamberler açık belgeleri ve sizin dediğiniz şeyi getirdi. Eğer doğru söyleyenler iseniz, niçin onları öldürdünüz?”

Rivâyete göre Yahudilerin ileri gelenleri olan Kâ’b b. Eşref, Hayy b. Eşref ve Finhas b. Azûra, Hz. Muhammed’den peygamberliğine delil olarak bir mucize istiyorlardı. Bunun kendilerine Tevrat’ta emredildiğini iddia ediyorlardı.⁴⁸⁶ Bu âyete göre de Yahudiler inanmalarına koşul olarak önceki peygamberlerin risâletine alamet olarak gösterdikleri ateşin sunulan kurbanı yemesi mucizesini Hz. Muhammed’den bekliyorlardı.

Zemahşerî ve Râzî bu âyette Allah’u Teâlâ’nın, bu delillerle onların bu mucizeyi, hakka ulaşmak maksadıyla değil, aksine işi yokuşa sürmek ve haksız yere direklemek için istediklerini beyân buyurduğunu, ayetin ataları olan Yahudilerin de, işi

⁴⁸³ Hak. 2: 19.

⁴⁸⁴ 2.kr. 17: 14.

⁴⁸⁵ Hez. 3: 7.

⁴⁸⁶ İstanbûlî, *Rûhu’l-Beyân*, 2/136.

sarpa sardırmak ve haksızlıkta diretmek için, kendi peygamberlerinden bu mucizeyi istediklerine delâlet ettiğini ifade etmişlerdir.⁴⁸⁷

Kur'an'a göre Yahudilerin karakterleri her zaman aynıdır. Onların küfürde inatları, peygamberlerine karşı tavırları birdir. İstekleri ve beklentileri de aynıdır. Katılık ve inatta, Kur'an'ın nüzûl dönemindeki Yahudilerin ve onlardan öncekilerin kalplerinin aynı olduğunun ifade edildiği Bakara sûresi 118. âyetinde şöyledir:

“Bilmeyenler, “Allah bizimle konuşsa, ya da bize bir mucize gelse ya!” derler. Bunlardan öncekiler de tıpkı böyle, bunların dedikleri gibi demişti. Onların kalpleri (anlayışları) birbirine benziyor. Biz âyetleri, kesin olarak inanacak bir toplum için açıkladık.”

Müfessirlere göre Yahudilerin inkârlarının sebebi Hz. Muhammed'in peygamberliğiyle ilgili kanıtların yokluğundan olmayıp gerçekte İslâmiyet'e karşı ön yargılılarından ve inatlarından kaynaklanmaktadır. Râzî; tek bir delilin dahi bulunmasının, mükellef olanı amacına ulaştırabileceğini, hakkı bulmak amacıyla olan birine bu tek delilin yeterli olduğunu, bununla yetinilmeyip fazlasının istenmesi durumunda ise böyle bir talebin kişinin inâdına ve direticiliğine işaret ettiğini belirtir.⁴⁸⁸ Râzî aslında delil istemenin de bir âdâbının olduğunu, bununla kişinin niyetinin anlaşıldığını söylemek istemektedir. Kur'an'a göre Yahudiler aslında Peygamber efendimize inanmalarını gerektirecek birçok delil biliyorlardı. Onlar bütün hakikatlere gözleriyle şahit oldukları halde inkârda diretiyorlardı.⁴⁸⁹ Kur'an'da, inadın kendilerinde bir karakter halini aldığına işaret etmek amacıyla nüzûl dönemindekilerin inadın aynısını vaktiyle seleflerinin de peygamberleri Hz. Musa'ya karşı sergilediklerini Bakara Sûresi 55. âyetinde şöyle bildirilmiştir:

“Hani siz, “Ey Mûsâ! Biz Allah'ı açıktan açığa görmedikçe sana asla inanmayız” demiştiniz. Bunun üzerine siz bakıp dururken sizi yıldırım çarpmıştı.”

⁴⁸⁷ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/448; Râzî, *Mefâtihu'l Ğayb*, 9/450.

⁴⁸⁸ Râzî, *Mefâtihu'l Ğayb*, 4/27.

⁴⁸⁹ el-Bakara 2/89-91.

Taberî, Allah’u Teâlâ’nın bu âyetle Resûlullah’ın hicret ettiği Medine’nin çevresinde bulunan ve Resûlullah’ın hak Peygamber olduğuna inanmayan Yahudileri kınadığını ve onların, Resûlullah’a yaptıklarının, atalarının Hz. Musa’ya yaptıklarıyla aynı olduğunu kendilerine bildirdiğini ifade etmiştir.⁴⁹⁰ Yüce Allah inatta aşırıya gitmeleri, sürekli işi yokuşa sürmeleri ve olması mümkün olmayan şeyi peygamberlerinden istemelerinden dolayı “*Sizi yıldırım çarpmıştı*”⁴⁹¹ diyerek bir uyarı mahiyetinde nüzûl dönemi Yahudilerine atalarının düştüğü durumu bildirmektedir. Yüce Allah bu âyette atalarının inatçı tavırlarını kendilerine örnek verirken bu karakterlerinin atalarında da aynı şekilde bulunduğunu ifade etmektedir.

Kur’an’da “Bakara” kıssasıyla da Yahudilerin inatçı tutumlarına dikkat çekilmiştir.⁴⁹² “Bakara” hadisesinde de onca açıklamaya rağmen işi sürekli yokuşa sürmek suretiyle kendilerine emredileni neredeyse yapmayacakları derecede inatçılık etmeye devam etmişlerdir. Kur’an’da nüzûl dönemi Yahudilerinin de, Hz. Muhammed’in çağrısına karşı ona gaybî sorular sordukları, O’na tabi olamamak için zaman kazanmaya, işi yokuşa sürmeye çalıştıkları belirtilmektedir. Örneğin ruhun ne olduğunu, kıyamet saatini, melek ve ahiret hayatı ile ilgili inkârcı ve kibirli bir anlayışla sürekli sorular soruyorlardı,⁴⁹³ tatmin edici cevaplar karşısında inanmamakta diretiyorlardı.

Medine Yahudilerinin, Hz. Muhammed’in ısrarlı daveti, uyarıları ve beyanları karşısında inatçı bir tutum sergiledikleri Bakara sûresi 88. âyetinde şöyle anlatılır:

“Kalplerimiz muhafazalıdır” dediler. Öyle değil. İnkârları sebebiyle Allah onları lânetlemiştir. Bu yüzden pek az iman ederler.”

Râzî’ye göre Yahudiler, “*Kalplerimiz muhafazalıdır*” demekle imanlarında sabit inançlı olduklarını, dolayısıyla söylenen hiçbir şeyden etkilenmeyeceklerini ima ediyorlardı. Râzî, Hz. Peygamber’in (s.a.v.) peygamberliğinin doğru olduğunu bildikleri halde bunu inkâr eden Yahudilerin inkârlarının küfr-ü inâdî olduğunu ifade

⁴⁹⁰ Taberî, *Câmiu’l-Beyân an te’vîli’l âyi’l-Kur’ân*, 2/82.

⁴⁹¹ Beyzâvî, *Envârü’t-tenzil ve esrârü’t-te’vîl*, 1/81.

⁴⁹² el-Bakara 2/67-71.

⁴⁹³ el-İsra 17/85; el-A’raf 7/187.

etmiştir.⁴⁹⁴ Nitekim Kur'an'da onlar için; “Kendilerine kitap verdiklerimiz onu (Peygamberi) kendi öz oğullarını tanıdıkları gibi tanırırlar.”⁴⁹⁵ denilmiştir.

Netice olarak; nüzûl dönemi Yahudilerinin ahlâk tasavvurları Kur'an'da atalarıyla bağlantılı olarak ele alınmış, inatçı tutumları Yahudilerin genel bir karakteri şeklinde tasvir edilmiştir. Kur'an'da onların inatçı tutumları anlatılırken yer yer atalarının benzer inatçı tutumlarından da örnekler verilmiş, tekrar aynı hatalara düşmemeleri konusunda uyarılarak tarihlerinden ders çıkarmaları amaçlanmıştır. Lâkin nüzûl dönemi Yahudilerinin bu uyarıları dikkate almadıklarına dikkat çekilmiştir.

3.2. Nüzûl Dönemindeki Yahudilerin İnsanlara Karşı Ahlâk Tasavvurları

Ahlâk önce fertte gerçekleşir, sonra toplumsal bir boyut kazanarak insanı diğer insanlarla olan ilişkilerinde iyi ya da kötü anlamda yönlendirir. Kur'an'da iyi ve kötü tutum ve davranışlar beyan edilirken, bunları sergileyen bireyler ve topluluklardan da ibret amacıyla haber verilir. Bu mânada Yahudiler Kur'an'da en çok zikredilen, tutumları ve ahlâkî hasletleri en çok yansıtılan toplumlardan biridir.

Nüzûl dönemi Yahudilerinin ahlâkî hasletlerinden Kur'an'da, doğrudan ya da remiz yoluyla haber verilmiştir. İnsanlara karşı ahlâk anlayışları kapsamında ele alınan bu hasletler bir yönüyle Allah'a karşı olan ahlâki yapılarını yansıtırsa da etki alanı açısından daha çok insanlarla ilişkilidir. Bu kapsamda Kur'an'ın tasvir ettiği Nüzûl dönemi Yahudilerinin ahlâkî hasletlerini şöyle sıralayabiliriz:

3.2.1. Ucb ve kibir

Sözlükte “şaşmak, hayret etmek, yadırgamak” manasındaki *acb*(عجب) kökünden isim olan *ucb*(عُجْب),⁴⁹⁶ bir kimsenin layık olmadığı bir mertebenin üstünde kendini vehmetmesi,⁴⁹⁷ “kişinin kendini beğenmesi”⁴⁹⁸ olarak tarif edilmektedir.

⁴⁹⁴ Râzî, *Mefâtihu'l Ğayb*, 3/597-598.

⁴⁹⁵ el-En'âm 5/20.

⁴⁹⁶ Mustafa Çağrıncı, “Ucb”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2012), 42/36.

⁴⁹⁷ Ali b. Muhammed ec-Cürcânî, *et-Ta'rifât* (Kahire: Dârul-Fadîle, 1329), “Ucb”, 123.

Ucb, kişinin kendinde dinî veya dünyevî bir üstünlük olduğunu düşünmesi sonucunda ortaya çıkar.⁴⁹⁹

Kur'an'da ucb, ahlakî bir kavram olarak Tevbe sûresi 25. ayette geçmektedir. Bu ayette Müslümanlar Huneyn savaşında çoklukları konusunda kendilerini beğenip ucba kapılmaları nedeniyle yerilmişlerdir. Yahudilerin ahlakının anlatıldığı âyetlerde ise ucb sözcüğü zikredilmediği halde başka ifade şekilleriyle kendilerini beğenme ve böbürlenme hasletlerine işaret edilmiştir.

Kur'an'da ucb'a yakın mâna taşıyan kavramlardan biri de *Kibr* (كبر) kelimesidir. Sözlükte “büyüklük, azamet, ihtişam”⁵⁰⁰ anlamına gelen kibir (kibr), tevazuun karşıtı olarak insanın kendini beğenmesi ve başkasını küçük görmesi demektir.⁵⁰¹

Kur'an'da birçok âyette bazı özel durumlarını bir meziyet ve üstünlük sayıp bundan dolayı böbürlenmiş insanlara işaret edilmekte ve onların bu tutumları eleştirilmektedir.⁵⁰² Örneğin Kur'ân-ı Kerîm'de hak etmediği bir mertebeyi kendinde vehmeden kişiler şöyle ifade edilir:

“Kendilerini temize çıkaranları görmedin mi? Hayır! Allah dilediğini temize çıkarır ve kendilerine kıl kadar zulmedilmez.”⁵⁰³

Zemahşerî bu âyette geçen “kendilerini temize çıkaranlar” ifadesinden “Biz Allah'ın oğulları ve sevgili kullarıyız.”⁵⁰⁴, “Yahudi ve Hıristiyanlardan başkası Cennet'e girmeyecek”⁵⁰⁵ diyen Yahudiler ve Hıristiyanların murad edildiğini söyler ve bu görüşünü ilgili âyetin nüzül sebebi olarak verdiği şu rivâyetle destekler: “Anlatıldığına göre Yahudilerden bir grup çocuklarıyla Hz. Muhammed'e (s.a.v.)

⁴⁹⁸ İsfahânî, "A-c-b", 674.

⁴⁹⁹ Ebu Hâmid Muhammed el-Gazzâlî, *İhyâü Ulûmi'd-Dîn* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts.), 3/370.

⁵⁰⁰ Serdar Mutçalı, *el-Mu'cem el-'Arabîyyi'l-hadîs - Arapça -Türkçe Sözlük* (İstanbul: Dağarcık Yayınları, 1995), “Kibr”, 747.

⁵⁰¹ İsfahânî, "K-b-r", 888.

⁵⁰² Çağrı, “Ucb”, 42/36.

⁵⁰³ en-Nisâ/4:49.

⁵⁰⁴ el-Mâide 5/18.

⁵⁰⁵ el-Bakara 2/111.

gelip, çocuklarının bir günahı olup olmadığını sormuşlar. Hz. Muhammed'in "Hayır" demesi üzerine "Vallahi! Biz de onlar gibiyiz, gündüz işlediğimiz günah geceleyin silinir, geceleyin işlediğimiz günah da gündüz silinir" demişler."⁵⁰⁶ Burada zikredilen Yahudiler, haksız ve delilsiz bir şekilde kendilerini temize çıkararak, günahsız ve kusursuz olduklarını iddia etmişlerdir.⁵⁰⁷ Kur'an'da ise bir insanın kendisini sözle temize çıkarması, kendini övmesi men edilmiş ve böyle bir tutum ahlâkî yönden hoş görülmemiştir.⁵⁰⁸

Tevrat'ın "Siz Tanrınız RAB için kutsal bir halksınız."⁵⁰⁹ hükmünün öngördüğü seçilmişlik anlayışıyla kibir ve gurur Yahudi tabiatının ayrılmaz bir parçası haline gelmiş, ahlâki tutumları seçilmişlik anlayışından fazlasıyla etkilenmiştir. Kur'an'ın nüzûl dönemine baktığımızda daha önce zikrettiğimiz gibi Hz. Peygamber'in çağdaşı Yahudilerde de güçlü bir "seçilmiş millet" inancı vardı. Onların Bakara sûresi 80. âyetindeki; "*Bir de dediler ki: "Bize ateş, sayılı birkaç günden başka asla dokunmayacaktır."*⁵¹⁰ ayrıca "*Cennete Yahudi veya Hıristiyan olandan başkası girmeyecektir*"⁵¹¹ "*Biz Allah'ın oğulları ve sevdikleriyiz*"⁵¹² şeklindeki iddialarına, Kur'an'da yer yer haber verilmiştir.

Kur'an'ın bu ifadelerinden anlaşıldığına göre Yahudiler, diğer insanlardan farklı olarak Allah katında kendilerinin kıymetli olduklarına inanıp bununla övünmüşlerdir. Ayrıca kendilerini temize çıkararak, günahsız ve kusursuz olduklarını iddia etmişlerdir.⁵¹³ Kur'an'da ise bir insanın kendisini sözle temize çıkarması, kendini övmesi men edilmiş ve böyle bir tutum ahlâkî yönden hoş görülmemiştir.⁵¹⁴

⁵⁰⁶ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/520.

⁵⁰⁷ Taberî, *Câmiu'l-Beyân an te'vili'l âyi'l-Kur'ân*, 2/508.

⁵⁰⁸ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 2/80.

⁵⁰⁹ Yas. 7: 6.

⁵¹⁰ Tefsirlerde bu âyetin nüzûl sebebi olarak geçen bir rivâyete göre yahudilerin bir gün toplanıp Resûlullah'ın (s.a.v.) huzurunda ateşin kendilerine sadece kırk gün dokunacağını ve kendilerinden sonra yerlerine başka insanların cehenneme atılacağını iddia etmişlerdir. (Suyutî, 1/359)

⁵¹¹ el-Bakara 2/111.

⁵¹² el-Mâide 5/18.

⁵¹³ Taberî, *Câmiu'l-Beyân an te'vili'l âyi'l-Kur'ân*, 8/452.

⁵¹⁴ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 2/80.

Mâtürîdî, nüzûl dönemi Yahudilerinin bu yaklaşımlarını anlatırken onların sonsuza kadar azaba maruz bırakılmayacaklarını, sadece babanın oğluna yahut sevenin sevdiğine uyguladığı disiplin gibi muamele göreceklerini, bunun gibi tanrının oğullarını veya sevdiklerini kısa bir süre cezalandırdıktan sonra, kendilerinden razı olup cennete koyacaklarını iddia ettiklerini ifade etmiştir.⁵¹⁵

Maide sûresi 18. ayetin devamında Yahudilerin bu iddialarına cevap olarak onların dünya ve ahirette kazanılan değer konusunda diğer insanlardan farklı bir özelliklerinin olmadığı vurgulanmış, dolayısıyla ucba kapılmanın veya diğer insanlara üstünlük taslamanın ahlaki bir değer ifade etmediği dile getirilmiştir.

Âl-i İmran sûresi 75. ayetinde “*Ümmilere karşı (yaptıklarımızdan) bize vebal yoktur*” ifadesiyle bildirildiğine göre onlar ilim alanında Medine ve çevresinde kendilerini üstün görerek ümmi saydıkları diğer insanları hafife almışlardır.

Kur’an’a göre Yahudiler, kendilerini ilim sahibi insanlar olarak görüyor ve ilmin ve hidâyetin sadece kendilerinde olduğunu iddia ediyor, bu yüzden de Hz. Muhammed (s.a.v.) aracılığıyla gelen Kur’an’dan yüz çeviriyorlardı. Bakara sûresi 91. âyette “*Kendilerine, “Allah’ın indirdiğine iman edin” denilince, “Biz sadece bize indirilene inanırız” derler ve ondan başkasını inkâr ederler.*”

Mevdudî’ye göre Yahudilerin dindeki bu taassuplarının sebebi gurur ve kibirdir. Hz. Muhammed (s.a.v.) aracılığıyla gelen hidâyete sırt çevirmelerine neden olan şey ırksal bir kibirle ilim ve hidayeti Yahudi milletinden olmayan birine yakıştırmamaları ve ona tabi olmayı gururlarına yedirmemeleridir.⁵¹⁶

Zemahşerî, kıblenin değişmesi mevzusunda Yahudilerin sergilemiş oldukları karşıt tutumun da⁵¹⁷ sırf bir mükâbere ve inattan kaynaklandığını ifade etmektedir.⁵¹⁸

Gazzâlî, kibrin birçok çeşidinin olduğunu, bunların ilim öğrenmeye mani, hakkı kabul ve inkiyada engel olan çeşidinin en kötüsü olduğunu

⁵¹⁵ Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed el-Mâtürîdî, *Te’vilâtü Ehli’s-sünne*, ed. Mecîdî Baslum (Beyrut: Daru’l-Kütubu’l-İlmiyye, 2005), 1/501.

⁵¹⁶ Mevdûdî, *Tefhimu’l Kur’an*, 1/95.

⁵¹⁷ el-Bakara 2/145.

⁵¹⁸ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/203.

söylemiştir.⁵¹⁹ Nüzûl dönemindeki Yahudilerin Kur'an'da bahsedilen kibirlenme şekilleri genel olarak soylarıyla ve ilimleriyle olduğu görülür. Buna göre Yahudiler özel meziyetleri atfettikleri İsrâiloğulları soyundan dolayı kendilerini üstün, ilim konusunda da otorite kabul edip kibirlenmişlerdir. Bu dünyada ve ahiret yurdunda Allah katında kendilerinin imtiyazlı olduğunu iddia etmişlerdir. Kur'an'da Yahudilerde ucba, kibire ve şımarıklığa neden olan bu hasletlerin Allah katında bir değer ifade etmediğine vurgu yapılarak bu tutumda olan Yahudiler bu konuda kınanmışlardır.

3.2.2. Irkçılık ve etnik ayrımcılık

Irk (عرق) kelimesi Arapçada “kök, bitkinin gövdesi, yaprağın sapı, damar, asıl, irsî özellik, nesep, menşe, ata” gibi anlamlara gelir.⁵²⁰ *Irkçılık* da farklı bir ırk veya etnik kökene sahip oldukları için diğer insanlara yönelik önyargı, ayrımcılık veya düşmanlıktır.⁵²¹ Ayrımcılık, “Bir kişiye ya da sosyal gruba, dini inancı, siyasi görüşü, etnik kökeni, cinsiyeti, yaşı, medeni hali veya bedensel engeli gibi belli özelliklerinden dolayı önyargılı/olumsuz davranılmasıdır.”⁵²² *Etnik ayrımcılık* ise kişilerin ya da toplulukların belirli bir ırka ya da ulusal gruba bağlı olmalarından dolayı adalet ve eşitliğe aykırı olarak farklı muameleye tabi tutulmalarıdır.

Kur'an'da adalet, hakkaniyet esasına dayanır. Hak, Kur'an'da objektif bir kavram ve sabit bir kanun ilkesi olarak karşımıza çıkar. Kur'an'ın adalet vurgusuna göre hak, tarafların mahiyetlerinden bağımsızdır. Dolayısıyla uygulayıcının şahsi kanaat ve tutumundan etkilenmez, muhatabın durumuna göre de sonucu değişmez.⁵²³ Bu prensip Kur'an'da Mâide sûresi 8. âyetinde şöyle belirtilmektedir:

⁵¹⁹ İmâm-ı Gazâlî, *İslâm Ahlâkı*, 197.

⁵²⁰ Recep Şentürk - Kadir Canatan, “Irkçılık”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1999), 19/124.

⁵²¹ Navid Ghani, “Ethnicity, and Society”, *Encyclopedia of Race*, ed. Richard T. Schaefer, 2008, 1111-1115.

⁵²² İbrahim Kuzu vd., *Sosyal Politika Kavramlar Sözlüğü* (Ankara: Kalkınma Bakanlığı, 2012), “Ayrımcılık”, 2.

⁵²³ Mustafa Çağrı, “Adalet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1988), 1/341.

“Ey iman edenler! Allah için hakkı titizlikle ayakta tutan, adalet ile şahitlik eden kimseler olun. Bir topluma olan kininiz sizi adaletsizliğe itmesin. Adil olun(...)”

İslâm'ın bu eşsiz adaletini Seyyid Kutub şöyle tarif etmiştir: “Yeryüzündeki hiçbir inanç veya sistem, taraftarlarına, kin besledikleri düşmanlarına karşı, “katıksız adalet” ile davranmaya sorumlu tutmamıştır... İslâm tüm insanları, adalet gölgesi altında yaşatmayı üstlenmiş ve taraftarlarına kin ve düşmanlık duydukları insanlara karşı bile bu adaleti, Allah için uygulamayı bu dinle farz kılmıştır.”⁵²⁴

Yahudilik ise ırk ayırımı bakımından en dikkat çekici din olarak karşımıza çıkar. Çünkü Yahudi teolojisine göre İsrâiloğulları seçilmiş ırkı temsil eder.⁵²⁵ Yahudilikteki bu genel anlayışa rağmen Tevrat'ta yine de adalet ve hakkaniyet vurgusu yapılmış, adaletin mahiyeti ve ölçüleri belirlenmiştir.

Tevrat'ta; “Yerli yabancı herkes için tek bir yasanız olacak. Tanrınız Rab benim.”⁵²⁶ “Bir adamla İsraili kardeşi ya da bir yabancı arasındaki davalarda adaletle karar verin. Yargılarken kimseyi kayırmayın; küçüğe de, büyüğe de aynı gözle bakın. Hiç kimseden korkmayın.”⁵²⁷ şeklinde geçen ifadeler, aynı toplumda yaşayan herkes için aynı hukûkî kuralların geçerli olduğu belirtilmektedir.⁵²⁸ Buna rağmen Tevrat'tın, sosyal ve hukuksal alanda Yahudi olanlarla, olmayanlar arasında ayırımın var olduğuna anlaşılmaya müsait bölümleri de mevcuttur. Faiz konusunda Yahudi-yabancı ayırımı yapılması, Yahudi olmayanlara karşı adil olmayan savaş kurallarının uygulanması ve Yahudileri yabancıya karşı kayıran ticaret anlayışı gibi Tevrat'ın birçok hükmünün onun yukarıda saydığımız olumlu ahlâkî ilkelerine aykırı olduğu düşünülmektedir.

Yahudilerin diğer milletlere yaklaşımını belirleyen ve Yahudi-yabancı(gentile) ayırımını kaçınılmaz kılan temel unsur seçilmişlik anlayışıdır. Nitekim Tevrat'ta en çok vurgulanan konulardan birisi İsrail halkının Tanrı'nın has milleti olarak seçilmiş

⁵²⁴ Kutup, *Fizilâl-il Kur'an*, 3/204.

⁵²⁵ Şentürk - Canatan, “İrkçılık”, 19/124.

⁵²⁶ Lev. 24: 22.

⁵²⁷ Yas. 1: 16-17.

⁵²⁸ Kiraz, *Kur'an'da Ahlâk İlkeleri*, 254-255.

olması ve onların diğer milletlerden üstün kılınmasıdır.⁵²⁹ Bu yüzden Yahudilerin çoğunluğu kendilerini “imtiyazlı millet” olarak tarif etmişlerdir.⁵³⁰ Bu anlayış, ayırım ve farklılık vurgusunu da beraberinde getirmiştir. Buna göre İsrâiloğulları, Tanrı’yla özel ilişkisi olan, bu yüzden seçilmiş, diğer milletlerden farklı, üstün bir millet olarak kendini göstermektedir.

Seçilmiş millet anlayışı nüzûl dönemi Yahudilerinde de güçlü bir şekilde göze çarpmaktadır.⁵³¹ Bu anlayış onları İsmailoğulları soyundan gelen Hz. Muhammed’e tabi olmayı reddetmelerine neden olmuştur. Onlar peygamberliğin kendi ırklarından olacağını düşünüyorlardı. Peygamberlik İsmailoğulları’ndan birine gelince bunu hazmedemediler, çünkü İbrahim’in oğlu İsmail baştan beri istenilmeyen, Yahudi ırkından dışlanan bir kişilikti. Yahudiler bu dönemde de Hz. İsmail’in soyuna adâvet duygularıyla hareket ediyorlardı.

Kur’an’da ifade edildiğine göre bu dönemde Yahudiler kendilerini üstün görüp diğer insanları hafife almaları nedeniyle muamelatta kendilerinden olmayanları haksızlığa uğrattıyorlardı. Onların hak ve hukuku gözetme hususunda diğer milletlere karşı bir sorumluluk hissi taşımadıkları Âl-i İmrân sûresi 75. âyette kendi ifadeleriyle şöyle haber verilmiştir:

“Kitap Ehli’nden öylesi vardır ki, ona yüklerle mal emanet etsen, onu sana (eksiksiz) iade eder. Fakat onlardan öylesi de vardır ki, ona bir dinar emanet etsen, tepesine dikilip durmadıkça onu sana iade etmez. Bu da onların, “Ümmîlere karşı (yaptıklarımızdan) bize vebal yoktur” demelerinden dolayıdır. Onlar, bile bile Allah’a karşı yalan söylerler.”

Muhammed Esed, Yahudilerin, bu âyette geçen *“Ümmîlere karşı (yaptıklarımızdan) bize vebal yoktur”* iddialarıyla ilgili olarak; kendi kitaplarında temeli olmadığını çok iyi bildikleri halde, haksızca, Yahudi olmayanları “kitap ile

⁵²⁹ I.Sa. 14:13; Mez. 47:9; Çık. 19:5; Yas. 7:6, 14:2, 26:18.

⁵³⁰ Ayşegül Kip, “Grup Aidiyetinin Tipik Özdeşimleri Bağlamında Bakara Suresinde ‘Yahudi Grup Dayanışması’”, *Journal of Analytic Divinity* 2/1 (2018), 102.

⁵³¹ Nuh Arslantaş, “Hz. Peygamber’in Çağdaşı Yahudilerin İnanç-İbadet ve Dini Hayatları ile İlgili Bazı Tespitler”, *M.Ü. İlahiyat Fak. Dergisi* 34 (2008), 65.

ilgisi olmayan halk” şeklinde küçümsediklerini ve bu insanlara karşı her türlü ahlâkî sorumluluktan muaf tutulduklarını iddia ettiklerini ifade etmiştir.⁵³²

İbn Cerîr’in Suddî’den bildirdiğine göre Yahudiye: “Ne oluyor ki emanetini ödemiyorsun?” denildiğinde: “Arapların mallarını almamızda bizim için bir sakınca yoktur. Allah bize bunu helal kılmıştır” derdi.⁵³³

Mevdûdî, Âl-i İmrân sûresi 75. âyeti yorumlarken Yahudilerin bütün dinî sistemlerinin, ayrımcılıkla yoğrulmuş olduğunu ifade eder ve o dönemin Yahudilerinin ahlâk tasavvurunu şöyle betimler: “Onlarda adalet, sadece Yahudi olana uygulanabilirdi. Yahudi olmayan birinin hakkını gasp etmenin bir mahsuru yoktu. Ahlâkî tasavvurları hakkaniyete sığmayan bir davranışı Yahudi olan birine yasaklarken, yabancı olan birine karşı buna müsaade ediyordu.”⁵³⁴ Seyyid Kutub da bu tutumun özellikle Yahudilerin bir karakteri olduğunu düşünür.⁵³⁵

İslam Tarihi kaynaklarında yukardaki ayette ifade edilen yaklaşımlarını teyid eden bilgiler mevcuttur. Müslümanların Benî Kurayza’yı kuşatması esnasında kendisi bir Yahudi olan Amr b. Süda cizye vererek Müslümanların hâkimiyetini kabul etmeleri konusunda kavmine çağrıda bulunmuş, lakin Benî Kurayza Yahudileri bu teklifi reddetmiş, Araplara vergi verip onların hâkimiyetini kabul etmenin kendileri için aşağılık bir durum olacağını, ölmeyi Araplara vergi vermeye tercih edeceklerini söylemişlerdir.⁵³⁶ Bu olay ırkçı tutumlarına ve diğer insanları küçümseyici yaklaşımlarına çarpıcı bir örnek olarak gösterilmektedir.

3.2.3. Hased

Hased (حسد) kelimesi, çekememek, kıskanmak başkasının sahip olduğu maddî veya mânevî nimetlerden huzursuz olmak ve elem duymak, o nimetlerin kendisine intikal etmesi veya o kişinin sahip olduğu imkânlardan mahrum kalmasını

⁵³² Esed, *Kur’an Mesajı: Meal-Tefsir*, 160.

⁵³³ Suyûtî, *ed-Dürrü’l Mensûr*, 3/550.

⁵³⁴ Mevdûdî, *Tefhimu’l Kur’an*, 1/271.

⁵³⁵ Kutup, *Fizilâl-il Kur’an*, 2/113.

⁵³⁶ el-Vâkîdî, *el-Meğâzî*, 2/502.

arzulamaktır.⁵³⁷ Hased eden kişi bazen de, nimetin haset ettiği kişinin elinden alınması için çaba sarf eder.⁵³⁸

Kınalızâde: “Hasetçinin hasedi Hak Teâlâ’nın işini red, ezeldeki taksim sonucu kula ihsan ettiği kismete itirazdır, müdahale etmektir.” diyerek hasedin hem Allah’a hem de insanların hukukuna bakan yüzüne dikkat çekmiştir⁵³⁹.

Gazzâlî, hasedin sebeplerini, düşmanlık ve kin gütme, üstünlük duygusu, kibir, böbürlenme, ulaşılmak istenen şeylerden mahrum kalma korkusu, makam ve mevki tutkusu, nefsin kötülük ve çirkinliği şeklinde sıralar.⁵⁴⁰

Kur’an ahlâkında Felak sûresinde geçtiği ifadeden de anlaşıldığı gibi en büyük şerlerden birisi hasettir. Nitekim İslâm ahlâkında *hased* birçok fenalıkların anası sayılmış, bir kimsenin kötülüğünü arzulamak hoş görülmemiş, hased ve kıskançlık da şiddetle yasaklamıştır.⁵⁴¹

Yahudilerin kutsal kitapları Tevrat’ta kıskançlık ahlâkî açıdan olumsuz mânada ele alınmamıştır. Bilakis bu haslet, Tevrat’ta Tanrı’nın bir vasfı olarak karşımıza çıkmaktadır. Tevrat’ta Tanrı’nın kıskanç olduğu belirtilir. Tanrı özellikle kendisinden başka tanrılara tapınılma hususunda aşırı kıskançlık duyar ve öç alma derecesinde hiddetlenir. Tevrat’ın bazı bölümlerinde bu konuda şu ifadeler yer alır:

“Başka ilahlara tapmayacaksınız. Çünkü ben kıskanç bir RAB, kıskanç bir Tanrı’yım.”⁵⁴² “RAB kıskanç, öç alıcı bir Tanrı’dır.”⁵⁴³

İnsanlar arasında meydana gelen ve ahlâkî yönden yerilen kıskançlık huyuna ise Tevrat’tın birkaç yerinde kişiye verdiği zarar bağlamında yer verilmiştir.⁵⁴⁴

⁵³⁷ Cürcânî, 1329, “Hased”, 87; Bilmen, “Hased”, 37.

⁵³⁸ İsfahânî, “H-s-d”, 282.

⁵³⁹ Kınalızâde, *Ahlâk*, 230.

⁵⁴⁰ Gazzâlî, *İhyâü Ulûmi’-d-Dîn*, 3/242-243; akt. Mustafa Çağrıncı, “Hased”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1997), 16/379.

⁵⁴¹ Pazarlı, *İslâm’da Ahlâk*, 275.

⁵⁴² Çık. 34: 14.

⁵⁴³ Nah. 1: 2.

⁵⁴⁴ Eyü. 5: 2; Özd. 6: 34.

Kur'an'da Yahudilerin tutum ve davranışlarının ele alındığı âyetlerde onların İslâm'a tabi olan insanlara karşı sürekli hased duygularıyla hareket ettikleri ifade edilmektedir. Kur'an'ın nüzûl dönemi Yahudileri, bu tutumları nedeniyle birçok âyette yerilmişlerdir. İslâm'a düşmanlıklarıyla bilinen Yahudilerin, inkâra döndürmek suretiyle Müslümanlara karşı yansıttıkları menfi tutumlarının temel sebebinin ruhlarından taşıyıp gelen kıskançlık duyguları olduğu Bakara sûresi 109. âyette şöyle ifade buyurulmuştur:

“Kitap ehlinde birçoğu, hak kendilerine belirdikten sonra dahi, içlerindeki kıskançlıktan ötürü sizi, imanınızdan sonra küfre döndürmek isterler.(...)”

Bu âyette, Yahudilerin Müslümanları küfre döndürme yönündeki istek ve eğilimleri onların nefislerinde var olan hased duygularına bağlanmıştır. Yahudilerin başkalarının elde etmiş olduğu iyiliği ellerinden alma arzuları, vicdanlarında Müslümanlara karşı besledikleri kindarlıklarına bağlanmıştır. Seyyid Kutub'a göre Müslümanları küfre döndürmeye çalışmalarının gerçeği bilmemelerinden olmayıp, tam tersine bilmelerinden ötürü kalplerinde yer eden kıskançlıktan kaynaklanmaktadır.⁵⁴⁵

Yahudilerin Allah'ın lütfuna eren insanları kıskandıkları, onlara karşı hased duygularıyla hareket ettikleri Nisâ sûresi 54. âyette şöyle haber verilmiştir:

“Yoksa insanları; Allah'ın lütfundan kendilerine verdiği şey dolayısıyla kıskanıyorlar mı? Şüphesiz biz, İbrahim ailesine de kitap ve hikmet vermişizdir. Onlara büyük bir hükümlerlik da vermiştik.”

Âlimlerin ekserisi bu âyette hased edilenin Allah'ın ihsan ve keremine eren Hz. Muhammed (s.a.v.) olduğunu, bazı âlimler de âyette geçen *nâs* lafzından yola çıkarak Allah Teâlâ'nın kendilerinden bir peygamber gönderdiği ve lütuflarda bulunduğu Araplardan çıkan İslam topluluğu olduğunu söylemişlerdir. Râzî, hased edilenlerin hem Peygamber hem de ona iman eden sahabeler olarak anlaşılmasının daha doğru olacağını ifade etmiştir.⁵⁴⁶

⁵⁴⁵ Kutup, *Fizilâl-il Kur'an*, 156.

⁵⁴⁶ Suyûtî, *ed-Dürrü'l Mensûr*, 4/370; Râzî, *Mefâtihu'l Ğayb*, 10/104.

Bazı müfessirlere göre Yahudiler, Hz. Muhammed'in Allah'ın görevlendirdiği bir resûl olduğunu bilmelerine rağmen⁵⁴⁷ Allah'ın hikmeti gereği fazl-ı kereminden Hz. Muhammed'i peygamber olarak göndermesine ve kendisiyle vahyi indirmesine haset ettiler,⁵⁴⁸ İsrail soyundan değil de Araplardan geldiği için kıskanıp peygamberliğini inkâr ettiler.⁵⁴⁹ Kur'an'da vahyi inkâr etmelerine sebep olan kıskançlıklarını çirkin bir tutum olarak nitelendirilmiş, azap üstüne azaba uğratılmalarına bu tutumlarının sebep olduğu bildirilmiştir.⁵⁵⁰

Kur'an'a göre Medine'de Yahudiler, Müslümanlara hased etmekte, kendilerine başlıca düşman ve rakip olarak gördükleri için de onlara Allah'tan gelecek hiçbir iyiliği ve lütfu istememektedir. Bununla ilgili Bakara sûresi 105. âyette şöyle ifade edilmiştir:

“Ne Kitab ehlinden inkâr edenler ve ne de Allah'a ortak koşanlar, Rabbinizden size bir iyilik gelmesini isterler. Oysa Allah rahmetini dilediğine tahsis eder. Allah, büyük lütf sahibidir.”

Müfessirlere göre bu ayet Ehl-i kitabın ve müşriklerin, Hz. Muhammed'i ve müminleri hased ettiklerine işaret etmekte, Hz. Muhammed'e ve müminlere indirilen vahiyden hoşlanmama nedenlerinin kıskançlıkları, ucb ve kibirleri olduğunu haber vermektedir.⁵⁵¹

Yukarıda serdettiğimiz ayetler bağlamında genel olarak değerlendirdiğimizde müfessirler nüzûl dönemi Yahudilerinin bu konudaki ahlaklarını şu şekilde yorumladıklarını görürüz: Hikmetinin gereği olarak Allah'ın lütfu olan peygamberlik, vahiy, yardım, zafer vb. faziletleri İsmâiloğulları'na kaptıran İsrâiloğulları soyuna mensup Yahudiler bunu kabullenmeyerek hased duygusuna kapılmışlardır. Böylece Allah Teâlâ'nın işini red, ezeldeki taksim sonucu, kula ihsan

⁵⁴⁷ bk. Taberî, *Câmiu'l-Beyân an te'vili'l âyi'l-Kur'ân*, 2/343.

⁵⁴⁸ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/165.

⁵⁴⁹ Esed, *Kur'an Mesajı: Meal-Tefsir*, 73. Taberî, *Câmiu'l-Beyân an te'vili'l âyi'l-Kur'ân*, 2/342; İstanbûlî, *Rûhu'l-Beyân*, 1/180.

⁵⁵⁰ el-Bakara 2/90.

⁵⁵¹ Halil Buzlucan, *Rûhu'l Beyân Tefsirinde Yahudi ve Hristiyanlarla İlgili Ayetlerin Yorumu* (Şanlıurfa: Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018), 1/213; Taberî, *Câmiu'l-Beyân an te'vili'l âyi'l-Kur'ân*, 2/470.

ettiği kısımete itiraz edip bu kısımete müdahale etmek suretiyle Hz. Muhammed'e ve ona tabi olan Müslümanlara hased duygularıyla hareket etmişlerdir. Bu haslet ayrıca kendilerini Müslümanları imanlarından döndürmek ve onlara gelecek iyiliği istememek gibi olumsuz tutum ve davranışlara yönlendirmiştir.

3.2.4. Korkaklık

Sözlükte *korku*; endişe, ürkme ve kaygı anlamı taşır.⁵⁵² Arapça'da karşılığı olan *Havf* (خوف), zanna ya da bilgiye dayalı bir işaretin etkisiyle⁵⁵³ kötü sayılan bir şey olacağında veya sevilen bir şeyin yitirileceğinde duyulan ruhî hâlettir.⁵⁵⁴

Korkaklık kelimesi İslâmî kaynaklarda daha çok *cübn* (جبن) kelimesinden türeyen *cebânet* (جبانة) kelimesiyle kullanılmaktadır.⁵⁵⁵ *Cebânet*; korku ve haşyetin kişide meleke haline gelmesidir.⁵⁵⁶ Cürcânî'ye göre korkaklık, gadabî kuvvet için ortaya çıkan, gereken ve gerekmeyen şeylere girişmekten kişiyi alıkoyan bir durumdur.⁵⁵⁷

Kur'ân-ı Kerîm'de *cübn* kelimesi geçmemektedir. Onun yerine korku anlamını veren *havf*, *haşyet*, *takvâ*, *işfâk*, *vecel* ve *rehbet* gibi kavramlar kullanılmıştır.⁵⁵⁸

İslâm düşünce tarihinde bazı filozoflarla birlikte Gazzâlî, İbn Hazm, Râgıb el-İsfahânî gibi âlimler fazilet-rezilet teorisi bağlamında korkaklığı, razilet(erdemsizlik)'ler arasında saymışlardır.⁵⁵⁹

Kur'an'da nüzûl dönemindeki Yahudilerin korkaklık hasletleriyle alakalı gelen âyetler; insanlara, özellikle de Müslümanlara karşı olan pozisyonlarındaki korkak durumlarıyla ilgilidir. Onların korkaklıkları, şecaat faziletinin karşıtı olan korkaklık

⁵⁵² Nurdoğan Türk, "Kur'an Işığında Korku ve Etkileri", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19/1 (2019), 141.

⁵⁵³ İsfahânî, "H-v-f", 368.

⁵⁵⁴ Seyyid Şerif el-Cürcânî, *Târifat Kitabı, Arapça-Türkçe Terimler Sözlüğü* (İstanbul: Bahar Yayınları, 1997), "Havf", 99.

⁵⁵⁵ Mustafa Çağrı, "Korkaklık", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 26/203.

⁵⁵⁶ Bilmen, "Cebânet", 31.

⁵⁵⁷ Cürcânî, 1997, "Cübn", 74.

⁵⁵⁸ Çağrı, "Korkaklık", 26/203.

⁵⁵⁹ Çağrı, "Korkaklık", 26/203.

rezileti bağlamında ele alınmıştır. Yani Kur'an-ı Kerim'de onlar bir ahlâkî rezilet olan korkaklık vasfıyla tanıtılmışlardır.

Yahudilerin vasfı Tevrat'ta, Kur'an'dan farklı değildir. Allah'a karşı sürekli haddi aşmaları ve bu konuda O'ndan korkmamaları yüzünden Allah Teâlâ onları bu dünya hayatında ebedi bir korkuya ve zillete mahkûm edeceğini temel kaynakları olan Tevrat'ta onlara vadedmiştir. Bununla ilgili olarak Tevrat'ta şöyle bir ifade geçmektedir:

*“Uluslar arasında ne esenliğiniz ne de dinlenecek bir yeriniz olacak. Orada RAB size titreyen yürekler, umutsuzluk ve bakmaktan yorulmuş gözler verecek. Sürekli can kaygısı içinde yaşayacaksınız. Gece gündüz dehşet içinde olacaksınız. Yaşamınızın güvenliği olmayacak.”*⁵⁶⁰

Kur'an'da Yahudilerin sık sık Allah'a isyan etmeleri ve onun hükümlerine karşı olumsuz tutum sergilemeleri anlatılarak Allah korkusu, âhîret kaygısı ve günah endişesi taşımadıklarına dikkat çekilir. Öbür taraftan onların Allah'tan çok, insanlardan korktukları, bu yüzden de zillet içinde yaşamayı tercih ettikleri ifade edilir.

Nüzûl dönemi Yahudileri hakkında indiği bilinen bazı ayetlerde de peygamber çağdaşı Yahudilerinin bu tutumlarına değinilmiş, Allah'tan korkmayıp insanlardan korkmaları konusuna ahlâkî bir problem olarak bakılmıştır. Benî Nadîr Yahudilerinin Medine'den sürülmeleri olayında Yahudilerin ve onların destekleyicileri olan münafıkların psikolojik hallerinin ve ahlâkî yapılarının yansıtıldığı Haşr sûresi 11-14. âyetleri indirilmiştir. Her iki zümrenin de ahlâkî rezilet sayılan korkaklık vasıfları Haşr sûresi 13. ve 14. âyetlerinde şöyle anlatılmaktadır:

“Onların kalplerinde size karşı duydukları korku, Allah'a karşı duydukları korkudan daha baskındır. Bu onların anlamaz bir toplum olmaları sebebiyledir. Onlar müstahkem kaleler içinde veya duvarlar arkasında olmadan sizinle toplu halde savaşırlar. Kendi aralarındaki çekişmeleri şiddetlidir. Sen onları toplu

⁵⁶⁰ Tes. 28: 63-66.

sanırsın. Hâlbuki kalpleri darmadağındır. Bu, onların akılları ermez bir topluluk olmalarındandır.”

Bu âyetlerin tefsirinde anlatılan korkaklıklarını Muhammed İzzet Derveze (öl. 1984) şöyle ifade etmiştir: “Nebi (s.a.v.) onları muhasara ettiğinde Yahudilerin kalplerini korku sarmış, Allah’tan daha çok Müslümanlardan korkar hale gelmişlerdi. Müslümanlarla yüz yüze savaşılmaya cüretleri yoktu. En fazla yapabilecekleri şey ancak kendi yerleşim birimlerinde muhkem duvarlar ve surlar ardından savaşmaktı.”⁵⁶¹

İbn Kesîr, bu âyetin tefsirinde nüzûl dönemi Yahudilerinin korkak ve endişeli bir kavim olduklarını, İslâm ordularıyla yüz yüze çarpışmaya güç yetiremediklerini ifade etmektedir.⁵⁶² Taberî bu ahlâklarını; onların, müminlerden aşırı korkup onların kendilerini cezalandırmalarından korkarken asıl korkmaları gereken Allah’ın azabından korkmayıp ona karşı gelmeyi hafife almaları, sebebine bağlamaktadır.⁵⁶³ Seyyid Kutub da bu minvalde Yahudilerin güç ve kudretin bütünüyle Allah’ın olduğu konusunda bir idrak sorunu yaşadıklarını öne sürmektedir. Kutub’a göre “bir kalpte Allah korkusunun yanında başkasının korkusu bulunmaz”. Kutub; onların hakiki anlamda Allah’tan korkulması gerektiğini idrak etmediklerini, öyle olsaydı Allah’ın kullarından asla korkmamaları gerektiğini de anlamış olacaklarını ifade etmektedir.⁵⁶⁴

Kur’an-ı Kerim’e göre hayata oldukça düşkün olan Yahudiler,⁵⁶⁵ hayatlarını kaybetme korkusuyla kendilerini tehlikeye atmak istemezler. Bu yüzden de genellikle Müslümanlarla savaşa tutuşmayı göze alamazlar. Tutuşsalar da yine korkaklık gösterip müminlerin karşısında dayanamaz yenilip kaçarlardı. Kur’an bunun onların bilinen her zamanki nitelikleri olduğunu öne sürer. Nitekim Yahudilerin

⁵⁶¹ Muhammed İzzet Derveze, *et-Tefsîru’l-Hadîs* (Kahire: Dâru İhyâu’l-Kutubu’l-Arabiyye, 1383), 7/322.

⁵⁶² İbn Kesîr, *Tefsîrü’l-Kur’âni’l-‘azîm*, 8/103-104.

⁵⁶³ Taberî, *Câmiu’l-Beyân an te’vili’l-âyi’l-Kur’ân*, 23/291.

⁵⁶⁴ Kutub, *Fizilâl-il Kur’an*, 9/600.

⁵⁶⁵ bk. el-Bakara 2/96.

korkaklık karakterinin geniş zaman kipiyle ifade edildiği Âl-i İmrân sûresi 111. âyetinde şöyle haber verilmiştir:

“Onlar size eziyetten başka bir zarar veremezler. Eğer sizinle savaşımaya kalkışsalar, size arkalarını dönüp kaçarlar. Sonra onlara yardım da edilmez.”

Râzî, bu âyetin, Yahudiler hakkında nâzil olduğunu beyan ettikten sonra mü'minlerle girişecekleri her savaşta Yahudilerin mağlup olacaklarını haber veren mucizevi ve gaybi bir yönünün olduğunu beyan etmektedir. Nitekim peygamber döneminde bu konuda Allah'ın vaadinin gerçekleştiğini, yaptıkları her savaşın neticesinde bozguna uğradıklarını, savaşa ve başkanlık elde etmeye her uğraşmalarında, başarısız kaldıklarını ifade etmiştir.⁵⁶⁶ Râzî'nin burada işaret ettiği durumu İbn Kesîr, tefsirinde Hayber savaşında Hayberli Yahudilerin yenilgiye uğratılmaları ayrıca Medine'de Yahudi kabileleri olan Benî Kaynuka, Benî Nadîr ve Benî Kurayza'nın da aynı şekilde bir kısmının etkisiz hale getirilmesi büyük bir kısmının da şehirden sürülmeleri hadiseleriyle ilişkilendirmiştir.⁵⁶⁷

Kur'an'a göre Yahudilerin ahlâkî yapıları, tutumları geçmişiyile geleceğiyle bir bütünlük arz etmektedir. Kur'an'da onlar aşırı yaşama hırsları nedeniyle korkakça bir duruşla zilletle yaşamayı tercih eden insanlar olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Yani Kur'an'a göre onlar, korkaklık karakterlerini, şerefli bir hayat için savaşımaya cesaretleri olmayan, yaşama arzuları için her olumsuz şartta yaşamaya razı olan duruşlarıyla kazanmışlardır. Kur'an-ı Kerim'de Yahudilerin ahlâkî yapıları tasvir edilirken onların faziletle yaşamayı terk edip reziletleri irtikâp etmelerinin Allah'ın gazabına uğramalarına ve yeryüzünde zelil ve miskin bir hayat sürmelerine neden olduğu açıkça dile getirilmiştir.⁵⁶⁸

Kur'an'da bu konuda önceki Yahudilerden de bazı tablolara yer verilmiş, bu anlatım üslubuyla nüzûl dönemi Yahudilerine atalarının hal ve tutumları örnek gösterilip aralarındaki ahlâki benzerliklere dikkat çekilmiştir.

⁵⁶⁶ Râzî, *Mefâtîhu'l Ğayb*, 8/327.

⁵⁶⁷ İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-'azîm*, 2/89.

⁵⁶⁸ bk. Âli İmrân 3/112.

Mısır'da köle hayatı yaşayan Yahudilerin Firavun'dan korktukları için Mısır'dan çıkışta Hz. Musa'nın davetine icabet etmedikleri Kur'an'da haber verilir.⁵⁶⁹ Mısır'dan çıkıştan sonra da Arz-ı Mukaddes'e girmeye ve oradaki düşmanla karşılaşmaya onların büyük bir kısmının o şehrin savaşçılarından aşırı korktukları için Hz. Musa'nın çağrısına icabet etmediğini Kur'an bize haber vermektedir.⁵⁷⁰ Taberî'nin İbn İshak'tan naklettiği bir rivâyette İsrâiloğulları'nın Kudüs topraklarındaki Eriha'da gördükleri zorbalar karşısında korkudan titredikleri, yüksek sesle ağladıkları anlatılır.⁵⁷¹

Derveze, *Tefsirü'l Hadis* adlı tefsirinde, bu mezkûr olayın ana hatlarıyla Tevrat'ta da geçtiğini, Kur'an'da bu olayla ilgili zikredilen âyetlerin nüzûl sebebinin Medine Yahudilerine bildikleri bir olay üzerinden, Allah ve Resûlü'nün emri karşısında atalarının korkaklık, inatçılık ve usandırıcılıklarını açığa çıkartıp bundan ders almalarını sağlamak olduğunu ifade etmiştir.⁵⁷²

Konumuzla alakalı ele aldığımız âyetlerin genel muhtevasından anlaşıldığına göre Kur'an'ın Peygamber çağdaşı Yahudileri hakkındaki kanaati aynı selefleri gibidir. Buna göre onlar dünyaya olan düşkünlükleri nedeniyle Allah'tan korkmayıp, hükümlerine isyan etmişlerdir. Müminlerle karşı karşıya gelmeleri durumunda ya da bunun olma ihtimaline karşı ise içlerinde büyük bir korku ve endişe taşımışlardır. Müminlere karşı savaşmayı ancak kendilerini güçlü ve güvende hissettikleri ve dünyevî çıkarlarını korumak zorunda kaldıkları hayati durumlarda göze alabilmişlerdir. Onlar Müslümanlarla savaşmaları gerektiğinde kendi canlarını tehlikeye atmadan sinsice mücadele etmişlerdir.

⁵⁶⁹ bk. Yûnus 10/83.

⁵⁷⁰ el-Mâide 5/22.

⁵⁷¹ Taberî, *Câmiu'l-Beyân an te'vili'l âyi'l-Kur'ân*, 10/175.

⁵⁷² Derveze, *et-Tefsiru'l-Hadis*, 9/90.

3.2.5. Bozgunculuk, fitne ve fesatçılık

Dinî, içtimaî ve siyasî kargaşa anlamlarında kullanılan geniş kapsamlı bir terim olan *Fitne* kelimesi⁵⁷³ sözlükte gümüş ve altının saf mı yoksa karışık mı olduğunun anlaşılması için ateşte eritilip sınanması anlamında kullanılan *fetn* (فتن), *fütûn* (فتون) sözcüğünden türemiştir.⁵⁷⁴ Bela, mihnet ve fesat anlamlarında kullanılan *Fitne* kelimesi insanlar arasında nifak ve ihtilafın meydana gelmesi durumu olarak anlaşılmaktadır.⁵⁷⁵

Kur'ân-ı Kerîm'de *fitne* kelimesi otuz dört âyette geçmekte, türevleri olan kelimeler ise yirmi altı âyette geçmektedir. Kur'an'da şirk, küfür, müşriklerin Müslümanlara uyguladıkları ve şirke döndürmeyi amaçlayan baskılar,⁵⁷⁶ sapıklık, sapma, saptırma⁵⁷⁷ gibi tutumlar *fitne* bağlamında ele alınmıştır.⁵⁷⁸

“*Fesâd* (فساد) Arapçada masdar olarak “bozulmak, çürümek; sağduyudan saptırma” vb. anlamlara gelir. İsim olarak da “zulüm, çalkantı, düzensizlik, kuraklık, kıtlık” mânalarında kullanılmıştır.”⁵⁷⁹ İsfahânî, *fesâd*ı “ister az, ister çok olsun, bir şeyin itidalden/ölçülülükten çıkması” olarak tanımlamıştır.⁵⁸⁰ Fesat; aynı zamanda *salâh* (صلاح)'ın zıttı olarak⁵⁸¹ toplumun düzenini ve rahatını bozan ve ona zarar veren hâdise olarak karşımıza çıkmaktadır.⁵⁸²

Kur'ân-ı Kerîm'de *fesâd* kelimesi, Allah'ın bu âlemde koyduğu fitrî ve tabii dengeyi ve toplumsal düzeni bozmayı hedefleyen eylemleri ifade etmek üzere birçok

⁵⁷³ Mustafa Çağrıç, “Fitne”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1996), 13/156.

⁵⁷⁴ İbn Manzûr, “F-t-n”, 37/3344; Cürçânî, 1997, “Fitne”, 170.

⁵⁷⁵ Bilmen, “Fitne”, 79.

⁵⁷⁶ bk. el-Bakara 2/191, 193, 217; en-Nisâ 4/91.

⁵⁷⁷ bk. el-Mâide 5/ 41, 49; es-Sâffât 37/162.

⁵⁷⁸ Çağrıç, “Fitne”, 13/156.

⁵⁷⁹ İlhan Kutluer, “Fesad”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 12/421.

⁵⁸⁰ İsfahânî, “F-s-d”, 795.

⁵⁸¹ İbn Manzûr, “F-s-d”, 38/3412.

⁵⁸² Bilmen, “Fesat”, 98.

yerde geçmektedir. Fesâd kelimesi on bir âyette, fesad kelimesinin türevleri ise otuz dokuz âyette geçmektedir.⁵⁸³

Kur'an'da toplumsal düzenin fesat yapılarak bozulmaması konusunda uyarılarda bulunulmuş, yeryüzünde fesat çıkarmanın bireysel ya da kitlesel bazda dünyevî ve uhrevî ağır cezâî müeyyideleri olduğu bildirilmiştir.⁵⁸⁴

Kur'ân-ı Kerîm'de Yahudiler fitneci ve fesatçı bir kavim olarak anılmışlardır. Kur'an'ın nüzûl döneminden önce ellerindeki kitaba muhalefet etmek, kitabın hükümlerini çiğnemek, yoldan çıkmak, peygamberleri yalanlamak, öldürmek, kutsal kitapları tahrif etmek, insanları doğru yoldan saptırmak şeklindeki fitne ve fesatları Kur'an'da yansıtılmıştır. Kur'an'ın nüzûl döneminde de Peygamber'i (s.a.v.) yalanlamak, doğru yolu eğri göstermek, Allah'ın âyetlerini gizlemek, Müslümanları yoldan saptırmaya çalışmak, aralarını bozarak birbirine düşürmek, Peygamber'e ve müminlere fenalık etmek, münafık ve müşriklerle ittifak kurup İslâm aleyhinde komplo ve tuzaklar kurmak şeklinde fitne ve fesatlarından bahsedilmiştir.

Nüzûl döneminden önceki Yahudilerin Kur'an'da özellikle kendilerinin helâk olmasına da sebep olan iki büyük fesatçı kalkışmalarından haber verilmiştir. Bu durum İsrâ sûresi 4. âyette şöyle haber verilmektedir:

“Biz, Kitap'ta (Tevrat'ta) İsrâiloğulları'na, “Yeryüzünde muhakkak iki defa bozgunculuk yapacaksınız ve büyük bir kibre kapılarak böbürleneceksiniz” diye hükmettik.”

Kitab-ı Mukaddes'te de Yahudiler Allah'a isyan, zulüm, haksızlık, cinayet, hayâsızlık ve bozgunculukta haddi aştıkları, bu yüzden de birçok peygamber tarafından sürekli uyarıldıkları bilgisi yer almaktadır.⁵⁸⁵ Kitab-ı Mukaddes'te geçen bu bölümler Kur'an'ın onlarla ilgili nitelendirmeleriyle uyusmaktadır.

Kur'an'da İsrâiloğulları'nın iki defa yükselişe geçtikten sonra fesat çıkaracakları haber verilirken bunun sonucunda da Allah'ın gazabına uğramış olarak

⁵⁸³ Kutluer, “Fesad”, 12/421.

⁵⁸⁴ bk. el-Mâide 8/33; el-Enbiyâ 21/11; el-Hacc 22/48; el-Kasas 28/59.

⁵⁸⁵ Hez. 22: 3, 6-12, 14-16; Mez: 106, 34-38, 40, 41.

başlarına büyük felaketler geleceği de bildirilmektedir. Kur’ân’da geçen iki fesatçı kalkışmanın ilki ve bunun kötü âkıbeti İsrâ sûresi 5. âyette haber verilmiştir: Zikredilen birinci âkıbetin ardından gelen ikinci bozgunculuk ve bunun kötü âkıbetinin haberi ise İsrâ sûresi 7. âyetinde bildirilmiştir.

Peygamber (s.a.v.) dönemindeki İsrâiloğulları’na ikaz mahiyetinde bildirilen bu iki ayetin devamı olan 8. âyette Peygamber dönemi Yahudilerine, “(...)Eğer yine eski duruma dönerseniz, biz de (cezaya) döneriz.(...)” şeklinde gelen ilahi bir ikazla bu konuda kesin uyarı verilmiştir.

Râzî’ye göre fesatları sonucu ardı ardına yedikleri iki büyük bozgundan sonra Kur’an’ın nüzûl dönemindeki Yahudiler, selefleri gibi tekrar fesatçılığa başlayınca Yüce Allah bu sefer cezalarını Müslümanların eliyle vermiştir. Benî Nadîr, Benî Kurayza, Benî Kaynuka ve Hayber Yahudileri Müslümanların eliyle helak olmuşlar, geriye kalanlar ise, güç ve iktidardan yoksun olarak Müslümanların boyunduruğu altında yaşamışlardır.⁵⁸⁶

Yahudiler, Kur’an’da yeryüzünde savaşların körükleyicileri ve fitnenin baş aktörleri olarak tanıtılmaktadır. Mâide 64. âyette nüzûl dönemi Yahudileriyle ilgili şu ifadeler yer almaktadır:

“Her ne zaman savaş için bir ateş yakmışlarsa Allah onu söndürmüştür. Onlar yeryüzünde bozgunculuk çıkarmaya çalışırlar. Allah bozguncuları sevmez.”

Bu âyete göre Yahudiler önceki dönemlerinde olduğu gibi Kur’an’ın nüzûl döneminde de Medine’de olanca güçleriyle sürekli fitneyi ateşleyen, Müslümanların parçalanması için bozgunculuk yapan taraf olarak tarif edilmişlerdir. Râzî, bu ayete dayanarak Yahudilerin eylemlerinde izzet ve sağlamlıktan yoksun olduklarını, onların işlerinin zayıf olanları aldatmaları ve insanlar aleyhinde komplo, hile ve tuzak çeşitlerine başvurmaları şeklinde olduğunu dile getirmiştir.⁵⁸⁷

Derveze, Kur’an’da özellikle Bakara sûresinin Yahudilerin ele alındığı bazı kısımlarında ilk kuşak ile son kuşak Yahudileri arasında tavır ve tutum benzerliğine

⁵⁸⁶ Râzî, *Mefâtîhu'l Ğayb*, 20/302-303.

⁵⁸⁷ Râzî, *Mefâtîhu'l Ğayb*, 12/397-398.

dikkat çekildiğini, arada nüzûl dönemi Yahudilerinin de İslam'ın gücünü kırmak, Müslümanları yoldan döndürmek ve onların zihinlerini bulandırmak gayesiyle uyguladıkları propaganda kampanyalarından haber verildiğini aktarmaktadır.⁵⁸⁸ Buna örnek olarak Derveze, kıblenin değişmesiyle itibar kaygısı taşıyan Yahudilerin, çeşitli kuşkularla Müslümanların zihinlerini bulandırmaya çalıştıkları, onların bu olayla ilgili sergilemiş oldukları polemikler ve propagandalarının bazı Müslümanları etkilediği, hatta Hz. Peygamber'in (s.a.v.) sıkıntıya girmesine sebep olduğu, kıblenin değişmesiyle ilgili inen âyetlerden⁵⁸⁹ anlaşıldığını aktarmaktadır.⁵⁹⁰

Resulullah, Medine'ye yerleşir yerleşmez yaptığı anlaşmalarla Yahudilerin inanç ve ibadet özgürlüklerini, ekonomik haklarını, başka kabilelerle olan siyasi ilişkilerini kabul edip garanti altına almıştır. Medine'de fitne fesat çıkarmamaları, müttelikleri oldukları Müslümanlara ihanet etmemeleri koşuluyla kendilerini destekleyip koruyacağına söz vermiştir. Buna rağmen onlar Medine'de Müslümanların varlığından rahatsızlık duymuşlardır. Nitekim Medine'de Müslümanlar üzerinde çeşitli dolaplar çevirdikleri ve Müslümanları birbirine düşürmeye çalıştıkları, Müslümanları aldatma, onları yoldan saptırma, aralarında fitne ve fesat çıkarma yoluyla onların saflarında gedik açmayı hedefledikleri İslâm kaynaklarında anlatılmaktadır.⁵⁹¹ Bu durum Kur'an'da Âl-i İmrân sûresi 99-100. âyetlerde şu ifadelerle dile getirilmiştir:

“De ki: “Ey Kitab ehli! (Gerçeği) görüp bildiğiniz halde niçin Allah'ın yolunu eğri ve çelişkili göstermeğe yeltenerek inananları Allah'ın yolundan çevirmeye kalkışıyorsunuz? Allah yaptıklarınızdan habersiz değildir.” Ey iman edenler! Kendilerine kitap verilenlerden herhangi bir gruba uyarmanız, imanınızdan sonra sizi döndürüp kâfir yaparlar.”

⁵⁸⁸ Derveze, *et-Tefsîru'l-Hadîs*, 6/284.

⁵⁸⁹ bk. el-Bakara 2/142-152.

⁵⁹⁰ Derveze, *et-Tefsîru'l-Hadîs*, 6/257-258.

⁵⁹¹ bk. Ege, *Siret-i İbn-i Hişam*, 2/257-259.

Taberî, bu âyetlerin Evs ve Hazreç kabilelerini birbirine düşürmeye çalışan Yahudi Şâs b. Kays hakkında nazil olduğunu söyleyerek bununla ilgili Muhammed b. İshak'ın Zeyd b. Eslem'den (öl. 136/754) naklettiği aşağıdaki rivâyeti aktarmıştır:

Zeyd b. Eslem diyor ki: “Bir gün Resûlullah'ın ashabından Evs ve Hazreç kabilesine mensup bazı kişiler bir yerde oturmuş sohbet ederlerken yaşlı, inkâr konusunda aşırı, Müslümanlara karşı çok kindar ve çok kıskanç bir Yahudi olan Şa's b. Kays yanlarından geçti. Cahiliye döneminde birbirlerine düşman olan ve araları İslam dini sayesinde düzelen bu iki topluluğun bir arada olmalarına ve birbirleriyle kaynaşık durmalarına öfkelenildi. Şa's b. Kays kendi kendine şöyle dedi: “Bu beldelerde deve çobanlarının ileri gelenleri bir araya geldiler. Vallahi bunların önderleri burada bir araya geldikleri müddetçe bizim onlarla birlikte yaşamamız imkânsızdır. “Sonra Şa's, yanında bulunan bir Yahudi gencini, onların yanına gönderdi. O gence “Git yanlarına otur. Onlara, Buas harbini ve daha önceki savaşları hatırlat. Onların bu savaşlarda birbirlerine karşı söyledikleri şiirlerini oku.” dedi. Genç Yahudi gidip Şa's'ın istediğini yaptı. Bunun üzerine orada bulunanlar birbirleriyle tartışmaya, birbirlerine karşı övünmeye başladılar. Öyle ki her iki kabileden birer kişi bineklerine bindiler. Bunlar, Evs kabilesinden Evs b. Kayzi, Hazreç kabilesinden Cebbar b. Sahr idiler. Bunlar, birbirlerine karşı ağız dalaşına girdiler. Sonra biri diğerine şöyle dedi: “Vallahi eğer dilerseniz şu anda yine Buas savaşını başlatabiliriz.” Bunun üzerine iki grup da birbirlerine karşı hiddetlendi ve “Gerekirse bunu yaparız, silah başına, silah başına! Haydi Medine meydanında buluşalım.” dediler. Çıkıp oraya gittiler. İnsanlar birbirleriyle tartışıyorlardı. Böylece cahiliye döneminde olduğu gibi Evsliler toplanıp bir tarafta yığınak yaptılar. Hazreçliler de aynı şekilde başka bir tarafta toplandılar. Bu olayı haber alan Resûlullah, beraberindeki muhacir sahabeleriyle çıkıp onların yanına vardı ve onlara şöyle dedi: “Ey Müslümanlar topluluğu, Allah'tan korkun. Ben aranızda bulunduğum halde, cahiliye adetlerine mi uyuyorsunuz? Allah'ın sizi, İslâm'a hidayet etmesinden, İslam'la size ikram etmesinden, aranızdan cahiliye adetlerini kaldırmasından, sizi inkârcılıktan kurtarmasından ve kalplerinizi İslâm'la kaynaştırmasından sonra da mı, inkâr üzere olduğunuz günlere döneceksiniz?” Bunun üzerine taraflar, bu durumun, Şeytanın bir dürtmesi ve düşmanlarının bir tuzağı olduğunu anladılar. Ellerinden silahlarını attılar ve ağlamaya başladılar. Evs ve Hazreçliler birbirlerine sarıldılar. Sonra Resûlullah ile birlikte oradan inanç ve itaat içinde dağılıp gittiler. Allah böylelikle, Allah düşmanı Şa's b. Kays'ın tuzağından ve yaptıklarından onları korumuş oldu.⁵⁹²

Yukarıda aktardığımız rivayet bizzat Yahudilerin Müslümanlara yönelik, doğrudan gerçekleştirdikleri bozgunculuğuna işaret etmektedir. Derveze'ye göre

⁵⁹² Taberî, *Câmiu'l-Beyân an te'vili'l âyi'l-Kur'ân*, 6/56.

Yahudilerin, bir de perde arkasından münafıkları Müslümanlara karşı nifak hareketlerine yönlendirdiklerini, bu konuda onların eğiticileri ve en büyük destekçileri olduklarını aktarmaktadır. Derveze, Medine’de Yahudi ve münafıklarla ilgili inen âyetlerin, Yahudilerin münafıklarla dayanışma içine girdiklerine ve onları, İslâm davetine karşı üstlenecekleri görevler konusunda münafıkları cesaretlendirdiklerine hatta münafıkları ortaya çıkaranların bile Yahudiler olduğuna işaret ettiğini öne sürmektedir.⁵⁹³ “*Bu, münafıkların, Allah’ın indirdiğini beğenmeyen kimselere, “Bazı işlerde size itaat edeceğiz” demelerindedir. Allah onların gizlice konuşmalarını bilir.*”⁵⁹⁴ âyetini Derveze, Yahudilerin nifak hareketini yönlendirdiklerine, onları etkileri altına aldıklarına açık bir delil olarak görmektedir.⁵⁹⁵

Suyutî, tefsirinde Yahudilerin müfsid eylemlerine örnek olarak Uhud savaşından sonra durum değerlendirmesi yapmak, İslâm’a son darbeyi indirmek için güçlerini birleştirmek üzere Yahudi elebaşlarının müşrik liderleriyle Mekke’de bir araya gelmeleri olayıyla ilgili şöyle bir rivayet aktarmaktadır:

Abdurrezzâk ile İbn Cerîr, İkrime'den bildirir. Ka’b b. el-Eşref Kureyş müşriklerinin yanına gidip Hz. Peygamber'e karşı savaşmak üzere onlardan asker yardım istedi. "Ben de sizlerle beraber ona karşı savaşırım" deyip Allah Rasûlü'ne kar savaşmalarını istedi. Kureyşli müşrikler: "Siz Ehl-i Kitab'dan olan bir topluluksunuz, onun da bir kitabı var. Bunun bize karşı kurduğunuz bir tuzak olmasından çekiniyoruz. Güvenmemiz için de bu iki puta secde et ve onlara iman ettiğini söyle" deyince, Ka'b dediklerini yaptı. Ona: "Sence biz mi daha doğru yoldayız, yoksa Muhammed mi? Biz ki en iri develerimizi kurban kesiyor, su kaynaklarında süt ikram ediyor, akrabalarımızı gözetiyor, misafirimizi ağırlıyor ve Kâbe'yi tavaf ediyoruz. Oysa Muhammed akrabalarıyla bağlarını kesip beldesini terk etti" dediklerinde, Ka'b: "Tabi ki siz ondan daha hayırlı ve daha doğru yoldasınız" karşılığını verdi.

⁵⁹³ Derveze, *Hz. Muhammed'in Hayatı*, 338.

⁵⁹⁴ Muhammed 47/26.

⁵⁹⁵ Derveze, *Hz. Muhammed'in Hayatı*, 388.

Bu olayda Yahudi elebaşlarının kendi inançlarını eğri göstermek pahasına bile olsa, onlara töre ve geleneklerinin İslâm dininden daha üstün olduğunu söylemeleri ve Müslümanlara karşı onları azmettirmeleri dikkat çekmektedir.⁵⁹⁶

Yukarıda aktardığımız bilgilerden Medine’de münafık olarak bilinen grubu ve müşrikleri Müslümanlara karşı yönlendirdikleri anlaşılan Yahudilerin Kur’an’da fesad olarak bahsedilen bir diğer eylemleri de Nisâ sûresi 44. âyetinde haber verilmiş, bu ayetle onların Müslümanları saptırmaya, dinlerinde kuşkuya düşürüp saflarını ayırmaya çalıştıklarına işaret edilmiştir:

“Kendilerine Kitaptan bir nasip verilmiş olanları görmüyor musun? Onlar sapıklığı satın alıyorlar ve sizin de yoldan sapmanızı istiyorlar.”

Râzî, yukardaki âyetin onların sapıtma ve saptırma hali olan ahlâkî reziletleri aynı anda gerçekleştirmelerine dikkat çektiğini ve Yahudileri kastederek, sapmak ve saptırmayı beraberce yapan kimseden daha alçak bir kimsenin bulunamayacağını ifade etmiştir.⁵⁹⁷

Kur’an, Yahudilerin fitne ve fesatlarından bahsederken, Medine’de eskiden aralarında var olan bağların etkisiyle çevirdikleri dolaplarının farkında olmayan bazı Müslümanların onlardan etkilendiklerini haber vermektedir. Nitekim bu dönemde inen âyetlerin Yahudilerin ifsat hareketlerine karşı Müslümanları uyanık olmaya çağırması onların ifsattan etkilenmiş olabileceklerini göstermektedir. Örneğin Âl-i İmrân sûresi 118. âyetinde Müslümanlar Yahudilerin fitnesine karşı şu şekilde uyarılmışlardır:

“Ey iman edenler! Sizden olmayanlardan hiçbir sırdaş edinmeyin. Onlar size fenalık etmekten asla geri kalmazlar. Hep sıkıntıya düşmenizi isterler. Onların kinleri konuşmalarından apaçık ortaya çıkmıştır. Kalplerinde gizledikleri ise daha büyüktür. Eğer düşünürseniz size âyetleri açıkladık.”

Kurtubî, “Onlar size fenalık etmekten asla geri kalmazlar” ifadesini Yahudilerin Müslümanlara olan yaklaşım tarzları bağlamında şu şekilde

⁵⁹⁶ bk. Suyûtî, *ed-Dürrü’l Mensûr*. 4/461-464.

⁵⁹⁷ Râzî, *Mefâtihu’l Ğayb*, 10/91.

açıklamıştır:” Sizin halinizin bozulması için gayreti elden bırakmazlar. Yani onlar, açıktan sizinle savaşmıyor gözükseler de size, hileler ve tuzaklar kurma konusunda, sizi aldatma konusunda ellerinden gelen hiçbir gayretten vazgeçmezler.”⁵⁹⁸

Önceki bölümlerde tarihsel süreçlerinde bahsettiğimiz gibi Yahudiler bazı tutum ve davranışlarına bağlı olarak birçok talihsizlikler yaşamışlardır. Birçok dönemlerinde Yahudiler, bozguncu bir millet olarak lanse edilmiş, bunun sonucunda içinde yaşadıkları toplumlarda varlıkları sorun olmuş, bunun sonucunda toplumsal dışlanmışlıklara, sürgünlere ve soykırımlara maruz kalmışlardır. Bütün bunlara bozguncu olarak tanımlanmalarının sebep olduğu öne sürülmüştür. Bütün bunlara muvafık olarak ilk kuşak Yahudilerinin bozguncu tutumları hakkında Tevrat’ta da birçok tanımlamanın olduğunu konumuzun başında göstermiştik.

Yukarıda aktardığımız ayetlerin genel temasından anlaşıldığı gibi Kur’an’da da Yahudiler fitneci ve müfsit bir kavim olarak anlatılmıştır. İslam kaynaklarına göre nüzûl dönemi Yahudileri, Hicaz bölgesinde huzuru ve tesis edilen dengeyi bozmaya gayret etmişlerdir. Onlar İslâm’ın varlığından duydukları rahatsızlıkla özellikle Hz. Muhammed’in davetini engellemeye ve ona tabi olan Müslümanları saptırmaya, fitne ve fesatla birliklerini dağıtmaya çalışmışlardır.⁵⁹⁹ İfsâdî eylemlerinde içerden münafıklarla,⁶⁰⁰ dışarıdan müşrik Araplarla dayanışma içerisinde olmuşlardır.⁶⁰¹

3.2.6. İsyankârlık ve haksız yere cana kıymak

İsyankârlık Kur’an’da genellikle *bağy* ve *isyan* kelimeleriyle ifade edilmiştir. Yahudilerin isyankârlık ahlâkının Kur’an’da ne mânada ele alındığını anlamak için bu iki terime açıklık getirmeye çalışacağız.

Sözlükte, “azgınlık, serkeşlik, haddi aşmak” anlamına gelen *bağy* (بَغْيٌ),⁶⁰² fıkıh terimi olarak ifade ettiği siyasî anlamın yanı sıra “Allah’a karşı gelme, dinin çizdiği

⁵⁹⁸ Kurtubî, *el-Câmiu li ahkâmi ’l-Kur’ân*, 4/179.

⁵⁹⁹ bk. Ege, *Siret-i İbn-i Hişam*, 2/257-259.

⁶⁰⁰ bk. Ege, *Siret-i İbn-i Hişam*, 2/194-205.

⁶⁰¹ bk. Ege, *Siret-i İbn-i Hişam*, 3/299-300.

⁶⁰² Bilmen, “Bağy”, 19.

sınırları aşma” mânasında dinî - ahlâkî bir terim olarak da kullanılmaktadır.⁶⁰³ Rağıb el-İsfahânî de Şuarâ sûresi 42. âyetinin “*Yeryüzünde haksız yere taşkınlık edenler*” ifadesinin mânası bağlamında *bağy* kelimesinin aranan şeyde orta yolu aşmayı istemek olduğunu ifade etmiştir.⁶⁰⁴ Mukâtil b. Süleyman *bağy* kelimesinin Kur’an’da kullanılan mânalarından birisinin; Yunus sûresi 23. âyetinin “*Fakat onları necata çıkarınca, yeryüzünde haksız yere bağyederler(...)*” ifadesindeki isyan, itaatsizlik mânasında kullanılan mâna olduğunu ifade etmiştir.⁶⁰⁵

Sözlükte; karşı çıkmak, itaat etmemek, başkaldırmak,⁶⁰⁶ anlamlarına gelen *isyan* sözcüğü ise yasak kılınan şeyleri işlemek⁶⁰⁷ anlamında kullanılmaktadır. *Mâsiyet* sözcüğü ise sözlükte “itaatten ayrılmak, söz dinlememek, çoğunluk tarafından onaylanan davranışlara uyum sağlamamak” mânasındaki isyan kökünden masdar ve isim olup itâat kelimesinin karşıtıdır.⁶⁰⁸

Yahudilerin kutsal kitabı Tevrat’ta isyan ve bağy fiili İsrâiloğulları’nın Allah’ın emirlerine karşı azgınlıkları ve karşı çıkmaları ve peygamberlerine karşı başkaldırmaları ve onların sözünü dinlememeleri şeklinde iki ayrı bağlamda ele alınmıştır. Tevrat’ın birçok yerinde İsrâiloğulları’nın isyankâr tutumuna değinilmiş, onların haddi aşan bir topluluk olduklarına işaret edilmiştir. Bu bazen Tanrı’nın sözüyle bazen de peygamberlerinin diliyle ifade edilmiştir.

Tanrı’nın Tevrat’ta geçen “(*...İsrail antlaşmaya uymadı, Yasama karşı çıktılar.*)”⁶⁰⁹ “*İsyanlarından ötürü İsrail’i cezalandırdığım gün, Beytel’in sunaklarını*

⁶⁰³ Ali Şafak, “Bağy”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1991), 4/451.

⁶⁰⁴ İsfahânî, “B-ğ-y”, 158.

⁶⁰⁵ Mukâtil b. Süleyman, “Bağy”, 422-423.

⁶⁰⁶ Mutçalı, “İsyân”, 584.

⁶⁰⁷ Vehbe ez-Zuhaylî, *et-Tefsîrû'l-münîr fi'l-akîdeti ve's-şerîati ve'l-menhec* (Beyrut: Daru'l-Fikr, 1991), 1/173.

⁶⁰⁸ Bekir Topaloğlu, “Mâsiyet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 28/77.

⁶⁰⁹ Hoş. 8: 1.

da yok edeceğim.”⁶¹⁰ “Onlar ve ataları bugüne kadar bana karşı geldiler.”⁶¹¹ sözleri buna örnek gösterilebilir.

Peygamberlerin Tevrat'ta geçen sözlerine örnek olarak; Yeşaya'nın: “*Ne denli hain olduğunuzu biliyorum, Doğuştan isyankâr olduğunuz biliniyor.*”⁶¹² Nehemya'nın “*Ama halkın söz dinlemedi, sana başkaldırdı. Yasana sırt çevirdiler, sana dönmeleri için kendilerini uyaran peygamberleri öldürdüler. Seni çok aşağıladılar.*”⁶¹³ Amos'un “*...Çünkü isyanlarınızın çok, Günahlarınızın sayısız olduğunu biliyorum.(...)*”⁶¹⁴ sözleri ve daha birçok peygamberin söyledikleri⁶¹⁵ Yahudilerin Tevrat'ta değinilen isyankâr tutumlarına örnek gösterilebilir.

Ayrıca Tevrat'ta Mısır'dan çıkıştan sonra İsrâiloğulları'nın, kendilerini Firavun'dan kurtaran Hz. Musa'nın, Ameleklilerin şehrine girmeleri konusundaki emrine başkaldırdıkları anlatılmaktadır.⁶¹⁶ Ayrıca Tevrat'ın başka bir yerinde İsrâiloğulları'ndan 250 kişinin başka bir mevzuda Hz. Musa'ya başkaldırdıkları haber verilmektedir.⁶¹⁷ Buna binaen Hz. Musa'nın sarf ettiği; “*(...)sizin başkaldıran, dik başlı kişiler olduğunuzu biliyorum. Bugün ben sağken, aranızdayken bile RAB'be karşı geliyorsunuz; ölümünden sonra daha ne kadar çok başkaldıracaksınız.*”⁶¹⁸ sözlerini tahlil ettiğimizde O'nun bu yakarışının İsrâiloğulları'nın çözmüş olduğu karakterlerinin dile getirilişi olduğunu bize göstermektedir.

Kur'an'da ise Yahudilerin isyan eylemleri; Allah'a, peygamberlere ve adaleti ikamet etmeye çalışan insanlara karşı üç ayrı hedefe yöneltilen başkaldırma eylemleri şeklinde ele alınmıştır. Kur'an'ın Yahudiler hakkındaki genel

⁶¹⁰ Amo. 3: 14

⁶¹¹ Hez. 2: 3.

⁶¹² Yşa. 48: 8.

⁶¹³ Neh.9: 26.

⁶¹⁴ Amo. 5: 12.

⁶¹⁵ bk. Hez. 18: 31;Yşa. 41: 11;Yer. 5: 6.

⁶¹⁶ bk. Say. 14: 1-14: 12.

⁶¹⁷ bk. Say. 16: 1-16: 14.

⁶¹⁸ Yas. 31: 27.

beyanlarından anlaşıldığına göre Yahudilerin Allah'a isyanları; Allah'ın âyetlerini inkâr etmeleri, değiştirmeleri, onun emirlerine karşı gelmeleri ve Allah'ın koyduğu sınırları çiğnemeleri şeklinde gerçekleşmiştir. Peygamberlere isyan etmeleri; onları yalanlamaları, emirlerine karşı aykırı hareket etmeleri ve haksız yere öldürmeleri şeklinde olmuştur. Adaleti ikamet etmeye çalışan insanlara isyanlarının da onlara karşı ihtilal çıkarmaları ve onları öldürmeye çalışmaları şeklinde hâsıl olmuştur.

Kur'an'da daha çok nüzûl döneminden önceki Yahudilerin isyankâr tutumları ele alınmış, onların bu tutumları ve bu tutumlarının ibretlik sonuçları uyarı mahiyetinde nüzûl dönemi Yahudilerine arz edilmiştir. Mâide sûresinin 78. âyetinde Peygamber dönemi Yahudilerinin ataları olan İsrâiloğulları'nın küfür ve isyan dolu tarihleri gösterilirken, onların hadlerini aşan isyankâr bir kavim oldukları şöyle haber verilmektedir:

“İsrâiloğulları'ndan inkâr edenler, Davud ve Meryem oğlu İsa diliyle lanetlendi. Bu, onların isyan etmeleri ve hadlerini aşıyor olmalarından ötürüydü.”

İbn Âşûr, bu âyette geçen *isyan* sözüyle Allah'ın emir ve buyruklarına muhalefet etme, *haddi aşmak* ifadesiyle de peygamberlere zarar verme anlamının kastedildiğini söylemiştir. İbn Âşur ayrıca haddi aşma ifadesinin geniş zaman kalıbında kullanıldığını, bununla Peygamber çağdaşı Yahudilerin öncekiler gibi Hz. Muhammed'i yalanlamak ve O'nu öldürmeye kastetmek suretiyle hadlerini aşma eylemlerinin devam ettiğinin belirtilmek istendiğini öne sürmüştür.⁶¹⁹

Kur'an'da eski dönemdeki Yahudilerin kötü tutumları anlatılmışken, nüzûl dönemindeki Yahudilerinin de aynı tutumlara sahipmiş gibi muhatap alındığı, takınılan tutumlarından ötürü kendilerinin de yerildiği anlaşılmaktadır. Bazı müfessirler bunun sebebini, onların atalarına sevgiyle bağlanmalarına, onların yaptığını onaylamalarına ve yollarından gitmelerine bağlamışlardır.

Müfessirlerin çoğunluğu Yahudilerin isyankârlık ve haddi aşma konusunda her dönemde aynı karaktere sahip olduklarını öne sürmüşlerdir. *Kur'an Yolu* (2012)

⁶¹⁹ Muhammed et-Tâhir b. Muhammed İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr* (Tunus: ed-Dâru't-Tûnûsiyye li'n-Neşr, 1984), 6/293.

tefsirinde, yukardaki âyette Hz. Davut (a.s) ve Hz. İsa (a.s.) gibi birbirinden uzak olan zamanlarda Yahudilerin Allah'ın lanetine uğradıklarını haber veren ifadenin, onların isyankâr eylemlerinin süreklilik gösteren bir nitelikte olduğuna, bu tutumlarının onlarda karakter halini aldığına bir işaret olduğu öne sürülmüştür.⁶²⁰ Seyyid Kutub, Yahudilerin tutumlarını ele alan âyetlerin ortaya koyduğu tespitlerin Peygamber çağdaşı Yahudilerin ahlâkî durumlarını ortaya koyduğunu, onların tüm zamanlardaki karakterlerini sembolize ettiğini ifade etmiştir.⁶²¹

Kur'an'a göre Yahudiler peygamberlere olan itaatsizliklerinin yanı sıra peygamberleri yalanlamak ve onları öldürmek gibi büyük cürümler işlemişlerdir.⁶²² Taberî onların bu tür eylemlerine neden olan şeyin kendilerine nefislerinin hoşlanmadığı bir şeyi getirmeleri olduğunu öne sürmüştür.⁶²³

Kur'an'da bildirildiğine göre Yahudilerin haksız yere cana kıyma fiilini sadece peygamberlere karşı değil, insanlardan adaleti emredenlere karşı işlemişlerdir. Kur'an'da bu tutumlarının karşılığında Allah'ın gazabına uğratıldıkları ve bu dünyada çeşitli cezalara maruz kaldıkları haber verilmiştir. Âl-i İmrân sûresi 21. âyetinde; “Allah'ın âyetlerini inkâr edenler, peygamberleri haksız yere öldürenler, insanlardan adaleti emredenleri öldürenler var ya, onları elem dolu bir azap ile müjdele.” denilerek buna işaret edilmiştir.

Zemahşerî, *el-Keşşaf*'ta bu ayette geçen “insanlardan adaleti emredenleri öldürenler” ibaresini açıklarken; bunların Ehl-i kitap olduğunu, atalarının peygamberleri ve onlara tabi olanları öldürdüklerini, kendilerinin de atalarının yaptıklarına rıza gösterdiklerini ifade eder. Zemahşerî bu ayeti Peygamber çağdaşı Yahudileri bağlamında yorumlayarak nüzûl dönemi Yahudilerinin de Hz. Peygamber'i ve müminleri aynı şekilde öldürmeye yeltendiklerini, lakin Allah'ın muhafazısıyla bu emellerini gerçekleştiremediklerini dile getirmiştir.⁶²⁴

⁶²⁰ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 2/321.

⁶²¹ Kutub, *Fizilâl-il Kur'an*, 3/351.

⁶²² el-Mâide 5/70.

⁶²³ Taberî, *Câmiu'l-Beyân an te'vili'l âyi'l-Kur'ân*, 10/478.

⁶²⁴ ez-Zemahşerî, *el-Keşşaf*, 1/347.

Râzî de önceki dönem Yahudilerin anlatıldığı bu âyetin Hz. Peygamber dönemindeki Yahudileri de muhatap aldığını söylemiştir. Bunun sebebini Râzî, tefsirinde şöyle açıklamıştır: “Çünkü onlar da atalarının yolunu onaylamış ve ondan razı olmuşlardır... Onlar, Rasulullah’ı (s.a.v.) ve müminleri öldürmek istiyorlardı. Lakin Allah Teâlâ, onu, onlara karşı korumuştur. Onlar, bu gayeye rağbet ettikleri için, bu vasfın mecâzî olarak onlara hamledilmesi doğru olmuştur.”⁶²⁵

Kur’an’da Yahudilerin normalde insanlara helal olan bazı şeylerin kendilerine haram kılınması şeklindeki bir cezaya çarptırıldıkları ve bunun da Yahudilerin ilâhî kanun karşısındaki isyankâr tavırlarından kaynaklandığı bildirilmiştir.⁶²⁶ Yahudilerin aynı sebepten dolayı ayrıca üzerlerine zillet ve miskinlik damgası vurulduğu da Kur’an’da şu ifadelerle dile getirilmektedir:

*“Onlar nerede bulunurlarsa bulunsunlar, Allah’ın ve (mümin) insanların güvencesine sığınmadıkça kendilerini zillet kaplamıştır. Onlar Allah’ın gazabına uğradılar ve yoksulluk onları kapladı. Bunun sebebi onların; Allah’ın âyetlerini inkâr ediyor ve peygamberleri haksız yere öldürüyor olmaları idi. Bütün bunların sebebi ise, isyan etmekte ve (Allah’ın koyduğu) sınırları çiğnemekte oluşları idi.”*⁶²⁷

Bu âyette kastedilen Yahudilerin Kur’an’ın nüzûl dönemindekiler mi yoksa onlardan öncekiler mi olduğu konusunda âlimler farklı görüşler belirtse de genel görüş bu âyetin hitabının her ikisini kapsadığıdır. Râzî de bu konuda Allah’ın, “*Bu, Allah’ın âyetlerini inkâr etmeleri sebebiyledir*” buyruğuyla, önceki Yahudilerin; “*Bu, isyan etmeleri sebebiyledir*” buyruğu ise, Hz. Muhammed (s.a.v.) zamanındaki Yahudilerin kastedilmiş olabileceğini ifade etmiştir.⁶²⁸

İslâm’da ferdin kanının haram oluşu ve onun korunması esastır.⁶²⁹ Kur’an ahlâkının temel esaslarından biri de hayatın kutsallığı yani canın korunmasıdır. Kur’an’ın insana yüklemiş olduğu ahlâkî ödevlerden biri de insan haklarına saygılı

⁶²⁵ Râzî, *Mefâtihu’l Ğayb*, 7/177.

⁶²⁶ bk. el-En’am 6/146.

⁶²⁷ Âl-i İmrân 3/112.

⁶²⁸ Râzî, *Mefâtihu’l Ğayb*, 8/330.

⁶²⁹ Derveze, *et-Tefsîru’l-Hadis*, 9/98.

olmak ve hayatının korunmasına katkıda bulunmaktır. Haksız yere cana kıyma yasağı, vahyi esas alan dinlerin ortak yasasıdır. Kur'an'ın beyanlarına göre Yahudiler sürekli bu yasayı çiğnemişlerdir. Haksız yere cana kıyma ve haddi aşma konusunda daha önce Yahudilere uygulanan hüküm Kur'an'da tekrarlanmıştır. Mâide sûresi 32. ayette bu hükmün özellikle İsrâiloğulları üzerinden tekrar edilmesinin sebebi kanımızca bu tür ahlâkî problemlerin özel muhatabı olarak nüzûl dönemi Yahudilerinin görülmesi ve onların bu konuda uyarılmasıdır.

“Bundan dolayı İsrâiloğulları’na (Kitapta) şunu yazdık: “Kim, bir insanı, bir can karşılığı veya yeryüzünde bir bozgunculuk çıkarmak karşılığı olmaksızın öldürürse, o sanki bütün insanları öldürmüştür. Her kim de birini (hayatını kurtararak) yaşatırsa sanki bütün insanları yaşatmıştır.(...)”⁶³⁰

Bu âyette geçen hükmün şu anki Tevrat'ta geçmediğini, Yahudilerin bu hükmü ilga edip ırkçı bir yaklaşımla Yahudi ırkı lehine dönüştürdüklerini Mevdûdî, Talmud'da geçen şu ifadelerden anlaşıldığını öne sürmektedir:

“İsrail'den tek bir kişiyi öldüren, tüm ırkı öldürmüş gibi cezalandırılacaktır ve İsrail'den tek bir kişiyi koruyan, Allah'ın Kitabı'na göre, tüm dünyayı korumuştur.’ Yine Talmud'da, İsrailîlerden bir hâkimin öldürme (katl) olayında tanığa, “İsrail'den tek bir kişiyi öldüren tüm ırkı öldürmüş gibi cezalandırılacaktır” diyerek onu uyaracağı yazılıdır.”⁶³¹

Elmalılı'ya göre de Yahudi âlimleri Tevrat'ın ilk hükmünü kendilerinden olmayanın kanını helâl sayan hükümle değiştirerek nice peygamberi ve masum insanları katlettiler, nice ihtilaller çıkardılar.⁶³²

Nüzûl dönemindeki Yahudilerinin de Tevrat'ın ve Kur'an'ın hükümlerini görmezlikten geldikleri, Hz. Muhammed'i yalanladıkları, onu ve tâbilerini yok etmeye kalkıştıkları, hem İslâm'ın temel kaynaklarında hem de siyer kaynaklarında anlatılmaktadır.⁶³³ Bu konuda Yahudi milletinin her dönemde benzer tutum

⁶³⁰ el-Mâide 5/32.

⁶³¹ Mevdûdî, *Tefhimu'l Kur'an*, 1/477.

⁶³² Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 3/226.

⁶³³ Ege, *Siret-i İbn-i Hişam*, 3/267-268; 465-466.

takınmalarından dolayı, birçok müfessirin onların tamamını ortak ahlâkî karakterde değerlendirmelerine neden olmuştur.

3.2.7. Yalancılık

Yalan kelimesi, Kur'an'da Arapça karşılığı olan *kizb* veya *kezib* (كذب) şeklinde geçmektedir. Genel olarak *sıdk*'ın zıddı olan *kizb*,⁶³⁴ aslı olmayan bir şeyi anlatmak veya bu anlatılan şeyde birtakım değişiklikler yapmak suretiyle sözde eksiltmeler ve eklemeler yapmak olarak tanımlanmıştır.⁶³⁵ Yalan (*kizb*), “söyleyen kişi tarafından gerçeğe aykırı olduğu bilindiği halde, başkalarına doğru olduğu inancını vermek amacı ile söylenir.”⁶³⁶

Kezib kelimesi âyet ve hadislerle diğer İslâmî kaynaklarda “gerçeğe aykırı konuşmak” anlamında masdar, “gerçeğe uygun olmayan söz, haber” anlamında isim olarak kullanılır.⁶³⁷ Kur'an-ı Kerim'de 282 kez geçen *kizb* ve türevleri, buldukları yerlerde genellikle Allah'ın birliğini, peygamberlerin nübüvvetini ve âhiretin varlığını yalanlayıp inkâr etme gibi anlamlarda kullanılmıştır.⁶³⁸

İslâm ahlâkçılarında Kınalızâde Ali Efendi, yalanı İslâm ahlâkına göre şöyle tarif etmiştir: “Yalan, ayıp olan çirkin sözlerden ve günah olan kabahatlerdendir. Aklen sakınılması gerektir, şer'an mahzurludur. Bunun haram oluşunu bildiren çok âyet ve hadîs vardır.”⁶³⁹

Gazzâlî, yalanın en çirkin huy, en fena günahlardan birisi olduğunu söyler.⁶⁴⁰ İbn Miskeveyh, yalanın diğer büyük ve küçük her türlü kötülüğün başlıca kaynağı olduğunu, bu nedenle de en tehlikeli hasletlerden birisi olduğunu ifade eder⁶⁴¹.

⁶³⁴ Cürcânî, 1997, “Sıdk”, 138.

⁶³⁵ Rağıb el-İsfahânî, *ez-Zerîa ilâ Mekârimi's-Şerîa* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1980), 174-176.

⁶³⁶ Aylin Yelkenli, *Yalan Söylememek Mümkün (mü)!* (İstanbul: Yakamoz Yayınları, 2006), 14.

⁶³⁷ Mustafa Çağrııcı, “Yalan”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2013), 43/297.

⁶³⁸ Çatak, *Kur'an-ı Kerim'de İftira Kavramı*, 37.

⁶³⁹ Kınalızâde, *Ahlâk*, 266.

⁶⁴⁰ İmâm-ı Gazâlî, *İslâm Ahlâkı*, 154.

Mâverdî de yalanı bütün kötülüklerin toplamı, yol açtığı kötü neticeleri yüzünden bütün çirkinliklerin anası ve birçok kötülüğün başı diye nitelemiştir.⁶⁴²

Yalan söylemek sosyal problemlere sebep olan bir haslet olması nedeniyle, dünya üzerinde var olan bütün dinlerde ve bu dinlerin ahlâk öğretilerinde hoş karşılanmayan bir tutumdur. Bu nedenle toplumsal huzuru ayakta tutmanın hedeflendiği şeriatlerde, muhataplara doğruluğu emredici ve yalancılığı yasaklayıcı ahlâkî sistemler vazedilmiştir. Doğruluğun tüm dinlerin ahlâk anlayışlarında temel ilke olarak kabul edilmesinin sebebi budur.

Yahudilerin dini kaynaklarında da doğruluk önemszenmekte, yalancılık kötü bir haslet olarak ele alınmaktadır. Yahudi inanç ve ahlâkının temelini teşkil eden *On Emir*'in dokuzuncu sıradaki “*yalan söylemeyeceksin*” emri bunu göstermektedir. Tevrat'ta Yahudiler yalan söylemekten,⁶⁴³ yalancı şahitlikten,⁶⁴⁴ yalan yere yapılan yeminden,⁶⁴⁵ kısacası yalanın her türlüünden men edilmişlerdir. Eski Ahit'te Tanrı'nın nefret ettiği ve öğrendiği yedi şey arasında *yalancı dil* ve *yalan soluyan yalancı tanık* sayılmıştır.⁶⁴⁶

Ne var ki Yahudiler Tevrat'ta bildirildiğine göre kutsal kitaplarının bunca emrine rağmen yalancılıkta çok ileri gitmişlerdir Eski Ahit'e göre Musa'ya gönderilen yasalarda yalan kesinlikle yasak olduğu halde halk arasında sürgün öncesinde yalan söylemek had safhaya ulaşmıştır.⁶⁴⁷

Kur'an'ın bize haber verdiği göre Yahudilerin Kur'an'da ifade edilen yalancı tutumları başta Allah'a karşı olmak üzere Peygamber'e, müminlere ve insanlara yönelik olmuştur. Özellikle Yahudi din adamları kutsal kitaplarından aldıkları hükümleri yalan yanlış beyanlarıyla değiştirerek, bu beyanlarını Allah'tan gelmiş

⁶⁴¹ Cavit Sunar, *İbn Miskeveyh ve Yunan'da ve İslâm'da Ahlâk Görüşleri* (Ankara: İlahiyat Fakültesi Yayınevi, 1980, 147), 131.

⁶⁴² Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Mâverdî, *Edebü'd-dünyâ ve 'd-dîn* (Dâru'l-Mektebeti'l-Hayât, 1986), 261.

⁶⁴³ Çık. 23: 1

⁶⁴⁴ Çık. 20: 16, 23:1.

⁶⁴⁵ Çık. 20: 7; Lev. 19: 11-12.

⁶⁴⁶ Özd. 6: 16-19.

⁶⁴⁷ Mik. 6: 12; Yşa. 59: 3-4.

gibi göstererek sunmuşlar ve etraflarındaki insanların hidâyete ermesine engel olmuşlardır.

İsrâiloğulları'na helal-haram kılınan yiyeceklerle alakalı olarak Hz. Muhammed (s.a.v.) ile Yahudiler arasında cereyan eden bir tartışma münasebetiyle, Âl-i İmrân sûresi 93. âyette Yahudilere meydan okunmuş, doğru iseler bu iddialarını Tevrat'tan delillendirmeleri istenmiştir. Ne var ki onlar bunu yapmaktan imtina etmişlerdir.⁶⁴⁸ Bu ayetle onların kendilerince kutsal olan Tevrat'ın hükümleri konusunda bile yalan yanlış beyanlar öne sürmekten çekinmedikleri bildirilmek istenmiştir. Bir başka âyette de Yahudilerin insanları saptırmak için kitaplarında varmış gibi, doğru olmayan bilgileri Allah'a mal ettikleri, bu konuda kendilerinin yalan söyledikleri bildirilmektedir:

*“Onlardan (Kitap ehlerinden) bir grup var ki, Kitab'dan olmadığı halde Kitab'dan sanasınız diye (okudukları) Kitab'tanmış gibi dillerini eğip bükerler ve “Bu, Allah katındandır” derler. Hâlbuki o, Allah katından değildir. Bile bile Allah'a karşı yalan söylerler.”*⁶⁴⁹

Zemahşerî, bu âyetle Allah'ın, Yahudilerin yalancılıklarını tescil ettiğini söylemiştir.⁶⁵⁰ Vehbe Zuhaylî (öl. 2015) de; Yüce Allah'ın bu âyetle Yahudilerin, söylediklerinin yalan ve iftira olduğunun bilinciyle, hata yoluyla değil de kasten, açıktan açığa yalanlarını Allah'a nispet etmelerinden dolayı onlar hakkında kendilerinden ayrı düşünilemeyen daimî yalancılık niteliğini tescil etmiş olduğunu ifade etmiştir.⁶⁵¹

Kur'an'da nüzûl dönemi Yahudilerinin dini önderleri, uydurdukları şeyleri insanlara “Bunlar Allah'ın sözleridir” diye aldattıklarını, Yahudi tebaanın da bunun doğruluğunu sorgulamadan olduğu gibi kabul ettiklerini öne sürülmüştür. Yahudilerin yalancılarının yanı sıra onların yalanlarını dinleyip yalanlarına ortak

⁶⁴⁸ Derveze, *et-Tefsîru'l-Hadîs*, 7/191-192.

⁶⁴⁹ Âl-i İmrân 3/78.

⁶⁵⁰ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/377.

⁶⁵¹ Zuhaylî, *et-Tefsîrü'l-münîr fi'l-akîdeti ve's-şerîati ve'l-menhec*, 3/272.

olan Yahudilerden bir topluluğun varlığına Mâide sûresi 41. âyetiyle şöyle dikkat çekilmiştir:

“(…)Onlar, (Yahudiler) yalan uydurmak için (seni) dinlerler, sana gelmeyen bir topluluk hesabına dinlerler. Kelimelerin (ifade içindeki) yerlerini bildikten sonra yerlerini değiştirir ve şöyle derler: “Eğer size şu hüküm verilirse onu tutun. O verilmezse sakının.(…)”

Müfessirlerin çoğunluğu bu âyetin Yahudiler hakkında nazil olduğunu bildirmişlerdir. Taberî bu doğrultuda birçok rivayet aktarmaktadır.⁶⁵² Konuyla ilgili Taberî’de geçen bir hadiste Ebu Hureyre şöyle demiştir:

“Biz Rasulullah’la birlikteyken Yahudilerden bir adam ona geldi. Yahudiler evli olup zina eden arkadaşlarının cezasını istişare ediyorlardı. Onlar birbirlerine şöyle diyorlardı: “Bilirsiniz ki bu adam peygamber olarak gönderildi. Yine bilirsiniz ki Tevrat’ta zinanın cezası recmedilmek olduğu halde siz bunu gizlediniz. Bu cezanın haricinde başka bir ceza için kendi aranızda anlaştınız. Gidip bunu peygambere soralım. Eğer Tevrat’ta farz kılınan recm hükmünü önerirse buna uymayız. Nitekim bu hüküm konusunda Tevrat, tasdik ve itaat edilmeye daha layık olduğu halde biz bunu terkettik.” Resûlullah’ın yanına geldiler ve ona: “Ey Ebul Kasım, evli iken zina eden bir arkadaşımız hakkında görüşün nedir?” dediler. Ebu Hureyre diyor ki, Resulullah tek bir kelime konuşmadan kalktı. Biz de onunla birlikte kalktık. Sonra onların Tevrat’ı okudukları yer olan Beytül Midras’a gitti ve onlara dedi ki: “Sizi, Musa’ya Tevrat’ı indiren Allah’a yemin ettiriyorum. Söyleyin bana, evli iken zina eden kimsenin akıbeti hakkında Tevrat’ta nasıl bir hüküm buluyorsunuz?” Onlar şöyle dedi: “Yüzünü karartmak ve ona sopa vurmaktır.” Evin yanında duran hahamları sustu. Resûlullah onun sustuğunu görünce ona yeminde ısrar etti. Bunun üzerine o haham dedi ki: “Hay Allah’ım, mademki sen bize yemin ettirdin. (ben o zaman doğrusunu söyleyeyim) “Biz, Tevrat’ta recmedilme cezasını buluyoruz.” Bunun üzerine Resûlullah ona şöyle dedi: “Allah’ın bu emrini ihmal etmeniz ilk sebebi neydi?” Haham dedi ki: “Bizim krallarımızdan birinin amcasının oğlu zina yaptı. Kral onu recmetmedi. Sonra halktan birisi daha zina yaptı. Kral bunu recmetmek isteyince zina yapanın akrabaları buna karşı çıktılar ve dediler ki: “Sen filanı (Melik’in akrabasını) getirip recmettirmedikçe bizim adamımızın da recmedilmesine izin vermeyeceğiz.” Böylece recmedilme haricindeki ceza üzerinde anlaştılar...”⁶⁵³

⁶⁵²Taberî, *Câmiu’l-Beyân an te’vîli’l âyi’l-Kur’ân*, 10/302-311.

⁶⁵³ Taberî, *Câmiu’l-Beyân an te’vîli’l âyi’l-Kur’ân*, 10/306; Ayrıca bk. Ebu Dâvûd es-Sicistanî, *Süneni Ebû dâvûd* (Beyrut: el-Mektebetu’l-Asriyye, ts.), “Hudud”, 4/155 (No. 4450).

Yukarıdaki rivâyete göre Yahudi âlimleri Allah'ın Tevrat'taki zina hükmünü farklı göstermek suretiyle açık açık Resûlullah'ı yalanlarıyla şaşırtmaya çalışmışlardı ki Resûlullah'ın ısrarı ve yemin ettirmesi sonucu hahamlardan birinin dile gelmesiyle yalanları ortaya çıkmıştır. Böylece Tevrat'ta nassını gizledikleri şey ortaya çıkmıştır.

Mâide sûresi 42. âyetinde de Allah (c.c) Yahudilerle ilgili ; *“Onlar, yalanı çok dinleyen, haramı çok yiyenlerdir...”* buyurmuştur. Râzî âyetteki *“yalanı çok dinleyenler”* ifadesiyle kastedilen Yahudilerin kim olduklarını beyan ederken iki ayrı görüş belirtmiştir. Bunlardan birincisi Hasan el-Basrî'nin *“İsrâiloğullarından hâkim, davasında haksız birisi kendisine rüşvet verdiği zaman, onun sözünü itibara alıyor, hasmının sözlerine değer vermiyordu. Böylece de yalan dinlemiş, rüşvet yemiş oluyordu.”* şeklindeki görüşüdür. İkincisi de bazı âlimlerin görüşü dediği şu görüştür: *“İsrâiloğulları'nın fakirleri, benimsemiş oldukları Yahudilik üzere kalmak için, zenginlerden mal ve para alıyorlardı. Böylece fakirler, zenginlerin yalan yanlış sözlerini dinliyor ve onlardan aldıkları rüşvetleri yiyorlardı.”*⁶⁵⁴

Râzî'nin yukarıda görüşlerini bildirdiği âlimlerin beyanlarından da anlaşıldığına göre Yahudiliğin en yüksek mercileri olan din adamlarının, hâkim ve hakem konumundaki insanlar bile dünyevi menfaat sağlamak için yalana itibar edip yalancılığı tasvip eden bir tutum içerisinde olmuşlardır. İleri gelenlerde bu kötü ahlâk olunca tabiatıyla alt tabakadakilerde de aynı kötü ahlâk hâkim olmuştur.

Konuyla alakalı zikrettiğimiz âyetler ve müfessirlerimizin yorumlarından çıkaracağımız sonuç şudur ki; Kur'an'a göre nüzûl dönemi Yahudileri yalancı bir karaktere sahiptirler. Hem Yahudilerin din adamları ve hâkimleri hem de bunların tâbîleri, Yahudilik dâhil bütün dinlerde ve ahlâk öğretilerinde kötü ve günah sayılan yalancılık hasletine sahip olmuşlardır. Yahudilerin ileri gelenleri dünyevi çıkarları için yalanlara başvurup her türlü yalanı çıkarlarına alet etmişlerdir. Onlar, İslâm'a olan kin ve nefretlerinin de bir sonucu olarak eğriyi doğru, doğruyu da eğri göstermek suretiyle yalanlarıyla insanları İslâm'dan uzaklaştırmaya çalışmışlardır.

⁶⁵⁴ Râzî, *Mefâtihu'l Ğayb*, 11/361.

Yahudi tebaa da aynı amaç ve endişelerle yalan söyleyip ileri gelenleriyle beraber yalan dinleyen bir kavim haline gelmişlerdir.

Yahudi olmayanlara yalan söylemenin caiz olduğunu öne süren Talmudik öğretilerin⁶⁵⁵ nüzûl dönemi Yahudilerinde, Yahudi olmayanlara yalan söylemenin caiz olduğu düşüncesini ortaya çıkardığı, böylece bu anlayışın onların yalancı bir karaktere sahip olmalarında etkili olduğu söylenebilir.

3.2.8. Ahde vefâsızlık ve antlaşmalara ihanet etmek

Ahde vefa, verdiği söze sadık kalmak, özü ve sözü doğru olmak gibi anlamlara sahip olup ahdin sorumluluğunun ifa edilmesi olarak İslâm ahlâkının en önemli prensipleri arasında sayılmıştır.⁶⁵⁶

Kur'an'ın inanç ve ahlâk anlayışına göre iman ile ahid arasında sıkı bir irtibat vardır. Kişinin imanı, Allah ile olan ahidini temsil eder. İman, dini esasların gerektirdiği ödevleri yerine getirmeyi, dolayısıyla yaratıcıya karşı ahdinin sorumluluğunu taşımayı gerektiren ahlâkî bir mükellefiyettir.

İslâm ahlâkında insan-insan ilişkisi bağlamında da ahde vefaya büyük önem atfedilmiştir. Kur'an'da insanlara karşı ahde vefalı olmayı salık veren birçok ifade yer almaktadır. Kur'an'da olgun müminler tasvir edilirken ahde vefa vasfı da müminlerin özellikleri arasında sayılmıştır.⁶⁵⁷ Ahde vefa, sözünde durma İslâm'a göre insanlar arası ilişkilerde din-meşrep ayırımı gözetmeksizin insanî bir sorumluluk olarak görülür. Kur'an'da kendileriyle anlaşma yapılan topluluklar, anlaşmayı bozmadıkları sürece, müminlerin onlarla aralarındaki antlaşmalara riâyet etmesi emredilmiştir.⁶⁵⁸

Tevrat'ta ahde vefa, insan-insan ilişkisi bağlamından çok, genellikle Tanrı-Yahudi ırkı arasındaki kutsal ahit anlayışı üzerine kuruludur. Tevrat'ın birçok yerinde haber verildiğine göre Tanrı, Yahudilerle antlaşma yapmış, yaptığı

⁶⁵⁵ bk. Baba Kamma 113a. Jews may use lies (“subterfuges”) to circumvent a Gentile. Tercume: Yahudiler Yahudi olmayanlara yalan söyleyebilir.

⁶⁵⁶ Yurdagür, “Ahid”, 1/535.

⁶⁵⁷ el-Mü'minûn 23/8.

⁶⁵⁸ Derveze, *et-Tefsîru'l-Hadis*, 7/102.

antlaşmaya bağlı kalmış, onlara verdiği sözü bozmayacağını söylemiştir. Bunun karşılığında da kendilerinin de bu antlaşmaya sadık kalmalarını ve antlaşmanın gerektirdiği şeylere uymalarını istemiştir.

*“Çocuklarınız için yeniden kentler kurun, davarlarınız için ağullar yapın. Yeter ki, verdiğiniz sözü yerine getirin.”*⁶⁵⁹

*“İnsandan istenen vefadır.(...)”*⁶⁶⁰ derken insanların hem Tanrı’ya hem de birbirlerine karşı vefakârlık ödevine değinilmiştir. Başka bir yerde de buldukları ülkenin insanlarına benzeyerek Tanrı’yla yaptıkları ahdi bozmaları riskine karşın Tevrat’ta Yahudilerin o ülkeyle antlaşma yapmalarını yasaklayıcı emri bulunmaktadır. *“Ülke halkıyla herhangi bir antlaşma yapmayın. Yoksa onlar başka ilahlara gönül verir, kurban keserken sizi de çağırırlar; siz de gider yersiniz.”*⁶⁶¹

Kur’an-ı Kerim’de İsrâiloğulları’ndan bahsedilirken onların ahitlerini ve misaklarını bozdukları haber verilir ve bu tutumları tarihlerinden örnekler verilerek izah edilir.⁶⁶² Örneğin Bakara sûresi 246. âyette Yahudilerin Musa’dan sonra peygamberlerine önce düşmanlarına karşı savaşacaklarına dair söz verdikleri, daha sonra iş başa düşünce sözlerini yerine getirmedikleri bildirilmektedir.

Kur’ân-ı Kerîm’de Yahudilerin bahsedilen tutum ve davranışlarına bakıldığında onların ahde vefa göstermeyen, antlaşmaları bozan bir karaktere sahip oldukları görülür. Peygamber dönemi Yahudilerinde de bu karakterin bulunduğu tarihi vakialardan anlaşılmaktadır. Benî Kurayza Yahudilerinin cezalandırılmalarında antlaşmaları bozmaları sebep olmuştur. Hendek savaşında Medine’nin kuşatılması esnasında Medine’nin müdafaası hususunda verdikleri sözden dönmeleri sebebiyle cezaya çarptırılmışlardır.

Kur’ân-ı Kerîm’de, nüzûl dönemindeki Yahudilerin seleflerine benzer şekilde söz verdiklerinde sözünde durmayan bir kavim oldukları, antlaşmaları bozdukları, bu

⁶⁵⁹ Say. 32: 24.

⁶⁶⁰ Özd. 19: 22.

⁶⁶¹ Çık. 34: 15.

⁶⁶² Muhammet Altaytaş, *Kur’ân-ı Kerîm’de Ehl-i Kitap* (İstanbul: Büyüyen Ay), 164.

tutumlarının sonucunda da bazı cezalara çarptırıldıkları belirtilmiştir. Enfal sûresi 56. âyetinde, Yahudilerin bu karakterlerinden şöyle haber verilmektedir:

*“Onlar, kendileriyle antlaşma yaptığın, sonra da her defasında antlaşmalarını hiç çekinmeden bozan kimselerdir.”*⁶⁶³

Zemahşerî, âyetin Kurayza oğulları hakkında indiğini belirterek sürekli antlaşmaları bozduklarını tarihi vakıalardan verdiği örneklerle şöyle açıklamıştır: “Peygamber (s.a.v.) onlarla, düşmanlarını desteklemeyeceklerine dair antlaşma yapmıştı. Ancak onlar buna uymayarak Mekke müşriklerine silah yardımında bulundular. Sonra da “Unuttuk, hata ettik!” dedikten sonra bir daha sözleştiler, lakin Hendek günü de müşriklerle birlikte hareket edip anlaşmayı yine bozdular.”⁶⁶⁴ Bursevî bu âyeti tefsir ederken Yahudileri verdikleri sözü devamlı surette bozan, anlaşmayı bozmanın kötülüğünden korkmayan, bu tutumlarındaki ayıba ve cehenneme aldırış etmeyen kişiler olarak nitelemiştir.⁶⁶⁵ Vehbe Zuhaylî’ye göre Allah katında insanların en kötülerini, kâfirler ve ahdi bozanlardır. Zuhaylî, bu bağlamda, daimi küfürlerinde inat etmeleri ve yeminlerle pekiştirdikleri ahdi bozmaları nedeniyle Yahudilerin, yaratıkların en şerlileri olduklarını öne sürmüştür.⁶⁶⁶

Bakara sûresi 100. âyette de “*Onlar ne zaman bir antlaşma yaptılarsa içlerinden bir takımı o antlaşmayı bozmadı mı? Zaten onların çoğu iman etmez.*”⁶⁶⁷ denilerek, Yahudilerin adet halini alan bu çirkin fiillerinin nüzûl döneminde ilk kez vaki olmadığı, sözünde durmama huyunun her defasında Allah’la ahitlerini sürekli bozan atalarının da huyu olduğu ifade edilmiştir.

Râzî, yukardaki âyetin Kur’an’ın nüzûl dönemindeki Yahudilerin vefa göstermedikleri ahitlerinden birisi olan Hz. Muhammed’in (s.a.v.) bi’setinden önce söylemiş oldukları, “Eğer peygamber zuhûr ederse, muhakkak ki biz ona iman

⁶⁶³ el-Enfâl 8/56.

⁶⁶⁴ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2/230.

⁶⁶⁵ İstanbûlî, *Rûhu’l-Beyân*, 3/362.

⁶⁶⁶ Zuhaylî, *et-Tefsîrû’l-münîr fi’l-akâdeti ve’ş-şerîati ve’l-menhec*, 10/43.

⁶⁶⁷ el-Bakara 2/100.

edeceğiz ve müşrikleri yurtlarından çıkaracağız” sözlerine de işaret olduğunu söylemiştir.⁶⁶⁸ Nitekim siyer kaynaklarında daha önceden geleceğini, geldiğinde de kendisine ittiba edeceklerini söyledikleri peygambere Yahudiler Hz. Muhammed’e tabi olmayarak ahitlerine sadık kalmadıkları bildirilmiştir.⁶⁶⁹

Zemahşerî, nüzûl dönemindeki Yahudilerin Hz. Muhammed’in kendileriyle yaptığı hiçbir anlaşmaya sadık kalmadıklarından Kur’an’da ihanet ve ahde riayetsizlikle damgalandıklarını, onların dinle hiçbir ilişkileri olmayan, anlaşmayı bozmayı günah saymayan ve günaha girmeyi önemsiz gören bir millet olduklarını, ifade etmiştir.⁶⁷⁰

Siyer kaynaklarında Yahudiler Medine’ye hicretten sonra Hz. Muhammed’in kendileriyle anlaşma imzaladığı ilk millet olarak geçmektedir. Aynı zamanda Medine’de Hz. Peygamberle ilk çatışmalar yine onlardır.⁶⁷¹ İbn İshak’a göre Yahudilerin Müslümanlarla çatışmalarının sebebi Hz. Muhammed’in Araplardan ortaya çıkmış olmasıydı. Kendilerini Araplardan üstün görmelerinin etkisiyle Medine’de birlikte yaşadıkları Müslümanlara kin güdüp hased ettiler.⁶⁷² Onların Hz. Muhammed’e iman konusunda ahde vefasızlık etmiş olmalarına zikrettiğimiz üstünlük anlayışları etkili olmuştur. Bu anlayışla onlar ayrıca Hz. Peygamberin kendileriyle yaptığı hiçbir antlaşmaya riâyet etmemişler, verdikleri sözleri de tutmamışlardır. Siyer kaynaklarında bununla ilgili birçok tarihi vakıa anlatılmıştır. Bunların en dikkat çeken Ahzâp (Hendek) savaşı sırasında Benî Kurayza’nın lideri Kâb b. Esed’in Hz. Muhammed’le yaptığı anlaşmayı bozmasıdır.⁶⁷³

Konumuzla alakalı aktardığımız âyetlerden anlaşıldığı üzere nüzûl dönemi Yahudilerinin mezkûr ahlâkî yapıları, daha çok onların Müslüman toplumla yaşadıkları sosyal ve siyasi alandaki ilişkileri üzerinden Kur’an’a yansımıştır. Onların buradaki tutumları Kur’an’da çoğu kez atalarının benzer tutumlarıyla

⁶⁶⁸ Râzî, *Mefâtihu’l Ğayb*, 3/615.

⁶⁶⁹ İbn Hişâm, *es-Sîretü’n-nebeviyye li-İbn Hişâm*, 1/547.

⁶⁷⁰ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/171.

⁶⁷¹ Derveze, *Hz. Muhammed’in Hayatı*, 334.

⁶⁷² İbn Hişâm, *es-Sîretü’n-nebeviyye li-İbn Hişâm*, 1/513.

⁶⁷³ bk. İbn Hişâm, *es-Sîretü’n-nebeviyye li-İbn Hişâm*, 2/220-222.

bağdaştırılmış, ahlâkî karakterlerinin atalarıyla olan benzerliğine dikkat çekilmiştir. Nitekim onlar ataları gibi ahde vefa göstermeyen, sözlerinde durmayan ve antlaşmaları bozan bir vasıfla ele alınmışlardır.

3.2.9. Cimrilik ve mala düşkünlük

Farsça'da “âdi, alçak, soysuz” anlamındaki *cimri* sözcüğünden Türkçeleştirilmiş olan *cimrilik*, genellikle “pintilik, hasislik” anlamında kullanılır. İslâm ahlâk literatüründe aynı mânâ, *şuhh* (شَح) ve *buhl* (بُخْل) kelimeleriyle ifade edilir.⁶⁷⁴

Buhl kelimesi, nimetleri ve ihtiyaçları, esirgenmesi doğru olmayacak kimselerden esirgemektir. Bu kelimenin zıttı *cûd* yani cömertliktir.⁶⁷⁵ Kur'an'da geçen “Allah'ın kendilerine lütfundan verdiği nimetlerde cimrilik edenler, bunun, kendileri için hayırlı olduğunu sanmasınlar. Hayır! O kendileri için bir şerdir.” âyeti bu anlamda ele alınmıştır⁶⁷⁶. *Şuhh*, ise buhl ve hırsın birleşimi olup, kişiyi hırsıyla mal edinmeye sevkeden, ama harcama yapmaktan ve insanlara iyilik yapmaktan alıkoyan bir duygudur.⁶⁷⁷ Kur'an'da geçen“ (...)Kim nefsinin cimriliğinden, hırsından korunursa, işte onlar kurtuluşa erenlerin ta kendileridir.”⁶⁷⁸ âyeti bu mânâda ele alınmıştır.

Kur'an'da *Buhl* ve *şuhh* kelime ve türevleriyle cimriliği yeren 16 âyet bulunmaktadır. Kur'an'da ibaresinde cimrilikle alakalı kelimeler geçmediği halde muhtaçlara yardım etmeyenleri, mal yığanları, mal hırsına kapılanları, akraba ve yakınlarla yardımda bulunmayanları kınayıcı birçok âyet bulunmaktadır.⁶⁷⁹

İslâm ahlâkçıları eserlerinde cimriliği, cömertlik faziletinin rezilet boyutu olarak ele almış, mahiyeti ve sebepleriyle ilgili önemli noktalara değinmişlerdir.

⁶⁷⁴ Mustafa Çağrı, “Cimrilik”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1993), 8/8/4; Ali Bardakoğlu vd., *Kur'ân-ı Kerîm Ansiklopedisi* (İstanbul: Tercüman, 1988), 68.

⁶⁷⁵ İsfahânî, “B-h-l”, 123.

⁶⁷⁶ Âl-i İmrân 3/180.

⁶⁷⁷ İbn Manzûr, “Ş-h-h”, 25/2205.

⁶⁷⁸ el-Haşr 59/9.

⁶⁷⁹ Bardakoğlu vd., *Kur'ân-ı Kerîm Ansiklopedisi*, 68.

Kâşîfî (ö. 910/1504), halkın nazarında, cimriliğin hoş görülmeven, kişinin güzel hasletlerini örten bir haslet olduğunu söylemiştir.⁶⁸⁰ Cimriliği ahlâkî ve psikolojik bir hastalık olarak gören Gazzâlî, cimriliğin psikolojik temelleri üzerinde durmuş, bu olumsuz duyguyu mal sevgisine bağlamıştır.⁶⁸¹ Hoca Nâsırî (öl. 840/1436) de cimrilik huyunun sebeplerini; fakirlik ve ihtiyaç korkusu, ifrat derecesine varan mal sevgisi ve bencillik olarak tespit etmiştir.⁶⁸²

Cimriliğin oluşmasında etkili olan sebeplerden biri olarak mala düşkünlük de cimrilikle bağlantılı olarak ele alınmıştır. Kur'an'da ısrarla aşırı mal sevgisi yerilmiş ve sık sık eldeki malın Allah rızası için, Allah'ın dilediği yerlere harcanması teşvik edilmiştir.⁶⁸³

Yahudiliğin kutsal metinlerine baktığımız zaman cimrilik huyunun ve mala düşkünlüğün Yahudilik dininde de hoş karşılanmadığını görürüz. Tevrat'ta "*Cömert olan kutsandır, Çünkü yemeğini yoksullarla paylaşır.*"⁶⁸⁴ Başka bir yerde "(...) *Yoksul kardeşinize karşı eli sıkı davranıp ona yardım etmekten kaçınmayasınız.(...) Ona bol bol verin, verirken yüreğinizde isteksizlik olmasın.(...) Ülkenizde yaşayan kardeşlerinize, yoksullara, gereksinimi olanlara eli açık davranmanızı buyuruyorum.*"⁶⁸⁵ ifadeleriyle cimriliğin zıttı olan cömertlik tavsiye edilmiş ve cömert insanlar övülmüştür.

Yahudiliğin dini kaynaklarında mala düşkünlüğün de hoş karşılanmadığı Tevrat'ın şu ifadelerinden anlaşılabilir: "*Servet aldatıcıdır.(...) Açgözlüler ölümler diyarı gibi ve ölüm gibi hiç doymazlar. Ülkeleri ele geçirip halkları tutsak*

⁶⁸⁰ Hüseyin Vâizî Kâşîfî, *Kâşîfî'nin Ahlâk Kitabı, Ahlâk-ı Muhsinî*, çev. Murat Demirkol (İstanbul: İmak Ofset Basım Yayın, 2019), 510.

⁶⁸¹ İmâm-ı Gazâlî, *İslâm Ahlâkı*, 235.

⁶⁸² Kınalızâde, *Ahlâk*, 300.

⁶⁸³ Bardakoğlu vd., *Kur'an-ı Kerîm Ansiklopedisi*, 68-69.

⁶⁸⁴ Özd. 22: 9.

⁶⁸⁵ Yas.15: 7-8.

alırlar.”⁶⁸⁶ ”Parayı seven paraya doymaz, zenginliği seven kazancıyla yetinmez.(...)”⁶⁸⁷

Görüldüğü gibi Yahudilerin temel dini kaynağı olan Tevrat’ta da aynı ahlâk ilkeleriyle beslenen ilahi dinlerin tabii yapısına uygun bir şekilde, cimrilik ve mala düşkünlük konusunda, Kur’an-ı Kerim’le aynı yaklaşıma sahip olmuştur.

Kur’an’a göre nüzûl dönemi Yahudileri cimrilikle hareket edip, cimriliği de insanlara aşılamaya çalışmışlardır. Nisâ sûresi 37. âyetin nüzûl sebebi olarak Suyûtî’nin tefsirinde aktardığı bir rivayete göre Hz. Muhammed Medine’ye hicret ettiğinde Medineli Müslümanlar, muhacirlere maddi destekte bulunmuşlardı. Medineli Müslümanların bu halini gören Yahudiler bu duruma içerlenip onlara “Mallarınızı infak etmeyin zira mallarınızın tükenip yoksul düşmenizden korkuyoruz.” diyerek bu konuda onları uyarılmışlardı. Bu durum Kur’an’a da yansımış ve Yahudiler Yüce Allah’ın şu hitabına maruz kalmışlardır.⁶⁸⁸

“*Bunlar cimrilik eden, insanlara da cimriliği emreden ve Allah’ın, lütfundan kendilerine verdiği nimeti gizleyen kimselerdir. Biz de o nankörlere alçaltıcı bir azap hazırlamışızdır.*”⁶⁸⁹

Bu ayette nüzûl dönemi Yahudilerinin cimrilikleri açıklanırken aynı zamanda ondan daha kötü bir tutum olan cimriliği topluma yayma girişimlerine de dikkat çekilmiştir.

Müfessirler bu âyette bahsedilen cimriliğin niteliği hususunda farklı görüşler beyan etmişlerdir. Birçok müfessirimiz âyette kastedilenin malî anlamdaki cimrilik olduğunu beyan etmişlerdir.⁶⁹⁰ Bazı müfessirlerimiz de âyette kastedilen cimriliğin ilim konusundaki cimrilik olduğunu söylemişlerdir. Râzî, bu konuda İbn Abbas’ın (r.a) şu görüşünü aktarmıştır: “Bu âyette bahsedilen, Yahudilerdir. Nitekim onlar, Hz, Muhammed ve sıfatları hakkında Tevrat’ta var olduğunu bildikleri şeyleri itiraf

⁶⁸⁶ Hab. 2: 5.

⁶⁸⁷ Vai. 5: 10-12.

⁶⁸⁸ bk. Suyûtî, *ed-Dürrü’l Mensûr*, 4/417-418.

⁶⁸⁹ en-Nisâ 4/37.

⁶⁹⁰ bk. ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/509-510.

etme hususunda cimrilik ettiler, kavimlerine de aynı şekilde bunları gizli tutmayı emrettiler...”⁶⁹¹ Razi, bu hususta üçüncü bir görüşün daha olduğunu, buna göre âyetteki lafzın âmm olmasından hareketle bunun hem ilim ve din, hem de mal anlamındaki cimrilik olduğunu söylemiştir.⁶⁹²

Maturidî, yukarıdaki âyetle cimriliğin birçok türüne dikkat çekilmiş olabileceğini, bunların da Peygamber dönemi Yahudilerinde bulunduğunu öne sürmektedir. Ona göre Yahudilerin Allah’ın kendilerine nimet olarak verdiği mallarda cimrilik yapmaları, kendilerine Allah’ın açıklamış olduğu Resûlullah’ın sıfatlarında cimrilik yapıp onları insanlardan gizlemeleri ve emredildikleri ibadetleri gizlemeleri, kendilerinde var olan cimrilik türlerindedir.⁶⁹³

Allah Teâlâ hem nüzûl dönemi Yahudilerine hem de onların atalarına birçok nimetler ihsan etmiştir. Bursevî Mâide sûresi 64. âyetin tefsirinde Yahudilerin, Allah’ın onca nimeti ve ihsanına karşılık O’na isyanları sebebiyle Allah Teâlâ’nın kendilerine vermiş olduğu o nimetleri kıstığını, bunun üzerine Yahudilerin “*Allah’ın eli sıkıdır*” demelerine karşılık Allah Teâlâ’nın “*kendi elleri bağlansın*” diye cimri olmalarını irade buyurunca insanların en cimrileri olduklarını belirtmiştir.⁶⁹⁴

Kur’an’da ifade edildiğine göre Yahudiler kendilerine verilen onca nimete rağmen açgözlülük, cimrilik ve haset huylarından kurtulamamışlardır. Kur’an’da cimrilik karakterlerine; “*Yoksa onların hükümlerinde bir payı mı var? Öyle olsa, insanlara bir zerre bile vermezler.*”⁶⁹⁵ âyetinin ifadesiyle dikkat çekilmiştir.

Râzî’ye göre bu âyetle Yahudiler, açıkça cimrilik ve hasetçilik hasletleriyle vasıflandırılmışlardır. Her iki haslette bencillik duygusu egemendir. Bu iki hasleti taşıyan kişiler Allah’ın başkalarına nimetini ihsan etmesini istemezler.⁶⁹⁶ Bilmen, bunun Yahudilerin bir karakteri olduğunu, onların Allah rızası için, insanlığa hizmet

⁶⁹¹ Râzî, *Mefâtihu’l Ğayb*, 10/78.

⁶⁹² Râzî, *Mefâtihu’l Ğayb*, 10/78-79.

⁶⁹³ Mâtürîdî, *Te`vilâtü Ehli’s-sünne*, 3/181.

⁶⁹⁴ İstanbûlî, *Rûhu’l-Beyân*, 2/414.

⁶⁹⁵ en-Nisâ 4/53.

⁶⁹⁶ Râzî, *Mefâtihu’l Ğayb*, 10/102.

için en ehemmiyetsiz bir şeyi vermeyi dahi içlerindeki haset ve cimrilikleri onlara müsaade etmeyeceğini öne sürmüştür.⁶⁹⁷

Nüzûl dönemi Yahudilerinin Kur'an'ın hitabına konu olan bir vasıfları da mala düşkünlüktür. Tarihte onlar bu vasıfla temeyyüz etmiş olsalar da Kur'an'da özellikle Yahudi din adamları bu konuda nazarı dikkate alınmıştır. Bununla ilgili olarak Mukâtil, tefsirinde Yahudi din adamlarının mala düşkünlükleri nedeniyle alt tabakadaki Yahudileri, kendileri için yıllık olarak yiyecek ve mahsul takdim etmeye mahkûm ettiklerini haber vermektedir.⁶⁹⁸ Kur'an'da Yahudi önderlerinin bu tutumuna şu âyetle dikkat çekilmiştir:

*“Ey iman edenler! Hahamlardan ve rahiplerden birçoğu, insanların mallarını haksız yollarla yiyorlar ve Allah'ın yolundan alıkoyuyorlar. Altın ve gümüşü biriktirip gizleyerek onları Allah yolunda harcamayanları elem dolu bir azapla müjdele.”*⁶⁹⁹

Bu âyet Yahudi ve Hıristiyan cemaatlerinin zenginliğine ve onların bu zenginliği kötüye kullanmalarına işaret etmektedir.⁷⁰⁰ Allah Teâlâ, bu ayetle onların, insanların mallarını yemeye düşkün, açgözlü ve tamahkâr insanlar olduklarını ve dünya malını elde etme hususunda dini alet ettiklerini haber vermiştir.⁷⁰¹

Bu âyetin tefsirinde Yahudi din adamlarının gerçek karakterlerini tasvir ederken Râzî, onların dünyaya iltifat hususunda Yahudilerin kendilerini temize çıkardıklarını, ama durumun, onların iddia ettikleri gibi olmadığını, dünyevî en ufak bir menfaat elde etmek uğruna, zillet ve alçaklığın en aşağısına bile katlandıklarını ifade etmiştir.⁷⁰² Onların insanların mallarını çırpmak için ne tür yollar denediklerini Râzî, Tevbe sûresi 34. âyetteki “*Batıl(haksız yollarla)*” ifadesiyle ilgili âlimlerden gelen farklı görüşleri aktarmıştır. Bu görüşlere göre Ehl-i kitaptan Yahudi ve

⁶⁹⁷ Ömer Nasuhi Bilmen, *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meâli Âlisi ve Tefsiri* (İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1985), 2/607.

⁶⁹⁸ Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, 2/169.

⁶⁹⁹ et-Tevbe 9/34.

⁷⁰⁰ Esed, *Kur'an Mesajı: Meal-Tefsir*, 439.

⁷⁰¹ Muhammed Ali es-Sabûnî, *Safvetü't-tefâsîr* (Kahire: Dâru's-Sâbûnî, 1997), 1/496.

⁷⁰² Râzî, *Mefâtîhu'l Ğayb*, 16/34.

Hıristiyan din adamları dinin hükümlerini gevşetmek suretiyle halkın kalbini hoşnut ederek kendilerinden rüşvet almışlar. Onlar, Allah'ın rızasını elde etmenin yolunun kendilerinin rıza ve hoşnutluğunun kazanılması suretiyle olduğunu, hak yolun kendi yolları olduğunu, bunu güçlendirmenin vacip olduğunu iddia etmek suretiyle halkı ve onların mallarını, kendilerine hizmet etme hususunda âdeta seferber etmişlerdir.⁷⁰³

Konumuzla alakalı atıfta bulunduğumuz âyetler ve bu âyetleri tefsir eden müfessirlerimizin beyanlarından anlaşıldığı üzere, Kur'an'ın nüzül dönemindeki Yahudiler cimrilik ve mala düşkünlükleri nedeniyle Kur'an'da ciddi anlamda tenkit edilmişlerdir. Kur'an'da bu ahlâkî vasıfları daha çok Allah'a ve Müslümanlara karşı takındıkları tutumları bağlamında ele alınmıştır. Cimriliği tavsiye etmeleri cimrilik hasletlerinden daha büyük bir kabahat olarak dile getirilmiştir. Onların cimrilik vasıfları müfessirlerimiz tarafından mali, dini ve ilmi şeklinde ele alınmıştır. Özellikle din adamlarının mala düşkünlüklerine Kur'an'da dikkat çekilmiş, onların bu hasletlerinin insanların mallarını haksız yollarla yemelerine, inkârlarına ve Allah yolundan alıkoymalarına sebep olduğu ifade edilmiştir.

3.2.10. Dünya hayatına düşkünlük (hırs ve tamah)

Bizzat veya hükmen yakın olmak mânasına gelen *düniy* (دُنُو) kökünden türeyen *Dünya*,⁷⁰⁴ insanın ölümden önceki hayatını ve bu hayatta irtibat halinde olduğu varlıklar ve bunlarla olan fiziksel, zihinsel, duygusal münasebetlerini ifade eden bir ahlâk ve tasavvuf terimidir.⁷⁰⁵

Kur'an, dünya ve âhiret olmak üzere iki hayattan bahseder. Dünya hayatının, geçici,⁷⁰⁶ aldatıcı,⁷⁰⁷ insanların çeşitli konularda birbirine üstünlük sağlamaya çalıştığı, bir yarış,⁷⁰⁸ oyun ve eğlenceden⁷⁰⁹ ibaret olduğunu bildirirken, asıl hayatın

⁷⁰³ Râzî, *Mefâtihu'l Ğayb*, 16/34.

⁷⁰⁴ İsfahânî, "d-n-v", 388.

⁷⁰⁵ Süleyman Uludağ, "Dünya", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1994), 10/22.

⁷⁰⁶ bk. el-Mü'min 40/39.

⁷⁰⁷ bk. Âl-i İmrân 3/185.

⁷⁰⁸ bk. el-Hadîd 57/20.

⁷⁰⁹ bk. el-Ankebût 29/64; el-En'âm 6/32.

âhiret hayatı olduğunu haber verir.⁷¹⁰ Bu geçici metan⁷¹¹ insanları aldatmaması gerektiğini,⁷¹² insana tembih eder.⁷¹³

Kur'an, dünya hayatının sadece görünen yönünü bilmeyi eleştirir.⁷¹⁴ Dünya hayatını âhirete tercih edenlerin büyük bir sapıklık içinde olduklarını,⁷¹⁵ akıbetlerinin cehennem olduğunu⁷¹⁶ hatırlatır. Müminlerin âhiret yurdunu ararken dünyadan nasiplerini unutmamalarını kendilerine tavsiye eder.⁷¹⁷

İbnü'l-Arabi dünyayı ilâhî güzelliği yansıtıcı bir ayna olarak görmüş ve onun fevkalâde güzel olduğunu ifade etmiştir.⁷¹⁸ Gazzâlî'ye göre, dünyevi hazlar âhiret saadetini mahvetmeyecek ölçüde Allah'ın çizdiği sınırlar içinde yaşanabilir. Bazı ölçülere bağlı kalmak şartıyla dünyevî gayeler ve uhrevî gayeler birlikte gerçekleştirilebilir. Gazzâlî, İnsanları, dünyaya karşı takındıkları tavra göre başlıca üç kısma ayırmaktadır: Birinci kısım tüm gayretiyle âhirete yönelip dünyaya iltifat etmeyenlerdir. İkinci kısım, hem dünyasına hem âhiretine denge kuranlar, üçüncü kısım da âhiretini unutup yalnızca dünyaya bağlananlardır.⁷¹⁹

İslâm, mânevî değerleri ve âhiret hayatını üstün tutan, ancak buna aykırı olmayan dünya nimetlerini ve zenginliğini de onaylayan bir tutuma sahiptir. İslâm'da dünya, gerçek huzura kavuşmak için ahiretin tarlası olarak değer biçilmiştir. Aldatan, oyalayan, uhrevî maksattan uzaklaştıran, gaflete düşüren bir dünya düşkünlüğü İslâm ahlâkında menfi ahlâk kapsamında değerlendirilir.

Eski Ahit'te yoğun bir dünya hayatı vurgusu vardır, ama âhiret vurgusu yok denecek kadar azdır. Dünya hayatının âhiret bağlamında ele alınması çok belirgin

⁷¹⁰ bk. el-Ankebût 29/64; el-Mü'min 40/39.

⁷¹¹ bk.er- Ra'd 13/26.

⁷¹² bk. el-Fâtır /5.

⁷¹³ Hasan Yıldırım, *Kur'an'da Ehl-i Kitap Bağlamında Mevdûdî ve Süleyman Ateş'in Görüşlerinin Mukayesesi* (Rize: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 37.

⁷¹⁴ bk. er-Rûm 30/7.

⁷¹⁵ bk. İbrâhîm 14/3.

⁷¹⁶ bk. en-Nâziât 79/37-39.

⁷¹⁷ bk. el-Kasas 28/77.

⁷¹⁸ Muhyiddin İbnü'l-Arabî, *el-Fütûhât* (Beyrut: Dâru's-Sâdr, ts), 2/714.

⁷¹⁹ Gazzâlî, *İhyâü Ulûmi'd-Dîn*, 2/60.

değildir. Eski Ahit'te dünya hayatıyla alakalı birbiriyle çelişik ahlâkî hükümler yer almaktadır. Bazı yerlerde dünyaya tamah yerilirken birçok yerde dünya menfaatlerine teşvik edilmiştir. Eski Ahit'te Tanrı'nın ifade edilen ödül ve cezaları genellikle uhrevi olmayıp dünyevî cinstendir.⁷²⁰ Eski Ahit'te dünya hayatına aşırı düşkünlüğü eleştiren ifadeler yok denecek kadar azdır. Yine de Eski Ahit'in birkaç bölümünde peygamberlerinin diliyle Yahudilerin dünyaya aşırı bağlanmalarını eleştiren ifadeler bulunmaktadır. Örneğin bir yerde İşıya peygamber Yahudilerin dünyaya olan aşırı hırslarını eleştirir ve onları şöyle ikaz etmektedir: “*Evlerine ev, tarlalarına tarla katanların vay haline!*”⁷²¹ Eski Ahit'te yer alan Vaiz'in ifadelerine göre bir kişinin dünyada elde edeceği servet ne kadar çok olursa olsun bunların aslında hiçbir değeri yoktur. Çünkü yeryüzündeki her şey gelip geçicidir. İnsanoğlu sonunda geldiği toprağa eli boş dönecektir.⁷²² Vaiz'in; “*Güneşin altında yapılan bütün işleri gördüm; hepsi boştur, rüzgârı kovalamaya kalkışmaktır!*”⁷²³ ifadesinin dünyaya aşırı düşkünlük eleştirisinin nadir görüldüğü bölümlerine örnektir.

Genel olarak Yahudilerin kutsal kitabında, ölümden sonraki hayatla ilgili verilen bilgiler sığ, açıklık ve netlikten uzaktır.⁷²⁴ Bu nedenle dünya-âhret dengesi, Yahudilikte dünya lehine dönmüş ve Yahudileri çok kuvvetli bir şekilde dünya hırsı kaplamıştır. Eski Ahit'in haftanın altı günü mülk için çalışılıp sadece yedinci günün ibadete ayrılmasını dile getiren ve bunu bir öğreti olarak sunan ifadeleri,⁷²⁵ Yahudilikte ibadetin tamamen çalışmanın gölgesinde kalmasına neden olmuştur. İbadetle çalışma arasındaki bu dengesizlik, zamanla Yahudilerin aşırı bir şekilde dünyevileşmelerine neden olmuştur.⁷²⁶

Yahudilerin kendilerini seçilmiş, üstün ve ayrıcalıklı bir ırk olarak görmeleri de onların dünyaya aşırı hırsla bağlanmalarına sebep olmuştur. Tevrat'a göre Tanrı'nın

⁷²⁰ Lev. 26: 3-33.

⁷²¹ Yşa. 5: 8. Ayrıca bk.Lev. 19: 9.

⁷²² Mehmet Altuntaş, “Tevrat ve Kur'an'a Göre Yahudilerin Dünyaya Bakışı”, *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/3 (2013), 107.

⁷²³ Vai.1: 14.

⁷²⁴ Kesler, *Kur'an-ı Kerim'de Yahudiler ve Hıristiyanlar*, 94.

⁷²⁵ bk. Çık. 20: 8-11.

⁷²⁶ Altuntaş, “Yahudilerin Dünyaya Bakışı”, 96.

yeryüzündeki mülkünün sahibi sadece Yahudilerdir. Bu mülkü ellerine geçirmeleri konusunda Tanrı'nın Tevrat'ta geçen özel direktifleri bulunmaktadır. Yahudiler bu uğurda iyi - kötü her türlü yolu kullanma hakkına sahiptirler.⁷²⁷

Kur'an'ın beyanlarından anlaşıldığına göre nüzûl dönemindeki Yahudilerin de "diğeri"ne bakışını bu kabulün üzerine bina ettikleri anlaşılmaktadır. Onların bu anlayışları Kur'an'da "ümmîlere karşı bir sorumluluğumuz yoktur"⁷²⁸ şeklindeki deyimleriyle ifade edilmiştir.⁷²⁹ Siyer kaynaklarında anlatıldığına göre seçilmişlik ve üstünlük anlayışları, ekonomik güç mücadelesinde Peygamber çağdaşı Yahudilerinin hareket noktasını oluşturmuştur. İş hayatının temeli olan birçok sektörü ellerinde bunduran Yahudiler Medine'de bulunan büyük pazarların hâkimiyetini ellerinde bulunduruyorlardı. Pazarda Yahudilerin faiz, karaborsacılık, borçlandırma gibi ticari ilişkilerdeki haksız uygulamalarıyla Arapları sömürdükleri anlatılmaktadır.⁷³⁰ Nüzûl dönemi Yahudileri, borçlandırma yöntemini hem daha çok kazanma, hem de Arapların üstünde hâkimiyet kurma gayesiyle kullanıyorlardı. Bu yöntemin dayanağını Tevrat'tan almış olmaları muhtemeldir. Nitekim Yahudilere hitaben Tevrat'ta; "Çok milletlere ödünç vereceksin, fakat ödünç almayacaksın."⁷³¹ şeklinde bir ifade yer almaktadır.

Kur'an'da, nüzûl dönemi Yahudileri dünyaya düşkünlük noktasında insanların en aşırısı olarak nitelendirilmişlerdir. Onların dünya hayatına düşkünlüğü hususundaki ahlâk tasavvurlarının Kur'an'daki ifadesi, âhiretle ilgili yanlış inançları ve âhiretteki durumlarına yönelik olarak öne sürdükleri bazı kavmiyetçi iddiaları üzerinden olmuştur. Kur'an'da ifade edildiğine göre Hz. Peygamber zamanında Yahudiler, âhret hayatıyla ilgili Kur'an'ın öğretilerine aykırı birtakım iddialarda

⁷²⁷ Yas. 2:24-25, 34:36; Yşa. 60:10-14, 61:6-7; 1 sa.15:1-3.

⁷²⁸ Âl-i İmrân 3/75.

⁷²⁹ Nuh Arslantaş, "Hz. Peygamber'in Çağdaşı Yahudilerin Sosyo-Kültürel Hayatlarına Dair Bazı Tespitler", *İSTEM* 11 (2008), 38.

⁷³⁰ Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, 1/572.

⁷³¹ Yas. 15: 6.

bulunmuşlardır.⁷³² Bakara sûresi 94 ve 95. âyetlerinde onların bu iddialarına cevap mahiyetinde dünyaya olan aşırı bağılıkları gözler önüne serilmiştir:

“De ki: “Eğer (iddia ettiğiniz gibi) Allah katındaki âhiret yurdu (cennet) diğer insanlar için değil de, yalnız sizinse ve doğru söyleyenler iseniz haydi ölümü temenni edin!” Onlar, kendi elleriyle önceden yaptıkları işler (günah ve isyanları) sebebiyle hiç bir zaman ölümü temenni etmeyeceklerdir. Allah zâlimleri iyi bilir.”

Seyyid Kutub onların yaşama hırsları herkesten güçlü olduğu için bu âyetin *“haydi ölümü temenni edin!”* ifadesindeki meydan okumayı karşılamaya asla yanaşmayacaklarını öne sürmektedir.⁷³³ Yukarıdaki âyete göre ölümü kendilerini biricik hayat sahnesinden koparan dehşetli bir son olarak tasavvur eden⁷³⁴ ve bu yüzden ölümden korkan Yahudilerin, yaşamaya karşı çok şiddetli hırsları ve tutkuları Bakara sûresi 96. âyetinde yine şöyle bildirilmektedir:

“Andolsun, sen onların, yaşamaya, bütün insanlardan; hatta Allah’a ortak koşanlardan bile daha düşkün olduklarını görürsün. Onların her biri bin yıl yaşamak ister. Hâlbuki uzun yaşamak onları azaptan kurtaracak değildir. Allah onların bütün işlediklerini görür.”

Bu âyetle Yahudiler, dünyaya düşkünlükte, âhireti inkâr eden müşriklerle bir tutulmuştur. Râzî’ye göre âhireti tanımadığı için hayata bu kadar düşkün olan bir müşriğe göre âhireti bilen bir Yahudinin hayata bu denli düşkün ve hırslı bulunması ahlâkî bir problemdir. Râzî, bu meyanda hırsın, kötü ahlâkın kaynağı ve merkezi olduğunu ifade eder.⁷³⁵ Mevdûdî, *hayat* kelimesinin Arapçadaki karşılığının *“herhangi bir tür yaşama”* olduğunu ifade ederken bu bağlamda tek arzuları yaşamak olan Yahudilerin şerefli ve yüce ya da şerefsiz ve aşağılık bir hayat tercihlerinin olmadığını, sadece hayatta kalmayı önemsediklerini söylemiştir.⁷³⁶

⁷³² bk.el-Bakara, 2/80, 111; el-Maide 5/18.

⁷³³ Kutup, *Fizilâl-il Kur’an*, 1/139.

⁷³⁴ Muhittin Uysal, “Dünyayı Yeren Asılsız Haberler, Tasavvuf Ve İslâm”, *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12/12 (2001), 92.

⁷³⁵ Râzî, *Mefâtihu’l Ğayb*, 3/609.

⁷³⁶ Mevdûdî, *Tefhimu’l Kur’an*, 1/98.

Bursevî, Kur'an'ın onlarla ilgili kullandığı sözcüklerin psiko-sosyal durumlarını yansıttığını iddia ederek yukarıdaki âyetin “*Onların her biri bin yıl yaşamak ister.*” ifadesinde geçen “*bin*” sayısının özellikle anılmasının sebebini, bu kimselerin, aralarında selamlaştıklarında karşılıklı olarak: “bin yaşa”, “bin mehrican(bayram)lar” demeleri olduğunu ifade etmiştir.⁷³⁷

Kur'an yolu tefsirinde Yahudilerin dünyaya olan hırslarının temelinde, âhirete olan imanlarının zayıflığıdır, denilmiştir.⁷³⁸ Lakin birçok müfessire göre dünyaya hırslarının temelinde âhirette düşecekleri kötü akıbeti bilmeleri olup bundan uzaklaşmaya çalışmalarıdır. Nüzûl dönemi Yahudilerinin ise aslında –Kur'an'da bildirilen inanca aykırı olsa da- âhiretin varlığına inançları vardı. Onların ölümü arzu etmeyip uzun yaşama arzularının, doğru bildikleri şeylerin hilafına hareket etmelerinin kendilerine kötü âkıbeti netice vereceğini bilmelerindedir.⁷³⁹ Bu konuda Ebü'l-Fazl Celâlüddîn es-Suyûtî (öl. 911/1505), tefsirinde İbn Abbâs'ın şu görüşünü nakletmiştir: “Hayata düşkün olanlar Yahudilerdir. Müşrikler, ölümden sonra hayat olduğuna inanmadığından dünya hayatının uzun olmasını ister. Yahudi ise âhirette düşeceği zilleti ve Allah'ın emirlerini yerine getirmediği için uğrayacağı âkıbeti bildiğinden dolayı ölmek istemez.”⁷⁴⁰ Râzî de nüzûl dönemi Yahudileriyle ilgili; “Niçin onların hırsları müşriklerden daha fazla olmuştur?” denilirse, biz deriz ki, çünkü onlar öldüklerinde kesinlikle cehenneme gideceklerini bilirler. Müşrikler ise, bunu bilmezler.” şeklinde bir görüş bildirmiştir.⁷⁴¹

Netice olarak Kur'an bize nüzûl dönemi Yahudilerinin dünyaya aşırı düşkün ve bu dünyaya büyük bir hırsla bağlı olduklarını bildirmektedir. Kur'an onları dünyanın cazibesine kapılan, bu yüzden de dünyayla âhiret arasındaki dengeyi kaçıran ve âhiretten ümitlerini kesip sadece dünya hayatına düşkün olan bir kavim olarak tanımlamaktadır. Bu tanımlamaya göre onlar, bu dünyada daha fazla yaşamak isteyen ve ölümü hiç arzu etmeyenlerdir.

⁷³⁷ İstanbûlî, *Rûhu'l-Beyân*, 1/186.

⁷³⁸ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 1/159.

⁷³⁹ Suyûtî, *ed-Dürrü'l Mensûr*, 1/384.

⁷⁴⁰ Suyûtî, *ed-Dürrü'l Mensûr*, 1/384.

⁷⁴¹ Râzî, *Mefâtihu'l Ğayb*, 3/609.

3.2.11. Kin ve adâvet

Aslı Farsça olan *kîn* kelimesinin⁷⁴² Arapçadaki yaygın karşılığı olan *hıkd* (حقد), “bir kimsenin içinde tuttuğu ve fırsat kolladığı düşmanlık ve nefret duygusu” anlamında kullanılır.⁷⁴³

Kur’ân-ı Kerîm’de ve hadis kaynaklarında “hıkd” geçmemekle birlikte sevgi, dostluk ve düşmanlıkla ilgili âyet ve hadisler kin gütmenin kötülüğünü ifade etmektedir.⁷⁴⁴

İslâm ahlâkçılara göre kin duygusunun başlıca sebebi öfke ve intikam hırsıdır. Kin duygusu pek çok ruhsal sorunlara ve kötü ahlâkî hasletlere kaynaklık etmektedir. Bunlar; haset, gıybet, düşmanlık, jurnalcılık, ön yargılı olma, sırları ifşa etme, teccüs, zulüm, haksızlık, katı kalplilik gibi birey ve toplumu yaralayan davranış ve huylardır. Bütün bunlar, İslâm ahlâkında hoş görülmemiş, dinen yasaklanmıştır.

Düşmanlık teriminin ise Arapçadaki karşılığı adavettir. *Adâvet*, sözlükte aşip gitmek, koşmak, zulüm etmek, gibi mânalara gelen adv (عدا) kökünden türetilmiştir.⁷⁴⁵ Cürcânî, adâveti kalbe yerleşen zarar verme ve oç alma duygusu olarak tarif etmiştir.⁷⁴⁶

İnsanlar arasındaki düşmanlıkların sebebi; daha çok ilim, servet, mevki farkı ile akrabalık ve komşuluk münasebetlerinden hâsıl olan kin, nefret, kıskançlık gibi kötü duygulardır.⁷⁴⁷

Kur’an ahlâkında düşmanlık hoş karşılanmayan tutumlardandır. Bu yüzden İslâm’da, bu tutumu ortadan kaldıran sevgi ve muhabbetin tesisine önem verilmiş, düşmanlıktan hem de düşmanlığın sebep olduğu davranışlardan da sakındırılmıştır.

⁷⁴² Mehmet Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük* (Ankara: Rehber Yayınları, 1990), “Kin”, 652.

⁷⁴³ İbn Manzûr, H-k-d", 11/938.

⁷⁴⁴ Mustafa Çağrı, “Kin”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 26/30.

⁷⁴⁵ İsfahânî, "A-d-v", 682.

⁷⁴⁶ Cürcânî, 1997, “Adâvet”, 151.

⁷⁴⁷ Mustafa Çağrı, “Düşmanlık”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1994), 10/51.

İnsanlar arasındaki düşmanlık halinin bertaraf edilmesi ve dostluğun tesisi için; “*Sen kötülüğe en güzel şekilde karşılık ver. Bir de bakarsın, aranızda düşmanlık bulunan kişi sanki candan bir dost oluvermiştir.*”⁷⁴⁸ âyetiyle takınılması gereken tutumun sevgi ve iyilik olduğu Kur’an’da bildirilmiştir.

Yahudilerin temel dini kaynağı olan Tevrat’ta da aksi yönde söylemleri olsa da kin ve düşmanlığın tasvip edilmediği, sevginin ve düşmana dahi iyi davranışın tavsiye edildiği bölümler yer almaktadır. Tevrat’ta “*Öç almayacaksın. Halkından birine kin beslemeyeceksin. Komşunu kendin gibi seveceksin.(...)*”⁷⁴⁹ şeklindeki ifadeden kin beslemenin iyi karşılanmayan kötü ahlâkî tutum olduğu anlaşılmaktadır. Lakin Yahudiler arasındaki hâkim görüşe göre bu ifadeyle yasaklananın sadece Yahudilerin birbirlerine yönelik olan kin ve düşmanlığı olduğudur. Yine de Tevrat’ta, kin ve düşmanlık hususu bağlamında Yahudi olmayanlara takınılacak tutum konusunda olumlu olumsuz birbiriyle çelişik birçok ifade yer almaktadır. Bazı milletlere yönelik düşmanlığa Yahudiler açıkça sevk edilmekte ve bunlara yaklaşımla ilgili Tevrat’ta dehşetli ve sert ifadeler sıkça yer almaktadır: “*RAB Musa’ya, “Midyanlılar’ı düşman say ve yok et” dedi*”⁷⁵⁰ “*Tanrınız RAB kenti elinize teslim edince, orada yaşayan bütün erkekleri kılıçtan geçirin.*”⁷⁵¹ “*Kadınları, çocukları, hayvanları ve kentteki her şeyi yağmalayabilirsiniz. Tanrınız RAB’bin size verdiği düşman malını kullanabilirsiniz.*”⁷⁵²

Özdeyişler bölümünde ise tam tersi bir tutum olan, düşmana insanî bir yaklaşımla olumlu davranılması tembih edilmektedir. Yahudilerin kendi aralarında hâsıl olan düşmanlıklar için geçerli olan güzel muamele şöyle tavsiye edilmiştir: “*Düşmanın acıkmışsa doyur, susamışsa su ver. Bunu yapmakla onu utanca boğarsın ve Rab seni ödüllendirir.*”⁷⁵³ Ayrıca “*Nefret çekişmeyi azdırır, Sevgi her suçu*

⁷⁴⁸ Fussilet 41/34.

⁷⁴⁹ Lev. 19: 18.

⁷⁵⁰ Say. 16: 17.

⁷⁵¹ Yas. 20: 13.

⁷⁵² Yas. 20: 14.

⁷⁵³ Özd. 25: 21-22.

bağışlar”⁷⁵⁴ sözüyle insanlar arası ilişkilerde yapıcı tarzda hareket edilmesi öğütlenmiştir.

Görüldüğü gibi Tevrat'ta düşmanlık konusunda iki farklı tutum tavsiye edilmektedir. Düşman Yahudi değilse ona şiddetli bir yaklaşım tavsiye edilmekte, Yahudi olması durumunda ise güzel muamele tavsiye edilmektedir. Daha önce dile getirdiğimiz gibi Yahudilikteki birçok kaide ve uygulama ırksal yaklaşımdan etkilenmiştir. Diğer ikinci dini kaynakları Talmud'da da daha önce örneklerini verdiğimiz gibi bu konuda benzer ırkçı söylemler mevcuttur.

Kur'an'da Yahudilerin ahlâkının yansıtılmış olduğu âyetlere baktığımızda Kur'an'ın nüzûl döneminde Yahudilerin özellikle Müslümanlara yönelik aşırı kin beslediklerinin, şiddetli bir düşmanlıkla hareket ettiklerinin belirtildiğini görüyoruz. Mâide sûresi 82. âyetinde bu durum şöyle ifade edilmiştir:

“(Ey Muhammed!) İman edenlere düşmanlık etmede insanların en şiddetlisinin kesinlikle Yahudiler ile Allah'a ortak koşanlar olduğunu görürsün.”

Râzî, Allah'ın bu âyetle Yahudileri, düşmanlık hususunda, müşriklerle eş tuttuğunu, hatta Yahudileri müşriklerden önce saymakla onların, düşmanlık konusunda müşriklerden de katı olduğuna dikkat çektiğini söylemiştir. Râzî, tefsirinde onların gerçekten böyle olduklarına dair Hz. Peygamber'in (s.a.v.) “İki Yahudi bir Müslümanla baş başa kalması durumunda; onlar muhakkak o Müslümanı öldürmeye kastederler”⁷⁵⁵ hadisini buna delil olarak aktarmıştır.⁷⁵⁶ Nitekim Medine'de İslâm devletinin teşekkül ettiği ilk andan itibaren Yahudilerle Müslümanlar arasında gelişen olumsuz münasebetler bunu göstermektedir. Bu konuyla ilgili birçok müfessir gibi Seyyid Kutub da, onların İslâm'a karşı düşmanca bir tavırla hareket ettiklerini, Hz. Muhammed tarafından kendilerine geniş haklar ve imkânlar tanınmasına rağmen İslâm'a ve Müslümanlara karşı, kin ve nefret

⁷⁵⁴ Özd. 10: 12.

⁷⁵⁵ İsmâil b. Muhammed el-Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ* (Kahire: Mektebetu'l-Kudsî, 1351), “Harfu'l mim” 2/187 (No. 2210).

⁷⁵⁶ Râzî, *Mefâtihu'l Ğayb*, 12/413.

duygularıyla hareket ettiklerini, çirkin hile ve tuzaklarla karşılık verdiklerini ifade etmiştir.⁷⁵⁷

İslâm kaynaklarına göre Kur'an'ın nüzûl döneminde Medine'deki Yahudiler Müslümanları Medine'den sürmek için türlü türlü komplolara başvurdular. Yahudiler, Medine'de İslâm'ın varlığına karşı münafıkları ve müşrik Arapları Müslümanlara karşı kışkırttılar. Yahudi kabileleriyle Hicaz bölgesindeki müşrik kabileleri Müslümanlara karşı bir araya getirmeye çalıştılar.⁷⁵⁸

Kur'an'a göre Yahudilerin Müslümanlara karşı kin ve adavet duygularıyla hareket etmelerinin nedeni son peygambere tabi olmakla Allah'ın ikramına mazhar olan Müslümanları çekememeleri olduğu belirtilmektedir. Bu duruma Kur'an' da şu âyetle işaret edilmiştir:

*“Ne Kitab ehlinden inkâr edenler ve ne de Allah'a ortak koşanlar, Rabbinizden size bir iyilik gelmesini isterler. Oysa Allah rahmetini dilediğine tahsis eder. Allah, büyük lütuף sahibidir.”*⁷⁵⁹

Bu âyete göre Hz. Muhammed'le gelen dini inkârları ve Müslümanlara karşı takındıkları tutumları bakımından müşriklerle Yahudileri bir tutulmuştur. Çünkü her ikisi de müminlere kin beslemekte, Müslümanların hayırlı ümmet olarak seçilmiş olmalarını çekememektedirler.

Kur'an'da başka bir âyette nüzûl döneminde Müslümanlarla Yahudiler arasındaki anlaşmazlık, inançtaki bağnazlıklarına dayandırılmıştır. Yahudiler Müslümanlarla olan iyi ilişkilerini Hz. Muhammed'in davasından vazgeçmesi ve inanç konusunda kendilerine uyması şartına bağlamışlardır. Bakara sûresi 120. âyetinde; *“Sen dinlerine uymadıkça, ne Yahudiler ve ne de Hıristiyanlar asla senden razı olmazlar...”* buyurularak bu gerçeğe işaret edilmiştir. Mâide sûresi 59. âyette de; *“De ki: Ey kitap ehli! Sadece Allah'a, bize indirilene ve daha önce indirilmiş olan (ilahi kitap)lara inandığımızdan ve çoğunuzun da fasıklar olmasından ötürü bizden*

⁷⁵⁷ Kutup, *Fizilâl-il Kur'an*, 3/358.

⁷⁵⁸ bk. Ege, *Siret-i İbn-i Hişam*, 2/194-205, 3/299-300.

⁷⁵⁹ el-Bakara 2/105.

hoşlanmıyorsunuz.” denilmektedir. Bu âyetle inanç yapısı konusunda Allah’a, peygamberlere ve önceki kitapların tümüne inanma konusunda kendileriyle ortak bir paydada buluşan Müslümanlara, Yahudilerin Hz. Peygamber’e ve Müslümanlara kin ve nefretlerinin sebebinin hakkaniyet ölçüsüne sığmadığı bildirilmektedir.

Seyyid Kutub’a göre, Yahudiler İslâm ve Müslümanlar hakkında korkunç bir kin ve kötü niyet beslemekte, daima kötülük tasarlamaktadır.⁷⁶⁰ Onların, İslâm’a ve Müslümanlara düşmanlıklarına; nefsî arzuları, menfaatleri ve kinleri sebep olmaktadır.⁷⁶¹ Bu tutumlarına da Kutub, şu âyeti delil göstermektedir:

*“Ey iman edenler! Sizden olmayanlardan hiçbir sırdaş edinmeyin. Onlar size fenalık etmekten asla geri kalmazlar. Hep sıkıntıya düşmenizi isterler. Onların kinleri konuşmalarından apaçık ortaya çıkmıştır. Kalplerinde gizledikleri ise daha büyüktür. Eğer düşünürseniz size âyetleri açıkladık.”*⁷⁶²

Suyûtî tefsirinde, bu âyette kastedilenlerin Yahudiler olduğuna delil olarak İbn Abbas’tan şöyle bir rivayet aktarmıştır: “Bazı Müslümanlar, Yahudilerle komşu olmaları ve cahiliye döneminden aralarında anlaşma olması dolayısıyla dostluk kurmuşlardı. Yüce Allah onlarla dostluğu yasaklamak ve onlardan gelebilecek fitne konusunda ikaz etmek üzere: “*Ey iman edenler! Sizden olmayanlardan hiçbir sırdaş edinmeyin...*” âyetini indirdi.”⁷⁶³ Mevdudî, yukarıdaki âyetin Yahudilerle ilişkileri sınırlayan ifadesine sebep olan şeyin Yahudilerin Müslümanları en azılı düşmanları olarak görmelerine karşın onlara dışta dostmuş gibi görünmeleri olduğunu öne sürmektedir.⁷⁶⁴ Bu âyetin devamında “*İşte siz öyle kimselersiniz ki, onları seversiniz, onlar ise, bütün kitaplara iman ettiğiniz halde sizi sevmezler.*”⁷⁶⁵ denilerek bazı iyi niyetli Müslümanların Yahudilerin ikiyüzlü ilişkilerine kandığına dikkat çekilmekte, onların gerçek yüzleri bildirilerek, Müslümanlara ilişkilerini gözden geçirmeleri istenmektedir:

⁷⁶⁰ Kutub, *Fizilâl-il Kur’an*, 2/157-158.

⁷⁶¹ Kutub, *Fizilâl-il Kur’an*, 1/205.

⁷⁶² Âl-i İmrân 3/118.

⁷⁶³ Suyûtî, *ed-Dürrü’l Mensûr*, 3/648.

⁷⁶⁴ Mevdûdî, *Tefhimu’l Kur’an*, 1/288.

⁷⁶⁵ Âl-i İmrân 3/119.

Taberî'ye göre bu ayette Allah (c.c) müminleri iyi yaklaşım konusunda kendileriyle ihtilafa düşenlerle karşılaştırmaktadır. Müminler kâfir de olsa bütün insanlara karşı iyi niyet ve acıma duygusuyla hareket ederlerken, kâfirlerde bu iyi niyet hiçbir surette karşılık bulmaz. Çünkü onlar müminlere karşı katı kalpli ve kindardır. ⁷⁶⁶ Taberî bu görüşünü yukarıdaki ayetle beraber Kur'an'ın şu âyetine dayandırmaktadır:

*“(...)kendi başlarına kaldıklarında, size karşı kinlerinden dolayı parmaklarını ısırırlar. De ki: “Öfkenizden ölüün!” Şüphesiz Allah, göğüslerin özünü (kalplerde olanı) bilir.”*⁷⁶⁷

Zemahşerî; âyette geçen “Öfkenizden ölüün!” ifadesini şöyle açıklamıştır: “Kendilerini helak edecek derecede kinlerinin artmasına bir bedduadır. Kinin artmasından kastedilen de onların kininin artmasını sağlayan şeylerin artması ki, bu da Müslümanların güç ve izzet içerisinde olması, kendilerinin de zillet, rüsvaylık ve yokluk içinde olmalarıdır.”⁷⁶⁸

Sonuç olarak nüzûl dönemi Yahudileri Kur'an'da insanların müminlere düşmanlık bakımından en şiddetlileri olarak zikredilmişlerdir. Onlar bu tutumlarıyla Kur'an'a konu olmuşlardır. Kur'an' a göre Müslümanlar dostça ve iyi ilişkiyle hareket etseler de Yahudiler bu kötü tutumlarından vazgeçmezler. Müslümanların iyi imkânlarla kavuşması durumunda Yahudilerin onlara karşı kinleri daha çok artar, kötü ahlâklarının bir neticesi olarak müminlerin başına kötü bir durum gelmesi durumunda da buna aşırı sevinirler.

Kur'an'a göre Yahudilerin müminlere kin ve adavetlerinin temel sebebi inançtır. Hz. Peygamber Yahudi ırkıdan değildi. O birçok konuda da onların inanç ve yaşantılarına muhalefet eden bir peygamberdi. Hz. Peygamber de onların dinleri haline getirdikleri arzu ve isteklerine uymuyordu. Bu yüzden Yahudiler hem ona inanmaktan imtina etmişlerdir, hem de O'na ve müminlere aşırı kin besleyip, şiddetli adavet etmişlerdir.

⁷⁶⁶ Taberî, *Câmiu'l-Beyân an te'vili'l âyi'l-Kur'ân*, 7/150.

⁷⁶⁷ Âl-i İmrân 3/119.

⁷⁶⁸ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/407.

Müfessirlerimizin genel beyanlarından Yahudilerin kin ve adâvet sahibi oldukları, bu vasıflarını da kendini beğenmişlik, haddini bilmezlik, ırkçılık, maddeperestlik, sevgi ve şefkat yoksunluğu, inatçılık ve kıskançlık gibi başka kötü vasıflarına bağlı olduğu anlaşılmaktadır.

3.2.12. Alaycılık (istihza)

Alaycılık Arapçada *Hüz'* (هزء) “istihza” ve “suhriyye” gibi kelimelerle ifade edilir. Hafif yollu dokunma ve alaya alma anlamındaki *Hüz'* kökünden gelen *İstihza* (استهزاء), alaya almaya çalışmak ve onu alışkanlık haline getirmek,⁷⁶⁹ insanların kusurlarını bulup onlarla zevklenmek anlamlarına gelmektedir.⁷⁷⁰

Alay, Arap dilinde *suhriyye* (سخرية) kelimesiyle ifade edilir. Mânası ise “küçümsemek, hakir görmek, ayıp ve noksanları gülünç bir şekilde anlatmak, hareketlerle, sözlerle bir kimseyi taklit etmek, karşıdakinin izzeti nefisini rencide edecek şekilde eğlenmektir.” Bu, söz ile yapıldığı gibi ima ve işaretlerle de yansıtılabilir.⁷⁷¹

İmam Gazzâlî; alay etmenin, birisini maskaraya almanın, fena huylardan ve büyük âfetlerden sayıldığını, karşıdaki insana eziyet vermesi sebebiyle de haram olduğunu söylemiştir.⁷⁷² Ömer Nasuhi Bilmen; “İstihza, müstehzînin tabiatındaki denaete şahadet eder.” diyerek istihza fiilinin insanda kötü mizaca delalet ettiğine işaret etmiştir.⁷⁷³ Fahreddin Râzî ve Gazzâlî gibi bazı âlimler istihzayı büyük günahlar arasında görmüşlerdir. Sa'deddin et-Tefîzânî'ye göre inanç esaslarıyla alay etmenin aynı zamanda onu yalanlamak anlamına geleceğinden bu fiilin küfür ve inkâr sayıldığını ifade etmiştir.⁷⁷⁴

⁷⁶⁹ İsfahânî, "H-z-e", 1113.

⁷⁷⁰ Bilmen, “İstihza”, 10.

⁷⁷¹ İmâm-ı Gazâlî, *İslâm Ahlâkı*, 135.

⁷⁷² İmâm-ı Gazâlî, *İslâm Ahlâkı*, 134.

⁷⁷³ Bilmen, “İstihza”, 10.

⁷⁷⁴ Mustafa Çağrı, “İstihza”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2001), 23/347.

Gazzâlî *ihya* adlı eserinde istihzâ huyunun akılsızlıktan ve saldırganlıktan sadır olduğunu ifade ettikten sonra istihzânın; kalbi öldürme, insanı Allah Teâlâ'dan uzaklaştırma, gafleti doğurma, zilleti getirme, hatıraları öldürme, ayıpları çoğaltma, günahlara sebebiyet verme gibi zararlarının olduğunu söylemiştir.⁷⁷⁵

Kur'ân-ı Kerîm'de on bir âyette hüziiv kelimesi, yirmi üç yerde istihza masdarından türemiş fiil ve isimler geçmekte,⁷⁷⁶ ayrıca on beş âyette⁷⁷⁷ suhriyye kökünden isim ve fiiller yer almaktadır.⁷⁷⁸

Kur'an'da istihza konusu, inkârcıların peygamberlerin davalarını akâmete uğratmak amacıyla başvurdukları psikolojik savaş taktiği olarak zikredilmiş, risâletlerini reddetmek suretiyle peygamberlerle alay edenlerin sonunda Allah'ın helâkine düşer oldukları haber verilmiştir.⁷⁷⁹

Hucurât sûresi 11. âyetinde ahlâk ve muamelat konusunda Müslümanların dikkat etmesi gereken kurallar bildirilirken kardeşliği ve toplumun huzur ve güvenliğini zedeleyici davranışlar arasında istihza fiiline de yer verilmiştir.

Yahudilerin temel dini kaynağı olan Tevrat'ta da insanlarla alay etme huyu kötü ahlâktan sayılmış ve tasvib edilmemiştir. Tevrat'ta geçen şu ifadeler buna örnek olarak gösterilebilir: “*Yoksulla alay eden, onu yaratanı hor görür*”.⁷⁸⁰ “*Ey budalalar, budalalığı ne zamana dek seveceksiniz? Alaycılar ne zamana dek alay etmekten zevk alacak?*”⁷⁸¹

Tevrat'ın bazı bölümlerinde peygamberlerin kavimleri tarafından aşağılanması ve onlarla alay edilmesi haber verilmiş, bunun sonunda da Tanrı'nın buna öfkeleniği şöyle dile getirilmiştir:

⁷⁷⁵ Gazzâlî, *İhyâü Ulûmi'd-Dîn*, 2/192-193.

⁷⁷⁶ bk. el-Bakara 2/14, 15, 67, 231

⁷⁷⁷ bk. et-Tevbe 9/79; Hûd 11/38; ez-Zümer 39/56.

⁷⁷⁸ Çağrııcı, “İstihza”, 23/347.

⁷⁷⁹ bk. Hûd 11/8; en-Nahl 16/34; ez-Zümer39/48.

⁷⁸⁰ Özd. 17: 5.

⁷⁸¹ Özd. 1: 22. Ayrıca bk. Özd. 19: 29, 29: 8-9.

*“Ama onlar Tanrı'nın ulaklarıyla alay ederek sözlerini küçümsediler, peygamberlerini aşağıladılar. Sonunda RAB'bin halkına karşı öfkesi kurtuluş yolu bırakmayacak kadar alevlendi.”*⁷⁸²

Görüldüğü gibi evrensel ahlâk ilkeleri bağlamında kötü ahlâktan sayılan alaycılık, Kur'an'da olduğu gibi Yahudilerin kutsal kitabı Tevrat'ta da kötü ahlâktan sayılmış ve muhataplar bu fiilden sakındırılmıştır. Lakin yukarıda verdiğimiz Tevrat'tın bölümlerinden anlaşıldığına göre Yahudiler dini kitaplarının inanç ve ahlâk ilkelerine riayet etmemişlerdir.

Kur'an'da haber verildiğine göre nüzûl döneminde Yahudiler peygambere ve inananlara karşı alaycı bir tutum takınmış, Müslümanların dini inançları ve ibadetleriyle alay edip onları aşağılamışlardır. Onların bu tip tutumları Kur'an'da şöyle haber verilmiştir: *“Ey iman edenler! Sizden önce kendilerine kitap verilenlerden dininizi alaya alıp oyuncak edinenleri ve öteki kâfirleri dost edinmeyin. Eğer müminler iseniz Allah'a karşı gelmekten sakının.”*⁷⁸³

Dinle alay edenlerin veli edinilemeyeceğinin emredildiği bu âyetin nüzûl sebebi olarak Kurtubî'nin İbn Abbas'dan (r.a) aktardığı bir rivâyete göre, Yahudi ve müşriklerden bir grup, Müslümanların secde ettikleri sıradaki hallerine gülmeye başladılar. Bunun üzerine Allah (c.c): *“Ey iman edenler... dininizi alaya alıp oyuncak edinenleri ve öteki kâfirleri dost edinmeyin.”* diye başlayan âyetleri inzal buyurdu.⁷⁸⁴

Kur'an'ın, bu âyetle dinle alay eden insanların dost edinilmesini yasaklamakla, müminleri; alaycılığı sayesinde inatçı, küçümseyici, kinci bir tavra bürünen birinin dostluğunun zararından korumayı amaçladığı anlaşılmaktadır.

Alaya alma huyu kişinin akılsızlığından ve saldırganlığından ileri gelmektedir. Kur'an'ın nüzûl döneminde Yahudilerin ezan ve namaz gibi dinî değerlerle alay ettikleri varit olmuştur. Kur'an'da, bunu yapan Yahudilerin, akıl ve iz'an yoksunu oldukları Mâide sûresi 58. âyette şöyle belirtilmiştir:

⁷⁸² 2.Ta. 36: 16. Ayrıca bk. Yşa. 28: 14,22; 57: 4-5; Yer. 19: 8.

⁷⁸³ el-Mâide 5/57.

⁷⁸⁴ Kurtubî, *el-Câmiu li ahkâmi'l-Kur'ân*, 6/223.

“Siz namaza çağırduğunuz vakit onu alaya alıp eğlence yerine koyuyorlar. Bu şüphesiz onların akılları ermeyen bir toplum olmalarındandır.”⁷⁸⁵

Kurtubî tefsirinde bu âyetin nüzûl sebebi olarak Kelbî’den şu rivâyeti aktarmıştır:

Her ne zaman Müezzin ezan okur da Müslümanlar namaza dursalar Yahudiler : “Kalktılar, kalkmaz olasıcalar” derler ve Müslümanlar rükû ve secde ettiklerinde de onlara gülerler, ezan hakkında da şunu derlerdi: “Şüphesiz sen, geçmiş ümmetlerde benzerini işitmediğimiz bir şeyi uydurdun. Kervancıların bağırıp çağırması gibi bağırıp çağırma fiilini nerden çıkardın? Bundan daha çirkin bir ses ve daha kötü bir iş var mı?”⁷⁸⁶

Yine bir kavle göre Yahudiler, müezzin ezan okuduğunda, aralarında gülüşür, hafife almak maksadıyla birbirlerine kaş-göz işaretleri yaparlardı.⁷⁸⁷ Mevdudî, Yahudilerin ezanı alay konusu yapmalarını, onların anlayışsızlıklarının, cehalet ve akılsızlıklarının bir tezahürü olduğunu ifade etmiştir. Ona göre iyi niyetli ve akıllı hiçbir insan, ibadetin şekline şemailine bakmaz, Allah için yapılan hiçbir ibadeti küçümseyip alaya almaz.⁷⁸⁸

İbn Kesîr’in tefsirinde Âl-i İmrân sûresinin 181-182. ayetlerinin nüzûl sebebi olarak aktarmış olduğu bir rivayete göre Kur’an’ın nüzûl döneminde Yahudiler, indirilen âyetlerle dalga geçmişlerdir. Bakara sûresinin “*Kim Allah’a güzel bir borç verirse Allah da bunu kat kat fazlasıyla öder*” meâlindeki Bakara sûresi 245. âyeti indiğinde buradaki ifadeyi anlamayan Yahudiler bu âyetle alay etmiş ve “Ey Muhammed, Rabbin fakir düştü de, kullarından borç mu istiyor?” demişler.⁷⁸⁹

İstihza (alay) etmek Kur’an’da *cehalet* kavramıyla ilişkilendirilen fiillerdendir. Nitekim Bakara sûresi 67. âyetinde müminlerle alay edenlerin câhil olduklarına işaret edilmiştir. Bu bağlamda Kur’an’da Yahudiler alaycı tutumları sebebiyle akıllarını kullanamayan bir kavim olarak tarif edilmişlerdir. Müfessirler de ilgili âyetlerden hareketle bir dinin inanç ve değerlerini oyun, eğlence ve alay konusu etmenin ancak

⁷⁸⁵ el-Mâide 5/58.

⁷⁸⁶ Kurtubî, *el-Câmiu li ahkâmi’l-Kur’ân*, 6/224. Ayrıca bk. Suyûtî, *ed-Dürri’l Mensûr*, 5/333-334.

⁷⁸⁷ Kurtubî, *el-Câmiu li ahkâmi’l-Kur’ân*, 6/224.

⁷⁸⁸ Mevdudî, *Tefhimu’l Kur’an*, 1/494.

⁷⁸⁹ İbn Kesîr, *Tefsîrü’l-Kur’âni’l-‘azîm*, 2/155.

akılsız ve câhil takımının yapacağı bir iş olduğunu, böyle bir tutum sergileyen Peygamber çağdaşı Yahudilerini, aynı zamanda cehalet vasfıyla nitelendirmişlerdir.

3.2.13. Hıyanet

Hâne (خان) kökünden mastar olan *hıyanet* (خيانة)⁷⁹⁰ sözleşmeyi gizlice bozmak suretiyle hakka muhalefet etmektir.⁷⁹¹ Ömer Nasuhi Bilmen, hıyaneti; hainlik, nankörlük, emanete riâyet etmemek, ahde vefasızlık ve insanların hukukuna, namus ve haysiyetine tecavüz etmek olarak tanımlamaktadır.⁷⁹² Hıyanet kelimesinin zıt anlamlısı emanettir.⁷⁹³ Yani eminlik, güvenilirlik, dürüstlük ve sözünde durmaktır.⁷⁹⁴ *Hâin* ise gücü yettiği halde kendisine verilen bir emaneti zayi eden kimsedir.⁷⁹⁵

Ragıp el-İsfahânî'ye göre hıyanet ile nifakın anlamı birdir. Hıyanet sözleşme ve emanet temel alınarak söylenirken, nifak dini temel alınarak söylenir.⁷⁹⁶ Müslümanlardan asi olan kişilere de hain denir ki bunun sebebi kendisine emanet edilen dinini zayi etmekle ona ihanet eder.⁷⁹⁷

Kur'an'da hıyanet, emanetle bağlantılı olarak ele alınmıştır. Bu anlamda Kur'an'da bir kimseye koruması için verilen hem dünyevi varlıklar, hem de dini mükellefiyetler bağlamında emanete riâyeti emreden ve hıyaneti nehyeden âyetler yer almaktadır. Kur'an'da bununla ilgili olarak; "Ey iman edenler! Allah'a ve Peygamber'e hainlik etmeyin. Bile bile kendi (aranızdaki) emanetlerinize de hainlik etmeyin."⁷⁹⁸ mealindeki âyetle Allah'ın insanlara sunduğu hak dine tabi olmada, bu dinle onlara yüklediği yükümlülüklerin edasında bir de insanlar arasındaki emanetlere riâyette hainlik etmemeyi ahlâkî bir esas olarak müminlere vaz edilmiştir.

⁷⁹⁰ Bardakoğlu vd., *Kur'ân-ı Kerîm Ansiklopedisi*, "Hainlik", 113.

⁷⁹¹ İsfahânî, "H-v-n", 370.

⁷⁹² Bilmen, "Hiyanet", 45.

⁷⁹³ İsfahânî, "H-v-n", 370.

⁷⁹⁴ Bardakoğlu vd., *Kur'ân-ı Kerîm Ansiklopedisi*, "Hainlik", 113.

⁷⁹⁵ Nasr b. Muhammed Semerkandî, *Bahru'l-ulûm*, ts., 2/16.

⁷⁹⁶ İsfahânî, "H-v-n", 370.

⁷⁹⁷ Semerkandî, *Bahru'l-ulûm*, 2/16.

⁷⁹⁸ el-Enfâl 8/27.

Nisâ sûresi 107. âyetinde geçen “*Kendilerine hainlik edenler*” ifadesi ile de, Allah’a ihanet eden kişilerin ihanetinin ancak kendi nefislerine ihanet olacağı, yani neticede ihanetleri dönüp dolaşarak kendi başlarına geleceği ya da ihanetlerinin vebalini kendilerinin çekeceği ima edilmiştir.

Hainlik konusunda Yahudilerin temel dini kaynakları olan Tevrat’a baktığımızda onun bu konuda Kur’ânî yaklaşımdan çok da farklı olmadığını görmekteyiz.

Tevrat’tın bölümlerinde hainliğin nehyedildiği birçok ifade yer almaktadır. Burada nehyedilen, genellikle Tanrı’ya karşı ihanetlerdir. Bunlar Tanrı’dan başkasına yönelme ya da Tanrı’nın emir ve buyruklarına uymama durumunda geçerli olan ihanetlerdir.

*“İsrail halkına de ki, ‘Bir erkek ya da kadın, insanın işleyebileceği günahlardan birini işler, RAB’be ihanet ederse o kişi suçlu sayılır.”*⁷⁹⁹

Yahudiler Tanrı’nın buyruklarına uymayıp bu konularda hainlik ettikleri için Tevrat’ta sürekli yerilmişlerdir. Tanrının “...Eğer bana ihanet ederseniz, sizi ulusların arasına dağıtacağım.”⁸⁰⁰ tehdidine rağmen “...bir kadın kocasına nasıl ihanet ederse, Sen de bana öyle ihanet ettin, ey İsrail halkı!”⁸⁰¹ “Yahuda halkı haince davrandı. İsrail’de ve Yeruşalim’de iğrenç şeyler yapıldı...”⁸⁰² ifadelerinden Yahudi kavminin Tanrı’ya ihanete eğilim gösterdikleri ve bu konuda yerildikleri anlaşılmaktadır.

Ayrıca zina,⁸⁰³ yabancı halklardan kız almak,⁸⁰⁴ başka ilahlara bağlanmak,⁸⁰⁵ kadının kocasını aldatması,⁸⁰⁶ kocanın eşini aldatması,⁸⁰⁷ RAB’be adanan ganimete

⁷⁹⁹ Say. 5: 6.

⁸⁰⁰ Neh. 1: 8.

⁸⁰¹ Yer.3: 20.

⁸⁰² Mal. 2: 11.

⁸⁰³ Yer.9: 2.

⁸⁰⁴ Ezz. 9: 2.

⁸⁰⁵ Yas. 31: 16.

⁸⁰⁶ Say. 5: 12.

⁸⁰⁷ Mal. 2: 15.

ihânet,⁸⁰⁸ yapılan antlaşmaya uymama,⁸⁰⁹ verilen bir emanete ihânet,⁸¹⁰ gibi durumlar da Tevrat'ta ihânet/hainlik kapsamında değerlendirilmiştir. Tevrat'ta bu tutumlarına işaret eden birçok ifadeye rastlamak mümkündür. Tevrat'ta hainliklerinin üzerinde bu kadar durulmuş olması, hainlik konusunun Yahudi toplumunda sürekli önemli bir problem olduğu gerçeğini yansıtmaktadır.

Hıyanet konusunda nüzûl dönemi Yahudileriyle ilgili Kur'an'ın genel ifadelerine baktığımız zaman Tevrat'takine benzer ifadelerle karşılaşırız. Kur'an'da hıyanetin, kendilerinde bir karakter olarak görüldüğü Mâide sûresi 13. âyetinde geçen şu ifadeden anlaşılmaktadır:

“(...)İçlerinden pek azı hariç olmak üzere onlardan daima bir hainlik görürsün(....)”

Zemahşerî, mezkûr âyetin bu ifadesinden hainliğin ataları gibi nüzûl dönemi Yahudilerinin de âdeti ve karakteristik özelliği olduğunu, ataları peygamberlerine nasıl hainlik ettiyse bunların da Hz. Muhammed'e hainlik ettiklerini söylemiştir.⁸¹¹ Kurtubî, İbn Abbas'tan nakille onların hainliklerinin, Resûlullah (s.a.v.) ile aralarında var olan ahdi bozmaları ve Resûlullah'a (s.a.v.) karşı savaşan müşriklere yardım etmeleri olduğunu belirtmiştir.⁸¹²

Yahudilerin ihânetleriyle alakalı gelen rivâyetler de Kur'an'ın onlarla ilgili yargısını tasdik etmektedir. Nitekim Benî Nadîr olayından sonra Medine vesikasıyla Hz. Muhammed'le antlaşma halinde olan Yahudi kabilelerinin liderlerinin Mekkeli müşriklerini ve diğer bazı kabileleri Müslümanlara karşı savaşmaya teşvik edici gayretleri olmuş ve onlarla ittifak kurmuşlardı. Benî Kurayza Yahudileri de aynı şekilde Medine'de İslam'ın varlığına son vermek üzere harekete geçen Ahzap ordusunu desteklemek üzere onların liderleriyle gizlice anlaşmışlardı.⁸¹³

⁸⁰⁸ Yeşu. 22: 20.

⁸⁰⁹ Hoş. 6: 7.

⁸¹⁰ Lev. 6: 1-7.

⁸¹¹ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/616.

⁸¹² Kurtubî, *el-Câmiu li ahkâmi'l-Kur'ân*, 6/116.

⁸¹³ Derveze, *Hz. Muhammed'in Hayatı*, 408-410.

Kur'an'ın yaklaşımına göre nüzûl dönemi Yahudileri üstün ırk anlayışına bağlı olarak insanlar arası hukukta emanete riâyet hususunda menfi bir tutum sergileyen, kendilerinden olmayanlara karşı, emanet konusunda bir vebal olmadığı anlayışına sahip olan bir millettir. Onların bu yaklaşımları Kur'an'da şöyle ifade edilmektedir:

*“Kitap ehlinde öylesi vardır ki, ona yüklerle mal emanet etsen, onu sana (eksiksiz) iade eder. Fakat onlardan öylesi de vardır ki, ona bir dinar emanet etsen, tepesine dikilip durmadıkça onu sana iade etmez. Bu da onların, “Ümmîlere karşı (yaptıklarımızdan) bize vebal yoktur” demelerinden dolayıdır. Onlar, bile bile Allah'a karşı yalan söylerler.”*⁸¹⁴

Bu âyetin nüzûl sebebiyle ilgili Suyûtî, tefsirinde İbn Cüreyc'in şu sözlerini aktarmıştır:

Cahiliye zamanında Müslümanlardan bazı kişiler Yahudilerle alışveriş yapmışlardı. Bu kişiler Müslüman oldukları zaman onlardan alacaklarını isteyince: “Sizin bizde bir emanetiniz ve bir alacağımız yoktur. Çünkü siz bulunduğunuz dininizi terk ettiniz” dediler ve bunu Tevrat'ta bu şekilde bulduklarını söylediler. Bunun üzerine Yüce Allah: “...Onlar, bile bile Allah'a karşı yalan söylerler” âyetini indirdi.⁸¹⁵

Suyûtî, tefsirinde bu konuda yukardaki rivayete benzer daha birçok rivayet aktarmıştır.⁸¹⁶

Seyyid Kutub, Kur'an'ın nüzûl döneminde Yahudi toplumunun bütününe kaplayan, onların cibilliyetlerinin ve Hz. Peygamber ile İslâm toplumuna karşı konumlarının özünü oluşturan en önemli sıfatlarının hıyanet sıfatı olduğunu, her bir davranışın altında hain bir niyete sahip olduklarını ifade etmiştir.⁸¹⁷

Hainlik, Kur'an'da nüzûl dönemi Yahudilerinin en bariz vasıflarından biri olarak ele alınmıştır. Kur'an'da davranışlarında ve niyetlerinde hıyanet bulunan, sürekli ortalığı karıştırmaya çalışan, duruşları ve bakışlarıyla muhataplarına güven

⁸¹⁴ Âl-i İmrân 3: 75.

⁸¹⁵ Suyûtî, *ed-Dürrü'l Mensûr*, 3/551.

⁸¹⁶ bk. Suyûtî, *ed-Dürrü'l Mensûr*, 3/550-551.

⁸¹⁷ Kutub, *Fizilâl-il Kur'an*, 3/213.

aşlamayan bir kavim olarak lanse edilen Yahudilerin Kur'an'daki ahlâkî vasfı "hain" olmuştur. Kur'an'a göre bu vasıf onlarda karakteristik bir özellik taşır. Onlar daha önceki dönemlerde de bu vasıfla temayüz etmişlerdir.

3.2.14. İkiyüzlülük (Nifak)

Bir yeri yarıp geçen yol, tünel veya nehir demek olan *Nefak* (نفاق) kelimesinden türeyen *Nifak*; dine bir kapıdan girip başka bir kapıdan çıkma durumunu ifade eder".⁸¹⁸ Cürcânî, *Tarifat* adlı kitabında nifakı, iman ettiğini dil ile söyleyip, küfrü kalpte gizlemek yani dışından inanmış görünüp, içinden inkâr etmek şeklinde tarif etmiştir.⁸¹⁹ Ömer Nasuhi Bilmen ise nifakı; ikiyüzlülük, bozgunluk, riya, din hususunda hıyanet olarak tarif etmiştir.⁸²⁰

Nifak fiilini işleyen münafık da, "dinin bir kapısından girip diğerinden kaçan çifte şahsiyetli kimse" olarak tarif edilmiştir.⁸²¹ Münafık Türkçede anlamından dolayı ikiyüzlü olarak tarif edilir. İkiyüzlülük, ahlâkî bir terim olarak; insanlar nezdinde menfaatine göre pozisyon alma, kendisini olduğundan farklı gösterme ve farklı yüzlerle yaklaşmak suretiyle insanları aldatma davranışıdır.

İnsanlarda ikiyüzlülüğün oluşmasının altında birçok sebep yatmaktadır. Korkaklık, bencillik, yalancılık, aşırı dünya sevgisi, ikiyüzlü davranmasına sebep olan başlıca kötü ahlâkî hasletlerdir. Bununla ilgili olarak İmam Gazzâlî, Peygamber efendimizin : "Mal ve mevki sevgisi; suların sebzeleri bitirdiği gibi, insanın kalbinde nifak tohumunu bitirir" sözünü hatırlatarak, bunun mânasının mal ve mevkiye dair arzuların, insanları riyakârlığa dolayısıyla da ikiyüzlülüğe sevk ettiğini ifade etmiştir.⁸²²

Kur'an'ın ahlâk tasavvuruna göre nifak kötü ahlâktan sayılmış, münafıklık yapanlar şiddetli bir şekilde yerilmiştir. Kur'an'da "*Bunlar, insanlardan gizlenmeye*

⁸¹⁸ İsfahânî, "N-f-k", 1079.

⁸¹⁹ Cürcânî, 1997, "Nifak", 240.

⁸²⁰ Bilmen, "Nifak", 127.

⁸²¹ Hülya Alper, "Münafık", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2006), 31/565.

⁸²² Gazzâlî, *İslâm Ahlâkı*, 181.

çalışırlar da Allah'tan gizlenmezler. Hâlbuki Allah, geceleyin, razı olmayacağı sözleri kurarlarken onlarla beraberdir...”⁸²³ buyurulmaktadır. Bu âyetle, utandıkları ve çekindikleri için yaptıkları kötülükleri ve ihanetleri, insanlardan gizleyen, fakat kendisinden bir şey gizlenemeyen Allah'ı hesaba katmayan ikiyüzlü insanlar kastedilerek kınanmıştır.

Kur'an'da, birçok âyette ikiyüzlülerden (münafıklardan) bahsedilmiştir. Bu âyetlerde münafıkların inanç problemleri, ruhsal yapıları, ahlâkî bozuklukları, insanlar içindeki konumları ve Hz. Muhammed'e ve müminlere karşı tutum ve yaklaşımları, ölümden sonraki âkıbetleri ayrıntılı olarak ele alınmıştır.⁸²⁴

Yahudilerin kutsal kitabı Tevrat'ta da ikiyüzlülüğten, dolaylı olarak bahsedilmiştir. Bu davranış genel olarak Tanrı'ya karşı takınılan samimiyetsiz duruş anlamında ele alınmıştır. İnsanlar arasındaki boyutuna Tevrat'ta doğrudan ve belirgin bir şekilde değinilmemiştir.

Tevrat'ın “*RAB yalancı dudaklardan öğrenir, ama gerçeğe uyanlardan hoşnut kalır.*”⁸²⁵ ifadesiyle Tanrı katında özü sözü bir olmamanın öğrenilen bir tutum olduğu, dürüstçe hareketin ise Tanrı'nın rızasına muvafık olduğu anlatılmaya çalışılmıştır.

Yahudilerin samimiyetsizce davranmak suretiyle Tanrı'yı ve O'nun ahlâkî öğretilerini göz ardı etmeleri Tevrat'ta şu ifadelerle haber verilir:

*“Rab diyor ki, “Bu halk bana yaklaşıp ağızlarıyla, dudaklarıyla beni sayar, Ama yürekleri benden uzak.”*⁸²⁶ *“Dinle, ey Yakup soyu! İsrail adıyla anılan, Yahuda soyundan gelen, RAB'bin adıyla ant içen sizler, İsrail'in Tanrısı'na yakarır, Ama bunu doğrulukla, içtenlikle yapmazsınız.”*⁸²⁷

Bu cümleler kendi başına Yahudi ahlâkî konusunda yeteri kadar bilgi vermektedir. Genelde Tanrı'nın ahlâkî öğretilerine uymayan Yahudilerin, bu ahlâkî

⁸²³ en-Nisâ 4/108.

⁸²⁴ Alper, “Münafık”, 31/565.

⁸²⁵ Özd. 12: 22.

⁸²⁶ Yşa. 29: 13.

⁸²⁷ Yşa. 48: 1.

öğretiye de duyarsız kaldıkları, Tanrı'ya karşı samimi davranmadıkları ve ikiyüzlü tutum içerisinde oldukları ortaya çıkmaktadır.

Kur'an'da da aynı şekilde Yahudilerin ikiyüzlü ve münafıkça tutumlarından bahsedilmektedir. Tarihi vakıalar onların bu tutumlarıyla ilgili Kur'an'ın hitabını teyit etmektedir. Siyer kaynaklarına göre Peygamber efendimiz hicretin ikinci yılında Bedir savaşından galip gelince, İslâm dini Medine'de güç kazandı. Bunun üzerine bir grup Yahudi iman etti. Bunların bir kısmı zâhiren Müslüman oldu. Böylece Yahudilerden de münafık bir kitle ortaya çıktı. Bunlar zahiri olarak Müslüman görünüp Müslümanlar arasında nifak tohumlarını ekmeye çalışıyorlardı. Böylece İslâm ümmetinin içinde göçükler meydana getirip onu içerden çökertmeye çalışıyorlardı. İbn Hişam'da münafık Yahudilerin yazılı olduğu uzun bir liste geçmektedir ki bu, onların Medine'de azımsanmayacak sayıda olduklarını ortaya koymaktadır.⁸²⁸

İbn Hişam'a göre Yahudi münafıklarının çoğu, Yahudi bilginlerden oluşuyordu. Bunlar konumları gereği normal bir Yahudiye göre daha düzenbaz ve fitneciydiler. Hz. Muhammed'i insanlar nezdinde küçük düşürmeye, Müslümanların imanını sarsmaya ve henüz Müslüman olmayan kesimi İslâm'dan soğutmaya gayret sarf ediyorlardı.⁸²⁹ İşte Medine'deki bu gürhün menfi tutumlarını Kur'an şöyle haber vermektedir:

*“Onlar iman edenlerle karşılaştınca, “İman ettik” derler. Birbirleriyle baş başa kaldıklarında da şöyle derler: “Rabbimizin huzurunda delil olarak kullanıp sizi sustursunlar diye mi, Allah'ın (Tevrat'ta) size bildirdiklerini onlara söylüyorsunuz? (Bu kadarcık şeye) akıl erdiremiyor musunuz?”*⁸³⁰

Süddî der ki: “Bu âyet, Yahudilerden bazıları hakkında nazil olmuştur. Onlar önce inandılar, sonra münafık oldular...”⁸³¹ Bu âyette Yahudilerin, müminleri

⁸²⁸ Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, 1/575.

⁸²⁹ bk. Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik İbn Hişam, *es-Sîretü'n-nebeviyye li-İbn Hişam*, ed. Taha Abdurrauf Sa'd (şirketü'l-tabatu'l-fenniyyetu'l-muttehide, ts.), 2/125.

⁸³⁰ el-Bakara 2/76.

⁸³¹ Suyûtî, *ed-Dürrü'l Mensûr*, 1/347.

gördükleri zaman, münafıkça hareket ederek Allah'a ve peygamberine iman ettiklerini söyledikleri haber verilmektedir.⁸³² Bu münafıklar, kendileriyle baş başa kalınca birbirlerine sitem ederler⁸³³ ve Allah'ın Hz. Muhammed'in sıfatlarıyla ilgili olarak Tevrat'ta Yahudilere haber verdiği bilgileri açıklamalarıyla Müslümanların ellerine kendi aleyhlerine delil verdiklerini düşünüyorlardı.⁸³⁴ Bu rivayete göre onların bunu yaparken Müslümanlara kendi aleyhlerine bir koz vermeyecekleri şekilde daha hassas davranmaları konusunda birbirlerini uyardıkları anlaşılmaktadır.

Yukardaki âyete benzer şekilde Yahudilerden bir grup hakkında inen Mâide sûresi 61. âyette onlarla ilgili şu ifadeler aktarılmaktadır:

*“(Yanınıza) küfürle girip yine (yanınızdan) küfürle çıktıkları halde size geldiklerinde “İnandık” dediler. Allah onların saklamakta oldukları şeyi daha iyi bilir.”*⁸³⁵

Zemahşerî, bu ayetin Peygamber'in huzuruna giren bir grup Yahudi hakkında indiğini, bunların İslâm'a girdiklerini söyleyerek münafıklık yaptıklarını ifade etmiştir.⁸³⁶ Taberî bu konuda “Hâlbuki onlar, inkârlarından vazgeçmiş değillerdi. Onlar, müminlerin yanına girerken kalplerinde gizledikleri küfürleriyle girer, çıkarken de aynı halleriyle çıkıyorlardı.” demiştir.⁸³⁷

Derveze'ye göre Yahudiler münafıkça hareketlerinin yanında Medine'de Müslümanların içindeki münafıkların her zaman müttefikleri olmuşlardır. Ona göre Kur'an'da Yahudilerin münafıklarla ilişkilerini ilk ortaya koyan Bakara sûresi 14. âyetinde geçen şu ifadedir:⁸³⁸

⁸³² Taberî, *Câmiu'l-Beyân an te'vili'l âyi'l-Kur'an*, 2/249.

⁸³³ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 1/327.

⁸³⁴ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 1/327.

⁸³⁵ el-Mâide 5/61

⁸³⁶ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/653.

⁸³⁷ Taberî, *Câmiu'l-Beyân an te'vili'l âyi'l-Kur'an*, 10/444.

⁸³⁸ Derveze, *Hz. Muhammed'in Hayatı*, 387.

*“İman edenlerle karşılaştıkları zaman, “İnandık” derler. Fakat şeytanlarıyla (münafık dostlarıyla) yalnız kaldıkları zaman, “Şüphesiz, biz sizinle beraberiz. Biz ancak onlarla alay ediyoruz.” derler.”*⁸³⁹

Müfessirlerin çoğunluğuna göre de âyette geçen “şeytanları” ifadesiyle Yahudilere işaret edilmiştir. Bu ayette münafıklara akıl verip onları saptırmaya çalışan Yahudiler, “münafıkların şeytanları” olarak nitelendirilmişlerdir. Derveze’ye göre bu âyet, münafıklarla dost olup onlarla gizlice planlar yapmalarından söz etmesiyle Yahudilerin nifak hareketi ve münafıklar üzerinde büyük rol oynadığını göstermektedir.⁸⁴⁰ Yahudilerin nifak hareketini yönlendirdiklerini, onları etkileri altına aldıklarını, Nisâ sûresi 139. ve Muhammed sûresi 25-26. ayetleri de işaret etmektedir.

Sonuç olarak Müfessirlerin beyanlarına göre Yahudiler, Kur’an’ın nüzûl döneminde, İslâm’a ve müminlere karşı yukarıda da izahını verdiğimiz şekilde sergilemiş oldukları ikiyüzlü tavırları sebebiyle Kur’an’ın şiddetli tenkidine maruz kalmışlardır. Onların bu tavırları Kur’an’da yaşanmış sahneler şeklinde anlatılmış, kötü ahlâklarına dair seyredilebilir canlı tablolar çizilmiştir. Onlar bu dönemde hem münafıkça hareket etmiş, hem de İslâm karşısında münafıklarla dayanışma içerisine girmişlerdir.

Kur’an’da konumuzla alakalı verdiğimiz âyetlere baktığımızda Yahudilere yönelik olarak ikiyüzlülük vasfı ifade edilirken lafzın genel bir hitap şeklinde vaz olduğu görülmektedir. Lakin müfessirlerimizin belirttiği gibi bu âyetler özellikle Yahudilerin önderleri hakkında inmiştir. İlahi hitabın bu vasfı bütün Yahudilere genelleştirmesinin sebebi, kanaatimizce dini inanış ve yaşayışta her hal ve şartta, geride kalanlarının da önderleri olan din bilginlerine tabi olmaları ve onların söylediklerini onaylamalarıdır.

⁸³⁹ el-Bakara 2/14.

⁸⁴⁰ Derveze, İzzet, *Hz. Muhammed’in Hayatı*, 2/377-388.

3.2.15. Haksızlık ve zulüm

Sözlükte *zulüm* kelimesi, “bir şeyi yerinden başka yere koymak”,⁸⁴¹ Gadr, haksızlık, adaletsizlik⁸⁴² gibi anlamlar ifade etmekte olup, terim olarak genellikle “dinî ve ahlâkî kanunlarda belirlenmiş sınırları aşan; adalet, hakkaniyet ve eşitlik ilkelerine ters düşen davranışlar” için kullanılır.⁸⁴³ Zulmün ahlâk ilmi alanındaki en temel anlamı, “muayyen haddi aşmak ve bir başkasının hakkını ihlal etmek”,⁸⁴⁴ ayrıca şahsî, içtimaî, ilâhî yükümlülüklerini terk etmektir.⁸⁴⁵

Kur’ân-ı Kerîm’de zulüm kelimesinin geçtiği âyet sayısı yirmi olup bu kelimenin türevleri ise 269 âyette geçmektedir.⁸⁴⁶ Zulüm kelimesi, Kur’an’da itikadi ve ahlâkî olmak üzere iki ayrı bağlamda ele alınmıştır.⁸⁴⁷

Rağıb el-İsfahânî, *Müfredat* adlı eserinde zulüm terimini, Kur’an’daki kullanımıyla bağlantılı olarak insan ile Allah arasındaki zulüm, kişi ile diğer insanlar arasındaki zulüm ve kişi ile kendi nefsi arasındaki zulüm olmak üzere üç türde ele almıştır. Ona göre küfür, şirk ve nifak, insan ile Allah arasındaki zulmün en büyüğüdür.⁸⁴⁸ Kişinin kendi nefesine zulmü, Allah’ın hududuna isyan etmesiyle kendine zarar vermesi ve haksızlık etmesidir. Kur’an’da “kişinin kendi nefesine zulüm yapması”⁸⁴⁹ ifadesiyle, daha çok yapılan haksızlığın sahibine geri dönücü olduğu mânası aktarılmak istenmiştir.⁸⁵⁰

Kişi ile diğer insanlar arasındaki zulüm ise doğrudan sosyal ahlâkın en temel konularından birini teşkil eder. İnsanların birbirlerine ve kendilerine karşı işledikleri zulüm, ahlâk alanını oluşturmaktadır. Çünkü ahlâk insanın içinde olduğu her yerde

⁸⁴¹ Cürcânî, 1997, “Zulüm”, 148.

⁸⁴² Bilmen, “Zulüm”, 68.

⁸⁴³ Karaman vd., *Kur’an Yolu*, 1/126.

⁸⁴⁴ İzutsu, *Kur’an’da Dinî ve Ahlâkî Kavramlar*, 222.

⁸⁴⁵ Bilmen, “Zulüm”, 68.

⁸⁴⁶ Mustafa Çağrı, “Zulüm”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2013), 44/507.

⁸⁴⁷ Karaman vd., *Kur’an Yolu*, 1/126.

⁸⁴⁸ İsfahânî, “Z-1-m”, 659.

⁸⁴⁹ el-Bakara 2/92; Âl-i İmrân 3/117.

⁸⁵⁰ Duran Ali Yıldırım, “İnanç Amel ve Ahlâk Ekseninde Kur’an’da Zulüm Kavramı”, *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9 (2016), 56.

ortaya çıkmaktadır. Kur'an'da insanların birbirlerine karşı yaptıkları her türlü haksızlığa dikkat çekilmiş, bu tür eylemlere karşı sergilenmesi gereken ahlâkî tutumlar açıklanmıştır.

Yahudiliğin temel dini kaynağı olan Tevrat'ta, adalet temel ahlâkî ilkelere sahiptir. Onda adaletin zıttı olan haksızlık ve zulüm konusunda birçok yasaklayıcı ifadeler mevcuttur.

*“Tanrınız RAB (...), haksızlık edenden de tiksindir.”*⁸⁵¹ ifadesiyle Tevrat'ta zulüm ve haksızlık hoş karşılanmamış, zulüm ve haksızlığı nefyedici bir çok hüküm yer almıştır. Adalet, hem Yahudiler hem de yabancılar için geçerlidir. Yabancılar karşı da haksızlık ve zulüm hoş karşılanmamaktadır. Bununla ilgili Tevrat'ta şöyle bir hüküm vardır: *“Yabancıya haksızlık ve baskı yapmayacaksınız. Çünkü siz de Mısır'da yabancıydınız.”*⁸⁵²

Peygamber Yeremya'nın Yahudi halkına ve idarecilerine haksızlık ve zulüm konusundaki şu öğütleri de Tevrat'ın adalet yaklaşımına örnek teşkil eder:

*“(...) RAB diyor ki: Adil ve doğru olanı yapın. Soyguna uğrayanı zorbanın elinden kurtarın. Yabancıya, öksüze, dula haksızlık etmeyin, şiddete başvurmayın. Burada suçsuz kanı dökmeyin.”*⁸⁵³

Tevrat'ın; *“Yargılarken haksızlık yapmayacak, kimseyi kayırmayacaksınız. Rüşvet almayacaksınız. Çünkü rüşvet bilge kişinin gözlerini kör eder, haklıyı haksız çıkarır.”*⁸⁵⁴ ifadesiyle de yargıda haksızlık yapmanın, rüşvet almanın ve adam kayırmanın yasaklanmış olduğu anlaşılmaktadır.

Tevrat'ın; *“Senin içinde kan dökmek için rüşvet aldılar. Faiz aldın, tefecilik yaptın, zorbalıkla komşularından haksız kazanç sağladın. Beni unuttun. Egemen RAB*

⁸⁵¹ Yas. 25: 16.

⁸⁵² Çık. 22: 21.

⁸⁵³ Yer.22: 2- 3.

⁸⁵⁴ Yas. 16: 19.

böyle diyor.”⁸⁵⁵ ifadesiyle Yahudilerin insanları haksızlığa uğraticı fiillerden nehyedildikleri, ancak onların yine de buna aykırı hareket ettikleri anlaşılmaktadır.

Kur’ân’da Yahudilerle ilgili kesitler birçok âyette inanç ve ahlâk boyutuyla ele alınmıştır. Onlara çokça nimet verildiği, önce âlemlere üstün kılındıkları, ancak daha sonra yaptıkları zulüm ve yoldan çıkmaları yüzünden, bu nimetlerin onların ellerinden alındığı ve türlü türlü cezalara uğrattıkları haber verilmiştir. Yahudilerin yaptığı zulüm ve haksızlıklar ve onlara verilen cezalar Nisâ sûresi 160-161. âyetlerde şöyle belirtilmektedir:

“Yahudilerin yaptıkları zulüm ve birçok kimseyi Allah yolundan alıkoymaları, kendilerine yasaklanmış olduğu halde faiz almaları, insanların mallarını haksız yere yemeleri sebebiyle önceden kendilerine helal kılınmış temiz ve hoş şeyleri onlara haram kıldık. İçlerinden inkâr edenlere de acı bir azap hazırladık.”

Nisâ sûresi 161. âyette nüzûl dönemi Yahudilerin haber verilen zulümlerinden biri de faiz almaları ve rüşvet yemeleridir. Müfessirlerin çoğuna göre aynı âyetin *“insanların mallarını haksız yere yemeleri”* şeklindeki ifadesinden maksadın onların rüşvet karşılığında haksız yere hüküm vermeleri olduğudur.⁸⁵⁶ Taberî; bu ifadenin, Allah’ın kitabında değişiklik yapıp kendi elleriyle yazdıkları nüshaları dindaşlarına satmaları fiilini de kapsadığını söylemiştir.⁸⁵⁷

Peygamber çağdaşı Yahudilerinin insana muamelede bakış açısını belirleyen; Âl-i İmrân sûresi’nin 75. âyetiyle haber verilen, onların *“ümmilerin mallarını aldığımızda bize herhangi bir vebal yoktur”* deyimindeki anlayışlarıdır. Kur’an’da, Yahudilerin insanların mallarını kendilerine helal görmelerine ve onlara haksızlık etmelerine sebep olarak bu anlayışlarının neden olduğu belirtilmek istenmiştir.

Tevbe sûresi 34. âyetinin, *“Ey iman edenler! Hahamlardan ve rahiplerden birçoğu, insanların mallarını haksız yollarla yiyorlar ve Allah’ın yolundan alıkoyuyorlar.”* ifadesiyle özellikle din adamlarına işaret edilmiştir. Bu âyetle

⁸⁵⁵ Hez. 22: 12.

⁸⁵⁶ Celâlüddîn Muhammed b. Ahmed el-Mahallî - Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr es-Süyûtî, *Tefsîru'l-Celâleyn* (Kahire: Dâru'l-Hadîs, ts.), 131.

⁸⁵⁷ bk. Taberî, *Câmiu'l-Beyân an te'vili'l âyi'l-Kur'ân*, 9/392.

onların, dindaşlarının mallarını haksız ve batıl yollarla yemek suretiyle din üzerinden maddi menfaat sağlamalarına dikkat çekilmiştir.

Kur'an'da, ayarınca Yahudilerin insanlar arasında adaleti ayakta tutmakla görevli olan hâkim ve idarecilerinin maddi menfaatler için hak ve hukuka aykırı hareket ettikleri haber verilmektedir. Mâide sûresi 42. âyetinin “*Onlar, yalanı çok dinleyen, haramı çok yiyenlerdir...*” ifadeyle bu duruma işaret edilmiştir. Zemahşerî, Yahudi hâkimlerinin verdikleri hükümde haramı helalleştirmeye karşılık rüşvet almakta olduklarını söylemiştir.⁸⁵⁸ İbn Abbâs; “*Onlar, yalanı çok dinleyen, haramı çok yiyenlerdir...*” âyetini; “Burada onların hüküm verirken rüşvet aldıkları ve yalan hükümler verdikleri kastedilmektedir” şeklinde açıklamıştır.⁸⁵⁹

Kur'an'da Yahudilerin haber verilen zulümlerinden birisi de insanlara karşı olan emanetlere riayetsizlik hususundaki haksız tutumlarıdır. Yahudilerin burada yerildikleri ikinci bir husus emanete ihanet gibi ahlâken menfi bir tutumu, Allah'a dayandırmalarıdır.⁸⁶⁰ Buna göre onlar ahlâken evrensel bir değer olarak kabul edilen emanete riayeti irksal ilkelere dayandırmak suretiyle Yahudi olmayanların emanet mallarına el koyma konusunda Allah'ın kendilerine bir yasak koymadığını iddia etmişlerdir.

Bu konumuzla alakalı ele aldığımız âyetlerden ve müfessirlerimizin yorumlarından anlaşıldığına göre, Kur'an'ın nüzûl dönemindeki Yahudiler, insanlara zulüm ve haksızlık etmişlerdir. Kur'an'da onlar bu konuda eleştirilmiş, müspet bir ahlâka sahip olmadıkları belirtilmiştir. Peygamber çağdaşı Yahudilerin bu dönemdeki haksız tutumlarına ve insanlara zulümlerine, üstünlük anlayışları ve Yahudi olmayanlara aşağılayıcı yaklaşımları neden olarak gösterilmiştir.

Bu âyetlerde Yahudilerin zulüm ve haksızlıklarına faiz, rüşvet, emanete hiyanet, yargıda haksızlık ve insanların mallarını haksız yollarla yeme gibi kötü ahlâkî tutum ve davranışlarıyla örnekler verilmiştir. Yahudiler, bu davranışları konusunda daha çok Yahudilerin âlimleri, hâkimleri ve idarecileri üzerinden

⁸⁵⁸ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/635.

⁸⁵⁹ Suyûtî, *ed-Dürrü'l Mensûr*, 5/283.

⁸⁶⁰ Âl-i İmrân 3: 75.

eleştiriyeye tabi tutulmuşlardır. Onlar halklarını uydurdukları dinle aldatıp sömürenler, haktan saptıranlar ve ellerindeki güçle insanlara büyük haksızlıklar yapanlar olarak tarif edilmişlerdir.

3.2.16. Kalp katılığı (kasâvet) ve hayâsızlık

Kasvet (قسوة), sözlükte “sertlik, katılık, kuruluk”,⁸⁶¹ kalp katılığı demek olup bu kelimenin aslı “sert taş” sözünden gelir.⁸⁶² *Kasâvet* (قساوة), başkalarına isabet eden elem ve kederleri önemsememe,⁸⁶³ kalpten yumuşaklığın, merhamet ve korkunun gitmesi durumudur.⁸⁶⁴ Türkçede merhametsiz, acımasız kişiler için kullanılan bu tabirin ayrıca katı yüreklilik, taş yüreklilik, taş kalplilik, kalpsizlik gibi kullanımları da vardır.

Kur’ân-ı Kerîm’de *kalp* kelimesi; bilinen anlamının yanında düşünme, kavrama iyiyle kötüyü, doğruyla yanlış ayırt etme gibi bilişsel faaliyetlerinin gerçekleştirildiği akıl melekesini de içine alan bir anlama sahiptir.⁸⁶⁵ Kur’an’a göre ubudiyetin gereklerinden birisi de kalp yumuşaklığıyla vahyi karşılamak ve huşu dolu bir kalple yaratıcının emir ve buyruklarına teslim olmaktır. Kur’an’daki kullanımına göre, kalp katılığı, kalplerin Allah’a yönelmekten, Allah’a itaat etmekten uzak kalması, kalbin Allah’ın âyetlerinden bir eser taşımaması ve etkilenmemesi demektir.⁸⁶⁶ Kur’an’da hiçbir şeyden ders almayan ve hiçbir öğüt dinlemeyen kalpler katılık ve sertlikte taşa benzetilmiştir.⁸⁶⁷ Öbür taraftan olaylardan ders aldığı, öğüt dinlediği için kalp inceliği kazanan müminlerin hali, Kur’an’da “*Rablerinden korkanların derileri (vücutları) ondan dolayı gerginleşir. Sonra derileri de (vücutları da) kalpleri de Allah’ın zikrine karşı yumuşar.*”⁸⁶⁸ âyetiyle belirtilmiştir.

⁸⁶¹ Kurtubî, *el-Câmiu li ahkâmi l-Kur’ân*, 1/462.

⁸⁶² İsfahânî, “S-k-v”, 846.

⁸⁶³ Nusret Paşa Müşîr - Mustafa Zihni Paşa, *Nusretü l-hamîd alâ siyâseti l-abîd - Mikyâsü l-Ahlâk*, ed. Özgür Kavak (İstanbul: Bilnet Matbaacılık ve Yayıncılık, 2020), 74.

⁸⁶⁴ İbn Manzûr, “K-s-e”, 41/3633.

⁸⁶⁵ Karaman vd., *Kur’an Yolu*, 1/144. bk. A’râf 7/179.

⁸⁶⁶ Kurtubî, *el-Câmiu li ahkâmi l-Kur’ân*, 1/462.

⁸⁶⁷ İstanbûlî, *Rûhu l-Beyân*, 1/164.

⁸⁶⁸ ez-Züimer 39/23.

Tevrat'ta da katı kalplilik hoş karşılanmamış, bundan uzak durulması konusunda uyarılar yapılmıştır. Tevrat'ın “Allah'ımız Rab'bin size vereceği ülkenin herhangi bir kentinde yaşayan kardeşlerinizden biri yoksulsa, yüreğinizi katılaştırmayın.(...)”⁸⁶⁹ ifadesiyle insanî mânada katı kalpliliğe karşı çıkılmış, özellikle yoksullara merhametle yaklaşma öğütlenmiştir.

Tevrat'ta peygamber Yeremya'nın; “Ya RAB, gözlerin gerçeği arıyor. Onları vurdun, ama incinmediler, Onları yiyip bitirdin, Ama yola gelmeyi reddettiler. Yüzlerini kayadan çok sertleştirdiler, Geri dönmek istemediler.”⁸⁷⁰ yakarışı ise Yahudi milletinin o dönemde de tanrının buyruğuna uymadığını, Tanrı'nın sözleri karşısında katı yürekli olduklarını gözler önüne sermektedir. Burada Tevrat'ın, katı tutumlarının taşın sertliğiyle benzetilme ifadesi, Kur'an'ın Bakara sûresi 74. âyetteki ifadeye benzerliğiyle dikkat çekmektedir.

Kur'an'da üç yerde, isyankâr tutumları, günahlara dalmaları ve Allah'ın buyruklarını ağırdan almaları yüzünden Yahudilerin kalplerinin katılaştığı haber verilmektedir. Örneğin Bakara sûresinde Hz. Musa'nın kavmiyle arasında geçen inek hadisesinin anlatıldığı âyetlerin akabinde Bakara sûresi 74. âyette onların bu halleri şöyle anlatılır:

“Sonra bunun ardından kalpleriniz yine katılaştı, taş gibi; hatta daha katı oldu. Çünkü taş vardır ki, içinden ırmaklar fışkırır. Taş vardır ki yarılır da içinden sular çıkar. Taş da vardır ki, Allah korkusuyla (yerinden kopup) düşer. Allah yaptıklarınızdan hiçbir zaman habersiz değildir.”⁸⁷¹

Bu âyeti birçok müfessirimiz tarafından inek kıssasıyla ilintili olarak önceki Yahudilerin o dönemdeki tutumları bağlamında ele almasına karşılık Râzî, Bursévî ve Taberî gibi klasik müfessirler hitabın Kur'an'ın nüzûl dönemindeki Yahudilerine olduğunu söylemişlerdir. Râzî, bu konuda Kaffâl'in, “Allah'ın, ayetteki *kulûbukum* (قلوبكم) kavline muhatap olanların, Hz. Muhammed (s.a.v.) zamanında bulunan Ehl-i kitab olması mümkündür...” görüşünü “Bu görüş daha tercihe şayandır.

⁸⁶⁹ Yas. 15: 7.

⁸⁷⁰ Yer. 5: 3. Ayrıca bk. Zek. 7: 12.

⁸⁷¹ el-Bakara 2/74.

Çünkü Allah'ın; “kalpleriniz yine katılaştı” (ثُمَّ قَسَتْ قُلُوبُكُمْ) ifadesi, hitâb-ı müşafehe, karşılıklı sözlü bir hitaptır. Bu sebeple onu hazırda olanlara -Hz. Muhammed (s.a.v.) zamanında bulunanlara- hamletmek daha tercihe şayandır.” sözleriyle desteklemiştir. Nitekim Kaffâl, önceki Yahudilerin sürekli isyanlarını ve bu isyanlarının sonucunda cezalandırılmalarından nüzûl dönemi Yahudilerinin haberdar olduğunu, bundan ibret alıp kalplerinin yumuşaması gerekirken, kalplerinin kaskatı kesildiğini bu âyetin haber verdiğini söylemiştir.⁸⁷²

Çağdaş müfessirlerimizden Elmalılı ve Vehbe Zuhaylî de hitabın Hz. Peygamber (s.a.v.) çağdaşı Yahudi bilginlerine olduğunu söylemişlerdir. Müfessirlerimiz, mezkûr Yahudilerin bu kadar ayan beyan olan vahiy âyetleri ve kesin açıklamalar karşısında teşvikten, öğüt ve ibretlerden etkilenmemeleri sonucunda kalplerinin kaskatı kesildiğini ifade etmişlerdir.⁸⁷³ Yani kendi kötü tercihleri ve olumsuz tutumları yüzünden vahyin ışığından etkilenmeyecekleri şekilde kalplerinin kaskatı olduğu anlatılmak istenmiştir.

Derveze'ye göre âyetlerin Kur'an'ın nüzûluna tanık olan Yahudilere hitabı yöneltmesi, failer sanki ataları değil de kendileriymiş gibi onları eleştirilerin odağı haline getirmesi, onları katı kalplilik ve inatçılıkla tavsif etmesiyle, Kur'an'da onlarla geçmişteki ataları arasında tutum, karakter, ahlâk ve soy birliğinin varlığına dikkat çekilmek istendiği anlaşılmaktadır.⁸⁷⁴

Belli bir süreçten sonra kalpleri katılaştığı belirtilen Yahudilerin hatırlatılıp ahlâken onlara benzememeleri hususunda müminlere uyarının yapıldığı Hadîd sûresi 16. âyette Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

“İman edenlerin Allah'ı zikretmekten ve inen haktan dolayı kalplerinin saygı ile ürpermesinin zamanı gelmedi mi? Daha önce kendilerine kitap verilip de, üzerinden uzun zaman geçen, böylece kalpleri katılaştıranlar gibi olmasınlar. Onlardan birçoğu fasık kimselerdir.”

⁸⁷² Râzî, *Mefâtîhu'l Ğayb*, 3/555.

⁸⁷³ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 1/324-325; Zuhaylî, *et-Tefsîrü'l-münîr fi'l-akâdeti ve's-şerîati ve'l-menhec*, 1/194.

⁸⁷⁴ Derveze, *et-Tefsîru'l-Hadîs*, 6/179.

Mukâtil b. Süleyman, bu âyetin “*üzerinden uzun zaman geçen*” ifadesinde sözü edilen uzun zamanın, bi’setten önceki dönem ile Hz. Muhammed’in (s.a.v.) ortaya çıktığı zaman arasındaki süre olduğunu, burada kalp katılığı konusunda emsal gösterilenlerin Ehl-i kitap olduğunu söylemiştir.⁸⁷⁵ Bursevî’ye göre peygamberleriyle aralarında geçen uzun zamana bağlı olarak Hıristiyanlar gibi Yahudilerin de kitaplarına olan saygınlıkları yok olup ona olan umursamazlıkları peyda olmuş, böylece kalplerinin katılaştırılması kaçınılmaz olmuştur. Kalpleri katılaştıran Yahudiler daha sonra yoldan çıkmışlardır.⁸⁷⁶

Zuhaylî, Yahudi kavminin Mâide sûresi 13. âyette “*Ahidlerini bozdukları için onları lânetledik ve kalplerini katılaştırdık. Kelimeleri yerlerinden kaydırarak (tahrif edip) değiştiriyorlar.*”⁸⁷⁷ ifadesiyle haber verilen katı kalplilik hallerinin aslında ahitlerini bozmalarına karşılık kendilerine bir ceza olarak verildiğini Mâlik b. Dînâr’ın, “Allah Tealâ’nın gazap ettiği hiçbir kavim yoktur ki, Allah onların kalplerinden rahmet ve merhameti söküp almamış olsun” sözüyle açıklamıştır.⁸⁷⁸

Bursevî, Mâide sûresi 13. âyetin “*Kelimeleri yerlerinden kaydırarak (tahrif edip) değiştiriyorlar.*” ifadesinin onların kalplerinin katılığının en güzel dile getirilişi olduğunu, çünkü Allah’ın sözlerini değiştirme fiilini ancak kalbi çok katı olanların gerçekleştirebileceğini ifade eder. Bursevî, buradaki “değiştirmek”ten kastın, ya Peygamber’in (s.a.v) sıfatını değiştirmek veya kötüye yorumlamak olduğunu öne sürmüştür, böylelikle bu âyeti nüzûl dönemi Yahudileri bağlamında ele almıştır.⁸⁷⁹

Celaleyn tefsirinde, “*kalplerini katılaştırdık*” ifadesi, Yahudilerin imanı kabule bir yumuşaklık göstermemekle açıklanmıştır. Celaleyn’e göre kalplerinin katılaştırılmasına sebep olan şey, onların Tevrat’ta bulunan Hz. Muhammed’in sıfatlarıyla alakalı kelimeleri tahrif etmeleri ve onu değiştirmeleridir.⁸⁸⁰

⁸⁷⁵ Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, 4/242.

⁸⁷⁶ İstanbûlî, *Rûhu’l-Beyân*, 9/364.

⁸⁷⁷ el-Mâide 5/13.

⁸⁷⁸ bk. Zuhaylî, *et-Tefsîru’l-münîr fi’l-akîdeti ve’s-şerîati ve’l-menhec*, 23/279.

⁸⁷⁹ İstanbûlî, *Rûhu’l-Beyân*, 2/365.

⁸⁸⁰ Mahallî - Süyûtî, *Tefsîru’l-Celâleyn*, 138.

Netice olarak katı kalplilik, Kur'an'da nüzûl dönemindeki Yahudilerin ve atalarının da sahip olduğu ahlâkî bir karakter olarak bildirilmiştir. Bu, Tevrat'ın bu konuyla ilgili yukarıda verdiğimiz beyanlarında da göze çarpmaktadır. Kur'an'ın ifadesine göre Yahudilerin katı kalplilik vasıfları, ahitlerini bozmalarına karşılık Allah Teâlâ'nın kendilerini bu şekilde cezalandırmasının bir sonucudur. Kur'an'da mezkûr karakterlerinden ötürü Yahudiler; öğüt almayan, Hz. Muhammed'in onlara açık delillere dayanan davetine “*Kalplerimiz muhafazalıdır*”⁸⁸¹ sözüyle duyarsız ve umursamaz bir tavır sergileyen, Allah'ın buyruklarını dinlemeyen ve meydana gelen hadiselerden ve mucizelerden ders çıkarmayan bir kavim olarak anlatılmaktadır.

3.2.17. Hilekârlık, entrika, düzenbazlık

Sözlükte “çare, mahâret, kurnazlık” gibi anlamlara gelen,⁸⁸² birini aldatma niyetiyle yapılan,⁸⁸³ ya da herhangi bir menfaat elde etmek için adalet ve dürüstlüğe aykırı olarak gerçekleştirilen fiillere *hile* denir. Hile fiilini yapan kişilere de *hilekâr* denilir. Türkçede aldatma, kandırma ve düzenbazlık, desise, dolandırma, entrika gibi kelimeler hile anlamında ya da ona yakın anlamda kullanılmaktadır.

Arapçada yerine göre hile anlamında ya da bu sözcükle eş anlamlı olan *Had'*, *Mekr*, *keyd* gibi kelimeler de kullanılmaktadır. Bu kelimeler Kur'an'da da aldatma anlamındaki hile kavramıyla intisaplı olarak geçmektedir. Bunlar İslâm âlimlerince kısaca şöyle tanımlanmışlardır:

Had' (خدع), sakladığı şeyin tersini yapmak,⁸⁸⁴ aldatmak, kandırmak ve oyuna getirmektir.⁸⁸⁵ *Mekr* (مكر), bir amaca ulaşmak için gizli surette yapılan muamele olup,⁸⁸⁶ aynı zamanda hileyle yapmak istediği bir şeyin niyetini bir başkasından saklamaktır.⁸⁸⁷ *Keyd* (كيد), “tuzak, düzen, kurnazlık, hile anlamına gelip”⁸⁸⁸ gizli bir

⁸⁸¹ el-Bakara 2/88.

⁸⁸² Saffet Köse, “Hile”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1998), 18/28.

⁸⁸³ Bilmen, “Hiyle”, 41.

⁸⁸⁴ İbn Manzûr, “H-d-a”, 13/1112.

⁸⁸⁵ İsfahânî, “H-d-a”, 332.

⁸⁸⁶ Bilmen, “Mekr”, 120.

⁸⁸⁷ İsfahânî, “M-k-r”, 1007.

şekilde başkasına zarar dokundurmayı arzu etmektir. Bu fiil kendi içinde iki kısma ayrılır. Kullardan olursa kötü hiledir, Allah'tan olursa kulların amellerine karşılık vermek için hakkaniyete uygun tedbîrdir.⁸⁸⁹

Alışverişte olduğu gibi bütün dini ve dünyevi münasebetlerde hile ve aldatmanın hiçbir türü İslâm'da hoş karşılanmamıştır. Çünkü insanlara zarar veren her şey dinen yasaklanmıştır.

İslam'da, hilekârlık kötü bir tutum olarak görülmüş, toplumda birçok tahribata yol açan hilekârlığın, Müslüman bir şahsiyetle bağdaşmadığına şu hadisle işaret edilmiştir: *“Bize silah çeken bizden değildir. Bize hile yapıp aldatan da bizden değildir.”*⁸⁹⁰

Tevrat'a baktığımız zaman hile fiilinin burada da hoş karşılanmadığını görüyoruz. Ahlâkî bir rezilet olarak hilenin çokça üzerinde durulduğunu Tevrat'ın şu ifadelerinden anlıyoruz:

*“RAB hileli teraziden iğrenir, Hilesiz tartıdansa hoşnut kalır.”*⁸⁹¹ *“Çalmayacaksınız. Hile yapmayacaksınız. Birbirinize yalan söylemeyeceksiniz.”*⁸⁹²

Kutsal kitabın bunca uyarılarına Yahudi kavminin uymadığı, İsrâiloğulları'na yönelik şu yergileriyle haber verilmektedir:

*“Kuş dolu bir kafes nasılsa, Onların evleri de hileyle dolu. Bu sayede güçlenip zengin oldular.”*⁸⁹³ *“Efrayim yalanla, İsrail halkı hileyle çevremi sardı.”*⁸⁹⁴ *“(…)Ülkede Tanrı'ya sadık kul kalmadı. İnsanlar arasında dürüst kimse yok. Herkes kan dökmek için pusuda. Kardeş kardeşe tuzak kuruyor.”*⁸⁹⁵

⁸⁸⁸ İsfahânî, "K-y-d", 940.

⁸⁸⁹ Cürcânî, 1997, "Keyd", 191.

⁸⁹⁰ Ebu'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc, *Sahih-i Müslim*, ed. Muhammed Fuad Abdülbâkî (Kahire: Matbaatu İsa el-Bâbî el-Helebî, 1374), "İman" 1/101 (No. 101).

⁸⁹¹ Özd. 11: 1.

⁸⁹² Lev. 19: 11.

⁸⁹³ Yer. 5: 27.

⁸⁹⁴ Hoş. 11: 12.

⁸⁹⁵ Mik. 7: 2.

Bu ifadelerden anlaşıldığı gibi İsrâiloğulları, aykırı yaşantılarıyla Tevrat'ın ahlâkî öğretilerine sırt çevirmişlerdir. İsrâiloğulları'nın hilekâr ve entrikacı bir karaktere sahip oldukları ifade etmişlerdir. Nüzûl dönemindeki Yahudilerin de atalarına benzer hilekâr bir tutum içinde oldukları Kur'an'da haber verilmiştir.

Kur'an'da Yahudilerin basit ve değersiz dünyevi menfaatlere bedel, hileyle Tevrat'ta Hz. Muhammed'in peygamberliğine delâlet eden bazı bilgileri, kendi elleriyle yazdıkları batıl bilgilerle karıştırdıklarını ve bunu gizlemeye çalıştıklarını *"Hakkı bâtulla karıştırıp da bile bile hakkı gizlemeyin."*⁸⁹⁶ âyetiyle belirtilmiştir. Kutub'a göre bu âyet çevirdikleri entrikaların içyüzünü açığa çıkarması ve Müslümanlara tuzak kurarken etkisi altında kaldıkları psikolojik dürtülerine işaret etmesi bakımından oldukça önem taşır.⁸⁹⁷

Kur'an'da Yahudilerin kendi kutsal kitapları üzerindeki okumalarında hile ve düzenbazlıklara başvurdukları öne sürülmüştür. Dini hususlarda muhataplarını aldatmaya yönelik bu gibi tutumlarına Âl-i İmrân sûresi 78. âyette şöyle haber verilmiştir:

"Onların içinde öyleleri var ki, kutsal kitabı, kelimeleri ağız boşluklarında dalgalandırarak okurlar, böylece okuduklarının Allah'ın kitabından olduğunu sanmanızı sağlamaya çalışırlar. Oysa bu okudukları şeyler kitaptan değildir. 'Bu Allah katındandır' derler. Oysa Allah katından değildir. Böylece bile bile Allah adına yalan söylerler."

Zemahşerî, Yahudilerin bilginlerinin tahrif ettikleri şeyleri Allah'ın kitabından olduğu zannedilsin diye bilerek kitabı yanlış şekilde okuduklarını, kitabı bu şekilde tahrif edenlerin de onların eşraflarından olan Ka'b b. Eşref (öl.3/624), Malik b. Sayf, Huyeyy b. Ahtab (öl.5/627) ve diğer bazı kimseler olduğuna dikkat çekmiştir.⁸⁹⁸ Râzî, bu kişilerin, uydurdukları bazı bilgileri Tevrat'tan habersiz olan, bilgisiz kişilere, Tevrat'tan olduğunu iddia ederek sunduklarını, akıllı ve zeki kişilere ise

⁸⁹⁶ el-Bakara 2/42.

⁸⁹⁷ Kutub, *Fizilâl-il Kur'an*, 1/90.

⁸⁹⁸ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/376.

bunların, Hz. Musa'dan sonraki peygamberlerin kitaplarında geçtiğini iddia ederek sunduklarını söylemiştir.”⁸⁹⁹

Başka bir âyette de Yahudilerin, dillerini eğip bükmek ve kelimeleri yerlerinden kaydırıp başka anlamlara taşımak suretiyle ⁹⁰⁰ birtakım hilelere başvurduklarını, bununla Hz. Muhammed'in moral gücünü kırmaya ve insanlar nezdinde onu küçük düşürmeye çalıştıkları ifade edilmektedir. Kutub'a göre Yahudiler çevirdikleri çeşitli entrikalarla, hile ve tuzaklarla Müslümanları Medine'den atmaya çalışıyorlardı.⁹⁰¹

Yahudiler, rivayetlere göre Hz. Muhammed'in (s.a.v) sohbetlerine iştirak ediyor, bu arada müminlerin imanını sarsmak için hileler düşünüyorlardı. Yahudilerin elebaşlarından Ka'b b. Eşref, Malik b. Sayf ve benzerleri hakkında nâzil olduğu rivayet edilen bir ayette onların; *“Müminlere indirilene günün başlangıcında inanın, sonunda da inkâr edin, belki onlar (size bakarak) dönerler.”*⁹⁰² dedikleri haber verilmiştir. Kurtubî, bu kişilerin kavimlerinin ayak takımlarına, gündüzün ilk saatlerinde iman etmeleri, günün sonunda da inkâr etmelerini söylediklerini aktarmaktadır.⁹⁰³

Taberî, tefsirinde bu hususla ilgili Süddi'nin şu kavlini aktarmıştır:

Arine köylerinin on iki hahamı vardı. Bu hahamlar birbirlerine şöyle demişlerdi: “Siz, gündüzün başında Muhammed'in dinine girin ve “Şahadet ederiz ki Muhammed hakır ve doğru söyleyendir.” deyin. Gündüzün sonuna gelince de bunu inkâr edin ve deyin ki: “Biz, âlimlerimize ve hahamlarımıza müracaat ettik ve onlara bunu sorduk. Onlar da bize Muhammed yalancıdır, dediler. Siz Müslümanlar bu konuda herhangi bir dayanak üzere değilsiniz. Nitekim tekrar dinimize döndük. Biz dinimizi sizin dininizden daha çok beğeniyoruz” Hahamlar, birbirlerine devamla şunu dediler. Böyle yaparsanız belki onlar, şüpheye düşer de kendi kendilerine “Bunlar gündüzün başlangıcında bizimle beraberken acaba

⁸⁹⁹ Râzî, *Mefâtihu'l Ğayb*, 8/269.

⁹⁰⁰ en-Nisâ 4/46.

⁹⁰¹ Kutub, *Fizilâl-il Kur'an*, 5/265.

⁹⁰² Âl-i İmrân 3/72.

⁹⁰³ Kurtubî, *el-Câmiu li ahkâmi'l-Kur'ân*, 4/111.

bunlara ne oldu da dinlerinden döndüler?” derler. Bunun üzerine Allah, (c.c) Rasulullah’ı bu durumdan haberdar etti.⁹⁰⁴

Zemahşerî’ye göre bu hileyle hedefledikleri şey, daha önceden Kitap ehline bilgi konusunda itimatları olan Müslümanlara, kendilerinin bu konuda anladıkları bir şeyin Müslümanlıktan dönmelerine sebep olduğunu düşündürüp onları şüpheyeye düşürmek ve böylece dinden dönmelerini sağlamaktır.⁹⁰⁵

Kur’an’da bir topluluğun hile ve tuzakla Hz. Peygamber’i (s.a.v.) ve bazı sahabeleri öldürmeye kalkıştıklarını, yalnız Allah’ın inayetiyle bunda muvaffak olamadıklarını haber verilmektedir. Medine döneminde gerçekleşen bu olay Kur’an’da şöyle haber verilmektedir:

*“Ey iman edenler! Allah’ın size olan nimetini hatırlayın. Hani bir topluluk size el uzatmaya (tecavüze) kalkışmıştı da Allah (buna engel olmuş) onların ellerini sizden çekmişti.(...)”*⁹⁰⁶

Kutub’a göre bu âyet Hudeybiye günü Müslümanlara tuzak kuran Yahudi topluluğuna işaret etmektedir.⁹⁰⁷ Suyûtî’nin tefsirinde yukarıdaki ayetin nüzûl sebebi olarak aktardığı bir rivayete göre böyle bir olay Benî Nadîr ile Hz. Muhammed arasında geçmektedir. Aralarındaki bir anlaşma uyarınca Peygamber (s.a.v.), öldürülen bazı kişilerin diyeti için kendilerinden yardım istemeye Nadîroğulları’na gitmiştir. Peygamberimizin hisarın dibinde oturduğunu görünce de birbirleriyle anlaşıp hisarın üzerinden üstüne taş atmak suretiyle Resûlullah’ı öldürmeyi tasarlamışlardır. Cebrail’in Resûlullah’a Benî Nadîr’in niyetinin bildirilmesiyle planları suya düşmüştür.⁹⁰⁸ Nüzûl döneminde Hz. Peygamber’e karşı meydana gelen bu olayda önceki dönem Yahudilerinin Kur’an’da haber verilen peygamberleri yok etme planlarını ve onlara karşı çevirdikleri dolapları⁹⁰⁹ akıllara getirmektedir.

⁹⁰⁴ Taberî, *Câmiu’l-Beyân an te’vili’l âyi’l-Kur’ân*, 6/507.

⁹⁰⁵ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/373.

⁹⁰⁶ el-Mâide 5/11.

⁹⁰⁷ Kutub, *Fizilâl-il Kur’an*, 3/207.

⁹⁰⁸ Suyûtî, *ed-Dürrü’l Mensûr*, 5/207-208.

⁹⁰⁹ bk. el-Bakara 2/87.

Seyyid Kutup, nüzûl döneminde ve öncesinde Yahudilerin hilekâr ve düzenbaz karaktere sahip olduğunu, bu karakterlerinin de bir sosyo-psikolojik alt yapısı olduğunu düşünmektedir. Kutub, onların düzenbazlıkta bir deha olduklarını iddia etmekte, sebebini de yaşamış oldukları Babil esaretine, Mısır'daki köleliklerine ve Roma'daki ezikliklerine dayandırmaktadır.⁹¹⁰ Kutup, ayrıca onların bu tutumlarının ahlâkî yönünün sorgulanması gerektiğini düşünmektedir. Ona göre Yahudiler tarih boyunca diğer uluslardan gördüğü onca baskıdan sonra, İslâm'ın nezaketiyle ve onlara tanınan geniş imkânlarla kavuşmuşken, bunu en çirkin tuzaklarla, en alçak hilelerle karşılaşmış, İslâm'ın, onları hakkın gücü ile mağlup etmesinden sonra da, onlar İslâm'a karşı daha sinsî düzenbazlıklara yönelmişlerdir.⁹¹¹

Kısacası Kur'an'da hilekâr ve düzenbaz bir karakterlere sahip oldukları bildirilen Yahudilerin haber verilen hilelerinin en şiddetlisi dini hususlarda muhataplarını aldatmaya yönelik olarak kutsal kitaplarına yaptıkları hakkı gizleme, değiştirme, hakkı batılla karıştırma ve doğru yolu eğri gösterme şeklindeki müdahalelerdir. Kur'an'da ayrıca Hz. Muhammed'i halkın gözünde itibarsızlaştırmak, O'nu ve müminleri demoralize etmek için uyguladıkları dilsel hilelerinden bahsedilmiştir. Kur'an'da işaret edilen bir diğer hile ve düzenbazlıklarından biri de inananların kalbinde kuşku uyandırmak kastıyla İslâm'a girip, bir müddet sonra da İslâm'dan ayrılmalarıdır. Kur'an'da nüzûl dönemi Yahudilerinin son Peygamber'i öldürme kastıyla planladıkları hileli tuzaklarından da üstü kapalı bir şekilde haber verilmiştir.

3.2.18. İhtilaf ve tartışmacılık

Sözlükte “geride, arkada” anlamındaki *half* (خلف) kökünden türeyen *ihtilâf*, “farklılık, ayrılık, başkalık, çeşitlilik, benzememe, dönme, değişme, çekişme, münakaşa” gibi mânalara gelir.⁹¹² Terim olarak ihtilâf, davranış veya söz olarak başkalarından farklı yolu tutturmak,⁹¹³ uyumsuz olmak, uygun gelmemek,⁹¹⁴ bir

⁹¹⁰ Kutup, *Fizilâl-il Kur'an*, 3/359.

⁹¹¹ Kutup, *Fizilâl-il Kur'an*, 3/359.

⁹¹² Mutçalı, “İhtilâf”, 244.

⁹¹³ İsfahânî, “H-1-f”, 357.

konuda farklı görüş ve düşünüşe sahip olmak, fikir ayrılığına düşmek⁹¹⁵ gibi anlamları ihtiva etmektedir. İnsanların sözdeki farklılıkları kimi zaman çekişmeye yol açtığından ihtilaf kavramı bazen *munaza'a* (anlaşmazlık) ve *mücadele* (tartışma) anlamı verilmek için de kullanılır.⁹¹⁶

İlmî alandaki ihtilaf, İslâm'da mutlak manâda olumsuz karşılanmamıştır. Yapıcı olması şartıyla doğruyu bulma ve problemlere çözüm arama konusunda farklı düşünce ve algılayış biçimlerinin meydana gelmesi bir zenginlik olarak algılanmış, hatta hayra vesile olarak görülmüştür. Menfî anlamdaki ihtilaf ise toplumsal birliği sarsıcı nitelikte olduğu için Kur'an'da her hal ve şartta hoş karşılanmamıştır. Kur'an-ı Kerîm'de, ilimle buluştuktan sonra ihtilafa girenler kınanmış,⁹¹⁷ bu vesileyle ihtilafın menfî yönüne işaret edilmiştir.

İhtilâf kavramı Kur'an'da daha çok iki taraf arasında karşılıklı aykırı duruş ve çatışma hali, bir de tek taraflı olarak birinin diğerine karşı muhalif ve aykırı duruşu şeklinde iki ayrı anlamda kullanıldığı anlaşılmaktadır.⁹¹⁸

Tevrat'ta ise ihtilaf konusu; anlaşmazlık, tartışma ve çekişme anlamında ele alınmış, çekişme çıkarıcı insanlar şöyle eleştirilmiştir:

*“Ahlâksız, yüreğinde kötülük tasarlar, çekişmeler yaratır durmadan.”*⁹¹⁹
*“Huysuz kişi çekişme yaratır, sabırlı kişi kavgayı yatıştırır.”*⁹²⁰ *“Akılsızın dudakları çekişmeye yol açar...”*⁹²¹

İhtilafın, kişinin Tanrı'nın buyruklarına aykırı duruşu anlamında Tevrat'ta *“(...)RAB'be karşı gelmeyin(...)”*⁹²² şeklinde sakındırıcı bir hitapla karşılaşmaktayız. Tevrat'ın buradaki sakındırıcı ifadesine rağmen Yahudilerin Tanrı'ya karşı muhalif

⁹¹⁴ Bilmen, “Muhalefet”, 112.

⁹¹⁵ Ahmet Nedim Serinsu (ed.) (Ankara: MEB Yayınları, 2002), “Muhalefet”, 162.

⁹¹⁶ İsfahânî, “H-İ-f”, 357.

⁹¹⁷ bk. Âl-i İmrân 3/19; Yûnus 10/93.

⁹¹⁸ Zekeriya Pak, “Kur'an'da ‘İhtilaf’ Kavramı ve Türkçeye Çeviri Sorunu”, *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 22/2 (2018), 1280.

⁹¹⁹ Özd. 6: 14.

⁹²⁰ Özd.15: 18.

⁹²¹ Özd. 18: 6.

⁹²² Say.14: 9.

ve aykırı tutum içinde olduklarını onların Tevrat'tın bazı bölümlerinde bu konuda eleştiriye tabi tutulmalarından anlaşılmaktadır:

“Öyleyken Yeruşalim çevresindeki bütün uluslardan ve ülkelerden daha çok kötülük yaparak ilkelerimi, kurallarımı çiğnedi. İlkelerime karşı geldi, kurallarım uyarınca davranmadı.”⁹²³ “Onlar ki karanlık yollarda yürümek için doğru yoldan ayrılırlar.”⁹²⁴

Hz. Musa'nın “Sizi tanıdığım günden bu yana RAB'be sürekli karşı geldiniz.”⁹²⁵ Sözü de İsrâiloğulları'nın Tanrı'ya karşı ihtilafli tutumlarını göstermektedir.

Bunun dışında İsrâiloğulları'nın sürekli peygamberlerine karşı geldikleri bilinmektedir. İsrâiloğulları'nın ihtilafına maruz kalan bu peygamberler bazen şiddete bazen de öldürülmeye kadar varan bir tepkiyle karşılaşmışlardır.

Nüzûl döneminde Yahudilerin Hz. Muhammed'le ihtilaf ettikleri, Araplardan olması nedeniyle ona karşı ayrılıkçı bir yol izledikleri bilinmektedir. Kur'an'da, ilk dönemlerinde Yahudilerin peygamberleri Hz. Musa'ya kendilerine onunla gönderilen kitap hakkında da ayrılığa düştükleri Hud sûresi 110. âyetinde bildirilmektedir: “Andolsun, biz Mûsâ'ya Kitab'ı (Tevrat'ı) vermiştik de onun hakkında ayrılığa düşülmüştü.(...)”

Bezzâvî'ye göre nüzûl dönemindeki Yahudilerinin Kur'an hakkındaki ihtilafları da atalarının Tevrat hakkındaki ihtilaflarıyla benzerlik göstermektedir.⁹²⁶ Suyutî bu ayetin tefsirinde Yahudilerin Tevrat hakkındaki şüphe ve ihtilaflarının kendi aralarındaki ihtilaf ve çekişmelerine dönüştüğüne dair bir rivayet aktarmaktadır. Bu rivayete göre Hz. Musa, ölmeden önce aralarında Tevrat'ı taksim ettiği 70 âlimin torunları, dünyevi menfaatler yüzünden firkalara ayrılıp birbirine düşmüşler, daha sonra birbirlerinin kanını dökmüşlerdir.⁹²⁷ Bu olaya, Âl-i İmrân

⁹²³ Hez.5: 6.

⁹²⁴ Özd.2: 13.

⁹²⁵ Yas. 9: 24.

⁹²⁶ Bezzâvî, *Envârü't-tenzil ve esrârü't-te'vil*, 3/150.

⁹²⁷ Suyutî, *ed-Dürrü'l Mensûr*, 3/426.

sûresinin 19. âyetinin;”(...) *Kitap verilmiş olanlar, kendilerine ilim geldikten sonra sırf, aralarındaki ihtiras ve aşırılık yüzünden ayrılığa düştüler.(...)*” ifadesiyle haber verilmiştir.

Zemahşerî ve Bursevî gibi bazı müfessirler bu âyeti Kur’an’ın nüzûl döneminde kendilerine ilim geldikten sonra ihtilafa düşen Yahudi ve Hıristiyanlara yorumlamışlardır.⁹²⁸ Kurtubî de aynı görüşte olup onların ihtilaflarının Hz. Muhammed’in nübüvveti hususunda olduğunu, görüş ayrılığına düşmelerinin, aralarındaki çekememezlik ve dünyalık aramaktan kaynaklandığını ifade etmiştir.⁹²⁹

Birçok müfessirin beyanına göre Yahudi topluluklarında insanlar arasındaki ihtilaflar nüzûl dönemine kadar uzanmış, nihâyetinde Yüce Allah bu ihtilafların nihaî çözümü için son peygamber Hz. Muhammed’i ve kitabı Kur’an-ı Kerîm’i göndermiştir. Kur’an’ın anlatımına göre bu süreç şöyle işlemiştir:

“(...)Kendilerine apaçık âyetler geldikten sonra o konuda ancak; kitap verilenler, aralarındaki kıskançlık yüzünden anlaşmazlığa düştüler. Bunun üzerine Allah iman edenleri, kendi izniyle, onların hakkında ayrılığa düştükleri gerçeğe iletti.(...)”⁹³⁰

Taberî, tefsirinde bu âyet-i kerîme’de zikredilen kitaptan maksadın, Tevrat olduğunu, Yahudilerin kendilerine apaçık mucizeler geldikten sonra sırf birbirlerine karşı azgınlıklarından ve liderlik kavgasından dolayı, Allah’ın hükümleri hakkında ihtilafa düştüklerini ifade etmektedir. Bu ayette haber verilen ihtilafla ilgili olarak da Taberî; Kur’an’ın nüzûlü dönemindeki Yahudilerin; kible, oruç tutma, haftanın tatil günleri, Hz. İbrahim’in Yahudi olması, Hz. İsa’nın peygamberliği vb. konulardaki ihtilafları olduğunu söylemiştir.⁹³¹

Yahudilerin, Müslümanlarla giriştikleri tartışmalar, bu tartışmada ileri sürdükleri iddialar Kur’an’ın birçok âyetinde dile getirilmiştir. Örneğin Yahudilerin

⁹²⁸ İstanbûlî, *Rûhu’l-Beyân*, 2/13; ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/346.

⁹²⁹ Kurtubî, *el-Câmiu li ahkâmi’l-Kur’ân*, 4/44.

⁹³⁰ el-Bakara 2/213.

⁹³¹ Taberî, *Câmiu’l-Beyân an te’vili’l âyi’l-Kur’ân*, 4/284.

cumartesi(sebt) günü ile ilgili ihtilafları Kur'an'da Nahl sûresi 124. âyette şöyle bildirilmektedir:

“Cumartesi gününe saygı, ancak onda görüş ayrılığına düşenlere farz kılındı. Şüphesiz Rabbin, ayrılığa düşmekte oldukları şeyler konusunda kıyamet günü aralarında hüküm verecektir.”

Râzî, bu âyeti nüzûl döneminden önce Yahudilerin cumartesi günü ile ilgili Hz. Musa ile olan ihtilafları bağlamında yorumlarken⁹³² Bursevî, nüzûl dönemine dikkati çevirerek Yahudilerin cumartesi günüyle ilgili peygamberimizle tartışmaya girdiklerini, bu tartışmada onların cumartesi gününün İslâm'ın şiarından olduğunu ve İbrahim Peygamber'in de bunu öylece muhafaza ettiğini iddia ettiklerini belirtmiştir.⁹³³

Kur'an'a göre nüzûl dönemi Yahudilerinin, ihtilafa girip Hz. Muhammed'le (s.a.v.) tartıştıkları konulardan biri de Hz. İbrahim (a.s.) konusuydu. Yahudiler ve Hıristiyanlar, Hz. İbrahim'i (a.s.) sahiplenme konusunda birbirleriyle çekişmişler, hatta bu konuda Peygamber (s.a.v.) ve müminlerle tartışmaya girişmişlerdir.⁹³⁴ Â-li İmrân sûresi 65. âyette onların bu tartışmalarının samimiyetten uzak ve hiçbir delile dayanmayan bir tartışma olduğu şu hitapla belirtilmektedir:

“Ey kitap ehli! İbrahim hakkında niçin tartışıyorsunuz. Oysa Tevrat da, İncil de ondan sonra indirilmiştir. Siz hiç düşünmüyor musunuz?”

Taberî, bu ayetin nüzûl sebebiyle ilgili Katade'den şöyle bir rivayet aktarmıştır: “Resûlullah, Medine'de bulunan Yahudileri Müslümanlarla Yahudiler arasında müsavi bir söze davet etti. Hz. İbrahim hakkında, Resûlullah ile tartışanlar bunlardı. Hz. İbrahim'in Yahudi olarak vefat ettiğini iddia ettiler. Bunun üzerine Allah Teâlâ onları yalanlamak ve bu düşünceden onları nehyetmek üzere bu âyeti indirdi.”⁹³⁵

⁹³² Râzî, *Mefâtihu'l Ğayb*, 20/286.

⁹³³ İstanbûlî, *Rûhu'l-Beyân*, 5/95.

⁹³⁴ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/371.

⁹³⁵ Taberî, *Câmiu'l-Beyân an te'vili'l âyi'l-Kur'ân*, 6/491.

Kur'an'a göre asıl sorun Yahudilerin delilleri olmadığı halde inatla tartışmaya girmeleri ve tartışmalarında ahlâka ve hakkaniyete uymayan üsluplarıdır. Nitekim bu durum Âl-i İmrân sûresi 66. âyette şöyle belirtilmiştir:

*“İşte siz böyle kimselersiniz! Diyelim ki biraz bilginiz olan şey hakkında tartıştınız. Ya hiç bilginiz olmayan şey hakkında niçin tartışıyorsunuz? Allah bilir, siz bilmezsiniz.”*⁹³⁶

Bu âyetle bilgileri olmayan bir şey üzerinde, yani kitaplarında Hz. İbrahim'in dini söz konusu edilmemişken bilgisizce bu konuyu münakaşa edip⁹³⁷ ihtilafa girmenin ve bir konu hakkında yeteri kadar araştırma yapmadan yapılan tartışmanın ahlâken hoş görülmediğine işaret edilmiştir.

Yahudilerin Kur'an'da haber verilen bir başka ihtilafları da Hıristiyanlarla giriştikleri hak din tartışmasıdır. Bu tartışma Bakara sûresi 113. âyette şöyle geçmektedir:

“Yahudiler, “Hıristiyanlar bir temel üzerinde değiller” dediler. Hıristiyanlar da, “Yahudiler bir temel üzerinde değiller” dediler(...)”

Kurtubî, İbn Abbas'tan aktardığı bir rivayetle bu âyetin Peygamber'in (s.a.v.) huzurunda Yahudilerin Necranlı Hıristiyanlarla giriştikleri bir tartışma üzerine indirildiğini söylemiştir.⁹³⁸ Bu âyet Yahudilerin ilk dönemlerde olduğu gibi nüzûl döneminde de Ehl-i kitap olan Hıristiyanlarla ciddi anlamda ihtilafa girdiklerini göstermekte ve onların Hıristiyanlarla olan tartışmalarının mesnetsiz, seviyesiz bir tartışma olduğunu bildirmektedir. Âyette onların aynı kitabı -Tevrat- her iki kesimin de okumasına rağmen böyle bir ihtilafa düşmelerinin hakkaniyete zıt olduğu, onların ihtilaflarının bir çelişkiden ibaret olduğu bildirilmektedir.

Yahudilerin kendi aralarındaki ihtilaflarına da Kur'an'da işaret edilmiştir. Bakara sûresi 84. âyette Yahudilerin birbirini öldürdükleri, aralarından bir zümreyi yurtlarından çıkardıkları ve birbirlerine karşı kötülük ve düşmanlıkta başkalarıyla

⁹³⁶ Âl-i İmrân 3/66.

⁹³⁷ İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-'azîm*, 2/49.

⁹³⁸ Kurtubî, *el-Câmiu li ahkâmi'l-Kur'ân*, 2/76.

ittifak kurduklarını haber veren ifadeler yer almaktadır. Nüzûl döneminde aralarında var olan bu ihtilaftan dolayı Yahudiler Kur'an'da eleştiri konusu edilmektedir. Nitekim bu dönemde İslam'dan önce Evs ve Hazreç arasında meydana gelen çatışmalarda Benî Kaynuka' ve Benî Nadîr Yahudileri Hazreç kabilesiyle, Benî Kurayza Yahudileri de Evs kabilesiyle ittifak kuruyorlardı. Her bir grup kendi müttefiğine yardım ederken bu arada birbirlerine karşı savaşmış oluyordu. Böylece kitaplarında var olan birbirinin kanını dökme yasağını da çiğnemiş oluyorlardı.⁹³⁹

Yukarıda konumuzla alakalı ele aldığımız âyetler ve müfessirlerimizin bu konudaki görüş ve beyanları, Kur'an'ın nüzûl dönemindeki ve öncesindeki Yahudilerin, tartışma ve ihtilaf sahnesinde sıklıkla yer aldığını göstermektedir. Bu tutumlarının kendilerinde ahlâkî bir karakter halini aldığı Kur'an'ın beyanlarından anlaşılmaktadır. Yahudiler, Tevrat konusunda olduğu gibi Kur'an konusunda da ihtilafa düşmüşlerdir. Kur'an'a göre Peygamber çağdaşı Yahudiler, peygamberlerine muhalefet eden ataları gibi Hz. Muhammed'e (s.a.v.) muhalefet etmişlerdir.

Nüzûl döneminde Yahudilerin kendi aralarındaki ihtilaflarına ayrıca onların Müslümanlarla ve Medine civarında yaşayan Hıristiyanlarla da ihtilaf ettikleri Kur'an'da haber verilmiştir. Yahudilerin Müslümanlarla muhalefet ettikleri ve tartışmaya girdikleri konular; kible, oruç, cumartesi günü, Hz. İbrahim'in dini, Hz. İsa'nın peygamberliği, Hıristiyanlarla olan ihtilafları da Hz. İsa'nın peygamberliği ve Hz. İbrahim'in dini konusudur. Kur'an'da Yahudilerin bu tür ihtilaflarının mesnetsiz ve seviyesiz olduğu belirtilmiştir.

Cehalet, rekabet, ihtiras, çıkar çatışmaları, haset, kıskançlık, hırs, nefret, mal ve makam düşkünlüğü, azgınlık gibi menfî ahlâkî hasletlerin Yahudilerin ihtilafçı ve tartışmacı karakterlerine kaynaklık ettiğine mevzumuzla alakalı âyetlerin tefsirlerinde müfessirlerimizce işaret edilmiştir.

⁹³⁹ İbn Kesîr, *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-'azîm*, 1/210.

3.3. Müspet Ahlâkıyla Kur'an'da Yahudilerden İstisna Edilen Zümre

Peygamber çağdaşı Yahudilerin Kur'an'da menfi ahlâklarının anlatıldığı âyetlerin yanı sıra onlardan istisna edilen küçük bir zümrenin müspet manadaki ahlâklarının ve güzel hasletlerinin anlatıldığı âyetler de yer almaktadır.⁹⁴⁰

Bu âyetlerden biri olan Bakara sûresi 83. âyette, istisna edilen azınlık konusunda âlimler farklı görüşler öne sürmüşlerdir. Tevrat'a sadık kalan ilk Yahudilerden bir azınlığın kastedilmiş olduğu görüşüne karşın; onların Peygamber çağdaşı Yahudilerden olup Resûlullah'ın risâletine inanmalarıyla ve mutedil duruşlarıyla kavimlerinden ayrılan Abdullah b. Selâm ve birkaç arkadaşının kastedilmiş olduğu görüşü vardır. Bu, müfessirler arasında daha yaygın olan ve daha çok tercih edilen görüştür.

Yahudiler hakkında indikleri bilinen başka âyetlerde “çoğu” “onlardan çoğu” gibi ifadelerle Yahudilerden menfî tutumlara sahip olanlar belirtilirken bu âyetlerden çoğunluğa uymayan, iyi ahlâka sahip olan belli bir azınlığın istisna edildiği anlamı çıkmaktadır.⁹⁴¹

Mâide sûresinin 66. âyetinde itikat, amel ve ahlâk konularında Kitap ehli'nin hepsinin eşit olmadığına, “*Onlardan orta yolu tutan bir zümre vardır...*” ifadesiyle işaret edilmiştir. Bu âyette de haber verilen mutedil zümrenin, nüzûl dönemi Yahudilerinden hangileri olduğuyla ilgili âlimler, iki görüş öne sürmüşlerdir. Bazı âlimler onların Hz. Muhammed'e (s.a.v.) iman eden, taşkın ve kusurlu olmayan bir kısım Yahudiler olduğunu söylerken,⁹⁴² bazıları da onların Yahudilerin içinden Hz. Muhammed'e iman etmemekle beraber ona düşmanlık beslemeyen, taşkınlık yapmayan, kendi dinlerinde adaletli, ölçülü ve ılımlı olan bazı kimseler olduklarını söylemişlerdir.⁹⁴³

⁹⁴⁰ bk. el-Bakara 2/83; Âl-i İmran, 113-1 15, 199; en-Nisâ, 4/162; el-Mâide 5/62, 66, 80.

⁹⁴¹ bk. el-Mâide 5/59, 62, 80.

⁹⁴² bk. Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl*, 2/136; Kurtubî, *el-Câmiu li ahkâmi'l-Kur'an*, 6/241. Zuhaylî, *et-Tefsîrû'l-münîr fi'l-akîdeti ve's-şer'îati ve'l-menhec*, 6/254; İstanbûlî, *Rûhu'l-Beyân*, 2/416.

⁹⁴³ bk. Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 3/284.

İzzet Derveze her iki görüşün de dikkate değer olduğunu, ancak başka âyetlerde Yahudilerden iman eden bir zümrenin istisna edilip onlardan övgüyle bahsedilmesinin⁹⁴⁴ bu âyette kastedilenlerin de peygamber çağdaşı Yahudilerin Resûlullah'a iman edenleri olduğu görüşünü destekler mahiyette olduğunu söylemiştir.⁹⁴⁵

Onların Hz. Muhammed'in elçiliğine inanan bir Yahudi zümresi olduğuna Âl-i İmrân sûresi 199. ve Nisâ sûresi 162. âyetleri de işaret etmektedir. Birçok müfessirimiz bu âyetlerin iman eden bütün Ehl-i kitap ve önce Yahudi âlimleri iken, sonra Müslüman olan Abdullah b. Selâm, Useyd b. Sa'ye ve Sa'lebe b. Sa'ye gibi zatlar hakkında indirildiğini söylemişlerdir.⁹⁴⁶

Sözü geçen bu kimselerin Âl-i İmrân sûresi 199. âyetinin; "(...) *siz indirilene ve kendilerine indirilene -Allah'tan korkarak- inanırlar.(...)*" ifadesiyle mümin vasıflarına işaret edilmiştir. Onların âyette ifade edilen; Allah'a, Peygamber'e, O'na indirilen Kitab'a ve ondan önce indirilen kitaplara iman etmeleri, Allah'a derin bir saygı duyan kişiler olmaları ve Hz. Muhammed'in peygamberliğini gizleyen Ehl-i kitap'ın yaptığı gibi, Allah'ın âyetlerini az bir pahaya satmamaları imanla kazandıkları yüksek seciyelerini göstermektedir.

Onlar ayrıca Nisâ sûresi 162. âyette "ilimde derinleşenler" olarak vasıflandırılmışlardır. Mevdûdî'ye göre onlar, ilâhî kitapların niteliklerini çok iyi bilen, adil, doğruluk sahibi olan, isyan ve zulümden uzak olan bir zümre olarak anılmışlardır. Onlar körü körüne babalarının dinine uymayan, bilakis Kur'an öğretilerinin kendi peygamberlerinin öğretileriyle aynı olduğunu anlayınca Hakk'a hemen teslim olanlardır.⁹⁴⁷

⁹⁴⁴ bk. Âl-i İmrân 3/113-115; en-Nisâ 4/46, 162; el-Mâide 5/13.

⁹⁴⁵ Derveze, *et-Tefsîru'l-Hadîs*, 9/180.

⁹⁴⁶ bk. Suyûtî, *ed-Dürrü'l Mensûr*, 4/199, 5/120; Râzî, *Mefâtihu'l Ğayb*, 9/473; 11/264; Mevdûdî, *Tefhimu'l Kur'an*, 1/433.

⁹⁴⁷ Mevdûdî, *Tefhimu'l Kur'an*, 1/433.

Mutedil vasfıyla vasıflandırılan ve umumi hükümden ayrı tutulan bu zümrenin Kur'an'da daha birçok güzel hasletlerine değinilmiştir. Bu hasletleri Âl-i İmrân sûresi 113-114. âyetlerinde şöyle belirtilmektedir:

“Onların (Kitap ehli'nin) hepsi bir değildir. Kitap ehli içinde, gece saatlerinde ayakta duran, secdeye kapanarak Allah'ın âyetlerini okuyan bir topluluk da vardır. Onlar, Allah'a ve ahiret gününe inanırlar. İyiliği emrederler. Kötülükten men ederler, hayır işlerinde birbirleriyle yarışır. İşte onlar salihlerdendir.”

Birçok müfessire göre bu âyetlerde Yahudi âlimlerinden Abdullah b. Selâm, Esed b. Ubeyd, Salebe b. Sa'ne gibi kişilerin üstün ahlâklarına, Allah'a karşı samimi duruşlarına ve Kitab'a olan bağlılıklarına dikkat çekilmiştir.⁹⁴⁸ Bu zümre ayrıca müstakim ve adil duruşlarıyla, üstün ahlâkî vasıfları nedeniyle bu âyetlerde de faziletleri beyan edilip methedilmişlerdir. Bu zümre sağlam bir imana sahip olduktan sonra vazife ve sorumluluklarındaki hassasiyetleri nedeniyle “salihlik” gibi büyük bir vasıfla vasıflandırılmışlardır.

Razi, bu âyetlerde kavimlerinden istisna edilerek övgüye mazhar olanların sekiz vasfa haiz olduğunu söylemiş ve bu vasıfları şöyle sıralamıştır:

Birinci sıfat: Onlar, kâim bir ümmettirler. Genel görüşe göre bu vasıfla onların Allah'a olan saygılarını ve bağlılıklarını gösteren gece namazlarını kılmaları kastedilmiştir. Bunun yanında “kâim” vasfı, onların hem Müslümanların kulluk hakkını, hem de Allah'ın adalet ve ihsan hususundaki rubûbiyyet hakkını yerine getirdiklerine delâlet etmektedir.

İkinci sıfat: Gece saatlerinde Allah'ın âyetlerini okumaktır. Bu, Kur'an âyetlerini okumak anlamına geldiği gibi bazen de Cenâb-ı Hakk'ın zâtına ve sıfatlarına delâlet eden çeşitli varlıkları tefekkür etmek anlamına da gelir.

Üçüncü sıfat: Onların Cenâb-ı Hakk'a secde etmeleridir. Bu tavsifle onların hem namaz kılmaları hem de Allah'a karşı huşu ve huzû içinde olmaları da kastedilmesi muhtemeldir.

⁹⁴⁸ bk. Zuhaylî, *et-Tefsîrû'l-münîr fi'l-akâdeti ve's-şerîati ve'l-menhec*, 4/48. Râzî, *Mefâtihu'l Ğayb*, 8/331.

Dördüncü sıfat: Allah'a ve âhiret gününe olan güçlü imanlarıdır. Bu, onların kalplerindeki bilincin faziletine, bir de amelî ve nazarî kuvvelerindeki mükemmelliğe bir işarettir.

Beşinci sıfat: İyiliği yaymalarıdır.

Altıncı Sıfat: Kötülüğü önlemeleridir. Bu da inanç, amel ve ahlâk konularında insanların eksikliklerini gidermeye olan üstün gayretleridir.

Yedinci Sıfat: Hayır işlerinde yarışmalarıdır.

Sekizinci sıfat: Salihlerden olmalarıdır. İnanç, amel ve ahlâk konularında uygun olmayan şeylerden kaçınmaları, “salah” (iyilik) halinde bulunmalarıdır.⁹⁴⁹

Medine Yahudileri arasında iman ve yüksek ahlâklarıyla Kur'an'ın medhine erişen böyle bir zümrenin varlığı, Kur'an-ı Kerim'in, birçok âyette tavsif ettiği kötü ahlâkın Yahudilerin tamamını kapsamadığı, her biri bir Yahudi olan bu âlimlerden övgüyle bahsetmesiyle Kur'an'ın Yahudi kavmine karşı önyargılı ve genelleyici bir yaklaşımda olmadığı anlaşılmaktadır.

⁹⁴⁹ Râzî, *Mefâtihu'l Ğayb*, 8/332-334.

SONUÇ

Tezimizin esas konusunu teşkil eden “Ahlâk Kavramı ve Kur’an’ın Tasvir Ettiği Nüzûl Dönemindeki Yahudilerin Ahlâkı ”, kapsam yönünden Ahlâk Felsefesi, Dinler Tarihi, Tefsir, Sosyoloji gibi birçok alanla ilgilidir. Esas konumuz ile öncül bilgi olarak sunduğumuz; “Ahlâk”, Yahudilik ve Yahudiler” konuları arasındaki irtibatın kurulmasıyla temel hedefimiz daha iyi anlaşılacaktır.

Ahlâk konusu insanî tekâmülün ve toplumsal düzenin en önemli unsurlarından biridir. İnsanoğlu, iyi ve kötü tarafları bulunan ve ikisi arasında tercih yapabilme yeteneği olan, bu yüzden de tutum ve davranışları iyi veya kötü olarak değerlendirilen önemli bir varlıktır.

Allah, peygamberler aracılığıyla insanlara, dünya ve ahiret saadetleri için ahlâkî bir nizam sunmuştur. Bu nizam vahye dayalı dinlerin kutsal kitaplarında mevcuttur. İslam dini gibi ilk menşei İslam olan Yahudilik dininin ahlâk prensipleri de –Kur’an’a göre inhirafa uğramadan önceki haliyle- yaratıcının irade ve buyruklarına göre şekillenmiştir. Son haliyle de Yahudilik, birçok ahlâkî ilkede İslam’a benzerlik göstermektedir. Lakin Yahudiler, kendi ahlâk ilkelerine uymayıp, birtakım sapmalar sergilemişlerdir.

Kur’an’da içtimaî hayatta insanların birbirlerine karşı davranışlarını belirleyen ahlâkî ilkeler vazedilmiştir. Kur’an’a göre ahlâk kapsamında değerlendirilen sadece insanlar arası davranışlar değildir. İnsanın yaratıcısıyla olan ilişkilerinde sergilemiş olduğu davranışlar da bu kapsamda değerlendirilmiştir. Bu nedenle Kur’an; ahlâkı, özellikle insanın yaratıcısına karşı ve insanın hemcinsine karşı olmak üzere iki farklı yaklaşımla ele almaktadır. Yahudilerin ahlâkı da Kur’an’da bu minvalde tasvir edilmiştir.

Kronolojik olarak ilâhî dinlerin ilki Yahudiliktir. Yahudiliğin en önemli özelliği, din ile etnik unsurlarının bir arada bulunmasıdır. Yahudilik, Yahudi toplumunun tarihi içerisinde şekillenmiştir. Yahudiliğin en önemli özelliği, *ahit* dini olmasıdır. Yahudiler ahdin bir sonucu olarak kendilerini seçilmiş bir kavim olarak telakki etmektedirler.

Yahudilik ahlâkının kaynağı olan Tanah ve Talmud'da ahlâkî tutum ve davranışlarla ilgili ifadelerle sıklıkla rastlanmaktadır. Lakin kutsal metinlerde seçilmişlik vurgusunun irksal üstünlük şeklinde anlaşılıp etnik ayrımcılık şeklinde ele alınması sebebiyle birçok ahlâkî ilkenin evrensellikten uzak kaldığına, bu anlayışın nüzûl dönemi Yahudilerinde de zemin bulduğuna şahit oluyoruz.

Yahudi ahlâkının tanrısal ve toplumsal olmak üzere iki boyutu vardır. Tanrıya yaklaşım Yahudilik ahlâkının tanrısal boyutunu, insanlara yaklaşım ise toplumsal boyutunu teşkil eder. Dinin öngördüğü ahlâk ilkeleri de bu iki boyutla bağlantılı olarak şekillenmiştir.

Tanrı'nın iyiliklerini taklit etme, Yahudilik ahlâkının en önemli ahlâkî ilkelerdendir. Bunun yanında *on emir*, *seçilmiş halk*, *kutsal ahit* anlayışı, vazife, sorumluluk ve özgür iradenin algılanış biçimi ve dünyevî ahlâkî müeyyideler, yanlış ya da zayıf âhiret telakkisi ve güçlü dünya vurgusu, Yahudi ahlâk tasavvurunun şekillenmesinde etkili olan etmenlerdir.

Yahudi toplumunun ahlâkî yapısı inançsal etkinin yanı sıra milletçe yaşanmış sosyo-kültürel tecrübelerin etkisiyle de şekillenmiştir. Uzun bir tarihi süreçle şekillenen bu ahlâkî tasavvur, etnolojik anlamda bir maya halini alarak nesilden nesile aktarılmıştır. Atalarının tarih boyunca yaşadığı esaret, sürgün ve eziklik psikolojisi de nüzûl dönemi Yahudilerinin ahlâk tasavvurunu menfi yönde etkilemiştir.

Nüzûl dönemi Yahudilerinin ahlâkı; Kur'an'da, tutum ve davranışlarının ele alındığı Medine'de inen bazı âyetlerle tasvir edilmiştir. Medenî âyetler Hz. Peygamber ile Yahudilerin Medine'deki ilişkilerini, Hz. Muhammed'in risaletine karşı duruşlarını, inanç, amel, ahlâkla ilgili tutumlarını ve karakterlerini bildirmektedir. Medenî âyetlerin büyük bir kısmında Peygamber dönemi Medine Yahudileri soy bağlamında atalarıyla aynı konumda değerlendirilmiş, karakterleri ile olumsuz tutum ve davranışları bir arada yansıtılmıştır. Kur'an'da, soy ve ahlâkî karakter olarak atalarıyla aralarında var olan sağlam ilişki vurgulanmak istenmiştir.

Kur'an'da Yahudilerin ahlâkı tasvir edilirken genellikle onun menfi yönü nazara alınmıştır. Gerek inançları konusunda, gerek ahlâkî tutum ve davranışları

konusunda birçok yerde eleştiriye ve kınamaya tabi tutulmuşlardır. Kur'an'da Yahudilerin eleştirildiği hususların başında Allah'a karşı menfi olan ahlâkî yaklaşımları gelmektedir.

Nüzûl dönemi Yahudilerinin; bağnazlık, ırkçılık, inatçılık, haset ve kıskançlık yüzünden kutsal metinlerinde geçen bazı hakikatleri inkâr etmeye kalkışmaları, Allah'ın indirdiklerini insanlardan gizlemeleri, insanları Allah yolundan alıkoymaları, uydurulmuş inançları Allah'a isnad etmek suretiyle Allah'a iftira etmeleri, menfi ahlâk tasavvurları olarak Kur'an'da zikredilmiştir. Ayrıca Allah'a olan ahitlerine vefasızlıkları, Allah'ın emir ve buyruklarına karşı samimiyetsiz ve lakayt duruşları, inatçılıkları ve Allah'ın nimetlerine nankörlük etmeleri de Kur'an'ın, Allah'a karşı menfi ahlâklarına işaret ettiği diğer hasletleridir.

Yahudilerin Allah'a karşı menfi olan ahlâkî yaklaşımlarının yanında; insanlara, özellikle de Müslümanlara karşı menfi olan ahlâkî yaklaşımları da Kur'an'da bahse konu edilmiştir. Zira onlar Kur'an'da; insanî değerlere aldırış etmeyen, insanlara üstünlük taslayan, düşmanlık yapan, haksızlık eden, sözünde durmayan, vefasız, ırkçı, kibirli, kıskanç, inatçı, hasut, cimri, tamahkâr, hırslı, fitneci, entrikacı, ihtilafçı, yalancı, kinci, alaycı, hain, hilekâr, ikiyüzlü, cimri, katı kalpli ve korkak bir millet olarak tarif edilmişlerdir.

Kur'an'da Yahudiler hakkında beyan edilen bu ahlâkî vasıfların çoğu, Tevrat'ta önceki Yahudiler hakkında da ifade edilmiştir. Farklı zamanlarda indirilen iki kutsal kitabın Yahudiler hakkındaki mutabık tutumu dikkat çekmektedir. Kur'an'da nüzûl dönemi Yahudileriyle bağlantılı olarak ilk dönem Yahudilerinin ahlâkî tutumlarından örnekler verilmek suretiyle onların tarih boyunca olumsuz ahlâk tasavvurlarının benzer olduğuna dikkat çekilmek istenmiştir.

Kur'ân-ı Kerim'de Yahudiler hakkında bildirilen menfi hasletler onların tümüne teşmil edilmemiştir. Medine Yahudileri arasında iman ve ahlâklarıyla temayüz eden bir zümre, üstün ahlâkları, Allah'a karşı duydukları huşû ve derin saygılarıyla diğer Yahudilerden ayrılmışlardır. Kur'ân-ı Kerim, birçok âyette Yahudi âlimi iken İslam'a girdikten sonra güzel ahlâkî hasletlerle bezenen bazı kişilerden

övgüyle bahsetmiştir. Bu da Kur'an'ın Yahudi kavmine karşı önyargılı ve genelleyici bir yaklaşımda olmadığını anlaşılır kılmaktadır.

Son olarak şu önemli hususu ilave edebiliriz: Nüzûl dönemindeki Yahudiler ile ilgili Kur'an'ın eleştirel olarak mevzu bahis ettiği ahlâkın, bir örnekleme yöntemi olduğu, Kur'an'ın bu yöntemle aslında tüm insanlığa kötü ahlakın ne denli olumsuz sonuçlar doğurduğuna dair mesajlar vermek istediği söylenebilir.

KAYNAKÇA

- Acar, Mustafa. *Allah'a İmanın Ahlâki Boyutu*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2012.
- Aclûnî, İsmâil b. Muhammed. *Keşfü'l-Hafâ*. Kahire: Mektebetu'l-Kudsî, 1351.
- Adam, Baki. *Yahudilik ve Hıristiyanlık Açısından Diğer Dinler*. İstanbul: Pınar Yayınları.
- Akarsu, Bedia. *Felsefe Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu, 1975.
- Akseki, Ahmet Hamdi. *Ahlâk İlmi ve İslâm Ahlâkı*. Ankara: Nur Yayınları, 2. Basım, 1991.
- Akyüzoğlu, İlyas. "Medine Site Devletinin Sosyo-Politik Altyapısı". *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi* 6/11 (2016), 200-234.
- Alper, Hülya. "Münafık". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31/565-568. Ankara: TDV Yayınları, 2006.
- Altaytaş, Muhammet. *Kur'an-ı Kerîm'de Ehl-i Kitap*. İstanbul: Büyüyen Ay, 1. Basım.
- Kur'an-ı Kerîm Meâli*. çev. Halil Altuntaş - Muzaffer Şahin. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 12. Basım, 2011.
- Kur'an-ı Kerîm Meâli*. çev. Halil Altuntaş - Muzaffer Şahin. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 12. Basım, 2011.
- Altuntaş, Mehmet. "Tevrat ve Kur'an'a Göre Yahudilerin Dünyaya Bakışı". *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/3 (2013), 89-110.
- Arslandaş, Nuh. *Emeviler Döneminde Yahudiler*. İstanbul: Gökkuşbe.
- Arslandaş, Nuh. *Hız. Muhammed Döneminde Yahudiler*. İstanbul: Kuramer, 1. Basım, 2016.
- Arslandaş, Nuh. "Hz. Peygamber'in Çağdaşı Yahudilerin İnanç-İbadet ve Dini Hayatları ile İlgili Bazı Tespitler". *M.Ü. İlahiyat Fak. Dergisi* 34 (2008), 55-92.
- Arslandaş, Nuh. "Hz. Peygamber'in Çağdaşı Yahudilerin Sosyo-Kültürel Hayatlarına Dair Bazı Tespitler". *İSTEM* 11 (2008), 9-46.
- Ateş, Süleyman. *Kur'an-ı Kerîm Tefsiri*. İstanbul: Milliyet Yayınları, 1995.

- Avcı, Casim. “Benî Kaynukâ”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 25/88. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Avcı, Casim. “Kurayza”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 26/431-432. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Ay, Eyyüp. “Din ve Şiddetin Anlak Karelerinden Kesitler”. *Din ve Şiddet* 5/1 (2002), 13-22.
- Bahya ben Asher. “Devarim”. *Rabeinu Bahya*. Erişim 19 Ocak 2022. <https://www.sefaria.org/topics/non-jews?tab=sources>
- Bakırcı, Hayrunnisa. *Kur'an'da Ferdi Ahlâk İlkeleri*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014.
- Bardakoğlu, Ali vd. *Kur'an-ı Kerîm Ansiklopedisi*. İstanbul: Tercüman, 1988.
- Belâzurî, Ahmet b. Yahya. *Fütuhu'l büldân*. çev. Mustafa Fayda. İstanbul: Siyer Yayınları, 1. Basım, 2013.
- Bernard, Alexis. *Ahlak Felsefesi*. çev. Zeki Salih. Ankara: Akçağ Yayınlan.
- Besalel, Yusuf. *Yahudi Tarihi*. İstanbul: Üniversal Dil Hizmetleri ve Yayıncılık A.Ş., 1. Basım, 2000.
- Besalel, Yusuf. *Yahudilik Ansiklopedisi*. 3 Cilt. İstanbul: Gözlem Gazetecilik Basın Yayın, 1. Basım, 2001.
- Beyzâvî, Nâsırüddîn Ebû Saîd Abdullâh b. Ömer b. Muhammed. *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl*. ed. Muhammed Abdurrahman Maraşlı. 5 Cilt. Beyrut: Daru İhyâu't-Turâs, 1418.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. *Kur'an-ı Kerîm'in Türkçe Meâli Âlîsi ve Tefsiri*. 8 Cilt. İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1985.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. *Yüksek İslam Ahlakı*. İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1964.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. *Dinî ve Felsefî Ahlâk Lügatçesi*. İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1967.
- Bozkurt, Nebi - Küçükaşçı, Mustafa Sabri. “Medine”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 28/305-311. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl. *el-Câmiu's-Sahîh*. Mısır: es-Sültaniyye, 1311.
- Bulut, Halil İbrahim. “Semavi Dinlerin Ortak Ahlak İlkeleri ya da Evrensel Değerler”. *Yakın Doğu Üniversİtesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/1 (2014), 65-82.

- Buzlucan, Halil. *Rûhu'l Beyân Tefsirinde Yahudi ve Hıristiyanlarla İlgili Ayetlerin Yorumu*. Şanlıurfa: Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Cevizci, Ahmet. *Etiğe Giriş*. İstanbul: Paradigma Yayınları, 1. Basım, 2002.
- Cevizci, Ahmet. *Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yayınları, 1. Basım, 1999.
- Cevizci, Ahmet. *Felsefeye Giriş*. Bursa: Sentez Yayıncılık, 2. Basım, 2007.
- Cevzî, Abdurrahman Ali. *Zâdü'l Mesîr Fî İlmi't-Tefsîr*. İstanbul: Kahraman Yayınları, 2009.
- Challaye, Felicien. *Dinler Tarihi*. çev. Samih Tiryakioğlu. İstanbul: Varlık Yayınları, 1960.
- Cohen, Abraham. *Everyman's Talmud*. New York: Schocken Books, 1949.
- Cürcânî, Ali b. Muhammed. *et-Ta'rîfât*. Kahire: Dâru'l-Fadîle, 1329.
- Cürcânî, Seyyid Şerif. *Târifat Kitabı, Arapça-Türkçe Terimler Sözlüğü*. İstanbul: Bahar Yayınları, 1. Basım, 1997.
- Çağrııcı, Mustafa. "Adalet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 1/341-343. Ankara: TDV Yayınları, 1988.
- Çağrııcı, Mustafa. *Anahatlarıyla İslâm Ahlâkı*. İstanbul: Ensar, 7. Basım, 2012.
- Çağrııcı, Mustafa. "Cimrilik". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 8/4-5. Ankara: TDV Yayınları, 1993.
- Çağrııcı, Mustafa. "Düşmanlık". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10/1-53. Ankara: TDV Yayınları, 1994.
- Çağrııcı, Mustafa. "Fitne". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 13/156-159. Ankara: TDV Yayınları, 1996.
- Çağrııcı, Mustafa. "Hased". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 16/378-380. Ankara: TDV Yayınları, 1997.
- Çağrııcı, Mustafa. "İnat". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 22/264-265. Ankara: TDV Yayınları, 2000.
- Çağrııcı, Mustafa. "İstihza". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 23/347-348. Ankara: TDV Yayınları, 2001.
- Çağrııcı, Mustafa. "Kin". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 26/30-31. Ankara: TDV Yayınları, 2002.

- Çağrııcı, Mustafa. “Korkaklık”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 26/203. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Çağrııcı, Mustafa. “Nankörlük”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/382-383. Ankara: TDV Yayınları, 2006.
- Çağrııcı, Mustafa. “Ucb”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 42/36-37. Ankara: TDV Yayınları, 2012.
- Çağrııcı, Mustafa. “Yalan”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 43/297-300. Ankara: TDV Yayınları, 2013.
- Çağrııcı, Mustafa. “Zulüm”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 44/507-509. Ankara: TDV Yayınları, 2013.
- Çatak, Muhammed Emin. *Kur’ân-ı Kerîm’de İfîra Kavramı*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017.
- Derveze, İzzet. *Kur’an’a Göre Hz. Muhammed’in Hayatı*. çev. Mahmut Yolcu. 2 Cilt. İstanbul: Düşün Yayıncılık, 1. Basım, 2011.
- Derveze, Muhammed İzzet. *et-Tefsîru’l-Hadîs*. 10 Cilt. Kahire: Dâru İhyâu’l-Kutubu’l-Arabiyye, 1383.
- Derveze, Muhammed İzzet. *Tefsîru’l Hadis*. Kahire: Daru’l İhyau’l Kutubu’l Arabiyye, 1383.
- Dilek, Burcu. *Medine Yahudilerinin İnanç Problemlerinin Kur’ân-ı Kerîm’e Yansımaları*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015.
- Doğan, Mehmet. *Büyük Türkçe Sözlük*. Ankara: Rehber Yayınları, 8. Basım, 1990.
- Draz, M. Abdullah. *Kur’an Ahlâkı*. çev. Emrullah Yüksel - Ünver Günay. İstanbul: İz Yayıncılık, 2009.
- Ege, Hasan. *Sîret-i İbn-i Hişâm Tercemesi, İslam Tarihi*. 4 Cilt. İstanbul: Kahraman Yayınları, 2006.
- Ekinci, Kutbettin. *Kur’an’da Hazf*. Ankara: Araştırma Yayınları, 2014.
- Epstein, Perle. *Kabala: Musevi Mistiklerin Yolu*. çev. N. Karayazgan - Ş. Barkın. İstanbul: Dharma Yayınları, 3. Basım, 2000.
- Erdem, Hüsamettin. *Ahlâka Giriş*. Konya: Günay Ofset, 2. Basım, 1994.
- Esed, Muhammed. *Kur’an Mesajı: Meal-Tefsir*. çev. Cahit Koytak - Ahmet Ertürk. Ankara: İşaret Yayınları, 2002.

- Firestone, Reuven. “İslâm’ın Teşekkül Döneminde Yahudi Kültürü”. çev. Ertuğrul Döner. *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 3/14 (2014), 191-222.
- Gadbân, Yâsin. *Medînetü Yesrib Kable'l-İslâm*. Amman: Daru'l-Beşir, 1. Basım, 1993.
- Gazzâlî, Ebu Hâmid Muhammed. *İhyâü Ulûmi'd-Dîn*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts.
- Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed. *İslâm Ahlâkı*. çev. Âkif Nuri. İstanbul: Sinan Yayınları, 8. Basım, 1996.
- Ghani, Navid. “Ethnicity, and Society”. *Encyclopedia of Race*. ed. Richard T. Schaefer. 1113-1115, 2008.
- Güngör, Erol. *Ahlâk Psikolojisi ve Sosyal Ahlâk*. İstanbul: Ötüken Yayınları, 4. Basım, 2008.
- Gürkan, Salime Leyla. *Yahudilik*. İstanbul: İSAM Yayınları, 4. Basım, 2012.
- Gürkan, Salime Leyla. “Yahudilik (Giriş ve Tarih)”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 43/187-197. Ankara: TDV Yayınları, 2013.
- Gürkan, Salime Leyla. “Yehova”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 43/390-391. Ankara: TDV Yayınları, 2013.
- Haccâc, Ebu'l-Hüseyn Müslim b. *Sahîh-i Müslim*. ed. Muhammed Fuad Abdülbâkî. Kahire: Matbaatu İsa el-Bâbî el-Helebî, 1374.
- Hamidullah, Muhammed. *İslâm Peygamberi*. çev. Salih Tuğ. 2 Cilt. Ankara: Yeni Şafak, 2003.
- Harman, Ömer Faruk. “İslâm Kaynaklarında Yahudilik”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 43/220-226. Ankara: TDV Yayınları, 2013.
- Harman, Ömer Faruk. “İsrâil (Benî İsrâil)”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 23/193-195. Ankara: TDV Yayınları, 2001.
- Harman, Ömer Faruk. “Yahudilik I”. *Yaşayan Dünya Dinleri*. 128-180. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, 3. Basım, 2013.
- İbn Adî, Yahya. *Tehzîbü'l-Ahlâk*. çev. Harun Kuşlu. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 1. Baskı., 2013.
- İbn Âşûr, Muhammed et-Tâhir b. Muhammed. *et-Tahrîr ve't-tenvîr*. 30 Cilt. Tunus: ed-Dâru't-Tûnûsiyye li'n-Neşr, 1984.
- İbn Ebû Hâtım, Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed. *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-azîm*. 13 Cilt. Suudi Arabistan: Mektebetu Nizâr Mustafa el-Bâz, 1419.

- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik. *es-Sîretü'n-nebeviyye li-İbn Hişâm*. ed. Taha Abdurrauf Sa'd. Şirketu Tabaatu'l-Fenniyyetu'l-Muttehide, ts.
- İbn İshâk, Ebû Abdillâh Muhammed. *Sîretü İbn İshâk*. Beyrut: Daru'l-Fikr, 1978.
- İbn İshak, Muhammed. *Siyer*. ed. Muhammed Hamidullah. çev. Sezai Özel. İstanbul: Akabe, 1. Basım, 1988.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ İsmâîl b. Ömer. *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-'azîm*. ed. Muhammed Hüseyin Şemseddin. 9 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1. Basım, 1419.
- İbn Manzûr, Muhammed. *Lisânü'l-Arab*. Kahire: Daru'l-Maârif, 1119.
- İbn Miskeveyh. *Tehzibü'l-Ahlâk*. çev. Şener, Abdulkadir vd. İstanbul: Büyüyen Ay Yayınları, 2. Basım, 2013.
- İbnü'l-Arabî, Muhyiddin. *el-Fütûhât*. Beyrut: Dâru's-Sâdr, ts.
- İsfahânî, Rağîb el-. *ez-Zerîa ilâ Mekârimi's-Şerîa*. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1980.
- İsfahânî, Râğîb. *Müfredât - Kur'an Kavramlar Sözlüğü*. İstanbul: Çıra Yayınları, 2010.
- İstambûlî, İsmâîl Hakkî b. Mustafâ. *Rûhu'l-Beyân*. 10 Cilt. Beyrut: Daru'l-Fikr, 1441.
- Izutsu, Toshihiko. *Kur'an'da Dinî ve Ahlâkî Kavramlar*. çev. Selâhattin Ayaz. Pınar Yayınları, 2. Basım, 1991.
- Karaman, Hayreddin vd. *Kur'an Yolu-Türkçe Meâl ve Tefsir*. 5 Cilt. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Kâşifî, Hüseyin Vâizî. *Kâşifî'nin Ahlâk Kitabı, Ahlâk-ı Muhsinî*. çev. Murat Demirkol. İstanbul: İmak Ofset Basım Yayın, 1. Basım, 2019.
- Kaya, Osman. *Kur'an'ın Nüzulu Sürecinde Müslümanlarla Diğer Dini Gruplar Arasındaki İlişkilerin Kur'an'a Yansımaları*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2004.
- Kelpetin, Mahmut. "İslâm Öncesi Medine". *Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi* 52 (2017), 95-113. <https://doi.org/10.15370/maruifd.333530>
- Kesler, Fatih. *Kur'ân-ı Kerîm'de Yahudiler ve Hıristiyanlar*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 6. Baskı, 2007.

- Kılıç, Recep. “Ahlâk Kavramının Analizi”. *İslam Ahlâkı ve Sevgi (2006 Yılı Kutlu Doğum Sempozyumu Tebliğ ve Müzakereleri)*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2006.
- Kılıç, Recep. *Ahlakın Dini Temeli*. Ankara: TDV Yayınları, 1992.
- Kınalızâde, Ali Efendi. *Ahlâk-Ahlâk-ı Alâî*. Tercüman, Kervan Kitapçılık., ts.
- Kıyak, Abdulkadir. “Yahudilik’te Ahlak, Değer ve İdeal İnsan Tasavvuru”. *Uluslararası Sempozyum: İnsani Değerlerin Yeniden İnşası*. ed. Cengiz Gündoğdu. 1/133-148. Erzurum, 2015.
- Kızıloğlu, Sedat. “İsrail Devletinin Kuruluşuna Kadar Geçen Süreçte Yahudiler ve Siyonizmin Gelişimi”. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 2/1 (2012), 35-64.
- Kip, Ayşegül. “Grup Aidiyetinin Tipik Özdeşimleri Bağlamında Bakara Suresinde ‘Yahudi Grup Dayanışması’”. *Journal of Analytic Divinity* 2/1 (2018), 82-115.
- Kiraz, Celil. *Kur’ân’da Ahlâk İlkeleri -Tevrat, Zebur ve İncil’le Mukâyeseli Bir Çalışma*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2005.
- Köse, Saffet. “Hile”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 18/28-29. Ankara: TDV Yayınları, 1998.
- Köylü, Mustafa. *Dünya Dinlerinde Ahlâk*. İstanbul: Dem Yayınları, 2012.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr. *el-Câmiu li ahkâmi’l-Kur’ân*. ed. Ahmet el-Berdunî - İbrahim İtfiyyiş. 20 Cilt. Kahire: Dâru’l-Kütubu’l-Mısriyye, 2. Basım, 1964.
- Kutluer, İlhan. “Fesad”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 12/421-422. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Kutup, Seyyid. *Fizilâl-il-Kur’an*. çev. Salih Uçan - Vahdettin İnce. 10 Cilt. İstanbul: Dünya Yayıncılık, 1991.
- Kuzu, İbrahim vd. *Sosyal Politika Kavramlar Sözlüğü*. Ankara: Kalkınma Bakanlığı, 1. Basım, 2012.
- Küçük, Abdurrahman. “Ahid”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 1/532-533. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1988.
- Küçük, Abdurrahman - Tümer, Günay. *Dinler Tarihi*. Ankara: Ocak Yayınları, 2. Basım, 1993.

- Dinler Tarihi Ansiklopedisi*. çev. Pınar Kür vd. 3 Cilt. İstanbul: Gelişim Basım ve Yayın a.ş, ts.
- Mahallî, Celâlüddîn Muhammed b. Ahmed el- - Süyûtî, Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebû Bekr es-. *Tefsîru'l-Celâleyn*. 1 Cilt. Kahire: Dâru'l-Hadîs, 1. Basım, ts.
- Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed. *Te'vilâtü Ehli's-sünne*. ed. Mecîdî Baslum. 10 Cilt. Beyrut: Daru'l-Kütubu'l-İlmiyye, Birinci Baskı., 2005.
- Mâverdî, Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb. *Edebü'd-dünyâ ve'd-dîn*. Dâru'l-Mektebeti'l-Hayât, 1986.
- Mevdûdî, Ebu'l A'lâ. *Tefhimu'l Kur'an*. çev. Muhammed Han Kayanî vd. 7 Cilt. İstanbul: İnsan Yayınları, 2005.
- Mevdûdî, Ebü'l-Alâ. *Tarih Boyunca Tevhid Mücadelesi ve Hz. Peygamberin Hayatı*. çev. Ahmed Asrar. 2 Cilt. İstanbul: Pınar Yayınları, 1. Basım, 2019.
- Mishneh Torah, Maimonides. *Laws on Murderers*, ts.
- Mukâtil b. Süleyman. *Kur'an Terimleri Sözlüğü-El-Eşbâh ve'n-Nezâir fi'l-Qur'âni'l Kerîm*. İstanbul: İşaret Yayınları, 2003.
- Mukâtil b. Süleymân, Ebu'l Hasan. *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*. ed. Abdullah Mahmud şahhata. Beyrut: Daru İhya ve't-Turas, 1. Basım, 1423.
- Mutçalı, Serdar. *el-Mu'cem el-'Arabîyyi'l-hadîs - Arapça -Türkçe Sözlük*. İstanbul: Dağarcık Yayınları, 1995.
- Müşîr, Nusret Paşa - Mustafa Zihni Paşa. *Nusretü'l-hamîd alâ siyâseti'l-abîd - Mikyâsü'l-Ahlâk*. ed. Özgür Kavak. İstanbul: Bilnet Matbaacılık ve Yayıncılık, 1.Baskı., 2020.
- Nânâ, Mahmut. *Yahudi Tarihi*. çev. Ahsen Batur. İstanbul: Selenge Yayınları, 2008.
- Özcan, Şevket. "Dünya Dinlerinde Altın Kural: Diğerkâmlık" 7/1 (2018), 285-308.
- Özel, Hilal. *Din-Ahlak İlişkisi: Batı'da Son on beş Yılda Yapılan Çalışmalar Üzerine Analitik Bir İnceleme*. Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017.
- Özkuyumcu, Nadir. "Benî Nadîr". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/275-276, 2006.
- Özlem, Doğan. *Etik -Ahlak Felsefesi-*. İstanbul: İnkılap, 2004.
- Öztürk, Yaşar Nuri. *Kur'an'ı Anlamaya Doğru*. İstanbul: Yeni Boyut Yayınevi, 1999.

- Pak, Zekeriya. “Kur’an’da ‘İhtilaf’ Kavramı ve Türkçeye Çeviri Sorunu”. *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 22/2 (2018), 1273-1295.
- Pazarlı, Osman. *İslâm’da Ahlâk*. İstanbul: Remzi Kitapevi, 1993.
- Râzî, Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer. *Mefâtîhu’l Ğayb - et-Tefsîrû’l-Kebîr*. 32 Cilt. Beyrut: Daru İhyâu’t-Turâs, 3. Basım, 1420.
- Sabûnî, Muhammed Ali. *Safvetü’t-tefâsîr*. 3 Cilt. Kahire: Dâru’s-Sâbûnî, 1. Basım, 1997.
- Sami, Şemseddin. *Kâmûs-u Türkî*. ed. Ahmet Cevdet. İstanbul: İkdâm, h 1317.
- San’ânî, Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm b. Nâfi’. *Tefsîru’l-Kur’ân - Tefsîru’s-San’ânî*. ed. Mustafa Müslim Muhammed. 3 Cilt. Riyad: Mektebetu’r-Rüşd, 1410.
- Semerkindî, Nasr b. Muhammed. *Bahru’l-ulûm*, ts.
- Semhûdî, Ali bin Abdullah. *Vefâ’ü’l-vefâ bi-ahbâri dâri’l-Mustafa*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru’l-Kutubu’l-İlmiyye, 1419.
- Serinsu, Ahmet Nedim (ed.). *Dinî Terimler Sözlüğü*. Ankara: MEB Yayınları, 2002.
- Shahak, Israel. *Yahudi Tarihi, Yahudi Dini*. İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2015.
- Sharon, Moshe Sevilla. *İsrail Ulusunun Tarihi*. Yeruslayim, 1981.
- Sırma, İhsan Süreyya. *İslâmi Tebliğin Medine Dönemi ve Cihad*. İstanbul: Beyan Yayınları, 40. Basım, 2013.
- Sicistanî, Ebu Dâvûd. *Süneni Ebû dâvûd*. Beyrut: el-Mektebetu’l-Asriyye, ts.
- Sinanoğlu, Mustafa. “Küfür”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 26/533-536. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Smart, Ninian. *The World’s Religions*. New York: Cambridge University Press, 1998.
- Sunar, Cavit. *İbn Miskeveyh ve Yunan’da ve İslâm’da Ahlâk Görüşleri*. Ankara: İlahiyat Fakültesi Yayınevi, 1980, 147.
- Suyûtî, Ebû’l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr. *ed-Dürrü’l mensûr fit-tefsir bi’l-me’sûr*. çev. Zekeriya Yıldız. 16 Cilt. İstanbul: Ocak Yayıncılık, 1. Basım, 2012.
- Şafak, Ali. “Bağy”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 4/451-452. Ankara: TDV Yayınları, 1991.

- Şehristani, Ebu'l-Feth Muhammed b. Abdilkerim. *el-Milel ve'n-Nihal*. 3 Cilt. Müessesetü'l-Halebi, ts.
- Şentürk, Recep - Canatan, Kadir. "İrkçılık". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 19/124-131. Ankara: TDV Yayınları, 1999.
- Taberî, Muhammed bin Cerir. *Câmiu'l-Beyân an te'vîli'l âyi'l-Kur'ân*. 24 Cilt. Mekke: Dâru't-Terbiye ve't-Turâs, ts.
- Tirmizî, Ebu İsa Muhammed bin İsa. *el-Câmiu'l-kebîr*. Beyrut: Dâru'l-Ğarbu'l İslâmî, 1. Basım, 1996.
- Topaloğlu, Bekir. "Mâsiyet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 28/77. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Topçu, Nurettin. *Ahlâk*. İstanbul: Dergah Yayınları, 2. Basım, 2010.
- Türem, Şule İsmihan. *Mesih İnancının Yahudi Toplumundaki Sosyal ve Siyasal Yansımaları*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017.
- Türk, Nurdoğan. "Kur'an Işığında Korku ve Etkileri". *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19/1 (2019), 140-157.
- Uludağ, Süleyman. "Dünya". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10/22-25. Ankara: TDV Yayınları, 1994.
- Umerî, Ekrem Ziya. *Medine Toplumunu*. çev. Nurettin Yıldız. İstanbul: Risale Yayınları, 1988.
- Uysal, Muhittin. "Dünyayı Yeren Asılsız Haberler, Tasavvuf Ve İslâm". *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12/12 (2001), 89-122.
- Üzüm, Hamza. *Tevrat ve Talmuda göre Yahudi Olmayanların Statüsü*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 1994.
- Vâhidî, Ebu'l-Hasan Alî b. Ahmed. *el-Vecîz fî tefsîri'l-kitâbi'l-'azîz*. Beyrut: Dâru'l-Kalem, 1415.
- Vâkıdî, Muhammed b. Ömer b. Vâkıd. *el-Meğâzî*. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-E'lumî, 3. Basım, 1989.
- Yaran, Cafer Sadık vd. *İslâm Ahlâk Esasları*. ed. Tahsin Görgün. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, 2010.
- Yazır, Elmalılı M. Hamdi. *Hak Dini Kur'an Dili*. 10 Cilt. İstanbul: Zehraveyn, 1992.
- Ya'kûbî, Ahmed b. Ebî Ya'kûb. *Târîhu'l-Ya'kûbî*. Beyrut, ts.

- Yelkenli, Aylin. *Yalan Söylememek Mümkün (mü)!* İstanbul: Yakamoz Yayınları, 2006.
- Yıldırım, Duran Ali. “İnanç Amel ve Ahlâk Ekseninde Kur’an’da Zulüm Kavramı”. *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9 (2016), 35-67.
- Yıldırım, Hasan. *Kur’an’da Ehl-i Kitap Bağlamında Mevdûdî ve Süleyman Ateş’in Görüşlerinin Mukayesesi*. Rize: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Yılmaz, Yaşar. *Fârâbi’de Ahlâk Felsefesi*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2002.
- Yurdağur, Metin. “Ahid”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 1/534-535. Ankara: TDV Yayınları, 1988.
- Zaferu’l İslam Han. *Yahudilik’de Talmud’un Mevkii ve Prensipleri*. çev. Mehmet Aydın. İstanbul: İhya Yayınları, 1981.
- Zemahşerî, Ebü’l-Kâsım Mahmûd b. Ömer. *el-Keşşâf ‘an hakâ’iki ğavâmizi’t-tenzîl*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru’l-Kitâbi’l-‘Arabî, 2. Basım, 1408.
- Zuhaylî, Vehbe. *et-Tefsîrû’l-münîr fi’l-akîdeti ve’ş-şerîati ve’l-menhec*. 32 Cilt. Beyrut: Daru’l-Fikr, 1991.
- Açıklamalı Kutsal Kitap*, ts.
- “Bava Kamma”. *Babil Talmudu*. Erişim 19 Ocak 2022. https://www.sefaria.org/Bava_Kamma.113b.7?lang=bi
- “Kutsal Kitap”. Erişim 21 Haziran 2021. <https://www.kutsalkitap.org/online-tevrat-oku/>
- “Sanhedrin”. *Talmudic Babylon*. Erişim 19 Ocak 2022. <https://www.sefaria.org/Sanhedrin.57a.16?lang=bi&with=all&lang2=en>
- Zohar*. Erişim 05 Şubat 2022. <https://www.sefaria.org/Zohar.2.34b.11?lang=bi>